

Journal of New Century Innovations

VOLUME

15

ISSUE-3

Journal of new
century innovations

Exact and natural sciences

Pedagogical
sciences

Social sciences
and humanities

Engineering and
Medical Sciences

AREAS

ISSN (p): 2181-3671
ISSN (e): 2181-368X

Google
Scholar

newjournal.org

**JOURNAL OF NEW CENTURY
INNOVATIONS**

VOLUME - 15 | ISSUE - 3

OCTOBER - 2022

ВЛИЯНИЕ ПРОЛАКТИНА НА МЕНСТРУАЛЬНЫЙ ЦИКЛ*Ходжаева Н.А.**Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт**Кафедра нормальной физиологии и фармакологии**Научный руководитель – Камолова З.М.*

Введение. В последнее время, по статистическим данным, нарушение менструального цикла или вообще отсутствие его встречается много среди женщин, особенно среди незамужних девушек. Процессы нарушения связаны не только с половым созреванием, но и с гормональной дисфункцией. По статистике 70% гормонально-менструальных нарушений связано с повышением пролактина в крови, т.е. гиперпролактинемией. Среди пациентов с жалобой нарушения менструального цикла было обнаружено повышение пролактина, стресс, бессонница.

Цель: Рассмотреть влияние пролактина на менструальный цикл, изучить причины проблем среди женщин и девушек.

Материалы и методы: Пролактин – это гормон который воздействует на репродуктивную функцию, лактацию, метаболизм, на молочные железы и на зрение. В норме у не беременных и не в периоде лактации женщин пролактин составляет 4.79-23.3 нг/мл. У беременных, особенно на третьем месяце пролактин значительно повышается до 470 нг/мл. После родов, на первом месяце лактации пролактин чуть снижается. Одним из важных открытий в 1970 году нейроэндокринологии было выделение чистого пролактина из ткани гипофиза. Все следующие исследования были посвящены на роль пролактина в организме и участии патологических, физиологических менструально-репродуктивных функции. После открытия циркадианного осциллятора и секреции гонадотропных гормонов, стало известно, что секреция пролактина чётко выражается на лютеиновой фазе в связи секреторных импульсов гонадолиберина. В периоде менопаузы пролактин не меняется. Гиперпролактинемия – это повышение пролактина в крови. Обычно пролактин повышается в беременности, при лактации в результате того что выделяется молоко. Если его уровень повышен вне вышеперечисленных случаях, тогда отмечается гиперпролактинемия. Нарушение менструального цикла является основными симптомами гиперпролактинемии. Кроме этого повышение пролактина у женщин приводит к : риску развития мастопатии, кисте молочных желез, понижению метаболизма, влияет на кожу, приводит к ожирению.

Результаты: Нарушение менструального цикла тесно связано с гиперпролактинемией. Применение производных бромэргокриптина в

клинической практике показало, что после употребления их уровень пролактина нормализовался и восстановилась менструальная функция. Результаты исследования показали что при повышении пролактина цикл становится нерегулярным, нарушается процесс образования яйцеклеток, снижается выработка ФСГ. Эти изменения в конце концов приводят к бесплодию.

Выводы: Гормональные нарушения, нерегулярность менструального цикла встречается среди населения разного возраста. Прежде чем их лечить, нужно постараться предотвратить эти нарушения. Чтобы уровень пролактина не повышался каждой женщине следует избавиться от психоэмоциональных стрессов и физических нагрузок. Только при этом мы можем дать будущему зрелое и здоровое поколение.

«MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION
YONDASHUV ASOSIDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISH USULLARI»

Yuldasheva Maxsudaxon Yusubovna

*Asaka pedagogika kolleji uslubchisi,
Maktabgacha ta'lim pedagogikasi fani o'qituvchisi,*

Annotatsiya: maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida multimediya vositalaridan foydalanish usullari haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: multimediya vositalari, maktabgacha ta'lim, innovatsiya.

Ilmiy kuzatish va tadqiqotlar natijasida inson o'z hayoti davomida oladigan barcha ma'lumotning yetmish foizini besh yoshgacha bo'lgan davrda olib ulgurishi aniqlangan. Darhaqiqat, bu davrda inson bolasi dunyoni anglaydi, o'z ona tilini o'zlashtiradi, ota-ona, oila, mahalla, Vatanga mehri uyg'onadi, umr davomida oladigan bilimlarga zamin hozirlaydi. Bunda, eng avvalo, oila asosiy rol o'ynasa, maktabgacha ta'lim muassasasining hissasi ham bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois mamlakatimizda aynan maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas bo'lagiga, tabir joiz bo'lsa, uning debochasiga aylangan. Shu ma'noda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning yaqinda matbuotda e'lon qilingan 2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori ushbu tizim faoliyatini yangi bosqichga ko'tarish, sohani bugungi kun talablari darajasida modernizatsiya qilishga xizmat qilishi shubhasizdir. Albatta, mazkur masalaga e'tibor kecha yoki bugun paydo bo'lib qolgani yo'q. Bu borada, ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkiloti tizimini rivojlantirish, bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga jalb etish, maktabga tayyorlash masalalari ta'lim sohasidagi davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biridir. Mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash uchun, eng avvalo, qulay tashkiliy-huquqiy sharoitlar yaratildi. Respublikamizda barkamol avlodni tarbiyalash, yosh avlodning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni har tomonlama rivojlangan shaxs etib voyaga yetkazish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Barkamol avlodni shakllantirish dastlab oila, so'ngra maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladi. MTTlarda multimediya texnologiyasidan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, texnologiyalarini joriy etish jarayonida bolalar yoshini hisobga olish va mos holda didaktik materiallarni tanlash, ta'lim jarayonida bolalarga pedagogik va psixologik ta'sir etish usullarini o'rganish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Ma'lumki, bugungi kunda har qanday davlatning rivojlanishi

va barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi. Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini hisoblanadi. Demak, biz innovatsion yondashuvni maktabgacha ta'limdan boshlashimiz zarurdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi to'g'risidagi PQ-4312-sonli Qarorida ham qo'yidagicha belgilab berilgan: Maktabgacha ta'limni yanada rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishdir.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yangi bog'chalar qurish bo'yicha davlat dasturi qabul qilinib, amalga oshirilmoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasi hisobga olinib, nodavlat ta'lim muassasalari, jumladan, nodavlat bog'chalar tarmog'ini kengaytirishga ham katta ahamiyat qaratilmoqda. Bu esa tizimda sog'lom raqobatni shakllantirish hamda ta'lim xizmatlari turini ko'paytirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim sohasiga ixtisoslashgan kadrlar tayyorlash masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Biz qabul qilayotgan barcha-barcha qarorlarni amalga oshiradigan, farzandlarimizga bilim asoslarini, eng zarur hayotiy tushuncha va ko'nikmalarni o'rgatadiganlar yuqori malakali tarbiyachi va murabbiylardir. Bu sohada zamonaviy talablarga javob beradigan ilg'or pedagogik usul va uslublarni ishlab chiqish, o'quv va o'quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini yaratish va nashr etish ham g'oyat dolzarb vazifadir.

Darhaqiqat, kelajakda davlatimizni butun dunyoga tanitish va buyuk davlat qurish hozirgi o'sib kelayotgan yoshlar qo'lga o'tadi. Shu sababli, ular yuqori bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib voyaga yetmoqlari muhim omil hisoblanadi. Hozirgi kunda mamlakatimizdagi barcha sohalarda bo'layotgan tezkor o'zgarishlar ta'lim tizimini ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda. Chunki faqatgina mukammal ta'lim

tizimigina mamlakatimizning kelajagini rivojlantiruvchi, uni gullab yashnashi uchun harakat qiluvchi yoshlarni har tomonlama ijodkor, mustaqil fikr va mustaqil faoliyat yurita oladigan, o'z kasbini sevadigan yetuk shaxs qilib tarbiyalashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim tizimini innovatsion faoliyatga o'tkazishni eng avvalo, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tatbiq qilish lozimdir. Chunki, maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini hisoblanib, bolalarni har tomonlama yetuk va ijodkor, vatanni sevuvchi, bilimli va ilmi qilib tarbiyalash albatta maktabgacha ta'lim tashkilotining zimmasiga tushadi. Shunday ekan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ta'lim va tarbiya berishda, ularni maktabga tayyorlashda innovatsion multimediyaga texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati nihoyatda kattadir. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi an'anaviy va ommaviy ko'rinishdagi ta'lim va tarbiya jarayonlari o'rnini innovatsion jarayonlar egallamoqda. Innovatsiya o'z nomi bilan yangilik kiritish degan ma'noni anglatadi. Shu boisdan ham ta'lim va tarbiya jarayonida yangiliklarni kiritishning o'rnini beqiyosdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga tayyorlashda multimediyaga texnologiyasidan foydalanishning tub mazmuni, multimediyaga asoslangan kompyuterli ta'lim bo'lgani uchun, birinchi navbatda tahlilni kompyuterning ta'lim jarayoniga kiritib kelishidan boshlash maqsadga muvofiqdir.

O'zbekiston Respublikasining jahon hamjamiyatiga insegratsiyasi ta'lim sohasida nafaqat yangi imkoniyatlarni ochdi, balki o'quvchi yoshlarga ta'lim va tarbiya berishda yuqori sifatga erishishni ta'minlashni taqozo etmoqda. Bundan kelib chiqqan holda uzluksiz ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri yuqori intellektual salohiyatga ega bo'lgan malakali kadrlarni tayyorlash, bunda, albatta ta'lim sohasida erishilgan boy tajriba, progressiv ilmiy texnik yutuqlar, zamonaviy ta'limiy, axborot va kommunikatsion texnologiyalarga tayanish lozim. Bugungi kunda chuqur bilimga ega, yetuk malakali maktabgacha ta'lim tarbiyachisidan o'quv materiallarini bolalarga yetkazishning eng qullay, ratsional usullarini topishi, bu yo'nalishda ijodiy yondashish bolalarda mustaqil fikrlash ko'nikmasini tarkib topishiga e'tibor qaratilishini talab etadi. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim tarbiya jarayonini multimediyaga vositalari asosida tashkil etishda alohida ahamiyat berilyapti. Multimediyaga vositalariga birinchi navbatda, elektron darsliklar kompakt disklar, video-audio tasmlar, turli taqdimotlar kiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimedia texnologiyasidan foydalanishdagi masalalardan yana biri ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish metodikasini ishlab chiqish, unga mos ishlanmalar yaratish hamda amaliyotga joriy qilish zarurligidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimedia texnologiyasidan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Ularni o'rganish, texnologiyalarni tatbiq etishda bolalar yoshini hisobga olish va mos holda didaktik materiallarni tanlash, ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarga pedagogik va

psixologik ta'sir etish usullarini o'rganish va amaliyotga joriy etish kabi jihatlarga e'tibor qaratish lozim. Hozirgi davrda multimediya atamasi ko'p qirrali bo'lib, turli xil tushunchalari ifodalashga tatbiq etib kelinmoqda. Masalan: multimediya texnologiyasi; multimediya mahsuloti; multimediya kompyuteri; multimediya dasturi va boshqalar shular jumlasidandir. Multimediya bu maxsus texnologiya bo'lib, dasturiy va texnik moddiy ta'minot asosida kompyuterda bir vaqtning o'zida mantli, tasviriy axborotni tovush va harakatli holda ifodalash imkoniyatidir. Multimediya tasvirli ma'lumot bilan ishlashga qodir bo'lgan vosita hisoblanadi. Multimediya kompyuter tizimida matn, tovush, videotasvir va turli animatsiyalarni mujassamlashtirish imkonini beruvchi zamonaviy axborotlar texnologiyasidir.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib shuni xulosa qilishimiz mumkinki, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining maktabga tayyorlov guruhlarini ta'lim-tarbiya jarayonida multimediya texnologiyasidan foydalanishning ahamiyati juda kattadir. Ta'lim va tarbiya jarayonida multimediyali texnologiyalardan foydalanishda elektron darsliklar, qo'llanmalar va metodik ishlanmalar, taqdimotlardan foydalanish umumli natija beradi. Multimediya vositalari psixologik jihatdan bolalarning faollashuvi, diqqatining barqarorlashishi, bola miyasining ikkala yarim sharining bir vaqtda ishlashi, o'rganiladigan materialga qiziqishlari va ishtiyoqining ortishi kabi psixologik jihatlarni tashkil etadi. Kompyuterli ta'limiy va rivojlantiruvchi o'yinlaridan foydalanishning nazariy masalalari va pedagogik, psixologik jihatlari yangicha texnologik yondoshuvda asoslab berildi. Muxtasar aytganda, maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otadi, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi.

Shunday ekan, bu tizim faoliyatini yanada kuchaytirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida har tomonlama qulay shart-sharoitlar yaratish, ularga maktabgacha

yoshdagi bolalarni keng jalb etish farzandlarimizning barkamol va etuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 8 maydagi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi to'g'risidagi PQ-4312- sonli Qarori.
2. Sh.Fayzullaev. Islohotlar samarasi: tajriba, malaka, texnologiya Maktabgacha ta'lim jurnali.T.,2018yil,12-son.
3. Abduqodirov A.A., Hayitov A.G., Shodiev R.R. Axborot texnologiyalari. T.: O'qituvchi

THE BENEFIT OF ONLINE LEARNING

Zulfiya Yusupova Alisherovna

Faculty of Turism Chirchik state pedagogical university

Uzbekistan, Chirchik

Abstract

Onlayn o`rganish hozirda mamlakatimizda ommalashib bormoqda va shu bilan birgalikda zamonaviy metodlardan biridir. Fikrga qo`shimcha qilgan holda onlayn o`rganishning foydasi yaxshi tajriba va turli xildagi fikrlarni tez va oson o`rgana bilish demakdir.

Abstract

Online learning is popular in our country, moreover that is a modern method. In addition to the opinion, the advantage of online learning is good experience and the ability to learn different ideas quickly and easily.

Keywords: internet sources, benefit, knowledge, types, save time, skill, global knowledge, budget, comfortable learning.

INTRODUCTION

To my knowledge online learning is interesting and effortless, that's why at the present time it is popular in all countries, demand, and desire are strong. From this topic you will know about online learning and also you will be able to get different, new, modern methods and knowledge, and through this topic, you can get information about the benefits and harms of online learning, and at the same time, you will get many opinions. Through this topic, I hope that you will get answers to your questions about the benefits of online organization, whether it is possible to learn, whether it is necessary to have enough knowledge for this.

METHODS

Online learning has become a widespread and modern method of learning among all countries as a result of now the world is developing, there are many modern technology, internet sources, and news, and at the same time, these modern technologies are also popular in our country. By reason of you will get the necessary and fast knowledge during online and it is a very useful way of learning in which you will be able to see many useful points online. Moreover, in online learning have 2 types: one of this is studying independently from the internet sources, and other is learning online with teacher which by enrolling in online classes. In addition to these 2 types, now we will learn about the benefits of online streaming, as you know while learning online you could:

- ✓ Save your time

- ✓ Acquire comfortable learning
- ✓ Developing technical skills
- ✓ Stretching your training budget
- ✓ Taking global knowledge
- ✓ Quick and easy solution
- ✓ Relearning anytime
- ✓ And studying anywhere.

If you are one of the 2 types, as I said before you can determine your path, that is, your type, based on the directions that suit you. And let`s talk this ways in our results.

RESULT

During online learning, you should save your time, and during this you can learn the necessary information at that time, you can learn while you are busy with other work. But this will not give much result; maybe your mind will be distracted. I will give my thoughts based on the above mentioned opinion. Self-study is for whom, and what should you pay attention to in this study. In this direction, you need to be at the specified level, that you can understand, which means that you can do self-study with an elementary level. Because you will have many questions and no one will be able to answer them for you, and from this your level become good, that is, if you are an intermediate or pre-intermediate, you can learn online without any difficulties. As a result of you know the answer to the question that needs to be asked. With this degree, you are self-studying, and in this direction, you save your time first, wherever you want, you can learn different places for instance in the garden or in the library, you can easily play through headphones. And in addition, during the study, you will take various news and knowledge and you can organize it as a new teaching method for yourself.

The 2nd method of online organization is to **enroll in an online course** or an online course, in which no level is required of you. You can organize it with the desired level of knowledge because the person who will teach you is clear and you will be able to ask any questions and taking that answers quickly and easily I think this is very useful for beginners. As you know, it is very expensive to learn with an beginner level this way you will save your money as well as your valuable the time you spend getting organized may pass on the way. For example, you can watch online lessons again and again and each time you watch it, you will have fewer questions. In addition, what I want to say is that it is more convenient for you to study online.

INTRODUCTION

Through this topic, you need to know how modern and popular online organization is and find out what type of online learner you are. You know that online learning can be very difficult or even incomprehensible but after getting acquainted with the ideas presented above, you will understand and if you can quickly and easily

get on your way by choosing the way to learn quickly, this direction will definitely benefit you. I could say clearly that in the future, online methods will continue to develop and become popular, and the methods will change and improve.

USED LITERATURE

1. Book Cover of Wayne Journell - Online Learning: Strategies for K-12 Teachers OA Beginner's Guide to Online Teaching for Teachers and
2. Students. Get the Best from Distance Learning and Teaching with Google and Learn How to Manage Virtual or Blended Classrooms (Kindle Edition)online Learning Strategies for K-12 Teachers (Kindle Edition)
3. https://yandex.ru/images/search?from=tabbar&text=benefits%20online%20learning&pos=2&img_url=http%3A%2F%2Fprismatic.com%2Fwp-content%2Fuploads%2Fblog%2F5-benefits-mobile-education1.jpg&rpt=simage&lr=114900
4. https://yandex.ru/images/search?from=tabbar&text=benefits%20online%20learning&pos=0&img_url=http%3A%2F%2Fogburnonlineschool.com%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F12%2Fonline-school-benefits.jpg&rpt=simage&lr=114900

IMPROVING ENGLISH PRONUNCIATION BY IMITATING NATIVE SPEAKERS

Shakhnoza Otakulova Xusniddin qizi

Faculty of Tourism Chirchik state pedagogical university

Uzbekistan, Chirchik

Abstract

This topic contains ideas on how to improve pronunciation and make it beautiful. Through this topic, you will learn how to achieve quick and easy result. We know that everyone's ability to speak is different, but this is definitely a problem when learning other languages, that is, it more often than not encourages correct pronunciation. Therefore, I would like to highlight my broader and many experiences and learned and concluded thoughts on this topic.

Abstract

Biz ushbu mavzu orqali talaffuzni qanday yaxshilash va uni chiroyli qilish bo'yicha fikr va tajribalarni bo'lishish istagidamiz. Bu mavzu orqali siz qanday qilib tez va oson natijaga erishishni o'rganasiz. Biz bilamizki, har bir kishi o'z talaffuz qilish qobiliyatiga ega, lekin bu boshqa tillarni o'rganishda muammo bo'lishi mumkin. Shuning uchun men ushbu mavzu bo'yicha o'zimning kengroq va ko'pgina o'rgangan va amal qiladigan tajribalarimni va o'rgangan fikrlarimni ta'kidlamoqchiman.

Keywords: Imitate, Opinion, Learner, Pronunciation, Listening, Watch, Practice, Find, Song, Dictaphone, tone, attention

INTRODUCTION

Our country is very interested in learning foreign languages. As a real our phonetics can adapt to all foreign languages that is why other pronunciations of other languages does not cause us difficulties. Let's talk about the language that is much studied and in high demand in our country. As you can guess, we will talk about English so we know that there are many English learners in our country and the percentage is very high and I think this is a good result, too. In addition, there are many difficulties in learning English, which requires good skills in grammar, correctly spelling, and learning words and of course the ability to pronounce words in English.

In this topic, we will focus on pronunciation, because pronunciation is one of the most pressing problems in our society. That's why we will try to solve these problems.

METHODS

It is a fact that there are many different ways to learning language and also many ways to improve pronunciation. To me it should be considered one of the big problems

of how to make the pronunciation fluent. Let me tell you a few examples based on the experience and support of many people.

- Listening to own voice from Dictaphone.
- Working hard with transcripts.
- Imitating someone whose pronunciation well to repeat.
- Watching English movies with subtitle and try to speak same way.
- Singing loudly.
- Speaking slowly, you should listen carefully yourself.
- Finding a friend whose language is native English.
- Reading many books loudly.

RESULT

I would like to share my opinion based on the above experiences.

Listening to own voice from Dictaphone It is clear that these experiences can help, especially listening to own voice. Correcting pronunciation by listening to own voice is one of the easiest ways in my opinion. It's good to record your own voice because you can hear your mistake and try not to repeat it next time.

Working hard with transcripts

Working with the transcript will benefit the ability to read and write, and in addition, it will help to understand how to read correctly.

Watching English movies with subtitle and try to speak same way Another idea is that watching movies and series with subtitles it can help to increases the speed, and the eyes move quickly and you will try to pronounce faster.

Singing loudly

It is also useful if you learn to with a song that you understand and can repeat, that is, the words are easier to pronounce. And then, you should turn up the song and start singing the spoon together loudly, as a result, your voice become loud and clear begins to grow. It is necessary to turn this training into a daily activity, not just once; only then the result will be good. Speaking slowly, you should listen carefully yourself. In this case, you have to prepare on a certain topic and start speaking in front of a mirror or in an empty room. Even if you take your time, the ability to think will also help improve pronunciation, that is, you will practice speaking, and at the same time, your language itself will be corrected during repetition.

Finding a friend whose language is native English. And besides, the easiest and fastest way to improve pronunciation is to find an English friend somewhere on the Internet or training courses. You will get-together with this human. In this way, you can pick up pronunciation and communication, that is, your friend will teach you how to speak like a real Englishman and how to pronounce it. At the same time, it is more useful to talk to a friend who speaks English because you will try to communicate with him. As a result are you have a good command of this conversation.

Reading many books loudly I would like to add to the above points that reading a book is also useful, it is true that you can make many mistakes and challenging while reading a book, but it can be corrected. For example, while reading you should use a marker or a sticker and write the word you can't pronounce. And you should look for how to pronounce this word then you write the correct pronunciation next to it, and in this way you correct your mistake and learn a new word. You will be reminded every time when you open the book. There are 2 ways to improve: recall and thought. Nevertheless, what I like the most among these experiences is imitation. To my knowledge, imitating someone who is native speaker, it is more effective because of that you can learn more true way improving your skill. While listening speaker's speech you can analyze, understand, your problem. And at that time you will try to correcting speaking tone and other wrong ideas. Moreover, during learning you could cost- effective where you did mistake. To imitating someone you should choose who have fluent pronunciation. We mainly focusing on imitating are beneficial or not.

Last but definitely not list at my own pace what I mean by these thoughts is that when learning English, one of the main things a learner should pay attention to pronunciation, because if you can't speak clearly and fluently during learning, there's no point in learning because the listener and the people around you can't understand what you're saying, and this knowledge will not do you any good. What I want to say with this opinion is that you will not be able to fulfill your demands and wishes because you cannot teach anyone anything with a bad pronunciation because the learner will not understand you. Therefore, you need to focus on pronunciation.

USED LITERATURE

1. Barbara R. Christopher A. Warnasch. Fluent English.
2. Charles Hooton. IELTS speaking masterclass.
3. <https://englishlive.ef.com/blog/language-lab/10-tips-perfect-english-pronunciation/>
4. <https://www.mmmenglish.com/2016/03/21/lesson-1-speak-english-clearly-the-imitation-technique/>
5. <https://in.pinterest.com/pin/647392515170805099/>

ORGANIZATIONAL - EDUCATIONAL GAMES

Munajat Abdurasulova Abadovna

Faculty of Turism Chirchik state pedagogical university

Chirchik, Uzbekistan

Abstract

Tashkiliy-tarbiyaviy o`yinlar orqali biz bolalarga yaxshi, sifatli, va shu bilan birgalikda esda qolarli bilimlar bera olamiz va albattaki bu tarbiyaviy o`yin bo`lgani uchun bilim orqali tarbiya ham rivojlanishi mumkin bo`ladi. Bu mavzu orqali biz bolalarni intizom, tarbiya, ketma-ketlik qoidasiga rioya qilish va albatta talim darajasi yuqoriga ko`tarilishi haqida ayta olamiz.

Abstract

In this topic, we can reveal that through organizational-educational games during playing the games we can give children good knowledge, high-quality, and at the same time memorable ability, and of course, we can teach the children good behavior while playing. Through this topic, we can teach children about discipline, upbringing, following the rule of sequence and of course, raising the level of education.

Keywords: games, kids, organizational, education, benefits, numbers, method, child, group, show, creative.

INTRODUCTION

At present time, our education has become stronger, so many innovations are being made in this regard, so many educators and teachers are approaching educational and organizational games a lot. Through this topic, we are giving ideas about organizational-educational games mainly for kindergarten and primary classes, and through these games, we can develop young children to expand the scope of learning and at the same time to understand science, the latest news, in a way that is quick and easy to remember. In addition, it was reported that it is effective not only for kindergarten and elementary school students, but also for senior classes.

METHODS

There are many games in the educational world but we would learn organizational and educational games for children. The main idea from this topic we should describe about the benefits is it good for child and their ability. Let`s talk about the different games for useful for child and also for everyone who really want to teach with games. As I said before there are many useful experience and if we talk about what can we do with game for instance we could work with group, and then they will learn fast, answer carefully, fasting, right hand. If we give the examples for games there are:

- ❖ Find words with dancing
- ❖ Clapping numbers
- ❖ Find a words with definition
- ❖ Matching game
- ❖ Can you touch...?

While playing these games, you can give children good knowledge and memorable knowledge, and at the same time, you will increase your own method. In addition, if you want, you can rework these games for children of each level, changing their design.

RESULT

From this topic I am writing my own experiences. During studying of the necessary methods for teaching through this topic, I realized that through organizational-educational games you can make your lesson more interesting and understandable. If I give an example from the above, if you need to pass the subject to the primary 2nd or 3rd grades, but the level of understanding and comprehension is lower, and at the same time, the comprehension is slower and of course there are students who are lazy. What can you do in this process? You will definitely come up with something to interest the child, and educational and organizational games will help you. For example, if you want to teach numbers in English and it's challenging, you should try one of the above games, for instance **Clapping numbers**, this game is suitable for all types of classes, especially for young children. And you can work together with the whole group at once. Let me introduce you to the terms of the game. In this game, you bring the whole group into a circle and show them yourself to check their attention. This is a very interesting and wonderful game. Before that, you should give examples of numbers on the board or in each child's hand so that the child does not get lost. The game starts; each child claps one by one and says a number. Only the numbers came with 3 this pupil should clapped without saying. You can continue to play until the numbers are memorized, because the child will never get bored of this game.

In addition, also you can use another game as a first game; the name of this game is **Can you touch...?** Taking the above given game as an example, this game is a very interesting too, you can use this activity for primary classes and older classes and in this game you ask the children to find body parts or different objects on the table, through this game you will be able to memorize words in English. This game can be changed and adapted to different topics, for example, as I mentioned above, you can use the theme body parts, school things, kitchen items, colors, shapes, jobs name and based on your own opinion. Through this game, the child is interested in the subject, tries to learn words and tries not to lose to his classmates in this game, and you know that the children actions are important.

CONCLUSION

At the end of my opinion, I would like to say that in order to make the lessons interesting and take child's interest in the lesson; you must be creative during the lesson. At the same time, you will need to use many interesting and necessary methods during the lesson. In this case, you will definitely turn to educational organizational games, with these games, your lesson and method will be interesting and understandable. Therefore, my advice to you is that when you choose games, you should choose them not only for the same level, but for students of all levels. In this way, you will also get your time and of course the children's interest, because easy and understandable games are equally liked by everyone.

USED LITERATURE

1. Beginners` Communication Games. Jill Hadfield.
2. Songs and Games for children. David Paul.
3. <https://www.howwemontessori.com/how-we-montessori/2020/05/how-we-use-the-feel-and-find-game.html>
4. <https://www.sparklebox.co.uk/previews/7026-7050/sb7049.html>

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AVTOMOBIL TRANSPORTI TARMOQLARIDA INNOVATSIYANING MOHIYATI, ROLI VA AHAMIYATI

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Real iqtisodiyot” kafedrası i.f.d. prof. Shadiyeva G.M.
IK-421 guruh talabasi Egamova D.A.

Annotatsiya: Maqolada innovatsiyalar ta’rifi ularning iqtisodiy mohiyati ochib beriladi hamda transport sohasi uchun muhim bo’lgan tasnif beriladi. Transportda innovatsiyalarning roli va ahamiyati aniqlangan. Transport tashkilotlarining innovatsion muhitining tarkibiy qismlari, xo’jalik subyekting innovatsion salohiyati, shuningdek korxonalarda innovatsiyalarni faol joriy etishga to’sqinlik qiluvchi omillar yoritilgan. Transport tashkilotlari uchun eng katta moliyaviy va iqtisodiy ta’sir ko’rsatilgan innovatsion faoliyat yo’nalishlari berilgan.

Kalit so’zlar: innovatsiya, transport sohasi, innovatsion salohiyat, innovatsion muhit, innovatsion jarayon

Jamiyatning rivojlanishining hozirgi bosqichi iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik sohalarda ro’y berayotgan o’zgarishlarning sezilarli sur’ati va ko’lami bilan tavsiflanadi. Globallashuv jarayonlari, kuchli raqobat va biznesni xalqarolashtirish jarayonlarining rivojlanishini belgilovchi iqtisodiyotimiz, korxonalar, tashkilotlarning rahbarlarini, ularning sohaga qay darajada bog’liqligidan qat’iy nazar, ishlab chiqarish jarayonlarini doimiy ravishda yangilash va takomillashtirish, tashkilotni boshqarish, kadrlarni malakasini oshirish kabi muammolarni hal qilish asosiy vazifalardandir.

Innovatsion jarayonlar umuman korxonalarni, shuningdek kompaniyalar ichidagi alohida bo’linmalarni qamrab oladi. Kompaniya rahbarlari, bir martalik yoki doimiy jarayonlarga yo’naltirilgan bo’lishidan qat’iy nazar, yangilanish takomillashtirish jarayonlariga doimiy e’tibor berishadi. Shu munosabat bilan innovatsiyalarning korxonalarining iqtisodiy va moliyaviy holatiga ta’sirini baholashga bo’lgan yondashuvlarni ko’rib chiqish muammolari hisoblanadi.

Avtotransportni rivojlantirishda innovatsiyalarni joriy etish har oim katta ahamiyatga ega bo’lgan. Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsiyalarning roli sezilarli darajada oshmoqda. Ular tobora iqtisodiy o’sishning asosiy omillariga aylanmoqda. Innovatsiyalarning iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyati uning mazmuni va samaradorligi MDH olimlaridan V.G.Medinskiy, G.Sharshukova, R.G.Molodtsova, R.A.Fatxutdinov, V.A.Borodinlar, hamda innovatsion investitsiyalashtirishning ayrim jihatlari O’zbekistonlik olimlarimizdan A.V.Vaxabov, T.P.Narziyev, N.G.Muminov va boshqalar tomonidan tadqiqot ishlari amalga oshirilgan.

O`zbekistonda avtomobil transporti tizimining mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishidagi o`rnini baholash, uning faoiyati samaradorligini oshirish masalalari bo`yicha izlanishlarni quyidagi mamlakatimiz olimlari amalga oshirgan G`.M.Samatov, G`.M.Qosimov, M.A.Ikramov kabi va boshqa olimlarni kiritish mumkin.

Biroq, transport tarmoqlaridagi innovatsiya jarayonlari ilmiy-amaliy masalalari, xususan raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalar, ularni moliyalashtirish manbalari, samaradorligi bilan bog`liq holda yetarli darajada o`rganilmagan.

Jahon iqtisodiy adabiyotida “innovatsiya” potensial ilmiy va texnologik taraqqiyotni yangi mahsulot va texnologiyalarni o`zida mujassam etgan haqiqatga aylantirishdir deb talqin qilinadi.

Jarayonlar va mahsulotlarning sifatli o`shish samaradorligini ta`minlash uchun bozor talabidan kelib chiqqan holda joriy etilgan yangilik innovatsiyalardir. Bizga ma`lumki inson intellektual faoliyati, uning kashfiyotlari, ixtirolari va ratsionalizatorlik fanzasiyasi, ijodiy jarayonining yakuniy natijasi hisoblanadi.

Mamlakatimiz shuningdek, xorij olimlari tomonidan “Innovatsiya” tushunchasiga ko`plab ta`riflar berilgan. Bir guruh xorijlik olimlar (I.Perlaki, Y.Shumpeter 1900-yillarda iqtisodda ushbu termini ilmiy qo`llashga kiritgan dastlabki olimlardan edi va boshqalar) bu so`zni o`z tadqiqotlarining obykti va predmetidan kelib chiqib turlicha talqin qilganlar. Y.Shumpeter innovatsiya tushunchasini, uni iste`mol tovarlarining yangi turlari, yangi ishlab chiqarish va texnik vositalar, bozorlar tashkil shakllarini nsanoatga tadbiq etish va ularda foydalanish maqsadidagi o`zgarish sifatida talqin etgan holda kiritgan. Y.Kuk va P.Mayerslar “innovatsiya g`oyaning paydo bo`lishidan uning tayyor mahsulotga aylanib, bozor iste`moliga chiqqunga qadar bo`lgan butun jarayon” deb ta`rif berishgan.

M.Dodgsonning ta`kidlashicha esa “innovatsiya- bu o`ziga ilmiy, texnologik, tashkiliy va moliyavit faoliyatni mujassam etgan holda tijoratga yangi (yoki takomillashgan) mahsulot, yoki yangi ishlab chiqarsih jarayonini, yoki yangi uskunani taklif etishdir”.

R.A Fatxutdinov innovatsiya tushunchasiga “Innovatsiya ishlab chiqarishning moliyaviy, ma`muriy, tijoratga xos tashkiliy-texnik va ijtimoiy-iqtisodiy yechimlari, yangilikni yangi texnologiya ko`rinishidagi va mahsulot hamda xizmat ko`rinishidagi daromad hisoblanadi” deb ta`rif bergan.

Fikrimizcha, o`z faoliyatiga doimiy ravishda innovatsiyalar, ya`ni yangiliklar, ixtirolar, yangi texnologiyalar, texnikalar, boshqarish va mehnatni tashkil etishga zamonaviy tizimlarni kiritib, amaliyotga tatbiq etib boradigan faol tadbirkorgina inqiroz domiga tushish va bankrot bo`lish xavfidan holi bo`ladi.

Transportdagi innovatsion jarayonlar rivojlanish ustuvorliklarini aniqlash va innovatsiyalarini boshqarish jarayonini optimallashtirish maqsadida oqilona investitsiyalar, quyidafivha tavsiflanadi:

1. Yangilik darajasi bo`yicha:
 - mutlaq;
 - nisbiy;
 - shartli;
 - xususiy.
2. Innovatsion salohiyat nuqtayi nazaridan:
 - radikal
 - kombinatsiyalangan
 - o`zgartirilgan
3. Innovatsion mahsulotning murakkabligiga ko`ra:
 - oddiy;
 - qiyin;
 - o`zgartirilgan
4. Taraqqiyot yo`nalishlari bo`yicha:
 - ishlab chiqarish
 - ijtimoiy
 - moliyaviy va boshqalar
5. Ijtimoiy ishlab chiqarishni boshqarish iyerarxiyasi darajalari bo`yicha:
 - mahalliy
 - mintaqaviy
 - tarmoqlar bo`yicha
 - ichki firma
6. Qo`llanish sohalari va bosqichlari bo`yicha:
 - texnik;
 - tashkiliy va boshqaruv;
 - axborot;
 - ijtimoiy.

Fikrimizcha, dunyoda innovatsion yuksalishlar davrida iqtisodiyot fanining o`ziga xos sohalarida juda yuqori darajada rivojlanishiga va mamlakatning ko`plab sohalarida va mintaqalarida yaxshi tashkil etilgan innovatsion ishlab chiqarishga ega korxonalar majmuasining mavjudligiga qaramay, innovatsiyalar taraqqiyoti ularni amalga oshirish dinmikasi talab darajasida emas. Buning eng muhim sababi innovatsion faollikning pastligi, xususiy investorlarning ilm-fan rivojiga yetarli darajada mablag`lar kiritishni istamasligidir.

Transport sohasi innovatsiyalariga yo`naltirilgan investitsiyalarning daromadlilik boshqa sohalarga yo`naltirilgan investitsiyalar ko`rsatkichidan ancha yuqori bo`lishiga qaramay, innovatsion faoliyat xavfining yuqoriligi bir martalik xarajatlarning ya`ni an`anaviy texnologiyalarni yaratish va o`zlashtirish xarajatlaridan bir necha yuz baravar ko`pligi, o`zlashtirish davri muddatining uzoqligi (bunda mablag`larni sarflash va kerakli natijalarni olishga ketgan davri ko`zda tutiladi.) bilan belgilanadi.

Innovatsion faoliyatning past darajada bo`lishining boshqa sabablariga: ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishda davlatning yetarli darajada ishtirok etmasligi; ilmiy xodimlarning kam ish haqi, intellektual mulkning to`liq huquqiy himoyasi va amalga oshirilgan innovatsiyalar uchun moddiy mukofot yo`qligi; markazlashtirilgan "innovatsion muhit"ning yo`qligi bo`lib hisoblanadi. Bugungi kunda korxonaning innovatsion salohiyati moddiy, moliyaviy, mehnat, infratuzilma, intellektual axborot va kommunikatsiya resurslarining majmuasi sifatida izohlanadi.

Bizning fikrimizcha, mamlakatimizda transportdan foydalanish imkoniyatini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarning yo`nalishlarini quyidagilar deb hisoblaymiz:

- transport va logistika infratuzilmasini rivijlantirish mexanizmini ishlab chiqish;
- transport yo`nalishi infratuzilmasi obyektlaridan iqtisodiy foydalanish variantlarini tanlash usullari va sxemasini ishlab chiqish;
- transport infrastruktura obyektlarini boshqarish uchun me`yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish bo`yicha tavsiyalar;
- transportda boshqaruvning aqlli tizimlaridan foydalanish bo`yicha tavsiyalar va boshqalar.

Mamlakat transport kompleksining muammolarini hal qilishda tashkiliy, uslubiy va uslubiy innovatsion shakllarini jadaj rivojlantirish; transport kompleksini kengaytirilgan takror ishlab chiqarishga investitsiyalarni moliyalashtirishning maqbul manbalarini tanlash imkoniyatlarini ta`minlaydi deb hisoblaymiz.

Ma`lumki, yaqin vaqtgacha transportda ishlatilgan keng rivojlanish yo`llari transport korxonalaida eskirgan harakat tarkibi ko`payishiga, mavjud ishlab chiqarish va texnik vositalarning samarasiz yuklanishiga, transport xarajatlarining yuqori bo`lishiga va mehnoat unumdorligining pastligiga olib keladi.

So`nggi yillarda, jadal rivojlanish yo`llariga o`tish, ishlab chiqarish va menejmentga innovatsion texnologiyalardan foydalanish, zamonoviy axborot va moliyaviy—iqtisodiy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish bilan tavsiflangan bo`lib, mijozlar ehtiyojini qondirish yaxshilanib bormoqda. Shu munosabat bilan transport kompleksining mulkiy obyektlari va transport va servis infratuzilmasi elementlarining ishinchliligi, xavfsizligi va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish alohida ahamiyatga egadir.

Har qanday avtotransport korxonasida innovatsion faoliyat asosiy maqsadga-korxonaning o'zi va iste'molchilarga ko'rsatiladigan xizmatlarning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shodiyeva G.M., Shakirova F.B. iqtisodiyotni raqamlashtirishga transformatsiyalashuvida intellektual mulkni rasmiylashtirishning ayrim masalalari 2021-yil, 5-son, 383-bet.
2. Steuer, J. (1992) Defining virtual reality: dimensions determining telepresence. *Journal of Communication*, 42 (4), pp. 73-93. doi. org/10.1111/j.1460-2466.1992.tb00812.x
3. Shodieva G. M., Pardaeva O. M. Problems of family entrepreneurship developing and increasing employment and income of the population and reducing poverty //Gwalior Management Academy. – T. 23. – C. 210.
4. Bhadouria P. S. GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY //WAY. – T. 87.
5. Shadiyeva G. M., Kuvandikov S. O. "Mahallabay" approach to assessing the role of family entrepreneurship in regional development //Экономика: анализы и прогнозы. – 2021. – №. 3. – С. 122-126. MLA
6. Shadiyeva G. Opportunities to Develop Small Business and Family Entrepreneurship in Rural Areas //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – T. 7. – C. 101-106.
7. Shodieva G. M. Problems of organizational and economic factors and service development in the improvement of family welfare (Doctoral dissertation, Dissertation for the degree of Doctor of Economics. Samarkand). – 2008
8. Mardievna S. G., Boltaevna S. F. The role of public-private partnerships in attracting investment projects in the transport sector //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – T. 27. – №. 6
9. F.B. Shakirova, S.B Sattorova STRATEGY OF ENTERING INTERNATIONAL MARKETS OF" UZBEKISTAN RAILWAYS" JSC INDUSTRIAL ENTERPRISES FBSSB Sattorova - Confrencea, 2022

TRANSPORT SOHASI BOSHQARUVIDA RAQAMLI VA AQLLI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MASALALARI XUSUSIDA

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Real iqtisodiyot” kafedrasida i.f.d. professor Shadiyeva G.M.
IK-421 guruh talabasi Egamova D.A.*

Zamonaviy axborot texnologiyalari iqtisodiyot va jamiyat hayotiga juda katta ta'sir ko'rsatmoqdaki, uning ta'sirida mavjud iqtisodiyot va xalqning turmush tarzi o'zgarib bormoqda. Transport sohasining hozirgi va kelajakdagi modernizatsiyasi sifatida transport tashkilotlari va iste'molchilar o'rtasidagi munosabatlarning yangi turlari va usullarini ishlab chiqish va ulardan keng foydalanishni ta'kidlash joiz. Transport sohasini raqamlashtirilishi transport va logistika xarajatlarni optimallashtirishga xizmat qiladi. Zamonaviy axborot tizimlari o'zaro aloqalarning barcha ishtirokchilari uchun yagona axborot makonini yaratish bilan tavsiflanadi. Mamlakatimiz hududining kengligi va eng chekka hududlarning transport xizmatlari bilan qamrab olish zaruriyati transport infratuzilmasini yuqori axborot texnologiyasiga qaramligini kuchaytirmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi ПФ-60-sonli [1] Farmonida ta'kidlaganidek, “Yo'l infratuzilmasini takomillashtirish va xavfsiz harakatlanish sharoitlarini yaratish orqali yo'llarda avariya va o'lim holatlarini qisqartirish, shu jumladan harakatni boshqarish tizimini to'liq raqamlashtirish va jamoatchilikning ushbu sohadagi ishlarda keng ishtirokini ta'minlash” vazifasi berilgan.

Transport sohasi boshqaruvida raqamli va aqli axborot texnologiyalaridan foydalanish bir qator foydali funksiyalarini keltirib chiqaradi. Masalan, axborot texnologiyalaridan faol foydalanish tufayli yangi buyurtmalarni qabul qilish, shuningdek, yetkazib berish jarayoni va tovarlarni tashish, omborlarni boshqarish va transport vositalari parki sezilarli darajada tezlashdi. Ushbu jarayonlarning tezligini oshirish natijasida buyurtmani bajarish muddati mijoz nuqtayi nazaridan qisqaradi, qog'oz hujjatlar oqimining kamayishi inson omilining rolini pasaytiradi, bu esa moddiy xarajatlar pasayishiga olib keladi. Mijozlarga tezkor javob berish tufayli iste'molchilar talabi qondirilib, buyurtmalar bajarilishining barqarorligini kafolatlaydi hamda bugungi zamonaviy bozor iqtisodiyoti talablariga to'liq javob beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risidagi ПФ-4947-sonli farmoni [2], 2019-yil 25-fevraldagi “O'zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglar va indekslardagi o'rnini yaxshilash chora tadbirlari to'g'risida”gi

PQ-4210-sonli [3] qarorining 6-bandida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-5953-sonli [4], farmoni, shuningdek, olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, jamiyat va iqtisodiyotning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadida:

1. Xizmat ko'rsatish sohasida iqtisodiyotni raqamlashtirish orqali raqobarbardoshlikni oshirishning fundamental asoslarini ishlab chiqish.

2. Xizmat ko'rsatish sohasida iqtisodiyotni raqamlashtirish imkonini beradigan dasturiy ta'minotni yaratish.

3. Xizmat ko'rsatish sohasida iqtisodiyotni raqamlashtirishning yagona elektron platformasini shakllantirish kabi ustuvor vazifalar berilgan.

Bugun Respublika transport infratuzilmasida bir qator muammolar bo'lib, yo'llar, obyektlar, postlar, logistic markazlar, temir yo'l stansiyalari, aeroportlar, avtostansiyalar haqidagi ma'lumotlar, shuningdek, avtotransport, temiryo'l, havo-yo'lidagi yuk va yo'lovchi tashish to'g'risidagi ma'lumotlarni monitoring qilish tizimini yo'lga qo'yilmaganligi, aholining jamoat transportidan foydalanish jarayonida hududlar bo'yicha tekis va differensial tarif rejalarining mavjud emasligi, avtotransport infratuzilmasining eskirganligi, shuningdek, ushbu yo'nalish bo'yicha sohada axborot kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanish darajasi juda pastligi muhim muammolardan hisoblanadi.

Rivojlangan xorijiy davlatlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, bir necha yillar avval yuqorida ko'rsatilgan jarayonlar to'liq yo'lga qo'yilganligiga guvoh bo'lamiz. Jumladan, AQSH, Germaniya, Fransiya, Angliya, Turkiya, Singapur, BAA, Xitoy, Malayziya, Koreya, Yaponiya va boshqa davlatlarda transport sohasi to'liq avtomatlashtirilgan. Buning natijasida transport sohasi yillar davomida har tomonlama rivojlanib, jarayonlar raqamli texnologiyalar orqali amalga oshirilayotganligini ko'rishimiz mumkin. Hozirgi davrga kelib bu davlatlar Aqlli shahr konsepsiyasi asosida sun'iy intellektlardan foydalangan holda yangi bosqichga o'tayotganligini guvohi bo'lishimiz mumkin.

Demak, biz agar mamlakatimizni rivojlangan mamlakatlar qatoriga olib chiqishni maqsad qilgan ekanmiz, avvalo, har bir sohani alohida holda rivojlantiribgina muammolarni bartaraf qilish, qo'yilgan maqsadlarga erisha olishimiz mumkin. Transport sohasiga raqamlashtirish tizimini joriy etish bo'yicha quyidagi muammolarni ta'kidlash lozim:

- Respublikamizda asosiy yo`lovchi va yuk tashuvchilarida lokomotiv bo`lgan avtomobil transportining barcha hududlar miqyosida deyarli raqamlashtirilmaganligi;
- Aholiga xizmat ko`rsatuvchi jamoatchilik transport tizimini yagona bazaga raqamlashtirish va barcha hududlarni qamrab oluvchi 3D xaritalarining mavjud emasligi;
- Yo`lovchi va yuk tashuvlarini amalga oshiruvchi tashkilotlar va mijozlar o`rtasida yagona axborot integratsiyasining yaratilmaganligi;
- Transport xizmatlarini ko`rsatuvchi milliy tizimning mavjud emasligi va ularning elektron to`lov tizimi bilan deyarli ta`minlanmaganligi;
- Respublikada avtomobil transporti, temir yo`l va havo transporti uchun yagona raqamli platformani yaratilmaganligi kabi ko`plab muammolar borki, bu raqamlashtirish bo`yicha islohotlarni yanada jadallshtirishga zaruratni vujudga keltirmoqda.

Mamlakatimizda joriy davr va yaqin istiqbolda transport tizimiga raqamli infratuzilma, intermodal xizmatlar kabi istiqbolli ishlanmalrni joriy etish yo`lovchi va yuk tashish hajmini oshirib, iqtisodiyot barqarorligiga ham katta ta`sir ko`rsatadi. Sababi mamlakatimizning qulay geografik va transit joylashganligi bilan izohlanadi. Bizning suv yo`llaridan mahrum ekanligimiz, transportning faqatgina quruqlikda ekanligini inobatga olganimizda, mamlakatimizda havo, temiryo`l va avtomobil transportining ahamiyati o`z-o`zidan ortib, biz keltirgan muammolarni bartaraf etishni talab qilmoqda.

Agar xorijiy rivojlangan mamlakatlar tajribasi bilan solishtiradigan bo`lsak, biz bugun rivojlantirmoqchi bo`lgan turizm sohasi taraqqiyotida ham transport sohasining o`rni katta. Chunki yo`lovchilar uchun ham, mamlakatga tashrif buyuruvchilar uchun ham transport sohasining milliy rivojlangan axborot tizimining yaratilishi juda muhimdir. Barcha manfaatdor ishtirokchilar uchun zamonaviy talablarga javob beradigan yangi dastur ta`minotga talab borki, bu transport sohasi rivojlanish istiqbolida ahamiyatlidir. Bugungi globallashuv davrda barcha ma`lumotlarga tezlikda ega bo`lish imkoniyatimizdan xulosa qilib shuni aytish kerakki, dunyoning ko`plab mamlakatlarida bir necha yillardan buyon transport faoliyatining barcha yo`nalishlarida foydalanuvchilarga sayohat qilishdan tovarlarni jo`natish va qabul qilishgacha axborot xizmatlarini ko`rsatadigan aqlli dasturiy ta`minot dasturlaridan keng ravishda foydalanilmoqda, shuningdek, o`zlarining mahalliy dasturiy mahsulotlarini ishlab chiqib, keng joriy etib kelmoqda.

Yuqoridagilarga asoslanib xulosa qiladigan bo`lsak, mamlakatimizda axborot texnologiyalarni keng joriy etib, raqamlashtirishni yuqori o`ringa chiqayotganligi hamda buni transport sohasiga keng joriy etilishi muhimdir.

Transport sohasiga o`zimizning keng milliy dasturiy ta`minotlarimizni joriy etib, zamon talablari darajasida raqamlashtirilishi yuqorida ta`kidlaganimizdek, transport sohasini rivojlantirib uning pirovard natijasida turizm ham, savdodagi eksport, importdagi tezlik va sifat ham o`z-o`zidan taraqqiy etadi. Bugungi kunda tezlik, sifat va aniqlik bo`lmasa, bizning o`rnimizni boshqa mamlakatlar egallab, o`zimizda mavjud keng imkoniyatdan mahrum bo`lishimiz mumkin. Bu esa yana birbora aytganda transport sohasiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng jalb etib, kerak bo`lsa unga talab qilinadigan investitsiyalarni jalb qilishni taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo`ljallangan yangi Ozbekistonning taraqqiyot strategiyasi to`g`risida”gi ПФ-60-sonli farmoni
2. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar Strategiyasi to`g`risidagi ПФ-4947-sonli farmoni
3. 2019-yil 25-fevraldagi “O`zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglar va indekslardagi o`rnini yaxshilash chora tadbirlari to`g`risida”gi PQ-4210-sonli qarori
4. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi “2017-2021-yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo`nalishi bo`yicha harakatlar strategiyasini “Ilm, ma`rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi8 to`g`risida”gi PF-5953-sonli farmoni

ISHLAB CHIQRARISH KORXONALARIDA OQILONA OVQATLANISHNING O`RNI

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Real iqtisodiyot” kafedrasida i.f.d. professor Shodiyeva G.M.
IK-421 guruh talabasi Egamova D.A.

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy ovqatlantirishni rivojlantirishda ishlab chiqarish korxonalarida oqilona ovqatlanishning o`rni hamda ovqatlanish gigiyenasining asosiy talablari haqida ma`lumot keltirilgan.

Kalit so`zlar: oqilona (ratsional) ovqatlanish, ovqatlanish gigiyenasi, energetik qiymat.

Аннотация: В статье представлена информация о роли рационального питания в развитии общего питания на промышленных предприятиях и основных требованиях пищевой гигиены.

Ключевые слова: рациональное питание, гигиена питания, энергетическая ценность.

Annotation: The article provides information on the role of rational nutrition in the development of general nutrition at industrial enterprises and the basic requirements of food hygiene.

Key words: rational nutrition, food hygiene, energy value.

O`zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish jarayonida umumiy ovqatlanish tarmog`ida xususiylashtirish jarayoni tezlashdi. Korxonalar mulkchilik shakllarini o`zgartirib, aksiyadorlik, ma`suliyati cheklangan jamiyatlarga, xususiy korxonalar, firma va boshqa mulkchilik shakllariga o`tkazildi. Shahar va tuman markazlari, guzarlar, yirik qishloqlarda ko`plab xususiy restoran, kafe, oshxona, dehqon bozorlarida milliy taomlar rastalari va boshqalar faoliyat ko`rsata boshladi. O`zbekistonda 877.3 ming o`ringa ega bo`lgan 17.5 ming umumiy ovqatlanish korxonalarini mavjud. Bularning 0.6 mingtasi davlat, 16.9 mingtasi nodavlat korxonalaridir. Har bir ovqatlanadigan o`ringa 35 kishi, har bir korxonaning xizmat ko`rsatish imkoniyatiga 1428 kishi to`g`ri keladi.

Umumiy ovqatlanishning rivojlanishida O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-y. 13 fevraldagi “2003-2006 yillarda chakana savdo, umumiy ovqatlanish va aholiga maishiy xizmat ko`rsatish korxonalarini tarmoqlarini rivojlantirishga doir qo`shimcha chora tadbirlar to`g`risida”gi va boshqa qarorlari muhim rol o`ynaydi.

Umumiy ovqatlanish korxonalarining ancha qismi “O`zbekbirlashuv”, “O`zbekturizm”, O`zbekiston Respublikasi Sog`liqni saqlash vazirligi va boshqalarga

qaraydi, kasalxonalar, sanatoriya va dam olish uylariga, maktablar, maktabgacha bolalar muassasalari va boshqalarga xizmat ko'rsatadi.

Umumiy ovqatlanishni rivojlantirishning asosiy yo'nalishi ovqatlanish o'rinlari sonini ko'paytirish, yuqori sifatli tayyor mahsulotlar va muzlatilgan taomlar va oqilona ovqatlanishni tashkil etish.

Ratsional (oqilona) ovqatlanish: deganda, odatda, biz asosiy oziq moddalari (oqsillar, yog'lar, uglevodlar)ning iste'mol qilinayotgan ovqat tarkibida bir-biriga to'g'ri (1:1:4) nisbatda bo'lishini tushunamiz. Oqilona ovqatlanish, bu- miqdor va sifati jihatidan to'la ozuqaviy qiymatli, bir me'yorga asoslangan, kishilarning yoshi, mehnat va boshqa faoliyat turlarini hisobga olgan holda yuksak ish qobiliyatini sog'liqni saqlashga imkon yaratadigan to'g'ri ovqatlanish tadbiridir.

Ratsional ovqatlanish uchun eng avvalo, ovqat ratsionida oqsillar, yog'lar, uglevodlar, mineral elementlar, vitaminlar, tuz, suv miqdori kishilarning yoshi, bo'yi, vazni, kasb-kori, fiziologik holati (masalan, homiladorlik, emizikli davri), sog'liqni va iqlim sharoitlarini hisobga olgan holda me'yorda bo'lishi lozim. Kunlik ovqat ratsionining energetik qiymati va to'yimlilik muhim miqdoriy ko'rsatkich hisoblanadi. Ovqatlanish rejimi, ya'ni tartib maromi bir kunda iste'mol qilinadigan ovqatni kun bo'yicha maqsadga muvofiq to'g'ri taqsimlashni, ovqatlanish vaqtini muayyan soatga mo'ljallab, qat'iy tartib bo'yicha ovqatlanishni ko'zda tutadi.

Ovqat bilan birga qabul qilinadigan yog'lar organizmda qisman yog' zaxirasi hosil qilishga saqrflanadi. Yog'larga bo'lgan ehtiyojning qondirilishi yog'ning turi va sifatiga bog'liq. Hayvon va o'simlik yog'lari bir-biring o'rnini bosa oladi. Ovqat ratsionidagi yog'lar me'yori odamlarning yoshi, mehnat faoliyati va iqlimiy xususiyatlarga qarab belgilanadi. O'zbekiston aholi uchun taklif etilgan ovqat me'yorlarida kaloriyalarning 30%ini yog'lar hisobiga qopdirish ko'zda tutilgan. Sutkalik ovqat ratsionidagi yog'larni normallashtirishda har 1000 kkal ga 35g yog' mo'ljallanadi.

Ovqat ratsioniga kiradigan yog'larning sifat tarkibi ma'lum ahamiyatga ega. Ovqatga har xil hayvon, parranda va baliqlar yog'i, shuningdek, o'simlik moyi qo'shish foydali. Kunlik ratsionda 70-85g cha hayvonlar yog'i (shulardan, 40grammi tabiiy holda, qolgan har xil oziq ovqat, tabiiy mahsulotlar tarkibida) bo'lishi lozim. Ovqat ratsioni tarkibiga ba'zi yog'simon moddalar- xolesterin va letsitin ham kiradi.

Ovqatlanish jarayonida organizm hayot faoliyati uchun muhim oziq moddalar (oqsil, yog', uglevod, vitaminlar, mineral tuzlar)ni olib turadi. Bular esa o'zlashtirilishi jarayonida organizmning energiyaga bo'lgan ehtiyojini qondirib boradi. Biror xil oziq-ovqat mahsuloti organizmda o'zlashtirilganida ajralib chiqadigan energiya miqdori shu mahsulotning kaloriyasidir. Turli oziq moddalar va energiyaga bo'lgan ehtiyoj odamning yoshi, jinsi hamda mehnat tarziga qarab har xil bo'ladi. Mehnat faoliyati xarakterini hisobga olgan holda ovqat ratsionini to'g'ri tuzish uchun ovqatlanish

gigiyenasi sohasidagi mutaxassis olimlar katta yoshdagi kishilarning hammasini 4 guruhga jismoniy kuch sarf qilmaydigan yoki kam jismoniy kuch sarflab ishlaydigan kishilar: aqliy mehnat xodimlari, ishda asabiga zo'r keladigan xodimlar; boshqarish pulklarining xodimlari: dispetcherlar, barcha xizmatchilar kiradi. Ikkinchi guruhga mexanizatsiyalashtirilgan korxonalar xodimlari va jismoniy zo'riqmasdan ishlovchi xodimlar: hamshiralar, sanitarlar, sotuvchi, aloqachi, tikuvchi, avtomatlashtirilgan jarayonlarda band ishchilar va boshqa kiradi. Uchunchi guruhga mehnat sharoitlari qisman mexanizatsiyalashtirilgan korxonalar va xizmat ko'rsatish sohasida ancha jismoniy kuch sarflab ishlaydigan xodimlar, stanokchi, to'quvchi, poyabzalchi, metro, poyezd, avtobus, tramvay, trolleybuslarning haydovchilari, umumiy ovqatlanish korxonalar xodimlari (ma'muriy boshqarma apparatidan tashqari) va boshqa kiradi. To'rtinchi guruhga yarim mexanizatsiyalashtirilgan yoki mexanizatsiyalashtirilmagan korxonalarda o'rtacha og'ir va og'ir mehnat qiladigan xodimlar: kon ishchilari, shaxtyorlar, yuk avtomobillari haydovchilari, metallurklar, temirchilar, qishloq xo'jaligi xodimlari va mexanizatorlar, yog'och tayyorlashda band bo'lgan ishchilar va boshqa kiradi. Ovqat ratsionini tog'ri tuzish uchun, albatta, oziq-ovqat mahsulotlarining kimyoviy tarkibini bilish lozim.

Ovqatlanish gigiyenasiga qo'yiladigan asosiy talablar:

1. Sutkalik ratsionning energetik qiymati va kun davomida energiya sarfi miqdori tengligi (sarf miqdori kishining yoshi, jinsi, turmush tarzi va kasbiga bog'liq).

2. Iste'mol qilinadigan oziq-ovqat proporsiyalari va organizmning xususiyatlari mos kelishi. Ovqatlanishning asosiy komponentlari (oqsil, yog'lar va uglevodlar) nisbati o'ratacha 1:1:4 bo'lishi kerak, ko'p jismoniy faollikda 1:1;5, aqliy faoliyat mehnat bilan shug'ullanuvchilarda 1:0.8:3.

3. Sog'liqga zarar keltirmaydigan oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish (kimyoviy moddalar va boshqalarsiz).

Ovqatlanishlarni kun davomida taqsimlash- optimal variant 4-5 soatlik intervallar bilan kuniga 4 marta ovqatlanish. Bunda nonushta sutkalik ratsionning 25 foizini, tushlik- 35 foizini, ikkinchi tushlik-35 foizini va kechki ovqat-25 foizini tashkil etishi kerak.

4. Sanitariya-epidemologiya normalari nuqtayi nazaridan ovqatlanishning bexatarligiga rioya qilish.

Ushbu sohaning dolzarbligi shundaki- umumiy ovqatlanish sohasiga e'tibor tobora ortib bormoqda. Bu esa har qanday korxonada oqilona ovqatlanishga yanada jiddiy e'tibor berish va ma'suliyat bilan ishlashni talab qiladi. Eng avvalo, har bir ishlab chiqarish korxonalarida ovqatlanishni tartibga solib chiqish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudayshukurov T.A., Shukurov I.X. Oqilona ovqatlanish asoslari. O`quv qo`llanma. Samarqand 2009 yil
2. Умумий овқатланиш-Википедия
(https://r.search.yahoo.com/_ylt=AwrDQq6oq91er24AqQIPxQt.;_ylu=X3oDMTBuOHZyb21tBGNvbG8DYmYxBHBvcwMxBHZ0aWQDBHNIYwNzcg--/RV=2/RE=1591614504/RO=10/RU=https%3a%2f%2fuz.wikipedia.org%2fwiki%2fUmumiy_ovqatlanish/RK=2/RS=ptCjM1RXO1MpfECwMK4iRXUwGjI-)
3. O`zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
4. www.kutubxona.uz
5. [Soflom.uz](http://soflom.uz)
6. Шадиева Г. М., Шакирова Ф. Б. Иқтисодий ва таълим тармоқларида трансформациялашувида интеллектуал мулкни расмийлаштиришнинг айрим масалалари- Иқтисодий ва таълим / 2021 йил, 5-сон, 383-бет
7. Steuer, J. (1992) Defining virtual reality: dimensions determining telepresence. *Journal of Communication*, 42 (4), pp. 73-93. doi. org/10.1111/j.1460-2466.1992.tb00812.x
8. Shodieva G. M., Pardaeva O. M. Problems of family entrepreneurship developing and increasing employment and income of the population and reducing poverty //Gwalior Management Academy. – Т. 23. – С. 210.
9. Bhadouria P. S. GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY //WAY. – Т. 87.
10. Shadieva G. M., Kuvandikov S. O. "Mahallabay" approach to assessing the role of family entrepreneurship in regional development //Экономика: анализы и прогнозы. – 2021. – №. 3. – С. 122-126. MLA
11. Shadiyeva G. Opportunities to Develop Small Business and Family Entrepreneurship in Rural Areas //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – Т. 7. – С. 101-106.
12. Shodieva G. M. Problems of organizational and economic factors and service development in the improvement of family welfare (Doctoral dissertation, Dissertation for the degree of Doctor of Economics. Samarkand). – 2008
13. Mardievna S. G., Boltaevna S. F. The role of public-private partnerships in attracting investment projects in the transport sector //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – Т. 27. – №. 6
14. F.B. Shakirova, S.B Sattorova STRATEGY OF ENTERING INTERNATIONAL MARKETS OF" UZBEKISTAN RAILWAYS" JSC INDUSTRIAL ENTERPRISES FBSSB Sattorova - Confrencea, 2022

LINGVOPOETIKA VA UNING BADIY MATNLAR TAXLILIDAGI ASOSIY VAZIFASI

Ismoilova Dilorom Rustamjonova

Farg'ona davlat universiteti ingliz tili kafedrası o'qituvchisi

Musinova Zuhra Ma'rifjon qizi

*Farg'ona davlat universiteti lingvistik (ingliz tili)
yo'nalish magistranti zhraxonmosinova0@gmail.com*

Maraimova Madinabonu Mo'sin qizi

*Farg'ona davlat universiteti lingvistik (ingliz tili)
yo'nalish magistranti madinabonumaraimova05@gmail.com*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada asosan badiiy asar tili va unda qo'llanilgan lingvopoetik vositalarning tutgan o'rni hamda manashu soha rivoji uchun xissa qo'shgan olimlar nomlari sanab o'tilgan. Shu bilan bir qatorda matinni lingvopoetik taxlili jarayonida alohida e'tibor qaratishni ta'lab etadigan bir qancha asosiy unsurlar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: Lingvopoetik taxlil, matn va uning tiplari, badiiy ma'no, lisoniy-estetik butunlik, ijodiy tafakkur, badiylik hodisasini.

KIRISH

Maskur maqolada bugungi o'zbek va jahon tilshunosligida lingvopoetikaning nazariy masalalari tushunchasining mohiyati xususida so'z boradi. O'zbek va jahon tilshunosligida lingvopoetikaga berilgan baho va uning zaruriy ahamiyatiga ham alohida e'tibor qaratilgan.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Badiiy asar tiliga kategorial yondashuvning shakllanishi, badiiy so'zni ijodning shakl va mazmun xossalari birligida o'rganishga harakat badiiy asarni estetik va falsafiy nuqtai nazardan tushunish uchun asos bo'ldi. Jumladan, G.E.Lessing, F.Shiller, Gumboldt, A.A.Potebnya, V.V.Vinogradov, V.M.Jirmunskiy, V.Ya.Zadornova, O.S.Axmanova, G.O.Vinokur, L.V.Shcherba ishlari o'rganildi, muhim ilmiy xulosalaridan foydalanildi. A.Xolodovichning «Adabiy til uslubshunosligi», «Poetikada lisoniy usul» asarlarida, nemis olimi E.Koseriuning poetik tilning yangi izohi kabi tushunchalarida, fransuz tilshunoslari D.Delas va J.Fiyollarning lingvistik va poetika bo'yicha yangi qo'llanmalarida, Ye.B.Artemenkoning lingvofolkloristika bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida lingvopoetikaning filologiya ilmida alohida fan sifatida o'rganilishi yuzasidan qarashlar bayon qilingan. Zamonaviy rus tilshunosligida lingvopoetikaning nazariy masalalari tadqiqi bilan shug'ullangan olimlardan biri A.Lipgartdir.

Har qanday matn lingvopoetik taxlil qilinganda avvalinbor eng asosiy e'tibor mana shu matn va uning tiplari, badiiy matn va uning qismlarini bog'lovchi vositalar, badiiy nutq uslubi va uning ko'rinishlari, badiiy [matnning fonetik-fonologik](#), leksik-grammatik xususiyatlari, ko'chimlar hamda badiiy matnni tadqiq etish tamoyillari bilan tanishtirish hamda mazkur kurs bo'yicha olgan nazariy bilimlarini badiiy asarlardan tanlangan matnlar tahlilida sinab ko'rishga qartilgan bo'ladi.

Shuning bilan bir qatorda matnning lingvopoetik tahlili deganda biz asosan matndagi badiiy ma'no va badiiy mazmuni aniqlash asosida lingvopoetik butunlik sifatidagi matnni baholashni tushnamiz. Badiiy matnning lisoniy tahlili maxsus tamoyillar asosida amalga oshirilishi lozim. Badiiy matndagi [poetik aktuallashuv fonografik](#), leksik, morfologik va sintaktik vositalarning har birida o'ziga xos tarzda kechadi. Badiiy matnning lisoniy–estetik butunlik sifatidagi tabiati ham shakliy, ham semantik mohiyatga ega bo'lgan integrativ munosabatlarning mavjudligiga ko'ra yuzaga keladi.

Matn qanday ma'no anglatishiga ko'ra juda ko'p turlarga bo'linadi: maksimal matn, minimal matn, og'zaki, yozma, erkin strukturali, turg'un strukturali, [hikoya matni](#), tasviriy matn, muhokama matni, badiiy matn, nobadiiy matn va hokazo. Bugungi kunda tilshunoslikda "Matnning lingvopoetik tahlili" fanining tutgan o'rni beqiyosdir. Chunki matnni tahlil qilishda, uni tushunishda bu fan katta ahamiyatga ega.

Matinlarning lingvopoetik taxlili nafaqat adabiyotshunoslik balki matnshunoslik, nutq madaniyati, uslubshunoslik, falsafa, etika, [estetika](#), mantiq va psixologiya kabi bo'limlar bilan ham uzviy aloqadorlikda faoliyat yuritadi. Badiiy matnni lisoniy tahlil qilish jiddiy filologik tayyorgarlikni talab qiladi. Chunki badiiy matn ijodiy tafakkur mahsuli sifatida shakl va mazmun jihatidan o'ta murakkab badiiy estetik butunlik hisoblanadi.

Yirik adabiyotshunos olim B.Sarimsoqov yozganiday: —Badiiylik — san'atning, jumladan, so'z san'atining asosiy, doimiy xususiyati. Juda qadim zamonlardan buyon hozirga qadar ko'plab olimlar badiiylikni xilma-xil talqinlar, ta'rifu — tavsiflar etib kelishadi. Ammo biron-bir olim badiiylik haqidagi mening talqinim to'g'ri, deb da'vo qila olmaydi. Chunki san'atning qoni va joni bo'lmish bu hodisaning sir-sinoatlari beadad bo'lib, ular bir davr adabiyotida, uning turli yunalish va oqimlarida, har bir milliy adabiyot va uning ayricha olingan namoyandasida o'ziga xos tarzda, o'ziga xos miqyos va darajada namoyon bo'ladi. Badiiylikning barcha zamonlar va ijodkorlar uchun mos keladigan andozalari ta'rifu talqinlari yo'q, bo'lishi ham mumkin emas. Qolaversa, badiiylikni har bir shaxs o'z dunyoqarashi, g'oyaviy-estetik tamoyillari, missiy olami va bilim doirasida idrok etadi va tushunadi. Ammo bu degani — badiiylik hodisasini o'rganishning umuman foydasi yo'k, degani emas. Aksincha, har bir san'at turida badiiylikning namoyon bo'lishi, miqyosi va darajalarini bevosita o'sha soha mutaxassisleri tomonidan muntazam o'rganilib borishi zarur

O'zbek tilshunosligida lingvopoetikaning oyoqqa turishida va rivojlanishida X.Doniyorov, S.Mirzaev, Q.Samadov, I.Qo'chqortoev, X.Abdurahmonov, N.Mahmudov, B.Umurqulov, I.Mirzaev, M.Yo'ldoshev kabi olimlarning xizmatlari katta bo'ldi. Ular badiiy asar tilining stilistik, badiiy -estetik jihatlarini yozuvchining so'z tanlashi, uning o'ziga xos tili, umumxalq tiliga bo'lgan munosabati, yangi so'z va iboralar yaratishi kabi omillar nuqtai nazaridan tekshirdilar.

O'zbek she'riyatida ham ko'plab shoirlarning sherlarini lingvopetik taxlil qilish mumkin jumladan A.Oripovning quydagi misralariga e'tibor qaratadiga bo'lsak

Goho, yer mehrini o'ylarkan,
Esga tushar dorning siyog'i.
Ajab hikmat odam o'larkan
Uzilganda... yerdan oyog'i?

bu yerda asosan "Oyog'i yerdan uzilgan" iborasiga alohida e'tibor qaratilga bo'lib, bu ibora mansab tegishi bilan o'zgalarni nazar-pisand qilmay qoladigan takabbur, mansabparast kishilarga nisbatan ishlatiladi. Bunday toifadagi kishilarning davr-u davroni uzoqqa bormaydi. Shoir bu iborani reallikka asoslayapti, ya'ni dorga tortilgan insonning oyg'i yerdan uzilishi bilan hayoti ham tugaydi. Bu yerda qo'llanilgan ibora majoziy ma'no ifodalashga va real ko'rinish yaratishga xizmat qilmoqda.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, lingvopoetik tadqiq asoslarini, ularning nomlanishini bir ko'rinishga keltirish kerak. Bu masala yuzasidan yaratilgan tadqiqotlar tilimizning boyligini ko'rsatish, filologiyaning yaxlitligini ta'minlash bilan bir qatorda, yetuk tilshunos va adabiyotshunos mutaxassislar tayyorlashga ham xizmat qiladi, deb o'ylaymiz. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan hoda yaxlit xulosa qilishimiz mumki ya'ni matn tilshunoslik nuqtai nazaridan barcha lingvistik xususiyatlarni o'zida mujassam etgan murakkab tuzilmadir va u tilshunoslikning barcha sohalarining asosiy o'rganish obyektlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR: (REFERENCES)

1. Xolodovich A. K voprosu o lingvisticheskom metode v poetike // V borbe za marksizm v literaturnoy nauke. – L.: Priboy, 1930.
2. Coseriu E. Thesen zum Thema —Sprache und Dichtung // – In: Beitrage zur Textlinguistik / Hrsg. W.D. Stempel. –Munchen: Fink, 1971. 11
3. Yo'ldashev M.Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi.Filol.fan.dokt...dis.- Toshkent, 2009.3
4. Galperin I.R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya. M., 1981.
5. Karimova R.A. Semantiko struktturnaya organizatsiya teksta(na materiale ustnix spontannix i pismennix tekstov) : Avtoref. diss... d.ra fil. auk. -M.: 1992, s 27. 6. To'xsonov M. Mikromatn va uning kommunikativ yahlitligi // O'zbek tili va adabiyoti, 1990, 5 - son, 66 – 69 – betlar.

МУАММОЛИ ТАЪЛИМ ВОСИТАЛАРИДА БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНияТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

*Усмонова Юлдузхон Комилжон кизи
Маматов Низомжон Абдулахатович*

Таълим ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолияти бўлиб, шу жараёнда шахснинг тараққиёти, унинг маълумоти ва тарбияси ҳам амалга ошади. Дарсларда ўқитувчи ўз билими, кўникма ва малакаларини машғулотлар воситасида ўқувчиларга етказди, ўқувчилар эса уни ўзлаштириб бориши натижасида ундан фойдаланиш қобилиятига эга бўлади. Ўрганиш жараёнида ўқувчилар ўзлаштиришнинг турли кўринишларидан фойдаланишади, яъни ўзлаштирилаётган маълумотларни қабул қилиш, қайта ишлаш ҳамда амалиётга татбиқ этишда ўзига хос тафовутларга таянади. Таълим жараёнида ўқитувчи ва ўқувчиларларнинг дарс пайтидаги ҳамкорлиги, ўқувчиларнинг мустақил ишлаши, синфдан ташқари ишлар шаклида таълим ва тарбия масалалари ҳал этилади.

Таълимнинг мақсади жамият эҳтиёжига мос равишда шаклланади. Шундай экан, таълим-тарбия мақсади мос ва мутаносиб бўлиши керак. Илмий адабиётларда таълимнинг мақсади имкониятларидан тўғри, аниқ, ўринли фойдаланиш кўникма ва малакаларини ҳосил қилиш, мантиқий-ижодий тафаккурни ривожлантириш, коммуникатив саводхонликни ошириш, миллий ғояни сингдириш, шарқона тарбияни шакллантириш, шахсни маънавий бойитишдан иборатлиги таъкидланган. Таълимий мақсад асосида ўқувчиларда мустақил фикрлаш, оғзаки ва ёзма саводхонликни ошириш, мантиқий тафаккурни ривожлантириш орқали уларнинг мулоқот маданияти такомиллаштирилади. Тарбиявий мақсад асосида эса маънавий, ғоявий, нафосат тарбияси берилади. Тил ўрганиш жараёнида халқнинг маданий-ахлоқий қадриятларига яқинлаштириш имкони пайдо бўлади.

Улуғ донишмандлардан бири «... келажак ташвиши билан яшасанг, фарзандларингга яхши билим бер, ўқит», деган экан. Юртимизда таълим-тарбия тизимида амалга оширилаётган ислохотлар ҳақиқий маънода бир-икки йиллик ёки қисқа даврда самарага эришишга қаратилган иш эмас, балки чин маънода бир неча юз йилларга татийдиган ўзгариш бўлди, десак хато бўлмайди. Бу президентимизнинг келажакимиз, келажак авлодимиз ҳақида қайғуриб, юртимизнинг барча фарзандлари – менинг фарзандларим, улар бизлардан кўра кучли, билимли ва албатта бахтли бўлишлари керак, деган ғояси замирида донишмандларча сиёсат ётганини кўрсатади.

Маълумки, таълимда илғор педагогик ва янги ахборотлар технологияларини татбиқ этиш ўқув машғулотларининг самарадорлигини оширибгина қолмай, илм-фан ютуқларини амалиётда қўллаш орқали мустақил ва мантиқий фикрлайдиган, ҳар томонлама баркамол юксак маънавиятли шахсни тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерфаол методлар ва ахборот технологияларини ўқув жараёнида қўллашга бўлган қизиқиш кундан-кунга ортиб бормоқда. Бундай бўлишининг сабабларидан бири, шу вақтгача анъанавий таълимда ўқувчилар фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатилган бўлса, замонавий технологиялардан фойдаланиш эса уларни эгаллаётган билимларини ўзлари кидириб топиш, мустақил ўрганиш ва фикрлаш, таҳлил қилиш, ҳатто якуний хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришга ўргатади. Ўқитувчи бу жараёнда шахс ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади ва шу билан бир қаторда бошқарувчилик, йўналтирувчилик функциясини бажаради. Бугунги кунда таълимда **«Ақлий ҳужум»**, **«Фикрлар ҳужуми»**, **«Тармоқлар»** методи, **«Синквейн»**, **«БББ»**, **«Бешинчиси ортиқча»**, **«бхбхб»**, **«Баҳс-мунозара»**, **«Ролли ўйин»**, **ФСМУ**, **«Кичик гуруҳларда ишлаш»**, **«Юмалоқланган қор»**, **«Зигзаг»**, **«Охирги сўзни мен айтай»** каби замонавий технологиялар қўлланмоқда.

Дарс машғулотларида ўйин-топшириқларни такрорлаш ёки мустаҳкамлаш дарсларида фойдаланилса ижобий натижа беради. Ўйин-топшириқнинг қайси бир турини танлаш дарснинг турига, синф ўқувчиларининг ўйин-топшириқларни бажаришга ўргатилганлик даражаси, уларнинг билим савияси, мустақил ижодий ишлаш имкониятлари, ўрганилганларни хотирада тез тиклай олиши, ижодкорликнинг қай даражада шаклланишига ҳам боғлиқ бўлиши керак.

Таълимда ўқувчи шахсини фикрлашга, ўзгалар фикрини англаш ва шу фикрни оғзаки ҳамда ёзма шаклда саводли баён эта олишга ўргатиш масаласига эътибор қаратилган бўлиб, мустақил фикрлайдиган, нутқ маданияти ривожланган саводхон шахсни камол топтириш асосий ўрин эгаллайди. Миллатнинг турмуш тарзи, маданий яратувчанлиги унинг бой тарихий мероси асосида ўрганилади.

Бугунги кун ўқитувчидан илғор педагогик ва янги ахборотлар технологияларидан ўқув жараёнида фойдаланишни талаб этмоқда. Юқоридагилардан келиб чиқиб, тажрибаларимиз асосида дарс машғулотларида интерфаол методларни қўллаш орқали таълим-тарбия бериш йўлларига доир фикрларимизни баён этамиз. Ўйлаймизки, у ўқув машғулотлари самарадорлигини оширишда ҳамкасбларимизга амалий ёрдам беради. Шунингдек, ўқувчиларни ўз йўналишини танлаш ва мустақил ҳаётга тайёргарлик кўникмаларини шакллантиришдек масъулиятли вазифани

бажаришда уларнинг яқин кўмакчилардан бирига айланади. Қуйида синфлар кесимида айрим мавзулар асосида ўқитишнинг замонавий усуллари татбиқ этиш бўйича тавсиялар берамиз. Сиз ундан ижодий ёндашган ҳолда фойдаланасиз ва биринчи президентимизнинг: **«Ҳар қаричи муқаддас бўлган она еримизга нисбатан фарзандларимизда гурур ва ифтихор, садоқат туйғуларини уйғотиш учун биз бугун нима қиляпмиз, деган саволга жавоб излаб кўрайлик»**[1], - деган фикрларига жавобан таълим ва тарбия беришнинг замонавий усуллари татбиқ этиш орқали кўзланган мақсадга эришишга ўз ҳиссангизни қўшасиз деган умиддамиз.

«Бешинчиси (олтинчиси, еттинчиси ...) ортикча» методи

Ўқувчилар мантиқий тафаккур юритиш кўникмаларига эга бўлишларида ушбу метод алоҳида аҳамиятга эга. Уни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

- Ўрганилаётган мавзу моҳиятини очиб беришга хизмат қилувчи тушунчалар тизимини шакллантириш;
- ҳосил бўлган тизимдан мавзуга тааллуқли бўлган тўртта (бешта, олтита, ...) ва тааллуқли бўлмаган битта тушунчанинг ўрин олишига эришиш;
- ўқувчиларга мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчани аниқлаш ва уни тизимдан чиқариш вазифасини топшириш;
- ўқувчиларни ўз ҳаракатлари моҳиятини шарҳлашга ундаш (мавзуни мустаҳкамлаш мақсадида ўқувчилардан тизимда сақланиб қолган тушунчаларга ҳам изоҳ бериб ўтишлари ҳамда улар ўртасидаги мантиқий боғлиқликни асослашларини талаб этиш лозим).

Мазкур метод ўқувчилардан ўрганилаётган мавзу (ёки бўлим, боб) юзасидан таҳлилий мулоҳаза юритиш, шунингдек, энг муҳим таянч тушунчаларни ифодалай олишни талаб этади.

Методни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

- ўқитувчи ўзаро тенг нисбатда мавзуга (бўлим, боб) оид ва оид бўлмаган асосий тушунчалар тизимини яратади;
- ўқувчилар мавзуга (бўлим, боб) оид ва оид бўлмаган асосий тушунчаларни аниқлайдилар ва дахлдор бўлмаган асосий тушунчаларни тизимдан чиқарадилар;
- ўқувчилар ўз ҳаракатларининг моҳиятини изоҳлайдилар.

Методдан индивидуал, гуруҳли ва оммавий шаклда ўқувчилар томонидан мавзунинг пухта ўзлаштирилишини таъминлаш ҳамда уларнинг билимларини аниқлаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

1-синф дарслигидаги «Ошхона жихозлари», «Қушлар», «Уй ҳайвонлари ва паррандалар» каби мавзуларини ўрганишда янги мавзуни мустаҳкамлаш учун

мазкур методни қўллаш ижобий натижа беради. Бунда мавзуга оид тўртта ва тааллуқли бўлмаган (ортиқча) битта сўз (тушунча, фикр) берилади.

Ўқувчилар ана шу сўзни (тушунча, фикр) аниқлайдилар.

Масалан, 1-синф дарслигидаги 1-машқда берилган топшириқни бажаришда қуйидагича қўллаш мумкин. Ёзув экранда кўрсатилади. Ўқувчилар ортиқча сўзни аниқлашади.

Уй ҳайвонлари: сигир, қўй, тошбақа, от, ит.

Сўнг бу сўзлар иштирокида гап тузиш топшириғи берилади ва тузилган гаплар асосида ахлоқий тарбия берилади.

Намуна: От - инсоннинг энг ишончли дўсти.

Ўқувчилар томонидан тузилган гаплар асосида ўқувчилар қалбида она табиатга муҳаббат уйғотилади, уй ҳайвонларига нисбатан ижобий муносабатда бўлишга ўргатилади.

«Видеотопишмоқ» методи

Ҳозирги кунда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалари (компьютер, телевидение, радио, нусха кўчирувчи қурилма, слайд, видео ва аудио магнитофонлар) ёрдамида таълим жараёни ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўқитувчилар олдида таълим жараёнида турли ахборот воситаларидан ўринли ва мақсадга мувофиқ фойдаланиш вазифаси турибди.

Видеотопишмоқ методидан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

- ўқувчилар эътиборига ўрганилаётган мавзу моҳиятини тасвирий ёритишга ёрдам берувчи изоҳларсиз бир нечта видеолавҳа намойиш этилади;
- ўқувчилар ҳар бир лавҳада қандай жараён акс эттирилганини изоҳлашади;
- жараёнларнинг моҳиятини дафтарларига қайд этишади;
- ўқитувчи томонидан берилган саволларга жавоб қайтаришади.

Мазкур метод асосида мавзуга доир компьютер орқали видеолавҳа намойиш этилади. Ўқувчилар видеолавҳа мавзуси, унда ифодаланган мавзу ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришади.

Масалан, «Электр жиҳозлари» (1-синф), «Йил фасллари» (2-синф) кабилар асосида ўқувчиларга миллий анъаналаримиз, урф-одатларимиз, иқтисодий муносабатлар ҳақида тушунчалар берилади.

Наврўз удумлари (фойдаланиш учун матнлар)

Наврўз куни одам ота-онаси, яқин кишилари билан дийдорлашади. Гинали одамлар Наврўз куни ярашади.

Наврўз арафасида кексалар махсус идишларга етти хил дон экиб, уларнинг униб чиқишига қараб, кузда олинадиган ҳосил чўғини чамалашган.

Баъзи жойларда эса Наврўз кунларида пайдо бўлган камалакка қараб ерга сув сепилади. Шундай қилинса, гўё йил серёғин ва баракали бўлар экан.

Наврўз кунлари боғдаги ўрик дарахтларига арқон солиб арғимчоқ ясалади. Қиз-жувонлар йиғилишиб, навбатма-навбат арғимчоқ учадилар. Наврўзда арғимчоқ учса бир йиллик гуноҳи тўкилади дейилган.

Бу методни 2-синфда ўқувчиларнинг унли ва ундош товушлар ҳақидаги билимларини синаш, уни мустаҳкамлаш мақсадида ҳам қўллаш мумкин. Масалан, экран орқали унли товушлар кўрсатилади. Галма-галдан шу товуш билан бошланадиган сўзларни ифодалайдиган расмлар кўрсатилади. Ўқувчилар расмлардаги нарса, буюм номларини дафтарларига ёзадилар. Бунда ўқувчиларнинг хотиралари мустаҳкамланади, сўз бойлиги ошади.

Намуна:

Унлилар

Бошланғич синфларда интерфаол методлар ва таълимий ўйинлардан, замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш ўқувчиларни мустақил фикрлашга, ижодий изланиш ва мантикий фикрлаш доираларини кенгайтириш билан бирга уларни дарсларда ўрганганларини ҳаёт билан боғлашга, қизиқишларини оширишга ёрдам беради. Ўқитувчиларнинг бундай замонавий талаблар асосида яратилган шароитлардан самарали фойдаланиб, дарсларни илғор педагогик ҳамда ахборот коммуникация технологиялари асосида ташкил этилиши таълим-тарбия жараёнини сифатини кафолатлайди.

Бизнингча, таълимий ўйинларга қўйиладиган асосий талаблар куйидагилардан иборат:

1. Таълимий ўйинлар ўқувчилар ёшига мос бўлиши керак;
2. Ўйинлар ўтилатган мавзу мазмун-моҳиятига мутаносиб бўлиши лозим;
3. Таълимий ўйинларни ўтказиш вақти аниқ белгиланиши шарт;
4. Таълимий ўйинлар ҳам таълимий, ҳам тарбиявий аҳамиятга эга бўлиши керак;
5. Таълимий ўйинларнинг ўтказилиш мақсади, аҳамияти белгиланиши лозим.

Юқоридаги талабларга амал қилингандагина дарс самарадорлиги ортади ва замонавий технологиялар таълим самарадорлигига хизмат қилади.

Список ссылок.

1. Сариев Ш. Зеркало духовности. Роль начального образования в формировании национальной духовности учащихся. Т.: ТДПУ, 2009. 250 с.
2. Центр развития информационно-коммуникационных технологий в сфере народного образования: www.multimedia.uz
3. Институт переподготовки работников народного образования и повышения квалификации при Ташкентском государственном педагогическом университете: www.giu.uz.
4. Социально-информационный и образовательный портал: www.ziyonet.uz

O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASH YO'LIDA BUGUNGI KUNIDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR

Faxriddinova Nargiza Shamsiddinovna

Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligi bosh yuriskonsulti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda gender tenglikni ta'minlash yo'lida bugungi kunda olib borilayotgan islohotlar va Gender tenglikni ta'minlash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, parlament yuqori palatasida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasining Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiyasi, Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha maslahat-kengashlari, Respublika xotin-qizlar jamoatchilik kengashi tashkil etildi.

Kalit so'zlar: Gender tenglik, barqarorlik, ijtimoiy-siyosiy, teng huquqlilik.

Ma'lumki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 2015 yilning sentyabrida Barqaror rivojlanish bo'yicha o'tkazilgan sammitida qabul qilingan 70-son rezolyusiyasiga muvofiq, shuningdek, 2030 yilgacha bo'lgan davrda BMT Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi "2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" qaror qabul qildi.

SHu bilan birga, O'zbekiston Barqaror rivojlanishning Beshinchi maqsadini amalga oshirish doirasida "Gender tenglikni ta'minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish"ga oid to'qqizta vazifani ishlab chiqdi.

Beshinchi maqsadning vazifalariga (Gender tenglik) muvofiq, 2030 yilga kelib barcha xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakliga barham berish, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to'liq va samarali ishtirokini va etakchilik qilish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash zarur. Bundan tashqari, ushbu maqsad davlatning turli darajalarida Davlat dasturlarini qabul qilish jarayonida gender tenglik tamoyillarini joriy qilishni o'z ichiga oladi.

So'nggi yillarda gender tenglikni ta'minlash, ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi rolini oshirish bo'yicha ishlar bir necha yo'nalishlarda olib borilmoqda:

- ayollar huquqlari to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish;
- ayollarni himoya qilishning institutsional asoslarini takomillashtirish;
- aholining gender tenglik va ayollar huquqlari to'g'risida xabardorligini oshirish;

• huquqni qo'llash amaliyotida ularga rioya etilishini ta'minlash uchun mas'ul mansabdor shaxslarni tegishli huquqiy me'yorlar asosida o'qitish.

O'zbekistonda bir qator qonun hujjatlari, jumladan, Prezidentning xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash, xususan, gender tengligi va ayollarni zo'ravonlik va zulmdan himoya qilish, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish maqomini kuchaytirish to'g'risidagi farmon va qarorlari qabul qilingan.

Gender tengligini joriy qilish nuqtai nazaridan ta'limdagi ijobiy siljishlarni alohida ta'kidlash kerak. Ya'ni, 2017 yildan boshlab aksariyat oliy o'quv yurtlarida turli mutaxassisliklar bo'yicha sirtqi bo'limlar faoliyati tiklandi. Ta'limning ushbu shakli yosh ayollarga bolalarni parvarish qilish va boshqa oilaviy majburiyatlarni bajarishga xalal qilmasdan oliy ma'lumot olish imkoniyatini beradi.

Fursatdan foydalanib, Prezident Shavkat Mirziyoevning 2019 yil iyun oyida Oliy Majlis Senatidagi nutqidan iqtibos keltirishni o'rinli deb bilaman:

“Meni kishilarimizning ongida paydo bo'lgan stereotip ko'p o'ylantiradi. Odatda biz ayolni avvalambor ona, oila qo'rg'onining qo'riqchisi sifatida hurmat qilamiz. Bu, shubhasiz, to'g'ri. Ammo bugun har bir ayol oddiy kuzatuvchi emas, balki mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik o'zgarishlarning faol va tashabbuskor ishtirokchisi ham bo'lishi kerak”.

Shu kuni Prezidentning taklifiga binoan, mamlakat tarixida ilk bor Senat raisligiga ayol kishi – Tanzila Norboeva saylandi. Ma'lumki, Norboeva O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining o'rinbosari, O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi raisi bo'lib ishlagan.

Mazkur sohadagi qonunchilik choralariga to'xtaladigan bo'lsak, O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash va himoya qilishning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish maqsadida 2019 yil sentyabr oyida “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi hamda “Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida”gi Qonunlar qabul qilindi. BMTning deyarli barcha agentliklari, jumladan BMT Taraqqiyot Dasturi, BMT Aholishunoslik jamg'armasi (YUNFPA), BMT Bolalar jamg'armasi (YUNISEF), BMT Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissari boshqarmasi, BMTning Narkotik moddalar va jinoyat boshqarmasi, Xalqaro migratsiya tashkiloti ushbu ikki qonun bo'yicha o'z izoh va takliflarini berishdi.

Gender tenglik bo'yicha institutsional choralarga kelsak, ayni paytda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tarkibida ayollar huquqlarini ta'minlash va kamsitishning har qanday shakliga barham berish bo'yicha milliy qonunchilikda xalqaro standartlarni uyg'unlashtirish bilan shug'ullanuvchi yangi Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil qilingan. Bundan tashqari, mehnatga oid huquqlarning kafolatlari va qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, uydagi zo'ravonlik qurbonlariga yordam berish maqsadida Zo'rlik ishlatishdan jabr ko'rgan

shaxslarni rehabilitatsiya qilish va moslashtirish hamda o'z joniga qasd qilishning oldini olish respublika markazi va Xotin-qizlar tadbirkorligi markazi, Hukumat huzuridagi "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi kabi yangi tuzilmalar tashkil topdi.

Mazkur yangi tashkil etilgan barcha institutsional mexanizmlar O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi bilan birgalikda BMT Konvensiyasiga muvofiq ayollar huquqlari, gender tengligi va xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarga barham berishning yagona yaxlit mexanizmiga aylanishi masalaning muhim tomonidir.

Ta'kidlash joiz, qabul qilingan normativ-me'yoriy hujjatlar va amaliy chora-tadbirlar O'zbekistonning gender siyosati sohasidagi muhim qadamidir va u qonunchilik hamda amaliyotning xalqaro me'yor va standartlariga to'liq mos keladi, shu bilan birga, ularning bir qismi BMTning inson huquqlari bo'yicha idoralari tavsiyalariga asoslangan.

Ayniqsa, "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu Qonun ko'p yillik muhokamalardan so'ng qabul qilindi. Qonun oiladagi zo'ravonlik qurbonlariga yordam berish, ularga boshpanalar ajratish, ishonch telefonlari va nafaqat jismoniy zo'ravonlik, balki psixologik yoki iqtisodiy jinoyatlar bo'yicha majburiy javobgarlikka tortish orqali ayollarni himoya qilish uchun asosdir. Bunday choralar, xususan, BMTning inson huquqlari bo'yicha idoralari tomonidan uzoq vaqt davomida tavsiya qilib kelingan.

Gender siyosatining monitoringi va samaradorligini baholash sohasida www.gender.stat.uz saytida qo'shimcha 54 ta gender ko'rsatkichlarini kiritish orqali muhim o'zgarishlar ro'y berdi.

SHu bilan birga, ushbu yo'nalishda davomiy izchil ishlarni amalga oshirish talab etiladi. Bu erda nafaqat qabul qilingan ko'rsatmalar, balki ularning xalqaro majburiyat va standartlarga muvofiqligi, joylarda o'z vaqtida va aniq bajarilishi ham muhim ahamiyatga ega.

SHu ma'noda, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to'liq va samarali ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha ishlarni izchil davom ettirish zarur.

Binobarin, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi va "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunlarning bajarilishini ta'minlash uchun "Yo'l xaritalari"ni qabul qilish rejalashtirilgan. Bundan tashqari, Gender tengligi bo'yicha milliy strategiyani qabul qilish rejasi ham mavjud. BMT agentliklari gender tenglik va kamsitmaslik masalalarida, shu jumladan maxsus hujjatlarni rejalashtirish, ishlab chiqish va amalga oshirish, yangi kodekslarning maxsus qoidalarini – jinoiy, protsessual va ijro etuvchi bosqichlarni ishlab chiqishda bundan keyin ham ko'mak berishga tayyor.

SHuningdek, qabul qilinayotgan u yoki bu darajadagi hujjatlarning ayollar va erkaklar uchun bir me'yorda bo'lishiga erishish uchun qonunchilikning gender ekspertizasini o'tkazish majburiyiligini ta'minlash muhimdir.

O'z navbatida, biznes inkubatorlari bilan bir qatorda, ayollarni ta'lim va fan sohasida rag'batlantirish, shuningdek, STEM (Fan, texnologiya, muhandislik, matematika) laboratoriyalar yaratish orqali ularni tabiiy va texnik fanlar sohasiga jalb qilish choralari ko'rish zarur. Bu, o'z navbatida, ayollarning bandligini, zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Qabul qilinayotgan chora-tadbirlar mamlakatning barcha hududlari va xotin-qizlarning barcha toifalarini qamrab olishi kerak. Xususan, 2030 yilgacha bo'lgan davrda BMT Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish kun tartibidagi tamoyillarni, ayniqsa, "hech kimni ortda qoldirmaslik" tamoyilini hisobga olgan holda, har xil kamsitish shakllariga moyil bo'lgan xotin-qizlarning holatiga alohida e'tibor qaratish dolzarb masaladir. Bu erda mamlakatning chekka hududlaridagi qishloqlardagi xotin-qizlarga, etnik ozchilik guruhlari, nogironlar, OIV/OITSGa chalingan ayollar, ozodlikdan mahrum qilish va cheklash joylaridagi xotin-qizlarga (shu jumladan qamoqxonalar, pansionatlar, qariyalar uylari va ruhiy kasalliklar shifoxonalari), inson huquqlari himoyachilari, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va qochqinlarga asosiy e'tibor qaratiladi.

Ayni paytda BMTning O'zbekistondagi agentliklari o'rtasidagi hamkorlik doirasida gender masalalari bo'yicha maxsus guruh faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lib, uning tarkibiga BMTning deyarli barcha agentliklari vakillari kiritilgan. Masalan, yuqorida qayd etilgan Qonunlarga berilgan tavsiyalar hali loyiha paytida guruh ishining bir qismi edi. Ushbu guruh faoliyati misolida BMT agentliklari boshqa qonun hujjatlarini ishlab chiqishda yordam berishga doim tayyor.

Bundan tashqari, konferensiya, videorolik, O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi qoshidagi yuridik klinika, ijtimoiy tarmoqlar kabi turli formatlarda ayollar muammolari to'g'risida xabardorlikni oshirish bo'yicha ko'plab tadbirlar kun tartibidan joy olgan. Bu borada "Taraqqiyot strategiyasi markazi va boshqa nodavlat tashkilotlar bilan ham faol hamkorlikda ish olib borilmoqda.

O'z navbatida, O'zbekistondagi BMTning jamoasi ayni paytda barcha milliy hamkorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning keng maslahatlashuvlari bilan ishlab chiqilayotgan "2021-2025 yillarga mo'ljallangan Barqaror rivojlanish hamkorlik dasturi" doirasida gender tenglikni ta'minlash uchun mamlakatga har tomonlama yordam ko'rsatilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi oliy majlisi senatining 2021 yil 28 maydagi SQ-297-IV-sonli "2030 yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida"gi Qarorida so'nggi to'rt yilda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini

boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta'minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonliklardan himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi.

Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, sohaga oid 25 ta qonunchilik hujjati qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasining Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil etildi.

O'zbekiston tarixida ilk marotaba parlamentda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga etib, parlamentdagi xotin-qizlar soni qariyb 32 foizga etdi va dunyodagi 190 ta parlament orasida 37-o'ringa ko'tarildi.

Boshqaruv lavozimidagi xotin-qizlar ulushi 27 foizga, partiyalarda 44 foizga, oliy ta'limda 40 foizga, tadbirkorlikda 35 foizga etdi.

Xotin-qizlarni ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, ular bilan manzilli ishlash maqsadida «Ayollar daftari» tizimi joriy etilib, Davlat byudjetidan har yili 300 mlrd so'm mablag' ajratib borish yo'lga qo'yildi.

Ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yo'q yolg'iz ayollarning o'qish to'lovlarini qoplab berish tizimi joriy etilib, oliy o'quv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar soni ikki baravarga ortdi.

Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish maqsadida 224 mingdan ortiq xotin-qizga jami 6,9 trln so'm miqdorida imtiyozli kredit ajratildi.

Sohada olib borilayotgan islohotlar xalqaro reytinglardagi mamlakatimiz o'rniga ijobiy ta'sir ko'rsatib, Jahon bankining Ayollar, biznes va qonun indeksida O'zbekiston 2020 yilda xotin-qizlar huquqlari va gender tenglik bo'yicha ahamiyatga molik islohotlarni amalga oshirgan 27 ta davlat qatoriga kiritildi va 5 pog'onaga yuqorilab, 190 ta davlat orasida 134-o'rinni egalladi.

O'zbekiston BMT Nizomining maqsad va prinsiplariga hamda xalqaro huquqning boshqa umume'tirof etilgan normalariga sodiq ekanliklarini doimo ko'rsatib kelgan.

BMT Bosh Assambleyasining 2015 yilning sentyabrida Barqaror rivojlanish bo'yicha o'tkazilgan sammitida 70-son rezolyusiyasi qabul qilinib, mamlakatimiz uchun dolzarb hisoblangan 16 ta milliy maqsadga erishish bo'yicha 125 ta maqsadli vazifa hamda 206 ta indikator ishlab chiqilgan.

Xususan, barqaror rivojlanish sohasidagi 5-maqsad — Gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan islohotlar bilan hamohangdir.

So'nggi yillarda amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar natijasida O'zbekiston Respublikasida jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash, xotin-qizlarni

tazyiq va zo‘ravonliklardan himoya qilish masalalari bo‘yicha mustahkam huquqiy asoslar yaratildi.

Jumladan, «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi [Qonuni](#) qabul qilindi.

Davlat va jamoat tashkilotlari tizimida 1 300 nafardan ortiq, shu jumladan vazirlik va idoralarda 45 nafar, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi hamda Vazirlar Mahkamasida 39 nafar, mahalliy davlat hokimiyati organlarida 207 nafar ayol rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi va xalq deputatlari mahalliy Kengashlariga 2019 yilda bo‘lib o‘tgan saylovlarda ro‘yxatdan o‘tgan 21 435 000 nafar saylovchining qariyb 50 foizi yoki 10 825 641 nafari xotin-qizlardir.

Ushbu saylovlarda ko‘rsatilgan nomzodlarning 41 foizi xotin-qizlar bo‘lib, ularning soni O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksida belgilangan 30 foizlik kvotadan ortdi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlarining 32 foizi, Senati a‘zolarining hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, mahalliy Kengashlar deputatlarining qariyb 25 foizini xotin-qizlar tashkil etadi.

Gender tenglikni ta‘minlash masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, parlament yuqori palatasida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo‘mitasi, O‘zbekiston Respublikasining Gender tenglikni ta‘minlash masalalari bo‘yicha komissiyasi, Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta‘minlash masalalari bo‘yicha maslahat-kengashlari, Respublika xotin-qizlar jamoatchilik kengashi tashkil etildi.

O‘zbekiston tarixida birinchi marta milliy parlamentda xotin-qizlar soni Birlashgan Millatlar Tashkilotining tavsiyalariga mos darajaga etdi. Mamlakatimiz parlamenti xotin-qizlar soni bo‘yicha dunyodagi 190 ta milliy parlamentlar o‘rtasida 37-o‘ringa ko‘tarildi.

SHuningdek, O‘zbekiston «Milliy tiklanish» demokratik partiyasi va O‘zbekiston Xalq demokratik partiyasi a‘zolarining 49 foizini, O‘zbekiston «Adolat» sotsial-demokratik partiyasi a‘zolarining 46 foizini, O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasi va O‘zbekiston Ekologik partiya a‘zolarining 41 foizini xotin-qizlar tashkil qiladi.

Islohotlarning barcha bosqichlarida O‘zbekistonda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosat keng qamrovli masalalarni o‘z ichiga oladi. Aholi daromadlarini tizimli ravishda oshirib borish, bandlik va mehnat munosabatlarini shakllantirish, aholining ayrim toifalarini, shu jumladan tadbirkor va fermer xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish va qo‘llab-quvvatlash borasida qo‘shimcha kafolatlar berildi.

Xususan, xotin-qizlar bandligini ta‘minlash, ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish maqsadida imtiyozli kreditlar ajratish amaliyoti yo‘lga qo‘yildi.

Tijorat banklari mikrocredit bazasi mijozlarining 30 foizidan ortig'ini xotin-qizlar tashkil etmoqda. Tijorat banklari mablag'lari hisobidan 172 mingdan ortiq xotin-qizlarga 4,9 trillion so'm miqdorida kreditlar ajratildi. Buning natijasida tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'ygan xotin-qizlar soni bir yilda 45 ming nafarga ko'paydi.

2019 yildan boshlab aholining ish bilan ta'minlanishi va yangi ish o'rinlari yaratilishi davlat buyurtmasi asosida amalga oshirish tizimi yo'lga qo'yildi. O'zini o'zi band qilgan fuqarolarga vaqtincha mehnat guvohnomalarini berish va ularning ish stajini qayd etish tartibi joriy etildi. Natijada norasmiy sektorda band bo'lgan xotin-qizlarning ulushi 27 foizga etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.R. Qodirova. «Maktabgacha yoshdagi rusiyzabon bolalarni o'zbekcha so'zlashishga o'rgatish» (metodik qo'llanma). Toshkent, «O'qituvchi», 1997
Eremeeva V.D. O'g'ilbolalarvaqizlar. Turlixilyo'llarbilano'rgating, turliyo'llarbilanseving. Samara. O'quvadabiyoti, 2005 yil.
2. Kurbatova S. Kitobo'g'ilbolalaruchun, kitobqizlaruchun. "Maktabgachata'lim" 2012 yil 10-son
3. A.Avloniy Tanlangan asarlar 2 jildlik, 2-jild –T.: Ma'naviyat, 1998-yil, 37-bet.
4. Ж.Г.Дусказиева Гендерная психология. учебное пособие Красноярск 2010.
5. Z.Z.Xodjimuratova Internetda umimiy va maxsus dasturlash. o'quv qo'llanma –T.: "Universitet" 2008. 4-bet.

KEKSA YOSHDAGI BEMORLARDA EPILEPSIYANING KLINIKO NEYROFIZIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Murodova Nozanin Bektoshevna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti assistenti

Annotatsiya: Epilepsiya tashxisi skleroz yoki nerv -mushak kasalliklariga qaraganda ancha tez, o'n martalab ko'proq uchraydi (Perucca E. va boshq., 2015). Epilepsiya ko'pincha bemorlarning somatik va ruhiy sohalarida og'ir oqibatlarining rivojlanishiga olib keladi, bemorning ijtimoiy imkoniyatlarini cheklaydi, hayot sifatining pasayishiga, bemorlarning umidsizligiga, stigmatizatsiyasiga, ijtimoiy moslashuvning buzilishiga olib keladi, be esa o'znavbatida tashxisning o'zi va qo'shma psixopatologik patologiyaning og'irligi bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: epilepsiya, davolash, muolaja, keksayish, diagnoz.

KIRISH

Insonning keksayishi - bu tananing fiziologik va aqliy funktsiyalaridagi o'zgarishlarning alohida shakli, jismoniy va ruhiy ma'noda hayotni ta'minlash tizimlarining boshqa darajadagi moslashuvidir (Shabalin V.N., 2009, 2016). Nevrologik kasalliklarga chalingan keksa bemorlar soni asta-sekin o'sib bormoqda, bu esa oldimizga keksalar patologiyasini batafsil va chuqur o'rganish vazifasini qo'yadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ilmiy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, keksa bemorlarda epilepsiya bilan kasallanishning hozirgi holati har 100000 aholiga 28 (Angliya) dan 139 ta holatga (Efiopiya) to'g'ri keladi (Ronen GM va boshq., 2003; Benn EK va boshq., 2008; Sillanpaa M. ., 2011). Kexsa yoshdagi epilepsiyaning turli mualliflar tomonidan o'tkazilgan epidemiologik tadqiqotlari kasallik ko'payishining quyidagi natijalarini beradi: agar 1986 yilda har 100000 aholiga 104 ta kasallik to'g'ri kelgan bo'lsa, 2015 yilda bu 100000 ga 127,2 ta holatni tashkil qilgan (Melikyan E.G., 2001; Xekht AB, Milchakova LE, 2006; Gusev EI, 2013; Werhahn KJ, 2009; Hauser WA 2015; Waterhouse E., 2015).

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Orttirilgan moyillik kattalarda epilepsiya kasalligining asosiy etiologik omili hisoblanadi. Miyaning turli etiologiyali ilgari o'tkazilgan kasalliklari natijasida kelajakda "epileptogen fokus" - mahalliy neyrodestruktiv patologiya, so'ngra epilepsiya klinik ko'rinishining bosqichlari shakllanadi.

Kexsa yoshdagilarda epilepsiya paydo bo'lishining asosiy etiologik sabablariga quyidagilar kiradi: miyaning qon tomir kasalliklari (GM), GM travmasining oqibatlari,

GM neoplazmalari, degenerativ kasalliklar, markaziy asab tizimining yuqumli kasalliklari, toksik-metabolik kasalliklar.

Etiologik omillarning xilma -xilligi epilepsiya rivojlanishining turli patogenetik mexanizmlarini aniqlaydi (Melikyan E.G., 2004; Yaxno N.N., 2007; Karlov V.A., 2009; Bryniarska D., 2001; Cheung CM, 2003; Xendri J., 2004; Xommet C. , 2008; De Reuk J., 2009).

Insultdan keyingi epilepsiya odatda hodisadan keyin 3-12 oy ichida rivojlanadi (bosh miya travmasi). Insultdan keyingi birinchi yilda tutqanoq xurujining rivojlanish xavfi 20 barobar oshadi (Gekht A.B. va boshqalar, 2004; Shershever A.S., Proxorova E.S., 2010; Bladin CF, 2000; Beghi E. va boshqalar, 2010), lekin xuruj ko'p yillar o'tib ham sodir bo'lishi mumkin. Bir qator mualliflarning fikriga ko'ra, epilepsiya va tutilishlar ishemik insultdan ko'ra gemorragik insultdan keyin tez -tez uchraydi: tutilishlarning 80% va 5% insultdan keyingi 2 hafta ichida rivojlanadi (Gekht A.B., Bornshtein N.M., 2012; Brodie MJ) , 2004; Burneo va boshqalar, 2010; Waterhouse EJ, 2010). Boshqa mualliflarning nuqtai nazari mutlaqo teskaridir - ko'pincha ishemik insultlar 1 yildan 5 yilgacha epilepsiyaga olib keladi (Kirilovskix O.N., Shershever A.S., 2010). Shunday qilib, keksa yoshdagilarda epilepsiya rivojlanishida insultning roli haqidagi savolni o'rganish qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

Post-travmatik epilepsiya rivojlanishi xavfini oshiruvchi yetakchi omillar quyidagilardir: miya po'stlog'i zararlanishining mahalliy lokalizatsiyasi, kortikal va subkortikal tuzilmalar shikastlanishining tarqoqligi, hushdan ketish, travmadan keyingi amneziya, 24 soatdan ortiq, bosh suyagi suyaklarining sinishi, miyaning kontuziyasi va subdural gematoma, uzoq vaqt ichida, keksa bemorlarda miya involyutsiyasi fonida epilepsiya rivojlanishi uchun patogenetik mexanizmlarini qo'zg'atadi.

Uchinchi o'rinda KYE kasalligi bo'yicha turli lokalizatsiyadagi miya o'simtasi kiradi. Har qanday yoshdagi bemorlarda konvulsiv tutqanoqlar o'smalarning xarakterli alomati bo'lishi mumkin, ular yuqori differentsial yoki metastatik o'smalarga qaraganda nodifferentsial birlamchi o'smalar uchun ko'proq xosdir (Gaidar B.V., Svistov D.V., 2011). Katta yoshda tutqanoqni keltirib chiqaradigan eng keng tarqalgan o'smalar gliomalar, meningiomalar va metastatik o'smalardir. Epileptik tutilishlar metastatik jarayonning birinchi ko'rinishi bo'lishi mumkin (Hidebrand J. Et al., 2005).

Keksalarda, to'satdan yuzaga keluvchi simptomatik tutilishlar tez -tez uchraydi va ularning sabablari ko'pincha noaniq bo'ladi. Hujumlarning umumiy sabablari quyidagilardan iborat: spirtli ichimliklarni keskin tark etish, metabolik va elektrolitlar buzilishi, masalan, giponatremiya, gipokalsemiya va gipomagnezemiya, yuqumli kasalliklar, nafaqat tizimli, balki asab tizimi buzilishlari ham (Brodie MJ., Elder AT, 2009).

XULOSA VA MUNOZARA

Adabiyot ma'lumotlarini umumlashtirib, xulosa qilishimiz mumkinki, epilepsiya rivojlanishiga hissa qo'shadigan kekxa yoshdagi ba'zi etiologik omillar ta'sirining chastotasi keng tarqalgan. Masalaning bu holati qarilikda epilepsiya rivojlanishiga olib keladigan etiologik sabablarni batafsilroq o'rganishni talab qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Киссин, М. Я. Клиническая эпилептология / М. Я. Киссин. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 256 с.
2. Киссин, М. Я. Эпидемиология психических расстройств у больных эпилепсией в Санкт-Петербурге / М. Я. Киссин, Н. Г. Незнанов // Социальная и клиническая психиатрия. – 2006. – Т. 16, № 4. – С. 5–9.
3. Курбанова, С. А. Нейрофизиологический анализ симптоматической пост-травматической эпилепсии / С. А. Курбанова, О. М. Олейникова, Г. Н. Авакян // Журнал неврологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 2007. – Т. 107, № 6. – С. 50–53.
4. Марилов, В. В. Использование спектрально-когерентного анализа ЭЭГ в диагностике и оценке эффективности терапии депрессивных расстройств / В. В. Марилов, Н. Н. Стрекалина, Н. Ю. Чулкова, Иванов Л. Б. // Здоровье и образование в XXI веке. – 2008. – Т. 10, № 1. – С. 54–55.

THE BENEFIT OF ONLINE LEARNING

Zulfiya Yusupova Alisherovna

Faculty of Turism Chirchik state pedagogical university

Uzbekistan, Chirchik

Abstract

Onlayn o`rganish hozirda mamlakatimizda ommalashib bormoqda va shu bilan birgalikda zamonaviy metodlardan biridir. Fikrga qo`shimcha qilgan holda onlayn o`rganishning foydasi yaxshi tajriba va turli xildagi fikrlarni tez va oson o`rgana bilish demakdir.

Abstract

Online learning is popular in our country, moreover that is a modern method. In addition to the opinion, the advantage of online learning is good experience and the ability to learn different ideas quickly and easily.

Keywords: internet sources, benefit, knowledge, types, save time, skill, global knowledge, budget, comfortable learning.

INTRODUCTION

To my knowledge online learning is interesting and effortless, that's why at the present time it is popular in all countries, demand, and desire are strong. From this topic you will know about online learning and also you will be able to get different, new, modern methods and knowledge, and through this topic, you can get information about the benefits and harms of online learning, and at the same time, you will get many opinions. Through this topic, I hope that you will get answers to your questions about the benefits of online organization, whether it is possible to learn, whether it is necessary to have enough knowledge for this.

METHODS

Online learning has become a widespread and modern method of learning among all countries as a result of now the world is developing, there are many modern technology, internet sources, and news, and at the same time, these modern technologies are also popular in our country. By reason of you will get the necessary and fast knowledge during online and it is a very useful way of learning in which you will be able to see many useful points online. Moreover, in online learning have 2 types: one of this is studying independently from the internet sources, and other is learning online with teacher which by enrolling in online classes. In addition to these 2 types, now we will learn about the benefits of online streaming, as you know while learning online you could:

- ✓ Save your time

- ✓ Acquire comfortable learning
- ✓ Developing technical skills
- ✓ Stretching your training budget
- ✓ Taking global knowledge
- ✓ Quick and easy solution
- ✓ Relearning anytime
- ✓ And studying anywhere.

If you are one of the 2 types, as I said before you can determine your path, that is, your type, based on the directions that suit you. And let`s talk this ways in our results.

RESULT

During online learning, you should save your time, and during this you can learn the necessary information at that time, you can learn while you are busy with other work. But this will not give much result; maybe your mind will be distracted. I will give my thoughts based on the above mentioned opinion. Self-study is for whom, and what should you pay attention to in this study. In this direction, you need to be at the specified level, that you can understand, which means that you can do self-study with an elementary level. Because you will have many questions and no one will be able to answer them for you, and from this your level become good, that is, if you are an intermediate or pre-intermediate, you can learn online without any difficulties. As a result of you know the answer to the question that needs to be asked. With this degree, you are self-studying, and in this direction, you save your time first, wherever you want, you can learn different places for instance in the garden or in the library, you can easily play through headphones. And in addition, during the study, you will take various news and knowledge and you can organize it as a new teaching method for yourself.

The 2nd method of online organization is to **enroll in an online course** or an online course, in which no level is required of you. You can organize it with the desired level of knowledge because the person who will teach you is clear and you will be able to ask any questions and taking that answers quickly and easily I think this is very useful for beginners. As you know, it is very expensive to learn with an beginner level this way you will save your money as well as your valuable the time you spend getting organized may pass on the way. For example, you can watch online lessons again and again and each time you watch it, you will have fewer questions. In addition, what I want to say is that it is more convenient for you to study online.

CONCLUSION

Through this topic, you need to know how modern and popular online organization is and find out what type of online learner you are. You know that online learning can be very difficult or even incomprehensible but after getting acquainted with the ideas presented above, you will understand and if you can quickly and easily

get on your way by choosing the way to learn quickly, this direction will definitely benefit you. I could say clearly that in the future, online methods will continue to develop and become popular, and the methods will change and improve.

USED LITERATURE

1. Book Cover of Wayne Journell - Online Learning: Strategies for K-12 Teachers
OA Beginner's Guide to Online Teaching for Teachers and
2. Students. Get the Best from Distance Learning and Teaching with Google and Learn How to Manage Virtual or Blended Classrooms (Kindle Edition)online Learning Strategies for K-12 Teachers (Kindle Edition)
3. https://yandex.ru/images/search?from=tabbar&text=benefits%20online%20learning&pos=2&img_url=http%3A%2F%2Fprismatic.com%2Fwp-content%2Fuploads%2Fblog%2F5-benefits-mobile-education1.jpg&rpt=simage&lr=114900
4. https://yandex.ru/images/search?from=tabbar&text=benefits%20online%20learning&pos=0&img_url=http%3A%2F%2Fogburnonlineschool.com%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F12%2Fonline-school-benefits.jpg&rpt=simage&lr=114900

**INNOVATION-ORIENTED WAY OF DEVELOPMENT OF A
MODERN UNIVERSITY***Gulamov A.A.**Tashkent State University of Transport**Ozatbekov Y.F.**Tashkent State University of Transport**Ozatbekova O.N.**Tashkent State University of Transport*

Abstract: The creation of an innovative university and the formation of its infrastructure within the framework of the educational and scientific innovation complex. The formation of the university's scientific and educational policy, the development of the holistic innovation infrastructure of the university, the implementation of a full cycle of the innovation process, and the commercial development of the results of scientific research and development.

The key words: Innovative University, an innovative complex, the infrastructure of the university, the transformation of the university, personnel potential.

Uzbekistan strives to introduce innovative ideas, products, processes, and developments in various spheres of life, considering them as the driving force of its economic growth. The country has set itself the task of becoming one of the 50 leading countries of the world by 2030 according to the rating of the Global Innovation Index. These plans have become much more important due to the serious consequences of the COVID-19 pandemic for the population and economy of the country.

President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev, in his Message to the Oliy Majlis date December 29, 2020, stressed that the most priority task should be to create broad opportunities for young people to set ambitious goals and achieve them. To do this, higher education institutions make every effort, to create the necessary conditions for the innovative development of the educational system [2].

In this regard, it is necessary to search for ways and develop methodological foundations for managing the innovative development of research universities in the context of the modernization of the higher education system of the Republic of Uzbekistan and the formation of an innovative economy based on knowledge.

The innovative development of a modern university is an objectively determined, purposeful, and irreversible, time — unfolding process of transition of the university from one state to another. This process is carried out mainly through a

purposeful change in the activities of the University through the introduction of qualitatively new elements, properties, and characteristics.

In Europe, for example, in response to these challenges, a single European University is being promoted to carry out joint educational activities on the Internet based on common standards, agreements, and smart education technologies [4,5]. The University of the National Technological Initiative "2035" operates in the Russian Federation, providing professional development for a person in the digital economy. And there are many such examples in the world's educational community.

One of the tasks of the successful creation of an innovative university is the formation of its infrastructure within the framework of the educational and scientific innovation complex. The first stage of infrastructure formation is to obtain data on the actual state of the innovation activity infrastructure, its composition, level, and development trends of its components, conduct a comparative analysis with other universities of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan and consider the prospects for integrating the innovation infrastructure of the educational and scientific innovation complex into the innovation space of the republic.

TSTU (Tashkent State Technical University) He has embarked on the path of transformation of the university into an innovative type of university, which implies further expansion of the innovation infrastructure both to meet the internal needs of the participants of the university complex and to promptly meet the changing needs of the market. A developed scientific and innovative infrastructure should contain a technology incubator, a technology transfer, and commercialization center, a training center for the innovation sector, a resource center for innovation support, an intellectual property protection service; a center for promoting the creation of non-profit associations and partnerships for the development of science and education, a center for entrepreneurial competencies of faculty, etc. [7].

During the transformation of the university into an innovative university, an integral innovation infrastructure will be formed, within which it is possible to implement a full cycle of the innovation process and commercial development of the results of scientific research and development.

The university's participation in the formation of a favorable investment climate is possible through the support of the educational component of innovation activities. Training of specialists for innovative activities in various sectors of the economy, able to bring scientific ideas to marketable products, as well as to promote their profitable implementation. The task of the educational center of regional significance is not only to train specialists to work in the innovation field, but also to conduct research in the field of generalization of development trends inherent in this field,

Only the university and the center created on its basis will be able to organize an integrated system of training and retraining of both teaching staff in the field of innovative technologies and innovations, and specialists for the economy of the region. The creation of such a center in the structure of TSTU will allow us to work out new technologies and interactions in market conditions.

The socioeconomic development of the republic is connected with the functioning of the higher education system in it, as a system of reproduction of intellectual resources. The university of innovative type, with its intellectual potential, can solve the following tasks: to carry out primary, secondary, higher, and postgraduate professional education based on end-to-end multi-level programs for the system of continuing education in the priority for the region technical direction of personnel training in the field of transport. Based on the university, it is possible to organize the most qualitative professional development and retraining of specialists for the enterprises of the transport industry and coordinate the activities of organization of scientific and innovative activities in educational institutions.

Tasks of the Personnel Training Center for innovation:

- Introduction of innovations in the educational process of organization of scientific and innovative activities;
- Creation of an educational and methodological base;
- Monitoring of new trends (innovations) in the areas of training;
- Information support of training organizations taking into account the latest achievements of science;
- Providing a social order for training specialists for the implementation of the target programs in force;
- organization of scientific research on the subject for the implementation of national and international programs.

The formation of the scientific and educational policy of the university should be closely linked with the strategy for the socio-economic development of the republic. At an entrepreneurial type university, the organization of scientific and innovative activities should be aimed at solving the problems of the region and, first of all, its business structures. This dictates the development of the market and the growth of competition in the real sector of the economy [6].

Carrying out a systematic assessment of the resources that the country possesses and that need to be mobilized in the interests of economic development, and information support for the administration of the republic is possible based on the organization of scientific and innovative activities. such a center operating in the structure of the organization of scientific and innovative activities will allow the formation of a unified information space in the republic by organizing and supporting databases and systems for the collective use of remote databases. the results of the

center's activities can be used by universities, authorities, enterprises, and business structures within the framework of their activities.

To preserve the scientific potential, the university should create additional forms of funding for scientific work, including:

- ❖ at the expense of extra-budgetary funds of the university (creation of its Fund to support innovation and research);
- ❖ at the expense of budget financing of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan for the second half of the teacher's working day.

The Foundation for the Support of Innovation and Scientific Research on a competitive basis will finance projects of teachers, staff, and students of the university in several universal areas in which all employees of the university, without exception, can find a field of activity for themselves. Firstly, it is the development and application of new teaching technologies to improve the educational process. Secondly, any department of the university is considered a testing ground for the application of scientific knowledge and developments, starting from the highest level of university management – strategic management, management of the educational process, management of planning, and financial activities. Thus, research objects can always be found within the university's walls [3].

The university has developed scientific directions within which dissertations are being prepared. These directions are being implemented in the short term:

- ❖ in priority areas and solving problems relevant to TSTU and its structural divisions;
- ❖ training of highly qualified personnel;
- ❖ to create a foundation for participation in the competitions;
- ❖ for the implementation of projects funded by external sources.

It is important for the university that the teacher actively and with interest participates in scientific work by his internal needs. The university should encourage the interest of teachers in scientific work because without scientific research there can be no modern education, and with the introduction of innovations in education, the university feels confident in the market of educational services in an increasingly competitive environment.

Forming an innovative type of university is necessary:

- ❖ to teach teachers to work effectively in a team, attracting students, masters, and doctoral students to conduct research and thereby ensuring a close connection between scientific and educational activities;
- ❖ to plan the scientific activity of the teacher taking into account the scientific directions formed at the university. We proceed from the fact that in conditions of limited resources, the university staff should focus their efforts on the implementation of the main goals and objectives of the university, both at the moment

and in the future, to get real returns from the invested resources – scientific and financial;

- ❖ to reduce the teaching load of teachers by redistributing the latter towards scientific and innovative activities.

In the conditions of competition, the financing of scientific research at any level takes place on a competitive basis, therefore, a certain qualification and experience in project management are required from the head of the research team to perform scientific research better than others (win a grant, a project, a tender). The transition to a market economy forced us to plan scientific activities not on the principle of "producing what we can", but on the principle of "producing what the market needs". In October 2019, our country adopted a Concept for the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, which is based on the development of a solid integration of science, education, and production for intellectual uplift, training of competition personnel, effective organization of scientific and innovative activities, development of international cooperation [1]. In the concept of scientific development, this means that scientific research at the university should be carried out by temporary creative teams created for specific projects from employees and teachers of various structural divisions of the university, employees of academic institutions, and undergraduates. By organizing temporary creative teams, the university will be able to involve almost the entire teaching staff in scientific activities, orienting departments and departments to develop scientific areas in demand by the university and the region and create a scientific reserve for the successful participation of university teams in grants with funding from external sources about the university. Such an organization of scientific activity will soon give positive results.

One of the important factors is the formation of one's human resources and ensuring the continuity of the process of its reproduction. The university as an innovative one cannot be realized without the active involvement of students in scientific activities, creating opportunities for them to generate ideas at the University. It is necessary to create a Student Innovation Center, which reflects all areas of training of specialists. Such a center will provide the necessary conditions for the development, testing, promotion, and introduction of technologies created by students under the guidance of teachers and university staff to the market. In the process of creating and developing such a center, it is necessary to solve two main interrelated tasks:

- ❖ formation of a favorable regulatory and legal framework for innovation activities when involving the results of scientific research in economic turnover, primarily in matters of protection, disposal, and use of intellectual property rights created at the expense of budgetary funds;

- ❖ building a developed infrastructure to support innovation activities and the rapid transfer of the results of scientific research with commercial potential to the

business sector for the production and market launch of new knowledge-intensive goods and services.

Innovative infrastructure is a kind of bridge between the results of scientific research and the market, government, and business. Realizing the importance of creating a national innovation system, TSTU as an innovative university is actively creating an innovative infrastructure. One of the main strategic priorities of an innovative university is the development of a dynamic scientific environment integrated into the real sector of the economy.

We believe that to develop the scientific environment and unite education and science into a single market, it is necessary: firstly, to create conditions for broad participation of university staff in research funding from external sources; secondly, to involve all departments in scientific work (under economic contracts) for the region; thirdly, to form groups foreign partners to conduct joint scientific research; fourth, to involve large industrial enterprises in the orbit of the university. By actively participating in the management of such enterprises, we continue to form an educational, scientific, and innovative complex, acquiring an additional testing ground for the application of our scientific research and the development of innovative projects. At the same time, it is a serious base of practice for our student's and graduates' employment.

Today, the concept of "innovation", applicable both to the technical and technological development of transport and to the system of higher transport education, is crucial in the development of strategies and planning for further development. However, to achieve the tasks facing the transport industry, we cannot but note that the trend in the development of engineering education, in particular engineering education for the transport complex of the Republic of Uzbekistan, must be innovative in essence, otherwise technical progress is unattainable.

Thus, the development of scientific research within the framework of the educational, scientific, and innovative complex is one of the main ones in the strategic development plan of the university being developed, since it allows solving the tasks of increasing competitiveness, increasing intellectual potential, increasing the income of the university and integrating a dynamic scientific environment into the real sector of the economy, i.e. innovative development of the national economy.

REFERENCES:

Decrees of the President

1. Concepts of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030. <https://www.lex.uz/ru/docs/4545887>;

2. Mirziyoyev Sh.M. Message to the Oliy Majlis dated December 29, 2020. <https://yuz.uz/ru/news/innovatsii-v-vuzax--vajneyshaya-sostavlyayuaya-modernizatsii-ekonomiki>;

Textbook, textbook, and monograph

3. Lazarev G.I. University management by economic methods (monograph). Moscow: Higher School, 200;

4. Jolly A. Guide to Innovation: How to develop, manage and protect your maximum profit. Kogan Page Publisher Limited, 2008;

5. Martin M. J. S. Innovation and entrepreneurship management in technology firms. Wiley-IEEE, 1994;

6. Fundamentals of the creation of university complexes / South-Russian State Technical University. un-T. -Novocherkassk: YURSTU (Research Institute). 2002;

ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШГА ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШУВИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ РАСМИЙЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Шакирова Фароғат Болтаевна (PhD) доцент, ТДТУ

Аннотация: Мазкур мақолада рақамли иқтисодиётнинг моҳияти, инновацияларнинг аҳамияти ёритиб берилган. Шунингдек, инновацион ривожланишнинг рақамлаштиришга трансформациялашувида интеллектуал мулк, патентнинг расмийлаштириш муаммолари ва ечимига алоҳида тўхталиб ўтилган.

Таянч иборалар: инновацион ривожланиш, рақамлаштириш, рақамли иқтисодиёт, рақамли технология, ахборот технологиялари, интеллектуал мулк, патент.

Рақамли инқилоб иқтисодиётни ва жамиятни мисли кўрилмаган тезлик билан ўзгартирмоқдаки, бу ўз навбатида улкан имкониятлар ва қийинчиликларни ҳам келтириб чиқариши ҳеч кимга сир эмас. Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида давлат бошқарувини рақамлаштириш, барча соҳа ва тармоқларда рақамли технологиялардан кенг фойдаланишга алоҳида аҳамият қаратилмоқда. Хусусан, “Иқтисодиётнинг барча соҳаларини рақамли технологиялар асосида янгилашни назарда тутувчи Рақамли иқтисодиёт миллий концепциясини ишлаб чиқишимиз керак. Шу асосда “Рақамли Ўзбекистон-2030” дастурини ҳаётга татбиқ этишимиз зарур”лиги белгиланди [1]. Бу стратегияни муваффақиятли амалга ошириш, биринчи навбатда, миллий инсон капиталига – барча фуқароларимизнинг чуқур замонавий билимларга ва юксак маҳоратга эга бўлишига боғлиқдир.

Рақамли иқтисодиётнинг шаклланиш жараёнида иқтисодий ва математик моделлаштириш, ижтимоий психология, ахборот ва телекоммуникация технологиялари каби фанлар ва технологиялар таъсир қилди. Яъни, маълумотлар олиш, узатиш, қайта ишлаш ва сақлаш учун илғор технологиялар пайдо бўлишига ёрдам берди.

Ҳозирги кунда, “рақамли иқтисодиёт” тушунчасининг турли хилдаги талқинлари мавжуд. Масалан, электрон (рақамли) иқтисодиёт-рақамли технологияларга асосланган иқтисодий фаолият; рақамли иқтисодиёт-рақамли-ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланишга асосланган иқтисодий, ижтимоий ва маданий алоқалар тизими, шунингдек, рақамли иқтисодиёт-ахборот-коммуникацион технологиялари дейиш мумкин.

Рақамли иқтисодиёт–бу жамият неъматларини ишлаб чиқариш, тақсимлаш ва истеъмол қилиш жараёнларида электрон ҳамда ахборот-коммуникатсион технологияларини кенг жорий этишни кўзда тутадиган инсоннинг хўжалик фаолиятини тадқиқ этувчи фандир деб таърифлайди.. Унинг фикрича, рақамли иқтисодиёт атамаси икки хил турли тушунчаларни ифодалаш учун ишлатилади. Биринчидан, рақамли иқтисодиёт–бу ривожланишнинг замонавий босқичи ҳисобланиб, у ижодий меҳнат ва ахборот неъматларининг устувор ўрни билан тавсифланади. Иккинчидан, рақамли иқтисодиёт–бу ўзига ҳос назария бўлиб, унинг ўрганиш объекти, ахборотлашган жамият ҳисобланади.

Рақамли иқтисодиётда рақамли кўринишдаги маълумотлар барча ижтимоий-иқтисодий соҳалардаги ишлаб чиқаришнинг асосий элементи ҳисобланади ва бундай иқтисодиёт тизимига босқичма-босқич ўтиш мамлакатимизнинг глобал миқёсдаги рақобатбардошлилиги фуқароларнинг ҳаёт сифатини янада оширади, янги иш жойларини яратади, жадал иқтисодий ўсишга имкон яратади ва миллий мустақилликни таъминлайди.

Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиёт дастурини ҳаётга татбиқ қилиш қуйидагиларга эришишга имкон беради [2]:

- янги технологиялар яратишга ҳалақит бераётган ҳуқуқий тўсиқларни янги норматив-ҳуқуқий база яратиш ёрдамида тўлиқ бартараф қилиш;
- рақамли иқтисодиёт инфратузилмасини яратиш ва ривожлантириш, шу жумладан, тармоқлар, маълумотларни қайта ишлаш марказлари, техник ва дастурий таъминотнинг замон талабларига мос равишда ривожланишига;
- таълим тизимининг ҳар томонлама ривожланишини ва янгилашни таъминланишига;
- мамлакатдаги турли-туман компанияларнинг, фирмаларнинг, давлат корхоналарининг ҳамда бизнеснинг ривожланишига пухта асос яратилишига;
- рақамли иқтисодиёт соҳасида кўплаб ташкилотлар вужудга келишига.

Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш дастури қуйидаги мақсадларини амалга ошириш учун хизмат қилиши керак [3]:

Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётнинг экотизимини яратишга;

- мамлакат рақамли иқтисодиёт тизимининг институтлари ва инфратузилмасини яратишга;
- республиканинг барча тармоқларини қамраб олувчи инфорацион жамият ташкил қилиш учун керакли бўлган барча чоратadbирларни амалга оширишга;
- глобал миқёсда ва глобал бозорларда республикамизнинг рақобатбардошлилигини оширишга.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони, 2018 йил 3 июлдаги “Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорларини ҳам шу тадбирлар жумласига киритиш мумкин. Ушбу чора-тадбирлар натижасида электрон ҳужжат айланиши жорий этилди, электрон тўловлар ривожлантирилмоқда ва электрон тижорат соҳасида норматив-ҳуқуқий база такомиллаштирилмоқда.

Умуман олганда билимларга асосланган инновацион иқтисодиёт рақамлаштиришнинг мантиқий давоми сифатида кўриш мумкин. Чунки, *Рақамли иқтисодиёт инновацияларнинг ҳаётий цикли анча камайиши билан ҳам тавсифланади [4]*. Шундай экан инновацияларнинг моҳиятига тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

“Инновация - инсоннинг ақл-заковати, ишлаб чиқариш тажрибаси негизида яратилган, ишлаб чиқаришга татбиқ этилган, айти вақтда, иқтисодий-ижтимоий самара келтираётган интеллектуал мулк кўринишидаги янгиликлар, ихтиролар, кашфиётлар, ғоялар ва янгича ёндашувлар мажмуасидир” [5] Агар инновацион ғоя яратилсада, ишлаб чиқаришга тадбиқ этилмаса, ўзининг иқтисодий нафлилигини исботламаса, инновация ҳисобланмайди. Яратилган инновациялар тижоратлаштирилиб, амалиётга тадбиқ этилиб, иқтисодий-ижтимоий самара бергандагина уларни инновациялар деб, ҳисоблаш мумкин.

Ушбу таъриф мазмунига кўра, инновациялар ғоялар, ишланма, кашфиётлардан иборат бўлмай, балки инновациялар таркибига умум тараққиётга хизмат қилувчи ишлаб чиқаришни ташкил этиш, бошқариш ва мулк объектларини самарали амалга оширишга оид ташкилий-бошқарув тавсифдаги мутлақо янгича инновацион ёндашув ва тамойилларни ўзида мужассам этади.

Бугунги кунда дунё технология бозорида рақобатдош миллий маҳсулотларнинг йўқлиги, саноат тармоғида диверсификация ва реструктуризация жараёнларининг суст бориши ҳам инновацияларни бошқаришда жиддий муаммо ҳисобланади. Қуйидаги расмга(1-расм)эътибор қаратадиган бўлсак, мамлакатимизда инновацион фаолият субъектларига маҳсулотларни белгиланган тартибда расмийлаштириш учун яратилган инновацион ишланмалар, кашфиётлар, ихтиролар муаллифлари талабнома шаклида давлатнинг ваколатли органига тақдим этилишини кўришимиз мумкин. Ваколатли Давлат экспертизасидан ижобий хулоса олингандан сўнг патентлар ваколатли давлат органи томонидан расмийлаштирилади ва ягона реестрга рўйхатга олинади.

3-расм. Инновацияларни яратиш, патентлаш ва уларни тижоратлаштиришнинг таклиф қилинаётган тизими¹

Таҳлиллар натижаси шуни кўрсатадики, амалдаги мазкур тизимга хос бўлган камчиликлар қуйидагилардан иборат:

- инновацион маҳсулотлар яратаётган субъектлар, яъни муаллифларга давлат томонидан ҳеч қандай моддий ёрдам, имтиёзлар берилмаган шароитда ўз маблағлари ҳисобидан ишланмалар, ихтиролар, саноат намуналари ва фойдали моделлар яратилмоқда;

- яратилган интеллектуал мулк объектларини расмийлаштириш учун яна патент божи тўланиши лозим;

- давлатнинг инновацияларни ривожлантириш учун масъул ваколатли органи талабномани қабул қилиб олиб ва Давлат экспертизасидан ўтказди. Экспертиза хулосаси ижобий бўлса ўз қарори билан патент беради, салбий бўлса талабномани муаллифга қайтаради.

¹ Интеллектуал мулк агентлиги маълумотлари асосида муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

Амалдаги тизимнинг жиддий камчилиги ҳамда муаммоси Ваколатли давлат органи фақат талабномаларни қабул қилиш ва унинг экспертизасини ташкил этиш каби расмий функция билан чекланган холос. Янгиликлар, инновацион маҳсулотлар яратилади, лекин унинг келгуси тақдири, тижоратлаштирилиши бўйича ишларни ташкил этиш тизими мавжуд эмас. Инновациялар билан уларни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш бўйича ҳозирда мониторинг ўтказилмайди, тадбирлар ишлаб чиқилмаган ва шу сабабли фан билан ишлаб чиқариш ўртасида катта узилиш мавжуд.

Таҳлиллар кўрсатишича, агар ишланмаларни яратиш, расмийлаштириш ва уларни тижоратлаштиришнинг самарали тизимини амалиётга жалб этмасак, ушбу йўналишда салмоқли натижага эриша олмаймиз. Албатта ихтиролар амалиётга жорий этилиши, яъни инновацияларга айланиши ва уларни бошқаришда қуйидаги масалалар ҳам алоҳида аҳамиятга эга:

Инновацияларни ривожлантиришнинг асоси интеллектуал мулк эканлиги тамойилидан келиб чиқиб, инновацион ғояларни патентлаш, интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш тизимини такомиллаштиришни интеллектуал мулк агентлигининг устувор вазифаларидан бири сифатида белгилаш;

инновацион фаолликни ошириш учун инновацион ғоялар, ишланмалар бўйича берилган патентларнинг ягона реестрини юритиш ва уларнинг амалиётга татбиқ этилиши устидан мониторинг қилувчи мустақил давлат органини ташкил этиш;

инновацион ишланмалар асосида патентлар олган шахслар, шунингдек, инновацион ривожланиш бўйича тайёрланган илмий ишлар, мақолалар ва илмий асарларнинг муаллифлик ҳуқуқлари бузилган ҳолатларда улар юзасидан хулосалар бериш ва кўрилган зарарларни ундириш масалалари бўйича ваколатли органларнинг функция ва вазифаларини белгилаб қўйиш ўзининг ижобий натижасини беради.

Умуман, бугунги кунда жаҳонда рақамли иқтисодиётнинг ўрни ортиб борапти. Юртимизда мазкур соҳани ривожлантириш учун муайян ишлар амалга оширилмоқда. Шубҳасиз, иқтисодий секторни рақамлаштириш товар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бўлган харажатларни камайтириш, маҳсулот сифатини яхшилаш, ҳажми ва рақобатбардошликни кескин ошириш ҳамда вақтни тежаш каби имкониятларни яратади. Айни пайтда Ўзбекистонда рақамли технологиялар банк тизими, чакана савдо, транспорт, энергетика, таълим, соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларда кенг кўламда қўлланилмоқда.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, қуйидаги назарий хулоса ва таклифлар шакллантирилди:

1. Рақамли иқтисодиёт – бу иқтисодий, ижтимоий ва маданий алоқаларни рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда амалга ошириш тизими бўлиб,

бунга авваламбор онлайн-хизматлар, масофавий таълим, электрон тўловлар, товар ва хизматларнинг интернет-савдоси мисол бўла олади.

2. Ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва маъмурий жараёнлар бошқаруви автоматлаштирилган тизимларини яратиш ва жорий этиш, иқтисодий рақамлаштириш, АКТ-соҳасини ривожлантириш лозим. Бу жараён ўз навбатида яширин иқтисодийга барҳам бериш воситаси сифатида намоён бўлади. Чунки, биринчидан, ҳамма амалга оширилган операциялар электрон рўйхатдан ўтилишига, иккинчидан, барча маълумотлар шаффоф бўлишига эришилади. Қолаверса, ишлаб чиқаришда янги ИТ қўлланиши оқибатида маҳсулот ва хизматларнинг таннархи пасаяди ва рақобатбардошлик ошади. Иқтисодий рақобатбардош бўлмас экан, бозор қонунлари тўлиқ амал қилмас экан, амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг натижаси ҳам сезиларли бўлмайди.

3. Аҳолига хизмат кўрсатиш жараёнида инсон иштирокини кескин камайтириш зарур. Бу ўз навбатида аҳоли турмуш сифати ва фаровонлигига ижобий таъсир этади, бюрократия, қоғозбозлик ҳамда коррупциянинг сезиларли даражада камайишини таъминлайди.

4. Инновацияларни яратиш, патентлаш ва уларни тижоратлаштиришнинг таклиф қилинаётган тизимини амалга ошириш, патентлаш жараёнини соддалаштириш орқали инновацияларнинг амалиётга жорий этиш муаммоларининг ижобий ҳал қилинишига таъсир кўрсатиш мумкин.

Юқоридаги хулоса ва таклифларнинг амалга оширилиши интеллектуал мулкни расмийлаштириш масалаларини соддалаштиради, билимга асосланган инновацион ривожланишнинг рақамлаштиришга трансформациялашувини жадаллаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://president.uz/uz>.
2. Гулямов С.С. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. T.: Iqtisod Molia, 2019. 396 b.
3. С. Гулямов, Р. Аюпов. Рақамли иқтисодий ва унинг асосий ривожланиш йўналишлари. Давлат статистика қўмитасининг “Ўзбекистон статистика ахборотномаси” илмий электрон журнали. 2019 йил, 2-сон.
4. Аюпов Р.Х., Балтабаева Г.Р. Рақамли валюталар бозори: инновациялар ва ривожланиш истикболлари. –Т: Фан ва технология, 2018. -172 б.
5. Аюпов Р.Х. ва бошқалар. Ўзбекистонда электрон бизнеснинг ривожланиш истикболлари. –Т: Формат полиграф, 2016. - 205 б.
6. Шакирова Ф.Б. Инновациялар асосида иқтисодий ўсишни таъминлаш механизмини такомиллаштириш. Монография.- “Complex Print”, 2018.-174 б.

**ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК
МЕХАНИЗМЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ХОРИЖИ
ТАЖРИБАСИ**

Шакирова Фароғат Болтаевна

Тошкент давлат транспорт университети доценти

Аннотация: Мақолада давлат ва хусусий сектор ўртасидаги муносабатларнинг энг самарали шакли сифатида давлат-хусусий шерикликнинг хорижий механизмлари ўрганилиб, мамлакатимизда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда транспорт тармоғида давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигини самарали ташкил этиш ҳамда инвестиция лойиҳаларни давлат-хусусий шериклик асосида амала ошириш имкониятлари бўйича хулосалар, таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: Давлат-хусусий шериклик, инвестиция лойиҳалари, концессия шартномаси, инфраструктура.

Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви, технологик ривожланиш ҳамда иқтисодиётни рақамлаштириш шароити - мамлакатимизда давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтиш масаласини янада долзарб эканлигидан далолат бермоқда. Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашни инвестицияларсиз тасаввур қилиш қийин. Зеро, “Биз фақат инвестицияларни фаол жалб қилиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ҳисобидан иқтисодиётимизни жадал ривожлантиришга эришамиз”[1].

Бозор механизми элементларининг фаол ишлаши эса давлат ва хусусий сектор ўртасида янги иқтисодий муносабатларни шакллантирди. Бу иқтисодий муносабатларнинг ривожланган давлатлар амалиётидаги хусусиятларидан бири - давлат ва хусусий секторнинг шерикчилик муносабатларидан иборат. Жамоат хизматлари ва инфраструктурага талабни ошириш натижасида бу соҳадаги лойиҳаларни молиялаштириш учун давлат бюджетида маблағларнинг чегараланганлиги сабабли давлат ёки ҳукумат кафолати остидаги ҳамда тўғридан тўғри чет эл инвестицияларини ва халқаро молиявий инситутларни жалб қилиш самарали йўл ҳисобланади, лекин бу турдаги инвестициялар ўз навбатида давлат ташқи қарзи ҳажмини ошишига олиб келиб мамлакатнинг халқаро ҳамкорлик фаолиятига салбий тасир кўрсатиши муқаррар. Шу сабабли катта ҳажмдаги маблағ талаб қиладиган бундай лойиҳаларни давлат-хусусий шериклик (кейинги ўринларда ДХШ) асосида амалга оширишга эҳтиёж туғилади.

Ривожланган мамлакатлар тажрибасидан маълумки, ялпи ички маҳсулот таркибида хизматлар улушининг ортиб бориши аҳоли фаровонлиги даражаси юқори эканлигини кўрсатади. Шу нуқтаи назардан, транспорт хизматлари ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг етакчи тармоқлари сифатида аҳамиятлидир. Транспорт воситалари ҳар қандай жамиятнинг давлатчилик ҳудудий тузилишининг, ички ва ташқи бозорининг шаклланишида ҳамда давлат иқтисодиётининг ривожланишида шунингдек, мамлакатга катта ҳажмдаги туристлар оқимини жалб қилишда кучли ҳал қилувчи омил сифатида ўрин тутади. Сўнгги йилларда юртимизда транспорт ва транспорт коммуникациялари соҳасини ривожлантириш, ташишларнинг юқори даражадаги хавфсизлигини таъминлаш, республиканинг инвестициявий жозибадорлиги ва экспорт салоҳиятини ошириш, транспорт коммуникацияларини стратегик ривожлантириш ва барқарор фаолият кўрсатишини таъминлашга йўналтирилган кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, ДХШга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “халқаро тажрибани ўрганиб, рақобатни олиб кириш мумкин бўлган монополия соҳаларига хусусий сектор учун йўл очиш ва шу орқали рақобат муҳитини шакллантириш, шунингдек, инвестиция жалб этишининг самарали воситаларидан бири бўлган ДХШ механизмларини транспорт, энергетика, йўл, коммунал, тиббиёт, таълим каби соҳаларга кенг татбиқ этиш керак”. [1]

Давлат-хусусий шериклик – бу кооператив келишувнинг бир кўриниши бўлиб, бир лойиҳа доирасида икки ёки ундан ортиқ давлат ва хусусий сектор вакиллариининг стратегик аҳамиятга эга бўлган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишдаги шериклик муносабатлари дейишимиз мумкин. ДХШ муносабатларида давлатнинг иштирок этишидан кўзланган асосий мақсад – бу хусусий инвестицияларни жалб этиш, самарадорликни ошириш ва мавжуд ресурслардан янада яхшироқ фойдаланиш ҳамда тармоқларни ривожлантиришда давлат ва хусусий секторнинг баравар ролини белгилаш, рағбатлантириш ва соф рақобат муҳитини яратиш орқали соҳани ислоҳ қилинишига эришишдир [2].

Ҳар бир давлатда нафақат ДХШ асосида амалга ошириладиган лойиҳаларни мониторинг қилиш мақсадида, балки бу йўналишни янада ривожлантириш ва инвесторлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш орқали уларда ишонч ҳиссини ошириш мақсадида давлат органлари ва қонун ҳужжатлари яратилган. Хусусан, 1899 йил тарихда илк марта Англияда ДХШни ривожлантириш маркази ҳамда Миллий молиялаштиришни ривожлантириш агентлиги ташкил қилинган. Агентликнинг асосий вазифаси этиб, ДХШ лойиҳаларига маблағларни мобилизация қилиш ва вазирлик ҳамда бошқа идораларга маслаҳат бериш белгилаб қўйилган.

Канадада бу йўналишда 2 та ташкилот иш олиб боради. Биринчиси, ДХШ асосида федерал лойиҳаларни амалга оширишни ривожлантириш маркази бўлиб, бу марказ ДХШ асосида амалга ошириладиган лойиҳаларни молиялаштирадиган жамғармани бошқаради. Иккинчи ташкилот ДХШни ривожлантириш қўмитаси ҳисобланади [3].

Яна бир ривожланган мамлакатлардан бири Японияда ДХШ лойиҳалари 1999 йилда қабул қилинган “Хусусий молиялаштириш ташаббуслари тўғрисида”ги қонун асосида амалга оширилади. Бундан ташқари, Японияда “ДХШни ривожлантириш тўғрисида”ги қонуни яратилган бўлиб, унинг асосий мақсади сифатида: хусусий секторни молиявий маблағларини ҳамда бошқарув ва технологик имкониятларини ижтимоий инфраструктурани ривожлантиришга кенг жалб қилиш белгилаб қўйилган.

Францияда 2005 йилда Молия вазирлиги қошида “ДХШни ривожлантириш агентлиги” ташкил қилинган. 2008 йилга келиб, Францияда “ДХШ шартномалари тўғрисида”ги қонун қабул қилинган.

Шу билан бирга, Республикамизда ҳам 2018 йил 20 октябрда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги ДХШни ривожлантириш агентлиги ташкил қилинган. Агентлик давлат муассасаси мақомига эга бўлиб, Ўзбекистон Республикасида ДХШ соҳасида ягона давлат сиёсатини юритиш бўйича махсус ваколатли давлат орган этиб белгиланган. 2019 йил 10 майда эса Ўзбекистон Республикасининг “Давлат-хусусий шериклик тўғрисида”ги ЎРҚ-537 сонли қонуни қабул қилинган. Бундан ташқари, соҳани янада ривожлантириш мақсадида 2020 йил 26 апрелда Вазирлар Маҳкамасининг “ДХШ лойиҳаларини амалга ошириш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги 259-сонли қарори ишлаб чиқилди. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ДХШ лойиҳалари тегишли давлат органлари ҳамда агентлик билан ҳамкорликда ушбу қонун ва қарорлар асосида амалга оширилади.

Бугунги кунда дунёнинг кўплаб иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлари иқтисодиётини янада ривожлантириш учун турли соҳаларни қамраб олган илмталаб ишлаб чиқаришни ташкил этиш, жумладан, ДХШ механизмларини ривожлантиришга стратегик вазифа сифатида қарашмоқда. Биз МДХ давлатларидан Қозоғистон, Россия ҳамда хорижий мамлакатлардан Япония, Австралия, Буюк Британия, Франция, Голландия ҳамда Польша давлатларининг транспорт соҳасидаги давлат-хусусий шериклик тажрибаларини ўрганишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Қозоғистон

Қозоғистонда ДХШ лойиҳалари биринчи марта 2006 йилда амалга оширила бошланди. Бу вақтда умумий қиймати 46,2 млрд тенге бўлган 3та йирик лойиҳа яъни “Шар-Усть-Каменогорск” темир йўл станцияси, “Шимолий Қозоқистон-

Актоба” электрлаштирилган темир йўл линияси ҳамда Актау халқаро аэропортини қуриш лойиҳалари амалга оширилган.

1-жадвал

2018-йил ҳолатига кўра Қозоғистонда ДХШ асосида амалга оширилган ҳамда оширилаётган лойиҳалар¹.

Давлат-хусусий шериклик	Келишилган шартномалар	Эксплуатацияга топширилган лойиҳалар	Айни вақтда қурилиш ишлари олиб борилаётган лойиҳалар
Миқдори	240	167	63
Қиймати (млн, тенге)	792,8	101,3	691,6

Юқоридаги жадвалда кўрсатилганидек, ДХШ лойиҳалари бўйича келишилган шартномалар сони 240 тани ташкил этиб, 792 млн. тенге, эксплуатацияга топширилган лойиҳалар сони 167 та, қиймати 101,3 млн. тенге ҳамда айни вақтда қурилиш ишлари олиб борилаётган лойиҳалар сони 63 та бўлиб қиймати 691,6 млн. тенгени ташкил қилмоқда.

Россия.

1. “Россия темир йўллари” (РЖД) 2014 йилда россиянинг етакчи сервис компаниялари билан локомотив паркига техник хизмат кўрсатиш бўйича хаёт цикилли контракт (КЖЦ) асосида шартномалар имзолаган. Имзоланган шартномаларнинг энг йирикларидан бири “ЛокоТех” компанияси билан бўлиб, 15 минг дона локомотивга (РЖД локомотив паркининг деярли 70 фоизи) 40 йил давомида техник хизмат кўрсатишдир.

2. 2015 йилда “Россия темир йўллари” (РЖД) ОАЖ “[Siemens](#)” компанияси томонидан ишлаб чиқилган 10 та вагонли, 16 та “Сапсан” русумли поездларни хаёт цикилли контракт (КЖЦ) асосида харид қилди. “[Siemens](#)” компанияси томонидан мазкур электропоездларга 30 йил давомида техник хизмат кўрсатилади. Лойиҳа қиймати 354 млн. евро.

3. «Элегест-Қизил-Курагино» участкасида умумий фойдаланишдаги темир йўл линиясини қуриш лойиҳаси. Лойиҳа хусусий инвестор томонидан 100% миқдорида молиялаштирилади, фойдаланиш учун мавжудлиги учун тўлов олади, ташишлардан ва бошқа ташувчиларга кўрсатадиган хизматлари учун даромад олади. Лойиҳанинг амал қилиш муддати 30 йил. Лойиҳанинг қиймати 192,4 млрд. рубль.

¹ www.gov.kz/The_ministry_of_industry_and_infrastructure_of_the_Republic_of_Kazakhstan

4. “Обская-Салехард-Надим” участкасида “Шимолий кенглик ўтиш жойи” умумий фойдаланишдаги темир йўл линиясини қуриш лойиҳаси. Лойиҳа хусусий инвестор томонидан 90% миқдорда (103 млрд. рубль) молиялаштирилади, фойдаланиш учун мавжудлиги учун тўлов олади, ташишлардан ва бошқа ташувчиларга кўрсатадиган хизматлари учун даромад олади. Лойиҳанинг амал қилиш муддати 35 йил.

5. “Тольятти” саноат ишлаб чиқариш типидagi маҳсус иқтисодий ҳудуднинг фаолиятини ташкил этиш бўйича темир йўллари лойиҳалаштириш, қуриш ва эксплуатация қилиш лойиҳаси. Лойиҳа амал қилиш муддати 15 йил. Лойиҳа 100% (1,1 млрд. рубль) хусусий шерик томонидан молиялаштирилган ҳамда хусусий шерик даромади мазкур темир йўл фойдаланувчиларининг тўғридан-тўғри тўловлари асосида шакиллантирилган [4].

Япония

Япония темир йўлларида ДХШ муносабатлари бошқа давлатлардагига нисбатан катта фарқ қилади. Япония ҳукумати 1960 йилдан бошлаб бу соҳага хусусий секторни жалб қила бошлаган. Япония темир йўллари лойиҳаларни ДХШ асосида олиб борилганлигидир. 1960 йилдан ҳозиргача 50 га яқин янги линиялар ДХШ асосида қурилган. Хусусан, 2002 йилда Manyo Line номли Такаока, Imizu ҳамда Тоуама шаҳарларини боғлаб турувчи янги темир йўл линияси ҳамда 2003 йилда Echizen Railway, 2008 йилда The Hitachinaka Seaside Railway ва 2015 йилда The Yokkaichi Asunaro Railway темир йўл линиялари ДХШ асосида қурилган.

Янги линиялар қуришдан ташқари электрлаштириш, реконструкция ва бошқа йўналишларда бир қатор лойиҳалар амалга оширилган. Мисол қилиб, 2006 йилда амалга оширилиши бошланган The Wakayama темир йўл линиясини электрлаштириш лойиҳасини олишимиз мумкин. Шунинг ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, Японияда метро тармоғидаги аксарият лойиҳалар ДХШ асосида амалга оширилиб келинмоқда.

2015 йилда Япония Sedai аэропортларида ДХШ асосида йирик ҳажмдаги лойиҳани амалга ошириш учун 30 йиллик концессия шартномаси тузилди. Бу шартноманинг ҳар икки томони фойдасига келтирган манфаатларидан келиб чиқиб, Япония аэропортларига хусусий секторни жалб қилиш ишларини жадаллаштиришга катта эътибор берилган ва бир қатор инвестиция лойиҳалар устида шартномалар тузилган.

Австралия.

Сиднейда шахаратрофи поездлар харакатини ташкил этиш бўйича ДХШ асосида 600 донa вагонлар харид қилинган. ДХШ шартномаси шартларига биоан хусусий шерик вагонларни етказиб беради ва 30 йил давомида хизмат кўрсатади,

ўз навбатида давлат шериги 175 млн. АҚШ доллар миқдорида субсидия ажратади ва хусусий шерикнинг лойиҳа доирасидаги банк қарзлари бўйича гарант сифатида иштирок этади. Лойиҳанинг умумий қиймати 3,6 млрд. АҚШ Доллар.

Буюк британия.

Буюк Британиянинг шаҳарлараро экспрес дастури доирасида 866 дона вагон составлар Япониянинг Japan Overseas Railway System Association компанияси томонидан етказиб берилган, мазкур лойиҳа доирасида япон компанияси вагон составларга 27 йил 6 ой давомида техник хизмат кўрсатиши назарда тутилган.

Франция

Франциянинг Réseau Ferre de France (RFF) темир йўл компанияси 2011 йилнинг июн ойида *LISEA консорциум билан ДХШ асосида Tours ва Bordeaux ўртасида юқори тезликда юрадиган электрлаштирилган ва узунлиги 302 км бўлган темир йўл линиясини қуриш учун 50 йиллик концессия шартномасини тузди. Шартномада лойиҳани молиялаштириш, қуриш, дизайнни яратиш, эксплуатация фаолиятини юритиш ҳамда техник хизмат кўрсатиш кўзда тутилган. Шу билан бирга шартномада лойиҳани қурилиш даври 6 йил деб прогноз қилинган ва бу давр 50 йилнинг ичида ётади. Умумий қиймати 7,8 млрд евро деб баҳоланган лойиҳанинг молиялаштириш манбаалари давлат ва хусусий сектор маблағларидан иборат.

Хитой

1. Шарқий Хитойнинг Zhejiang вилоятида юқори тезликда ҳаракатланганишга мўлжалланган темир йўл линиясининг умумий узунлиги 269 км бўлиб, Zhejiang вилоятида Hangzhou, Shaoxing ва Taizhou шаҳарларини боғлайди. Бу ДХШ лойиҳасининг умумий қиймати 44,9 млрд юан бўлиб, 51 фоизи хусусий инвесторлар томонидан молиялаштирилган ва шартноманинг умумий муддати 30 йилни ташкил этиб, бундан 4 йили қурилишга мўлжалланган;

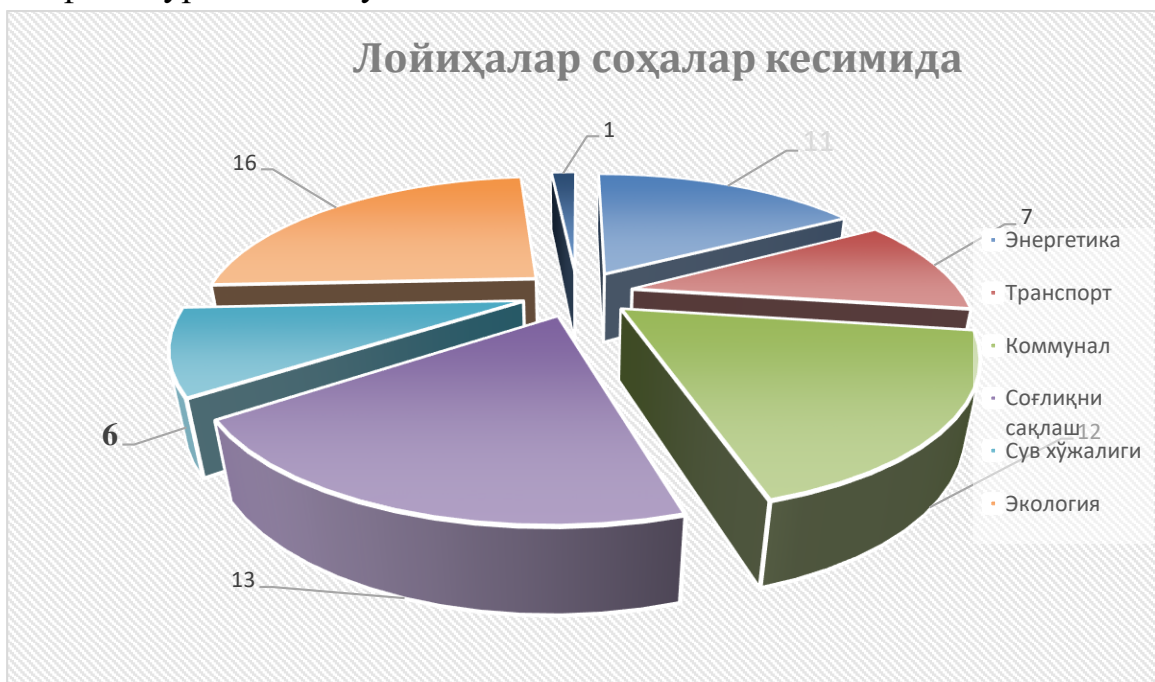
2. 1118 км.лик «Голмуд-Лхаса» темир йўл линиясини қуриш ва эксплуатация қилиш.

Голландия.

Амстердам ва Роттердамни боғловчи юқори тезликдаги магистрал темир йўлининг умумий узунлиги 125 км. ни ташкил этади. Лойиҳа доирасида хусусий шерикнинг капитал қўйилмалардаги улуши 14 фоизни, давлат улуши эса 86 фоизни ташкил этган. Лойиҳанинг муддати 25 йил.

Шунингдек, Полшадаги халқаро аэропорт ҳамда Франкфурт шаҳридаги Рейн-Майн аэропорти ДХШ асосида қурилган. Қурилишни молиялаштириш манбааларининг 80 фоизини хусусий сектор маблағлари ташкил қилади.

Ўзбекистон Республикасида бугунги кунда турли тармоқларда ДХШ асосида 66 та лойиҳа устида иш олиб борилмоқда. Айни пайтдаги мавжуд лойиҳаларнинг тахминий қиймати 5,8 млрд. АҚШ долларини ташкил этади. Қуйидаги 1-расм орқали амалга оширилаётган лойиҳаларни соҳалар кесимида батафсил кўришимиз мумкин.

1-расм. Давлат-хусусий шериклик асосида амалга оширилётган лойиҳалар².

Диаграммадан кўриниб турганидек, хусусан, транспорт соҳасида, айниқса темир йўл ва автомобил йўлларида 7 та лойиҳалар ДХШ асосида амалга оширилмоқда. Бунга мисол қилиб қуйидаги энг йирик ҳажмдаги лойиҳаларни келтиришимиз мумкин:

1. Тошкент-Андижон пуллик автомобил йўлини қуриш. Жаҳон талабларига жавоб берувчи юқори сифатли автомобил йўлидан фойдаланиш имкониятини берувчи Тошкент-Андижон йўналишида пуллик йўл қуриш лойиҳаси Жаҳон банки гранти асосида ўрганилмоқда ва айни дамда лойиҳа устида тендер жараёни амалга оширилмоқда. Умумий қиймати 3 млрд. АҚШ доллоридан юқори бўлган бу лойиҳа шартномасининг амал қилиш муддати 49 йил бўлиб, яратилган инфратузилма шартнома муддати тугагандан кейин давлатга топширилади. Шунингдек, ушбу лойиҳа доирасида узунлиги 16 км ва қиймати 500,0 млн АҚШ долларлик Қамчиқ довонида янги пуллик автомобиль тоннелини қуриш ҳам кўзда тутилган;

² манба: www.ppp.uz сайти маълумотлари

2. Тошкент-Самарқанд пуллик автомобил йўлини қуриш. Умумий қиймати яқин 2 млрд АҚШ доллар ҳамда умумий узунлиги 295км бўлган Тошкент-Самарқанд пуллик автомобил йўлини қуриш лойиҳаси устида Европа тикланиш ва тараққиёт банки билан ҳамкорликда иш олиб борилмоқда.

Транспорт соҳасини ривожлантиришда ДХШ механизмларидан фойдаланишнинг хорижий тажрибасини ўрганиш ва таҳлил қилиш натижаси шуни кўрсатадики, мазкур йўналишдаги ҳамкорликни кенгайтириш нафақат транспорт инфратузилмасини, балки мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда катта аҳамиятга эга.

Хорижий мамлакатларда ДХШ асосида амалга оширилган ҳамда ижобий натижаларга эришилган лойиҳаларни таҳлиliga асосланган ҳолда, Ўзбекистонда транспорт инфратузилмасини ривожлантиришда ДХШ асосида инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш мумкин бўлган қуйидаги таклифлар шакллантирилди:

I. Темир йўл транспорти бўйича:

1. Катта миқдордаги инвестицияларни талаб этувчи лойиҳалар:

— юқори тезликдаги йўловчи ташишга мўлжалланган магистрал йўлларни қуриш;

— локомотив ва вагон паркни янгилаш, уни эксплуатация қилиш ва унга техник хизмат кўрсатиш;

— умумий фойдаланишдаги электрлаштирилган темир йўл линияларини қуриш.

2. Катта миқдордаги инвестицияларни талаб этмайдиган лойиҳалар:

— юк майдонлари ва терминалларни хусусий тадбиркорларга ДХШ асосида бериш;

— вокзал хизматларини кўрсатиш жараёнини хусусий тадбиркорларга аутсорсинг асосида бериш;

— темир йўл станцияларида юк ортиш ва тушириш фаолияти билан шуғуланувчи ташкилот ишини ташкил этиш;

— омборхона ишларига рефрижераторли, хусусий тадбиркорларни жалб қилиш;

— асосий фаолият билан боғлиқ бўлмаган ижтимоий соҳа объектларига хусусий тадбиркорларни жалб қилиш.

II. Ҳаво йўллари ва Аэропортлар бўйича:

— таъмирлаш лозим бўлган аэропортларни модернизация қилиш ишларига хусусий секторни жалб этиш;

— йўловчиларни ташишда ҳамда Аэропортларда йўловчиларга хизмат кўрсатиш ишларига хусусий тадбиркорларни жалб қилиш.

III. Автомобил йўллари бўйича.

— юқори тезликдаги йўловчи ташишга мўлжалланган магистрал йўлларни ДХШ асосида куриш;

— магистрал йўлларда сапнинглар, ҳостеллар, овқатланадиган ва бошқа туристик кўнгил очар масканлар куриш лойиҳаларини ДХШ асосида амалга ошириш ҳамда бу йўналишларда йўловчиларга хизмат кўрсатиш ишларини хусусий секторга топшириш;

— худудлардаги таъмирталаб автостанцияларни реконструкция қилиш ва бошқариш ишларига хусусий секторни олиб кириш;

— айланма йўллар орқали ҳаракатланишга тўғри келаётган йўловчиларнинг узоғини яқин қилиш мақсадида кўп қаватли куприклар ёки тунеллар куриш ишларига хусусий сектор маблағларини жалб қилиш.

Юқоридаги фикрлардан хулоса қилиш мумкинки, келтирилган мазкур таклифларнинг амалга оширилиши мамлакатимиз транспорт соҳасини ривожланишига ижобий таъсир қилиб, ушбу соҳада давлат-хусусий шериклик механизмнинг қўлланиши орқали барқарор иқтисодий ўсишни таъминланишига ижобий таъсир қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 25.01.2020.
2. “Ўзбекистон Республикасининг давлат-хусусий шериклик тўғрисида”ги қонуни ЎРҚ-537-сон 10.05.2019
3. The APMG Public-Private Partnership (PPP) Certification Guide (Cambridge).
4. Дынин Е.А. Риски бизнеса в частно-государственном партнерстве / Дынин Е. А. // Общество и экономика. 2007. № 5-6. С.111.
5. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” РҚ-4947 2017.
6. “Давлат-хусусий шериклик асосида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш” // “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 6, 2018.
7. www.ppp.uz
8. www.mintrans.uz
9. www.railway.uz
10. www.airways.uz

GIPERGLIKEMIK KOMA

Shamshiyeva Zohida Salohiddin qizi

Hamrayeva Shahnoza Qodirjon qizi

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti

Tibbiy Pedagogika fakulteti 405-gurux talabalari

Ilmiy raxbar: Kurbanova Nozima Sobirjonovna

Annotatsiya: To'g'ri dietaga rioya qilish va dori-darmonlarni qabul qilish bilan diabet kasalligi to'liq hayot kechirishi mumkin. Ammo ba'zi omillar tufayli ba'zi bemorlar asoratlarni rivojlantiradilar. Eng xavfli biri giperglikemik koma. Bu holat glyukoza konsentratsiyasining ortishi paytida qondagi insulin etishmovchiligidan kelib chiqadi. Murakkablik hayotga tahdid soladi. Giperglikemik komaning patogenezi diabetga chalingan odamning organizmidagi metabolik jarayonlar buzilishidan kelib chiqadi. Insulin etarli darajada sintez qilinmasa, glyukozani utilizatsiya qilish uchun zarur bo'lgan oqsil gormoni metabolizmni buzadi. Glyukoza tananing hujayralariga kirmaydi, ammo qonda qoladi. Vaqt o'tishi bilan glyukoza yuqori konsentratsiyasi qayd etiladi. Ushbu holat giperglikemiya deb ataladi. Keton tanalari hosil bo'ladi, jigarda glyukoneogenez faollashadi, atsidoz va CNS intoksikatsiyasi yuzaga keladi. Bu diabetik komaga olib keladi.

Kalit so'zlar: Giperglikemik, glikoza, qandli diabet, xafli omillar.

Maqola mazmuni: Tashxis qo'yilgan holatlarning 80 foizida ketoasidotik koma belgilanadi. Ko'pincha, u 1-toifa diabet kasalligi bo'lgan bemorlarda rivojlanadi. Odatda 20 yoshgacha bo'lgan yoshlarda uchraydi. Statistika ko'ra, kasallikning o'spirin shakliga chalingan har 3 bemordan bittasi shu kabi holatni boshdan kechirgan. Ushbu shakl giperosmolarga va aksincha aylantirilishi mumkin. Ketozisiz giperglikemik koma ham xavfsiz holatga keltiriladi. Bu holat qondagi glyukoza darajasining ortishi bilan birga keladi, tanada energiya uchun yog 'to'qimalarini parchalanishni boshlamaydi. Natijada ketoasidotik komada bo'lgani kabi keton tanalari ham chiqarilmaydi. O'rtacha, o'limning 4–31 foizi qayd etiladi. Ko'pincha o'lim qariyalarda va tanasi zaiflashgan bemorlarda uchraydi. Etiologiyaga qarab, giperglikemik koma bir necha soat yoki kun ichida rivojlanadi. Organizm hosil bo'lgan ketonlar bilan zaharlanadi, kislota-baz muvozanati buziladi, suvsizlanish va gipovolemiya alomatlari paydo bo'ladi. Ushbu holat prekoma deb ataladi.

- chanqoqlik hissi, og'iz bo'shlig'i va terining qurishi,
- poliuriya
- faoliyatning pasayishi va umumiy ko'rsatkichlar,
- oshqozon og'rig'i, qusish, diareya,

- ishtahani yo'qotish
- buzilgan ong, uyquchanlik, asabiylashish (asta-sekin rivojlanadi).

Mushaklar tonusi pasayishi mumkin. Xiralashish bemorning og'zidan chiqadi - atseton yoki chirigan hid. Nafas chuqur va shovqinli bo'ladi. Agar bu holat bir necha kun davom etsa, tana vaznining pasayishi qayd etilishi mumkin. Giperglikemik koma bilan og'rikan bemorlarning 50 foizida pseudoperitonitning namoyon bo'lishi qayd etilgan: qorin old devoridagi kuchlanish va og'riq, qorin bo'shlig'i og'riqli, o'rtacha intensivlikdagi peristaltikada. Bunday alomatlar ovqat hazm qilish tizimidagi keton faolligi natijasida paydo bo'ladi.

Giperglikemik komaning sabablari

Ko'pincha giperglikemik koma 1-turdagi diabetga chalingan bemorlarda rivojlanadi. Kamdan kam hollarda 2-toifa kasallikning asoratlari uchraydi. Qon glyukozasining sezilarli darajada ko'payishi quyidagi omillar bilan qo'zg'atiladi:

- tashxislanmagan diabet yoki kasallikning yashirin shakli,
- o'z-o'zini davolash
- 1-toifa diabet uchun insulin terapiyasini rad etish,
- dozani etarli emasligi, gormonlarni qabul qilish orasidagi intervallarni ko'payishi,
- oshqozon osti bezi tomonidan insulin sintezini rag'batlantiradigan samarasiz vositalarni qabul qilish,
- nosog'lom parhez: ko'p parhezlar yoki ko'p miqdorda shakar o'z ichiga olgan ovqatlar,
- insulin chiqarilishini tezlashtiradigan ba'zi dorilar guruhlarini qabul qilish: prednizon yoki diuretiklar.

Giperglikemik komaning ko'rsatilgan sabablari bog'liq. Agar siz ularni nazorat ostiga olsangiz, asoratning oldini olish mumkin.

Qandli diabetning 2-turida ko'pincha oshqozon osti bezining noto'g'ri ishlashi tufayli inqiroz yuzaga keladi. Natijada qonda insulin darajasi pasayadi, bu glyukoza to'planishiga olib keladi.

Davolash: Giperglikemik komani davolashning eng boshida, oddiy insulinning katta dozalarini qo'llash va kerakli miqdordagi NaCl eritmasi va 2,5% natriy bikarbonat eritmasini kiritish bilan terapiya eng muhim choralardan biri hisoblanadi. Birinchidan, prekomoma yoki giperglikemik koma holatida bo'lgan bemor shoshilinch ravishda IT bo'limiga etkazilishi kerak (reanimatsiya). Davolash tamoyillari hujayralarni va boshqa bo'shliqlarni qayta tiklash jarayonlarini o'tkazish, oddiy harakat qiluvchi insulinni kiritish bilan almashtirish terapiyasini o'tkazish, kislota-asos holati va elektrolitlar darajasining asosiy ko'rsatkichlarini normallashtirish, yatrogen gipoglikemiyaning oldini olish kabi harakatlarga asoslanadi. Va yuqumli va virusli etiologiyaning kasalliklari

bo'lsa, tegishli davolashni amalga oshirish, giperglikemik komaning rivojlanishiga yordam bergan boshqa patologiyalarni aniqlash va davolash kerak, so'ngra simptomatik davolanishni buyurish kerak. Giperglikemik komani davolashning taktik usullarini shartli ravishda ikkita qismga bo'lish mumkin. Birinchidan, bu insulin terapiyasi, ikkinchidan, infuzion terapiya. Qoida tariqasida, giperglikemik komani davolash uchun insulin terapiyasining uchta usuli qo'llaniladi. Birinchi usul insulinning kichik dozalarida tomir ichiga doimiy yuborish bilan tavsiflanadi. Ikkinchi usul insulinni oz miqdorda iste'mol qilish odatiy usul bilan tavsiflanadi. Uchinchi rejim - bu usul, bu preparatning sezilarli dozalari fraktsiya shaklida qo'llaniladi. Birinchi usulda tomir ichiga insulin infuziyalari uchun avtomatik shprits qo'llaniladi. Bugungi kunda ushbu usul butun dunyoda tan olingan va uning mohiyati quyidagicha: glyukoza miqdori 33,3 mmol / l gacha bo'lgan terapiya insulinni tomir ichiga uzluksiz yuborish bilan boshlanadi, bu erda uning tezligi soatiga 6-10 dona va yuqori ko'rsatkichlarda ushbu ko'rsatkichdan - soatiga 12-16 dona. Giperglikemik komani davolash uch bosqichga bo'linadi. Birinchi holda, glyukoza miqdorini litr uchun o'n olti millimolgacha kamaytirish kerak. Keyin ular o'z-o'zidan ovqat olish imkoniyati bilan bemorning ahvolini yaxshilashni boshlaydilar. Va giperglikemik komani davolashning uchinchi bosqichi bu bemorning odatiy hayot tarziga o'tishidir. Insulin terapiyasi har bir soatda, va keyin ikki soatdan keyin etarli infuzion terapiya yordamida qon glyukoza miqdorini doimiy ravishda kuzatib borish bilan amalga oshiriladi. Agar 3-4 soat ichida glyukoza darajasi o'ttiz foizga tushmasa, ular dastlab ishlatilgan dozani deyarli ikki baravar oshirishga harakat qilishadi. Glyukoza miqdori bir litrda o'n olti millimolga etganida, insulin dozasi soatiga ikki dan to'rtgacha kamayadi. Bir litrda o'ndan o'n uch millimolgacha glikemiya bilan, preparat ikki-to'rt soat ichida to'rt dan olti birlikgacha teri ostiga yuboriladi. Keyinchalik, glyukoza miqdori bir litrda o'ndan o'n ikki millimolga teng bo'lsa, gipoglikemik holat yuzaga kelmasligi uchun insulinni qabul qilishni davom ettirish tavsiya etilmaydi. Giperglikemik komaning infuzion terapiyasining taktikasi ham uch bosqichga bo'lingan. Davolashning birinchi bosqichida fiz. rr Terapiyaning birinchi soatida ushbu preparatning bir litriga tomir ichiga reaktiv in'ektsiya o'tkaziladi va keyin ular yarim dozaga o'tkaziladi. Kelajakda qachon suvsizlanish belgilari asta-sekin yo'q qilinadi, jismoniy. eritma glyukoza darajasi litriga o'n olti millimolga yetguncha sekinroq kiritiladi. Va gipokaliemiya bo'lsa, ular eritma yordamida davolanish boshlanishidan ikki soatdan kechiktirmay uni tuzatishni boshlashadi. Buning uchun kaliy xlorid eritmasi tomir ichiga yuboriladi. Kislota asosini normalizatsiya qilish uchun, atsidoz va etti pH darajasida pH bo'lsa, NaHC shaklida sodali eritmani tomir ichiga yuborish buyuriladi. Barcha infuzion terapiya markaziy venoz bosim va soatlik siydik chiqishi bilan boshqariladi. Giperglikemik komani davolashning ikkinchi bosqichida, bemor shakarning keskin tushishini oldini olish uchun hushiga kelganda, ular insulin (4 dona)

qo'shilgan holda soatiga 200 ml 5% glyukoza eritmasini tomir ichiga yuborishni boshlaydilar. Shundan so'ng, bemor shirin choy ichishi yoki shakarining bir qismini eyishi mumkin. Ushbu davolanishning so'nggi bosqichi allaqachon ixtisoslashgan bo'limda o'tkazilmoqda. Bunday holda, insulin in'ektsiyasi glyukoza majburiy nazorati bilan to'rt yoki olti soatdan keyin beriladi. Har bir insulin in'ektsiyasidan keyin bemor 50 g uglevodni o'z ichiga olgan ovqatni iste'mol qilishi kerak. Keyin eritmalarning kiritilishi bekor qilinadi va bemor og'iz orqali ovqat eyishni boshlaydi. 9-sonli parhez buyuriladi, bu mavjud bo'lgan asetonuriya davrida va yo'qolgandan keyin yana o'n kun davomida yog'li ovqatlarni iste'mol qilishni istisno qiladi. Bundan tashqari, giperglikemik komadan chiqarilgandan keyin profilaktika maqsadida bemorga yetti kun davomida yotoqda dam olish buyuriladi. Ba'zi holatlarda avtomatik shpritslar mavjud bo'lmaganda, ular kichik dozalarda insulinni fraktsion yuborish kabi usulni boshlaydilar. Preparatning barcha ishlaydigan dozalari terapiyaning birinchi usuliga o'xshash, ammo bu erda har soatda faqat tomir ichiga reaktiv yuborish qo'llaniladi. Ammo giperglikemik komani davolashning uchinchi usuli insulinni sezilarli dozalarda kiritilishi bilan tavsiflanadi, ammo bugungi kunda u deyarli qo'llanilmaydi. Uning mohiyati infuzion terapiya e'tiborisiz 40-60 dona insulinning bitta dozasi kiritishdir, shuning uchun u ko'pincha sut kislotasi, miya yarim shishiga, glyukoza miqdorining keskin pasayishiga, o'limga olib keldi. Yuqumli va yallig'lanish xususiyatidagi turli kasalliklarni davolashning terapevtik usullari keng doiradagi antibiotiklardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Agar davolanish paytida jarrohlik patologiyasi, masalan, oyoq gangrenasi bo'lsa, shoshilinch jarrohlik buyuriladi. Ammo operatsiyadan oldin bemorni dekompensatsiya holatidan chiqarish kerak. Giperglikemik komaga sabab bo'lgan barcha aniqlangan boshqa kasalliklar simptomatik davolanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.X Shagzatova „ Endokrinologiya’’
2. S.I Ismailov „ Endokrinologiya’’
3. Mark S. *Nyu-York: Thieme Medical Publishers.* 7 2010.
Greenberg. „Neyroxirurgiya bo'yicha qo'llanma.’’
4. Internet tarmoqlari.
5. „Odam anatomiyasi’’ F. Bahodirov.
6. „Junkeyra’’
7. „Gistologiya’’ K.A. Zufarov
8. „Avitsenna.uz va mymedic.uz’’ Internet tarmoqlari.
9. „Topografik anatomiya’’ N.H. Shomirzayev, S.X. Nazarov, R.J. Usmonov

**АБУ МАНСУР САОЛИБИЙНИНГ “АТ-ТАМСИЛ ВА-Л-МУҲОЗАРА”
АСАРИ МУҲИМ БАДИИЙ МАНБА**

Расулходжаев Сардорхўжа Фаффор ўгли

*Тошкент Давлат Шарқшунослик университети Шарқ филологияси ва таржимашунослик факультети магистранти,
Имом Бухорий номидаги Тошкент ислом институти “Ҳадис ва ислом тарихи фанлари” кафедраси ўқитувчиси.*

Аннотация: Ушбу мақолада машҳур адиб, ўрта аср араб адабиёти намоёниси Абу Мансур Саолибийнинг ҳаётига қисқача тўхталиниб, сўнг унинг “Ат-Тамсил” асари тўғрисида сўз юритилади. Тамсил ва масал нима экани, унинг ўзбек адабиётидаги масал билан фарқи кабилар ёритилади.

Калит сўзлар: Саолибий ҳаёти, масал, тамсил, жоҳилият, ҳикматли сўз.

Тамсиллар ҳақида тўхталар эканмиз, аввало, тамсил жанрида энг баракали ижод қилиб ўтган адиб Абу Мансур Саолибийнинг ёрқин ҳаётига қисқача тўхталиб ўтсак, фойдадан холи бўлмайди. Олимнинг тўлиқ исми Абу Мансур Абдулмалик ибн Муҳаммад ибн Исмоил ас-Саолибий ан-Найсобурий. “Унинг номи замондошлари ва ўзидан кейинги жуда кўп Шарқ олимлари томонидан фахр билан тилга олинган ва унинг ижодига юксак баҳо берилган”.¹ Саолибий номини биринчи тилга олган олим унинг дўсти ва замондоши Абу Наср Утбий (961-1036) Маҳмуд Ғазнавий тарихига бағишланган “Тарих ал-Йаминий” номли асарининг бир неча саҳифасида Саолибий шеърларидан намуналар келтирган. Саолибийдан биров кейин яшаган Абул Ҳасан Али ал-Бохарзий ўзининг “Думят ал-Қаср” асарида унинг таржимаи ҳолини келтириб, шеърларидан парчалар берган². Бохарзий Саолибийни Нишопурнинг “Жоҳиз”и деб мақтаган. Эслатиб ўтиш ўринлики, Жоҳиз араб мумтоз адабиётининг энг буюк дарғаларидан

¹ Исмадулла Абдуллаев, “Абу Мансур ас-Саолибий”. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1992, 6-б.

² Саолибий, “Думят ал-Қаср ва усрат аҳл ал-аср”, Ҳалаб, 1930, 316-бет (араб тилида).

ҳисобланади. Саолибий ҳаёти ва ижоди Шарқ олимлари томонидан анча ўрганилган бўлса ҳам, унинг бутун ҳаёти ва ижодий фаолиятини тўла қамраб оладиган мукаммал асар ёзилмаган эди. Бу борада охириги юз йил олимларидан ироқлик тадқиқотчи Махмуд Абдуллоҳ ал-Жодирнинг ҳижрий 1392 (милодий 1976) йили Бағдодда араб тилида нашр этилган “Ас-Саолибий: ноқид ва адиб” номли йирик тадқиқий асари муҳим илмий аҳамиятга эгадир.

Собиқ Иттифоқ даврида Саолибий ҳаёти ва илмий мероси ҳақида биринчи марта машҳур шарқшунослар В.В. Бартольд, Е.Э. Бертельс, И.Ю. Крачковский кабилар ўз фикрларини билдириб ўтганлар. Ўзбекистон ССР да Саолибий илмий меросини ўрганиш 60-йиллардан бошланди. Мустақил Ўзбекистон олимларидан биринчи бўлиб Исматулла Абдуллаевнинг “Абу Мансур ас-Саолибий” номли монографияси 1992 йилда нашр этилди. Унда И. Абдуллаев адибнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятига батафсил тўхталган.

Саолибийнинг “Йатима ад-Даҳр” асаридаги Хуросон ва Ўрта Осиё арабийнавис шоирлари ҳақида маълумот берувчи қисми, унинг “Латоиф ал-Маориф” асари ва “Татиммат ал-Йатима” асарлари ўзбек тилидаги таржимаси тадқиқот ҳамда изоҳлари билан нашр этилган. Бироқ адибнинг ҳали ўзбекзабон китобхонларга етиб бормаган асарлари талайлигича қолмоқда. “Ат-Тамсил ва-л-Муҳозара” асари ҳам шулар жумласидандир. Шундан келиб чиққан ҳолда, мазкур тадқиқот ишидан асарга ҳам қўлёзма манба, ҳам бадий асар сифатида ёндашилди. Қўлёзмалар тадқиқ қилиниб, ундаги айрим тамсилларга изоҳ берилди ва ижтимоий ҳаётга нечоғли боғлиқлиги изоҳланди.

Асар турли хил мавзулардаги тамсилларни келтиришни ўз олдига мақсад қилиб қўйгани учун тамсил ўзи қандай адабий жанр эканига тўхталиш ўринли бўлади.

“Тамсил” сўзи арабча бўлиб, “масал” ўзагидан олинган. Шундан келиб чиқиб, “тамсил” – “масал айтиш”, “масал келтириш” маъносини англатади. “Масал” – мисол, ўхшатишдир. Араб адабиётида масал тушунчаси ўзбек тилидагисидан анча умумий ҳисобланади. Ўзбек адабиётида масал – бу таълимий ҳарактердаги қисқа назмий ёки насрий асар бўлиб, унда инсонга хос

хусусиятлар, ижтимоий ҳодисалар ҳайвонларнинг ўзаро муносабатлари ва табиат ҳодисалари орқали акс эттирилади³. Бундан чиқди, масалда ҳайвонот иштирок этиши, қисқа бўлиши, тугалланган ҳодиса акс этиши керак. Араб адабиётидаги масал эса бундан фарқ қилади. Ундаги масал – бирор киши томонидан айтилиб, машҳур бўлган, сўнг турли ҳолатларга нисбатан айтиладиган гаплар масалдир. Шундан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, араб масаллари ҳам мақол, ҳам матал, масал, ҳикоя, шеър кабилар учун умумийдир. Яна масал деб одамлар оғзида машҳур бўлиб кетган, бирор ҳолатда шу ҳолатни содда қилиб ифодалаб берадиган ибораларга нисбатан ҳам айтилади. Масални ўз ўрнида қўллашга нисбатан эса “тамсил” ибораси ишлатилади.

“Масал” ва “тамсил” араб адабиётида кўпинча бир маънода қўллаб келинган.

Тамсиллар халқлар ҳаётининг барча жабҳаларини қамраб олади. Ҳаётимиздаги бирор босқич, бирор ҳолат йўқки, у ҳақида тамсиллар келмаган бўлса. Тамсиллар башарият қандай ҳаёт кечиришини ҳикоя қилади, урф-одатларни келийги авлодларга сўз воситасида ташийдди, халқнинг характери билан таништиради. Турли хил ҳолат ва вазиятларда қандай иш тутиш лозимлиги ҳақида панд-насихат қилади. Баъзан ўтганларнинг ишини эслатиб, хушёр тортиради, намуна олишга чорлайди.

Тамсил бошқа кўп бадиий жанр ва воситалардан фарқли ўлароқ, рост сўз ҳамдир. Шунинг учун бўлса керак, одамлар қанчалик турлича, халқлар қанчайин турфа маданиятли бўлсалар ҳам, бировнинг тамсили бировга бегона туюлмайдди. Хитой халқидан сизиб чиққан тамсил Африканинг қаърида яшайдиган кишига айтилса, отаси айтгандай қабул қилинади. Гоҳо Арабистон яриморотида бир тамсил айтиладию, айна вақтда Европада ҳам айна шу мазмунни такрорловчи бошқа бир тамсил янграйди. Сабаби эса юқорида айтганимиздек, тамсиллар – инсоннинг мансублигидан эмас, инсоннинг инсонлигидан, соф табиатидан келиб чиқади.

³ Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 1-жилд, Тошкент, 2000-йил.

Ҳар бир халқдаги тамсиллар, мақол ва маталлар жуда қадимий бўлади. Ифода услуби эса шу халқ яшаётган иқлим, шароит кабилардан келиб чиқади. Шундан бўлса керак, араб тилидаги тамсиллар саҳро шароитида, урф-одатларга содиқ халқ тилидан чиққани сезилиб туради.

Асрлар оша тамсилларни тўплаб китоб шаклига келтирган, кейинги авлодга етказиш учун қалам тебратган олимлар кўп бўлган. Қуйида улардан бир неча машҳурларининг исмларини ва асарлари номларини келтириб ўтамиз:

1. Аҳмад ибн Муҳаммад ал-Майданий (518-х), “Мажмаъ ал-Амсал”.
2. Ҳасан ибн Маҳмуд ал-Йуси (1102-х), “Заҳр ал-Акам фил-амсали вал-ҳикам”.
3. Али ибн Муҳаммад ал-Мовардий (450-х), “Ал-Амсал ва-л-Ҳикам”.
4. Абу Ҳилол ал-Аскарӣй (395-х), “Жамҳарат ал-Амсал”.

Булар масал (тамсил)ларни жамлам ёзилган энг машҳур асарлар бўлсада, Абу Мансур Саолибийнинг асари улар орасида кўп жиҳатлари билан устунлик қилади. Зеро, Саолибий китобини ўзига хос услубда таълиф этган.

Абу Мансур Саолобий тамсилларни тўплаб ёзган ўзидан олдинги ва кейинги олимлардан кескин фарқ қиладиган йўл тутган. Бошқа адиблар масал тўплашда муайян халқнинг, маълум тоифанинг масаллари билан кифояланганлар. Масалан, Майданий кабилар фақат араблар томонидан айтилиб, машҳур бўлиб кетган масалларни жамлаган бўлса, яна бошқалар фақат олимлар сўзлаб, масалга айланган гапларни йиғган. Саолибий эса ўзининг фавқулодда адабий иқтидори ва бой маълумотлар захираси увол кетишига йўл қўймади. Келинг, у ўз асарида қайси тоифаларнинг, қайси даврларнинг масалларини келтирганини ўз тилидан эшитсак:

“Китобдаги масаллар ҳам жоҳилиятдаги, ҳам Исломдан кейинги, ҳам арабларники, ҳам ажамларники, подшоҳу фуқароники, хос ва авомники, барча-барчасини ўз ичига олади. Дурдона насрлар, ноёб назмлар, нодир ҳазил-мутойибалар мавжуддир. Қуръон, Таврот, Инжил ва Забурдек муқаддас китоблардан иқтибос қилиб ишлатиладиган масаллар ҳам асардан ўрин олган. Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг жавомиул калимлари, бошқа

пайғамбарларнинг ҳикматли сўзлари, саҳоба ва тобеинлар кўрсатмалари, арабу ажамларнинг сара мақоллари, халифалар, подшоҳу вазирларнинг сўзлари, зоҳиду донишмандлар, муҳаддису фақиҳлар, файласуфу табиблар, балоғатчию шоирлар томонидан айтилган масаллар, гоҳ мажнунлар оғзидан чиққан ҳақиқатлар, гоҳ оқиллар сўзлаган гавҳарлар, тиланчию шаллақилар хангомалари, хуллас бирор тоифа йўқки, масаллари бу асардан ўрин олмаган бўлса. Ҳаттоки деҳқонлар, тожирлар, бошқа турли хунар кишилари томонидан айтилиб, масалга айланган сўзлар ҳам келтирилади. Асарда қуёш, ой, юлдузлар, самовий жисмлар, замон, дунё, ҳайвонот ва жамодот ҳақидаги, ускуналару воситалар тўғрисида ҳам масаллар учрайди. Турфа ҳолатларнинг мадҳи ёки танқидига бағишланган масаллар ҳам эътибордан четда қолмаган”⁴.

⁴Абдулфаттоҳ Хулв, “Ат-Тамсил ва-л-Муҳозара”га муқаддима, Триполи, Ливия, Ад-Дар ал-Арабийя лил-Китаб”, 1983, 38-39-бетлар.

ZAXIRIDDIN MUXAMMAD BOBUR DAVRIDA FARG'ONA DAVLATINING IJTIMOYIY, IQTISODIY VA SIYOSIY HAYOTI

Umarov Najmiddin Maxamatali o'g'li

Andijon Davlat Universiteti Tarix yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zaxiriddin Muxammad Bobur davrida Farg'ona davlatining ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayoti va o'sha davrdagi voqealar tasvirlangan:

Kalit so'zlar: Farg'ona viloyati, Davan davlati, Ershi, Mingtepa, Amir Temur, Umarshayx, Abu Said, Shayboniylar.

Zahiriddin Muhammad Bobur yosh bo'lganligi sababli yurtni suyukli onasi Qutlug'nigorxonim va ishonchli beklardan Hojiqozi yordamida boshqaradi.

Temuriylar sulolasining inqirozga uchrashi va jumladan, Farg'onada Bobur hukmronligi tiklanmaganligi sababi bir boshga qo'shilolmay uzoq davom etgan feodal tarqoqlik bo'ldi. XV asr oxiri XVI asr boshidagi Farg'ona tarixi feodal yer-mulk egalariining dam u, dam bu joyida o't olgan o'zaro tinimsiz urushlari, u yoki bu lashkarboshi amirning hokimiyat uchun, afsuski, boylik uchun, yurtda o'z siyosiy mavqeini oshirish uchun olib brogan kurashlari tarixidan iboratdir. Biroq, Farg'ona mulkining hukmdori bo'lmish yosh Bobur dushmanlarga keskin zarba berish, mamlakatda kuchli hokimiyat o'rnatish uchun yetarli kuch-qudratga ega emas edi. Bobur separatizmga, ya'ni birlashishdan qochishga intilayotgan hudbin, g'alamis kuchlarga zarba berish, temuriy, amir va amirzodalarning mulk, boylik talashib o'zaro olib borayotgan urushlarning to'xtashiga, o'lkada tinchlik o'rnatishga ko'p urindi. Ammo bu ulkan tarixiy vazifani bajarishda yolg'izlik qilib qoldi. Buning uchun unda moddiy quvvat ham, harbiy-siyosiy qudrat ham yetarli emas edi. Bular ustida o'ylar ekanmiz, shunday xulosaga kelish mumkin: Birinchidan, Bobur doimiy qo'shinga ega emas edi. Tang holatlarda u faqat o'zining oz sonli shaxsiy navkarlariga suyanar va yollanma tarzda xizmat qilayotgan mo'g'ul qo'shinlariga murojaat etardi. Biroq mo'g'ullar ishonchli emas edi, ular qo'lga kiritgan tuman va shaharlarni talashga moyil edilar. Bobur esa bunga yo'l qo'ymasdi. Ikkinchidan, Bobur ikki yo'nalishda: ham mahalliy feodallarga, ham shayboniylarga qarshi kurash olib borishga majbur bo'lgan paytlarda Farg'onaning iqtisodiy holati yomon ahvolda edi. O'zaro bo'lib turgan ichki g'alayonlar qishloq xo'jaligida mehnat qilayotganlar sonini kamayib ketishiga olib keldi. Qishloqlarda oziq-ovqat yetishmas, ko'pincha ochlik hukmronlik qilardi. Mahalliy feodallar, o'zboshimcha hokimlar tomonidan joriy etilgan katta-katta soliq tizimi og'irligidan dehqonchilik qilayotganlarning ekin yerlarini tashlab ketib qolishlariga sabab bo'ldi.

Boburning Farg'onadagi davri Amir Temur tomonidan tatar-mo'g'ul

istilosining ayanchli oqibatlarini bartaraf etilgach boshlangan iqtisodiy va madaniy yuksalish davri tugallanib, soʻngra boshlangan feodal boʻlinishlarning oʻsishi va rivojlanishi bilan harakterlidir. Shayboniylar istilosi bu boʻlinishlarni vaqtincha toʻxtatdi. Biroq, birlashish uzoq davom etmadi va Oʻrta Osiyoda yagona davlat oʻrniga uchta mustaqil feodal davlati, jumladan Fargʻona vodiysida boʻlajak Qoʻqon xonligining tashkil topishi uchun iqtisodiy va siyosiy muhit yuzaga keldiki, buning tarixiy oqibati yaxshilikka olib kelmadi.

Zahiriddin Muhammad Bobur davrida Fargʻona viloyatining ahvoli ana shunday ogʻir kechdi. Shunday boʻlsa-da u jahonga mashhur “Bobrunoma” asarida ushbu viloyatni juda chiroyli tasvirlaydi.

“Fargʻona viloyati beshinchi iqlimdindir... Sharqi Qashqar, gʻarbi Samarqand, janubi Badaxshonning sarhadi togʻlar, shimolida agarchi burun shaharlar bor ekandur... Muhtasar viloyatdur, oshliq va mevasi farovon”. Darhaqiqat, Oʻrta osiyo javohiri deb nom olgan Fargʻona vodiysi Sirdaryo yuqori oqimida joylashgan yirik dehqonchilik va sanoat rayonlaridan biri hisoblanadi. Vodiy jugʻrofiy jihatdan togʻlar orasida joylashgan havzadir. Shimol, shimoli-gʻarb tomonlardan Qurama, Chotqol. Janubdan Turkiston, Oloy togʻ tizmalari oʻrab turadi. Garbda esa havza torayib Mirzachoʻl bilan tutashib ketadi. Vodiy maʼmuriy jihatdan uch jumhuriyat: Oʻzbekiston, Qirgʻiziston, Tojikiston oʻrtasida boʻlingan. Asosan oʻzbeklar, tojiklar, qirgʻizlar yashaydi.

Fargʻona mulkiga kirgan 8 ta shahar: Andijon, Axxi, Koson, Oʻsh, Konibodom, Isfara, Margʻilon, Xoʻjand Bobur Miro ixtiyoriga oʻtgan. Fargʻona hukmdorining yozgi qarorgohi boʻlmish Axxi shahri (Namangan viloyati Toʻraqoʻrgʻon tumaniga qarashli hozirgi Axxi vayronalari) Sirdaryoning oʻng qirgʻogʻida edi. Fargʻonaning poytaxti Andijon oʻsha paytda vodiyning asosiy shahri boʻlib, mustahkam qalʼa devorlari bilan oʻralgan edi. Bobur tarifida shaharning uchta darvozasi boʻlib, asosiy darvozasi janubdagi hokan darvozasi edi.

Qadim Fargʻona vodiysi hududi Baqtriya, Soʻgʻd, Xorazm kabi yirik tarixiy madaniy oʻchoqlardan biri boʻlgan. Vodiyga atrof dan nazar solsangiz toʻrt tarafi oʻralganiga va qoʻshnilardan bir qadar ajralib turganga oʻxshaydi. Bir jihatdan Fargʻona oʻziga xos madaniyatga ega ham. Ammo bu bilan vodiy qoʻshni voha va regionlardan ajralib qolgan ekanda deb xulosa chiqarmaslik kerak. Oʻz navbatida Fargʻona qoʻshni yurtlar bilan qadimdan yaxshi qoʻshnichilik aloqalari qilib kelgan. Ularning moddiy madaniyatidagi baʼzi elementlarini olish bilan birga qoʻshnilariga ham oʻz taʼsirini oʻtkazgan. Ushbu oʻzaro taʼsirni vodiya 100 yildan ortiq davr mobaynida olib borilayotgan arxeologik qidiruv ishlari yaqqol koʻrsatib turibdi.

Zahiriddin Muhammad Bobur oʻzining qarama-qarshilikli, murakkab va qisqa hayotida anchagina asarlar yozgan boʻlsada, ularning hammasi bizgacha yetib kelmagan. Boburdan qolgan ijodiy merosining eng muhim va eng yirigi Oʻrta Osiyo,

Afg'oniston, Hindiston va Eron xalqlari tarixi va geografiyasi, etnografiyasiga oid nodir va qimmatli ma'lumotlarni o'z ichiga olgan va o'sha davr o'zbek klassik adabiyotida va adabiy tilning yorqin namunasi bo'lgan "Boburnoma" asaridir. Bu asarda go'zal va maftunkor Farg'ona vodiysi mahorat bilan tasvirlangan.

Kichik viloyatdir, g'alla va mevasi farovon. Tevarak-atrofi tog'lar bilan o'ralgan. G'arbiy tarafida, ya'ni Samarqand va Xo'jand tomonda tog' yo'q. Ushbu yoqdan boshqa hech bir tomondan qishda dushman kela olmas. Sayhun daryosi Xo'jand suvi tomonda mashhur, u sharq-u shimol tarafdan kelib, viloyatning ichi bilan o'tib g'arb sari oqadi: xo'jandning shimoli va Fanokatning (hozir Shohruxiya sifatida mashhur) janubiy tarafidan o'tib, yana shimolga burilib, Turkiston sari boradi. Turkistondan ancha quyiroqda bu daryo butunlay qumga singib ketadi, bironta daryoga qo'shilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi hududining boshqa dehqonchilik vohalariga qaraganda Farg'ona vodiysi o'tmishda ham, hozir ham anchagina tabiiy afzalliklarga ega bo'lib, uning maydoni 22.2ming kv.kmga tengdir. O'zbekiston respublikasi tarkibiga kirgan qismi 17ming.kv.kmni tashkil etadi. Qolgan 5.2ming kv.km hudud Qirg'iziston va Tojikiston Respublikalari tarkibiga kirib, uning 27 foiz hududi adirli yerlardir. Farg'ona vodiysi g'arbdan sharqqa uzuniga 370kmgacha, shimoldan janubga eniga 80kmdan – 120 kmgacha cho'zilgan. Iqlimi mo'tadil, oqin suvining seroblighi, tarkibi jihatidan eng yaxshi serhosil tuproqning mavjudligi juda qadimdan boshlab vodiya sug'orma dehqonchilik xo'jaligining muttasil rivojlanishini ta'minlagan. Yuqoridagi jihatlariga asoslanib olimlar vodiyni "Baxtli Farg'ona", "Turkiston injusi" deb ham yozganlar.

Farg'ona vodiysi jug'rofiy jihatdan juda qulay yerda joylashgan bo'lib, qadimdan yeri unumdor, suv manbaalari ko'p, iqlimi mo'tadildir. Shu jihatdan bo'lsa kerak arxeologik manbaalarga ko'ra bu yerda 4000 yildan ortiq vaqt mobaynida ko'hna dehqonchilik madaniyati mavjud bo'lgani isbotlangan, bundan tashqari vodiyni tog' va tog'oldi joylarida qadimdan chorvachilik rivojlangan, bu narsa hozirgi kunlarga davom etib kelmoqda. Ya'ni qadimdan dehqonlar bilan chorvador-ko'chmanchilar bir-birlari bilan uzviy aloqada bo'lganlar, o'zaro Tovar ayirboshlash ancha rivojlangan. Ular o'z navbatida bir-birlarini moddiy madaniyatlarini to'ldirganlar. Bu aloqalarning izlari arxeologik yodgorliklarni tekshirish mobaynida yaqqol ko'rinadi.

Farg'ona qadim tarixini neolit davridan keyingi davrga oid yodgorliklar umuman topilgani yo'q. Masalan, eneolit, ilk bronza davri muammolari vodiya arxeologiyasidagi "oq dog'lar" dir. Bundan kelib chiqib Farg'onada shu davrda hayot to'xtagan-mi? degan savol qo'yilmasligi kerak. Chunki o'sha neolit davridan keyingi vaqtga taalluqli, kam bo'lsada topilmalar Farg'onani u yer bu yerida tasodifan topilgan. Bular qatoriga Namangan viloyatidan 1894-yili topilgan xok xazinasi,

1924-yili topilgan Aflotun xazinasi , Farg'ona viloyati So'x qishlog'idan aniqlangan toshdan qilingan ilonlar asosida haykali yasalgan idish kiradi.

O'lkamiz tarixidagi eng qadimiy va buyuk davlatlardan bo'lgan Farg'ona viloyati bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining go'zal viloyatlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa hozirda ushbu viloyatda ko'plab obodonchilik ishlari amalga oshirilmoqda. Xususan Qo'qon shahridagi Hudoyorxon o'rdasi qayta tiklandi, Farg'ona milliy bog'i barpo etildi. Umuman, Bobur qadami tekkan tarixiy joylar va hatto qishloqlar ham obodonchilik ishlaridan chetda qolmadi. Zero, tarixiy yodgorliklarga, ulug' Boburimiz tilga olgan joylarga bo'lgan munosabatimiz ham hayotimizda ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarga monand bo'lmog'i zarur.

Adabiyotlar:

1. Aziz Qayumov: "Zahiriddin Muhammad Bobur"4-bet. -T.: "FAN"n-2008y
2. Sayfiddin Jalilov: "Bobur haqida o'ylar" 7-8bet-T.: "ShARQ"n – 2006 y
3. Sayfiddin Jalilov: "Bobur haqida o'ylar" 12-bet-T.: "ShARQ"n – 2006 y
4. Sayfiddin Jalilov: "Bobur haqida o'ylar" 13-bet-T.: "ShARQ"n – 2006 y
5. "Boburnoma" 29-bet. T.: "O`QITUVCHI" n-2008y
6. Sayfiddin Jalilov: "Bobur haqida o'ylar" 8-bet-T.: "ShARQ"n – 2006 y
7. B.A.Mamatboyev, R.T.Shamsuddinov, A.Mamajonov: "Buyuk ipak yo`lidagi Farg`ona shaharlari"-Andijon.: "MEROS"n-1994y
8. "Boburnoma" 29-bet. T.: "O`QITUVCHI" n-2008y
9. B.A.Mamatboyev, R.T.Shamsuddinov, A.Mamajonov: "Buyuk ipak yo`lidagi Farg`ona shaharlari". 9-bet. Andijon.: "MEROS"n-1994y
10. Vatanimiz o`tmishidan-Andijon.: 136-bet. "MEROS"n-2007y

SENTENCE-LEVEL EVENT CLASSIFICATION IN UNSTRUCTURED CONTEXTS

*Bekhbudieva Parvina Shokhrukhovna**Teacher of Samarkand state
institute of foreign languages**Lutfieva Amina Safoiddinovna**Master student of Samarkand state
institute of foreign languages***Annotation**

In this article, we investigate the use of statistical methods for identifying the sentences in a document that describe one or more instance of a specified event type. We treat this task as a text classification problem where each sentence is either classified as one that contains an instance of the target event or one that does not. Event classification at a sentence level is a very challenging task. We estimate a series of unigram new models using three essential smoothing approaches, and investigate their overall behavior on classification performance.

Key words: Support Vector Machine method, probabilistic language modeling, On-Event Sentence, Off-Event Sentence, Natural Language Processing method.

КЛАССИФИКАЦИЯ СОБЫТИЙ НА УРОВНЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В НЕСТРУКТУРИРОВАННЫХ КОНТЕКСТАХ

*Бехбудиева Парвина Шохруховна**Учитель Самаркандского гос.
институт иностранных языков**Лутфиева Амина Сафоиддиновна**Магистрант Самаркандского гос.
институт иностранных языков***Аннотация**

В этой статье мы исследуем использование статистических методов для выявления предложений в документе, описывающих один или несколько экземпляров определенного типа события. Мы рассматриваем эту задачу как проблему классификации текста, где каждое предложение классифицируется либо как содержащее экземпляр целевого события, либо как не содержащее его. Классификация событий на уровне предложений является очень сложной задачей. Мы оцениваем ряд новых моделей униграмм, используя три основных

подхода к сглаживанию, и исследуем их общее влияние на эффективность классификации.

Ключевые слова: метод опорных векторов, вероятностное языковое моделирование, предложение по событию, предложение без события, метод обработки естественного языка.

Classifying sentences that describes events is an important task for many natural language applications such as Question Answering and Text Summarisation. In this article, we treat event detection as a sentence level text classification problem.

Event detection is a core Natural Language Processing (NLP) task that focuses on the automatic identification and classification of various event types in text. This task has applications in automatic Question Answering (QA), Text Summarisation and more recently in the context of Semantic Web Retrieval. For example, event recognition is a core task in QA since the majority of web user questions have been found to relate to events and situations in the world

Three event detection approaches are explored in this article. Firstly, we train a Support Vector Machine (SVM) using a variety of term, lexical and additional event based features to encode each training or test instance. Secondly, we adopt a probabilistic language modeling approach that captures how descriptions of event instances in text are likely to be generated. One advantage of language modeling for text classification is that instead of explicitly pre-computing features and selecting a subset based on arbitrary decisions (as is often the case with standard classification learning approaches), the language modeling approach considers all terms occurring in the text as candidate features, and implicitly estimates the contribution of each feature in the final model. For example, if the target event is **Die**, we want our system to extract sentences such as “5 people were killed in the explosion” and “A young boy and his mother were found dead on Wednesday evening”. However, that classifier must also be able to detect complex cases such as: “An ambulance rushed the soldier to hospital, but efforts to save him failed” and reject instances such as “Fragmentation mines have a killing range of 100 feet”. A naive system that selects only sentences that contain terms connected with death such as ‘kill’, ‘die’ or ‘execute’ as positive instances may catch many positive instances.

The aim of the third event detection system investigated in this article is to evaluate the effectiveness of such a shallow NLP approach by developing a manual rule-based system, which finds sentences connected to a target event type using a hand crafted list of ‘trigger’ terms. This system is compared with the SVM and uni-gram language models in order to investigate how the performance of such a manual approach compares against more sophisticated supervised techniques.

We investigated the task of determining whether a given sentence describes an instance of the target event as a binary text classification task where it is assigned one of the following classes:

- On-Event Sentence: a sentence that contains one or more instances of the target event type.
- Off-Event Sentence: a sentence that does not contain any instances of the target event type.

Sentence-level event extraction aims to identify events in a long text with pre-specified types and corresponding event-specific argument roles. Generating sentence-level events is beneficial for a variety of natural language processing downstream tasks, such as knowledge base construction, article summarization and question answering, since it can produce valuable structured information. However, the complex logic structures in long documents have made it a more challenging task than sentence-level event extraction that extracts the event from the sentence.

References:

1. Martina Naughton, Nicole Stokes. 2010, April. Sentence-level event classification in unstructured texts. *Information Retrieval Journal*.
2. Ahn, David. 2006. The stages of event extraction. In *Proceedings of the ACL Workshop on Annotating and Reasoning about Time and Events*, Pp 1–8, Sydney, Australia, July.
3. Allan, James, Jaime Carbonell, George Doddington, Jonathon Yamron, and Yiming Yang. 1998. Topic detection and tracking pilot study. final report.
4. Cohen, Jacob. 1960. A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1): Pp37–46.
5. Curran, James, Stephen Clark, and Johan Bos. 2007. Linguistically motivated large-scale nlp with c & c and boxer. In *Proceedings of the ACL 2007 Demonstrations Session (ACL-07 demo)*, pp 29–32.
6. Filatova, Elena and Vasileios Hatzivassiloglou. 2004. Eventbased extractive summarization. In *Proceedings of ACL Workshop on Summarization*, pp 104 – 111.
7. Joachims, Thorsten. 1998. Text categorization with support vector machines: learning with many relevant features. In *Nedellec, Claire and C ´ eline Rouveirol, editors, ´ Proceedings of the 10th ECML*, pages 137–142,
8. Chemnitz, DE. Springer Verlag, Heidelberg, DE. Kraaij, Wessel and Martijn Spitters. 2003. *Language models for topic tracking*.

THE IMPORTANCE OF USING INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY IN TEACHING PROCESS

Mavlonova Zarnigor Olimjonovna
 Master student of Samarkand state
 institute of foreign languages

Annotation

This article discusses about using instructional technology as a media in teaching process in EFL classroom. Some problems faced by students in teaching and learning process especially for student English achievement. Using instructional technology can be more effective and improve students' English if the instructors have confidence and skills in using the technology.

Key words: instructional technology, media, distance learning, hardware, LCD projectors.

ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ УЧЕБНАЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Мавлонова Зарнигор Олимжоновна
 Магистрант Самаркандского гос.
 институт иностранных языков

Аннотация

В этой статье обсуждается использование учебных технологий в качестве средства обучения в классе АВЯ. Некоторые проблемы, с которыми сталкиваются студенты в процессе преподавания и обучения, особенно в отношении успеваемости учащихся по английскому языку. Использование учебных технологий может быть более эффективным и улучшить английский язык учащихся, если инструкторы будут уверены и умеют использовать эту технологию.

Ключевые слова: технология обучения, медиа, дистанционное обучение, технические средства, ЖК-проекторы.

It has known that teaching and learning process is an activity to enhance the development of students' capability in learning language. The development of students' capability suitable with the growth of globalization era. One of the main causes of the outcome of globalization is technology. The progress of technology becomes develop especially in education and instructional process.

Instructional technology is the tool or facility that help both lecturers and students in teaching and learning process. It makes the lecturers easy to transfer the knowledge to the students. Then the students can catch the lesson easily. Instructional technology has an important role in conducting learning English becomes more interesting and innovative. By using instructional technology both lecturers and students will be more interest in classroom activity. The lecturers can handle the classroom through the use of them. Then the lecturers can deliver the idea through instructional technology use. Next, the students do not feel bored during learning process.

There are some types of instructional technology that can help lecturers in teaching learning process. According to Mckenzie, Smaldino and Rao, types of instructional technology includes:

- distance learning hardware (internet and e-mail),
- TV/VCR, LCD projectors,
- power point and computer/laptop.

The use of these instructional technologies offer the potential for an important enhancement of teaching and learning in higher education, lecturers or educators often try to integrate technology into their teaching. Also, it is an integral part of completing students work and assignments outside of the classroom as well. Whether it is to do the homework assignment, take a quiz. or just check to see if an instructor sent important notes over e-mail, they feel that they need to be online for courses multiple times a day. It is becoming very apparent that the role of the instructor and the nature of classroom activities are changing as most of the lecturers try to integrate technology into their teaching. Based on the surveys many instructors were positive about the effectiveness of technology in their teaching. The most commonly used technologies were portable laptop/computer, LCD projector and power point slides. They belief that the use of technology facilities a deeper understanding of conceptually difficult information.

It really helps to visualize things that the students would not get out of reading a book or by hearing them. In addition, to posting notes, setting up a course website, sending an e-mail or creating a discussion board or online links were also considered technologies that increased student satisfaction with classes and can provide large benefits for their learning. All these technologies can build skills and increase confidence in their own assignments. However, some problems can be faced in accessing these technologies in the classroom. There are times in which a student would prepare to be taught without the aid of technology. They felt that the use of the technologies all the time can make them frustrated because of the lack of interaction between student and lecturers in the classroom. Some students also got difficult in following information quicker on a slide because the lecturer providing too much information on the screen. There can be a misuse of technology. This makes the class

very boring. There are two potential causes of the condition. First, it was problem with the instructor. The instructor sometimes does not really seem comfortable by using technology. They try, but when things go wrong they got frustrated. Second, technology may be inadequate or technical problem. It really is not as easy as it seems. Another students' problem was found when there is something goes wrong with the technology. This problem often leads to disruption in learning and the students just have to sit there and do nothing and lose so much class time because something went wrong.

It also can help both lecturers and students in achieving aim of learning in classroom activity. First, lecturers can deliver the material to the students easily. Second, lecturers can save time and energy during teaching English because by using these instructional technology (computer/laptop and LCD projector) they will not explain the material with traditional method. Third, the students did not feel bored during learning because the use of instructional technology make them interested and motivated. Fourth, the students will be more enthusiasm in catching the lesson through media as an instructional technology. Teaching English as an international language, English is a tool to communicate with other people in the world. In teaching English, the lecturers should know the way how to make students motivated and interested in learning.

In the other word, teaching English should be concern in notions as presence and coherence. As a language, in teaching English the lecturers should pay attention in imaginative literature such as make the students think about how to imagine the words that will be written. Then, the lecturers give command to the students to cast what they imagine. Teaching English discusses about how the students imagine about something and it is the reason teaching about language is the unique thing. It means that, in teaching English natural process in view presents new language items. The teacher or lecturer uses language items in meaningful situations.

Instructional technology is one of the important part in teaching and learning English. According to Murrin in Singh, instructional technology is a systematic way of designing, carrying out and evaluating the total process of learning and teaching in terms of specific objectives.

In addition, computer/laptop is a tool that can help the lecturer in give task to the students. It consists of input device and keyboard. By using computer/laptop, the lecture will be easy in give instruction to the students about they should do during classroom activity.

The larges advantage for learning was not dependent on specific technology used in the classroom, but being able to use the instructional technology to present the material in a smooth coordinated manner. However, the students did not feel that technology should ever replace the duties of the instructor. They still sometime need

that face-to-face communication with their lecturers and sometimes can learn better or are more motivated when sitting in the classroom.

REFERENCES

1. Sumatera Barat - Indonesia Alsied and Pathan. 2013. The Use of Computer Technology in EFL Classroom: Advantages and implications. Libya: www.eltjournal.org.
2. Ediger, Marlow. 2003. Teaching English Successfully. New Delhi: discovery publishing house.
3. Gagne, M. Robert. 2010. Instructional Technology: foundations. New York: Routledge. Goldwyn, Andrew. 2005. Teaching English. New York: British library.
4. Groot, D, M. 2002. Multimedia Projectors: A Key Component in the Classroom of the Future. T.H.E. Journal Online: Technological Horizons in Education.
5. Lai, Cheng C. 2006. The Advantages and Disadvantages of Computer Technology in Second Language Acquisition. England: College of Education and Professional Studies.
6. Mishra et all. 2005. Interactive Multimedia in Education and Training. America: Idea Group Publishing.
7. McKenzie, Walter. 2005. Multiple Intelligences and Instructional Technology. Washington DC: International Society for Technology in Education.
8. Wadwasworth. Yates, Jan. M. 2003. Interactive Distance Learning. America: A Member of Greenwood Publishing Group, Inc.

CHARACTERISTICS OF STREAM OF CONSCIOUSNESS IN THE MODERN ENGLISH NOVELS

Fayzullayeva Dilnoza Ubaydullayevna

*Teacher of Samarkand state
institute of foreign languages*

Norboyeva Iroda Abdurashitovna

*Master student of Samarkand state
institute of foreign languages*

Annotation

The article presents a comprehensive study of the notion of stream of consciousness in English Literature, its types and learning in modern English novels. Stream of consciousness is a narrative style that tries to capture a character's thought process in a realistic way. It's an interior monologue, but it's also more than that. Because it's mimicking the non-linear way our brains work, stream-of-consciousness narration includes a lot of free association, looping repetitions, [sensory observations](#), and strange (or even nonexistent) punctuation and syntax—all of which helps us to better understand a character's psychological state and worldview. As such types of stream of consciousness and its names are discussed in this article particularly.

Key words: Stream of consciousness, interior monologue, [sensory observations](#), literary criticism, literary device, introspection.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТОКА СОЗНАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ АНГЛИЙСКИХ РОМАНАХ

Файзуллаева Дилноза Убайдуллаевна

*Учитель Самаркандского гос.
институт иностранных языков*

Норбоева Ирода Абдурашитовна

*Магистрант Самаркандского гос.
институт иностранных языков*

Аннотация

В статье представлено комплексное исследование понятия потока сознания в английской литературе, его видов и изучения в современных английских романах. Поток сознания — это стиль повествования, который пытается реалистично передать мыслительный процесс персонажа. Это внутренний монолог, но это нечто большее. Поскольку это имитирует

нелинейный способ работы нашего мозга, повествование в потоке сознания включает в себя множество свободных ассоциаций, циклических повторений, сенсорных наблюдений и странных (или даже отсутствующих) знаков препинания и синтаксиса — все это помогает нам лучше понять психологическое состояние и мировоззрение персонажа. Как раз такие виды потока сознания и его названия обсуждаются в данной статье конкретно.

Ключевые слова: поток сознания, внутренний монолог, чувственные наблюдения, литературная критика, литературный прием, самоанализ.

Stream of Consciousness is a literary technique that presents the thoughts and feelings of a character as they occur. This technique is a very bold literary innovation of modern period. It records the multifarious thoughts and feelings of a character without regard to logical argument or narrative sequence. It is a literary technique that has become common in literary criticism. By this technique the writer attempts to reflect all the forces, external and internal, influencing the psychology of a character at a single moment. It is a literary method of representing such a blending of mental processes in fictional characters. The term is often used as a synonym for interior monologue. To represent the full richness, speed, and subtlety of the mind at work, the writer incorporates snatches of incoherent thought, ungrammatical constructions, and free association of ideas, images, and words at the pre-speech level. The plot line may weave in and out of time and place. Stream of consciousness writing is characterized by associative leaps in syntax and punctuation that can make the prose difficult to follow.

Stream of Consciousness technique was pioneered by Richardson in *Pilgrimage*. It was subsequently used by James Joyce and it was developed by Virginia Woolf and William Faulkner. Writers who create stream of consciousness works of literature focus on the emotional and psychological processes that are taking place in the minds of one or more characters. Important character traits are revealed through an exploration of what is going on in the mind. Probably the most famous example is James Joyce's *Ulysses*. It is a complex evocation of the inner states of the characters like Leopold and Molly; Bloom and Stephen Dedalus. Other notable examples include Faulkner's *The Sound and the Fury*, and Woolf's *The Waves*.

In literature, the phrase refers to the flow of these thoughts, with reference to a particular character's thinking process. This literary device is usually used in order to provide a narrative in the form of the character's thoughts instead of using dialogue or description. The thought process in the mind of the characters is never coherent and jumps from one thought to the another. It has since been adopted to describe a narrative method in modern fiction. Long passages of introspection, in which the narrator records in detail what passes through a character's awareness, are found in novelists from

Samuel Richardson, through William James' brother Henry James, to many novelists of the present era. Stream of Consciousness is the name applied specifically to a mode of narration that undertakes to reproduce, without a narrator's intervention, the full spectrum and continuous flow of a character's mental process, in which sense perceptions mingle with conscious and half-conscious thoughts, memories, expectations, feelings, and random associations. stream of conscious ness has become a new phenomenon in modern literature. This style of writing is marked by the sudden rise of thoughts and lack of punctuations. The use of this narration mode is generally associated with the modern novelist and short story writers of the 20th century.

Stream of consciousness writing is known to record the multiple thoughts that keep occurring in the minds of the individual. It attempts to give the written equivalent of the characters thought process either in a loose interior monologue or in connection to his or her action. It is a style of writing developed by a group of writers at the beginning of the 20th century. It aimed at expressing in words the flow of a character's thoughts and feelings in their minds. The technique aspires to give readers the impression of being inside the mind of the character. Therefore, the internal view of the minds of the characters' sheds light on plot and motivation in the novel. Just as happens in real life, stream-of-consciousness narratives often lack associative leaps and are characterized by an absence of regular punctuation.

The other writers who have successfully used this technique are Allen Ginsberg, Marcel Proust, Dorothy Richardson, Welsh Irvine, William Faulkner and Wilson Robert Anton.

Followings are the main characteristics of the stream of consciousness novel:

1. The Stream of Consciousness is characterised by ample of thoughts and images. The technique lacks punctuation and associative leaps.
2. This technique is different from Dramatic Monologue and Soliloquy as in the latter the speaker addresses another person or audience whereas, in the former, the thoughts remain the mind of the character.
3. Dramatic Monologue and Soliloquy is associated with the poetry whereas Stream of Consciousness is associated with the novel.
4. Today it has also been used in drama and movies.
5. It emerged during the early twentieth-century modernist movement.

In English Literature, Stream of Consciousness is a narrative device used by the novelist to make the reader know the thoughts and feelings of the characters present in the novel.

References

1. J. A. Cuddon, A Dictionary of Literary Terms. Harmondsworth, Penguin Books, 1984, pp. 66-70.
2. May Sinclair, 'The Novels of Dorothy Richardson', The Egoist, Vol. 5, No. 4, (April 1908), pp. 57–58.
3. Joanne Winning (2000). [The Pilgrimage of Dorothy Richardson](#). Univ of Wisconsin Press. [ISBN 978-0-299-17034-9](#)
4. J. A. Cuddon, A Dictionary of Literary Terms. (Harmondsworth: Penguin, 1984), p. 661;
5. Robert Humphrey, Stream of Consciousness in the Modern Novel (1954). University of California Press, 1972, fn. 13, p. 127
6. Randell Stevenson J Modernist Fiction. Lexington: University of Kentucky, 1992, p. 227.

KUTUBXONA-AXBOROT FAOLIYATIDA USLUBIY ISHLAR

*Almasova Jansaya Jayiq qizi**Kallibekova Dilfuza Tayir qizi**O`zbekiston Davlat San`at va Madaniyat institute**Nukus filiali 3-bosqish talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqola kutubxona-axborot faoliyatida uslubiy ishlar, ilmiy- uslubiy xizmatning vazifalari va asosiy yo`nalishlari haqida ma`lumot keltirilgan.

Kalit so`zlar: uslub, ilmiy-uslubiy xizmati, kutubxona-axborot faoliyati.

Hozirgi kunda kutubxona-axborot faoliyatini takomillashtirish ko`p jihatdan ularni ishlarini ilmiy-uslubiy ta`minlanishiga bog`liq. Ilmiy- uslubiy ta`minlash-shurolar davrida kutubxonalar boshqarish ishlari uchun payda bolgan. Uslubiy ta`minlash masalasini o`rganish, kutubxonalar faoliyati shu sohada qo`llaniladigan atamalar va tushunchalarning mohiyatini bir xil tushinishni taqqoza etadi. Bu atamalar tizimida bosh atama “uslub” bo`lib, uning yordamida shu faoliyatga oid turli tushunchalar payda bo`ladi. Masalan: “uslubiy ish”, “uslubiy ta`minlash”, “uslubiy yordam”, “uslubiy qollanma”, “uslubiy xizmat” va boshqalar.

Uslub- bu tadqiqot yo`li, qandaydir maqsadga erishish yo`li, aniq bir masalani echish bo`lib xisoblanadi. Qandaydir biron bir ishlarning umumiyliigi bilan bog`liq uslublarni tartibga solinishi uslubiyot tushunchasining mazmunini tashkil etadi.

Uslubiyotni ishlab chiqish va takomillashtirish ishlarini har bir kutubxona u yoki bu darajada amalga oshiradi. Bu ishlar kutubxona faoliyatini takomillashtirish, yangiliklarni joriy etish, kutubxona xodimlarini malakasini oshirishga yunaltilgan bo`ladi. Shuning uchun ham har bir kutubxonachi, avvalo oily kutubxonachilik ma`lumotiga ega bo`lgan mutaxassislar bevosita faqat kutubxona ishining uslublarinigina egallab qolmasdan, balki mustaqil ravishda uni ishlab chiqishi va takomillashtirishi, mustaqil uslubiy qaror qabul qila olishi uchun zarur bo`lgan ko`nikma va malakaga ega bo`lishi kerak. Bunday bilimlar avvalo kutubxona jamoasiga rahbarlik qiluvchi va o`z kutubxona tizimini uslubiy ta`minlash majburiyati yuklangan barcha bo`g`indagi rahbarlar uchun zarurdir.

Uslubiy ta`minlash ishlarini bevosita uslubiy markazlar dep ataluvchi kutubxonalar amalga oshiradilar. Uslubiy markazlar- bu kutubxona va axborot tarmoqlariga ilmiy-uslubiy ishlarni va uslubiy rahbarlikni amalga oshiradigan markaziy kutubxonalardir. Hozirda Respublikamizda O`zbekiston Respublikasi Prezidentining “ Respublika ahalisini axborot- kutubxona bilan ta`minlashni

tashkil qilish to`g`risida” gi 20.06.2006 yilgi № PQ-381 qaroriga muvofiq quyidagi kutubxonalar ilmiy-uslubiy markazlar vazifasini bajaradilar:

1. O`zbekiston Milliy kutubxonasi- respublika metodik markazi;
2. Iboralararo kengashning ishchi organi oqrali;
3. Mirzo Ulugbek nomidagi Milliy universitetning ilmiy kutubxonasi – Oliy ta`lim muassasalari Axborot- resurs markazlarining metodik markazi orqali;
4. Qoraqalpog`iston Respublikasi, viloyat va Toshkent shahar axborot-kutubxona markazlari- mintaqaviy metodik markazlar orqali amalga oshiriladi.

Uslubiy markazlarning asosiy vazifalari:

❖ Axborot- kutubxona faoliyati aniq belgilaydigan huquqiy, tashkiliy va me`yoriy hujjatlarni ishlab chiqishda qatnashadi, amaliyotiga joriy qilishga ko`maklashadi.

❖ Axborot-kutubxona faoliyati sohasida ilmiy tadqiqotlarni o`tkazishni tashkil qiladi va amalga oshiradi.

❖ Axborot-kutubxona faoliyatida innovatsion jarayonlarni boshqaradi, ularni rivojlantirish uchun axborot-metodik bazani yaratadi.

❖ Qoraqalpog`iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar axborot-kutubxona markazlari (ARM) va tuman (shahar) axborot-kutubxona markazlari ish faoliyatini o`rganadi, tahlil qiladi, choraklik, yarim yillik va yillik hisobotlarini umumlashtiradi, tashkiliy-metodik muvofiqlashtiradi, shuningdek, hududiy axborot-kutubxona muassasalari ishini o`rganadi.

❖ AKMlarning yillik ish rejalarini hamda istiqboldagi rivojlanish rejalarini, loyihalarini, respublikada kutubxonalar faoliyati va kutubxonachilikni rivojlantirish chora-tadbirlarini ishlab chiqadi.

❖ Kutubxonashunoslik sohasi bo`yicha Namunaviy nizomlar va lavozim yo`riqnomalarini ishlab chiqadi.

❖ Kasbiy tanlovlarni tashkil etish va o`tkazishda qatnashadi.

❖ Foydalanuvchilarni AKM ga jalb qilish maqsadida marketing faoliyatini rivojlantirish ishlariga yordam beradi.

❖ Axborot-kutubxona muassasalari mutaxassislarining malakasini oshirish bo`yicha dasturlarni chiqadi va ishini tashkil qiladi.

Ilmiy- metodik xizmatning asosiy yo`nalishlari:

•Respublika axborot- kutubxona muassasalari va kutubxonalarini rivojlantirish yo`nalishlari hamda dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etadi.

•Axborot-kutubxona muassasalari ishini o`rganish, metodik va yordam ko`rsatish maqsadida xizmat safarlarini amalga oshiradi.

•Xodimlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash dasturlarini, yangi shakl va usullarini ishlab chiqadi va amaliyotga tatbiq etadi.

•Kutubxonachilik ishi bo`yicha seminarlar, konferensiyalar, taqdimotlarni rejalashtiradi, tashkil etadi va o`tkazadi.

•Milliy kutubxona va respublika axborot-kutubxona muassasalarining tobora o`sb borayotgan ish amaliyoti tajribasini o`rganish, aniqlash va joriy qilish maqsadida axborot- kutubxona faoliyati sohasida metodik ishlarni olib boradi.

Uslubiy markazlar faoliyatining samadorligi ko`p jixatdan ularni ilmiy-tadqiqot ishlarini natijalariga tayangan xolda, ulardan foydalanib uslubiy tavsiyalar ishlab chiqarishga, ularni kutubxonachilik amaliyotiga joriy etishga bog`liq bo`lmoqda. Bu esa uslubiy faoliyatda ilmiy-tadqiqot vazifalarni kengayishiga, kutubxonachilik amaliyotini o`rganish va tarqatish ishlariga ilmiy yondoshishni talab qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, kutubxonalar faoliyatini uslubiy ta`minlashni asosiy yo`nalishlari va vazifalari aloqida bir xolat emas, balki kutubxona amaliyotida bir-biri bilan bog`lanib ketgan jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxmudov M.X. :Kutubxona-axborot faoliyatini boshqarish: Darslik. Tashkent: 2009.

2. Axborot-kutubxona texnologiyasi: kasb-hunar kollejlari uchun o`quv qo`llanma/ tuzuvchilar: Yu. O. Mannonov, K. G. Mavlyanov; O`zbekiston Respublikasi Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi, O`rta maxsus, kasb-hunar ta`limi markazi, Toshkent madaniyat kolleji. – Toshkent: Noshir, 2013.

3. I.J.Yuldashev, O`.Nosirov Kutubxona - axborot xizmati: nazariyasi va uslubiyoti T.: -2019

4. <https://www.natlib.uz>

SIGIRLARNING SUTI VA OG'IZ SUTI TARKIBI, HAMDA UNING FOYDALI VA ZARARLI TOMONLARI

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining
Toshken filialli **Qo'ziboyeva O'g'ilbu Imomali qizi**; assistent
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining
Toshkent filiali **Mardonova Muxlisa Ma'murjon qizi**; talaba
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi
chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining
Toshkent filiali **To'raboyeva Diyora Ulug'bek qizi**; talaba*

Summary; Methods of determining the composition of milk and colostrum, what vitamins and minerals are there. Applying information to the population about the benefits and harms of colostrum for humans and animals, how many days cows give colostrum and its origin.

Аннотация; Методы определения состава молока и молозива, какие в нем есть витамины и минералы. Доведения до населения информации о пользе и вреде молозива для человека и животных, о том, сколько дней коровы дают молозиво и его происхождении.

Key words: Vitamins, mineral salts, hormones, enzymes, albumin, globulin, casein, egrostrin casenate, microelements, antitoxenades, immunoglobulins, glycoproteins, lactoferrin, transferrin, gperimmum, immunity, modulation, aveola, lactose, lactation, glycerin.

Ключевые слова: Витамины, минеральные соли, гормоны, ферменты, альбумин, глобулин, казеин, эгростринказенат, микроэлементы, антитоксенады, иммуноглобулины, гликопротеины, лактоферрин, трансферрин, гпериммум, иммунитет, модуляция, авеола, лактоза, лактация, глицерин.

Mavzuning dolzarbligi; Maqolada sigirlarning suti va asosan sigir tug' gandan so'ng 3 yoki 5 kun beradigan og'iz sutining kompozitsion foydali va zarari og'izsutidan foydalanish xususatlarini hamda uning tarkibidagi vitamin-mineral, kimyoviy moddalar tarkibi, sut hosil bo'lishi va sut berish, mashina bilan sog'ish va og'iz sutini me'yordan ortiq istemol qilishning zararli tomonlarini ko'rib chiqamiz.

Adabiyotlar tahlili; Olingan ma'lumotlarga ko'ra sigirlarning suti tarkibida murakkab moddalar mavjud. Sut oq-sarg'ish rangli, o'ziga xos hidga ega suyuqlikdir.

Sutning tarkibidagi moddalar 83-89% suv, 11-18% quruq modda. Quruq modda esa 2,8-6,0% sut yog'I 2,0-5,0% azotli moddadir, 4-5,5% sut qandi, 0,6-0,8% mineral tuzlar, 0,1-0,2% limon kislota, fermentlar, vitaminlar, gormonlar va boshqa moddalardan iborat. Sutning azotli moddalariga 2,0-4,0% kazein, 0,1% dan kamroq sut globulini, 0,2-0,6% sut albumini, 0,05-0,2% oqsilmas azotli moddalar kiradi. Sutning kimyoviy tarkibi ma'lum doirada o'zgarib turadi. Sutning yog'I, oqsili, qandi o'ziga xos bo'lib organizmning boshqa suyuqliklarida uchramaydi. Sut oqsili to'la qiymatli organism tomonidan yaxshi hazm bo'ladi. To'rtidan uch qismi kazeindan iborat. Kazein kalsiy bilan birikkan kazeinat kalsiy holatda bo'ladi. Sut tarkibida polistirin, egrosterin kabi yog'simon moddalar bor. Sut vitaminlarga boy, unda A, E, B1, B2, C, PP, D va boshqa vitaminlar ko'p bo'ladi. Sutning tarkibidagi karotin unga sarg'ish rang beradi. Sutda organik va anorganik kislotalar ko'p uchraydi. Eng ko'p uchraydiganlar limon, fosfat kislotalari, kazeinning fosforli, natriyli, kaliyli tuzlari sezilarli miqdorda bilinadi va yod, ruh, kobalt marganets mikroelementlar ham mavjud. Sigir sutining solishtirma og'irligi 15Cda 1.27-1.33 ga teng, sut suvga qaraganda quyuoq bo'ladi hamda yopishqoqligi 0C da 2.21ga teng harorat oshganda esa yopishqoqligi kamayaib ketadi. 30C da 1.70ga teng bo'lib qoladi.

Og'iz suti; Og'iz odamlar tomonidan organizm uchun shifobaxsh xisoblanib bu sutdagi ozuqaviy moddalar yig'ilgan deb qabul qilingan, chunki hayvonlarning boshqa mahsulotlaridan o'zgacha bo'lib unga o'xshashi bo'lmasligi aytilgan. Bu og'iz suti faqatgina sigirlar tuqqandan keyingina 5kundan 7kungacha beradigan sutdir. Og'iz suti sarg'ish rangli, sho'rtak tamli o'zgacha hidga ega suyuqlik bo'lib, kuchsiz kislotalikdir. Uning tarkibidagi quruq modda jumladan albumin, globulini, har xil mineral tuzlari ko'pdir, laktoza (sut qandi) odatdagi suttan kamroq bo'ladi. Suv 71,699%, 28,31% quruq modda bor (4,83% kazein 15,85% albumin va globulin, 2,37% yog', 1,48% qand mavjud). Og'iz suti oqsil bilan qonga yaqin turadi. Unda vitaminlar, fermentlar (lizotsim), immun tanalar bor. Doimiy beradigan sutga qaraganda A va C vitaminlar og'iz sutida 10 baravar, D vitamin esa anchagina ko'p bo'ladi. Bu sutda lekositlar ham bor. Og'iz sutidagi oqsil miqdori va mineral moddalar 5-7 kun davomida kamayadi, qand miqdori esa ko'payib og'iz suti oddiy sutga aylanadi. Sigirlarning og'iz suti mikro va mikro oziq moddalarni, hamda o'sish omillarni, stokinlarni, nukleozidlarni, tabiiy mikroblarga qarshi vositalarni, tabiiy antitoksinadlarni va IgG, IgA, IgD, IgM, va IgE kabi bir qator imunoglobulinlarni taminlaydi. Bu sutning tarkibidagi temir bilan bog'lovchi glikoproteinlar laktoferin va tranferin patogenlarga hujum qilishda yordam beradi.

Giperimmun og'iz suti – bu ma'lum bir patogen bilan qayta-qayta emlangan sigirlar populyatsiyasidan yig'ilgan tabiiy sigir suti. Immunizatsiya jarayonida ishlatiladigan

o'ziga xos patogenlar yoki antigenlarga qarshi antitelalar davolanishdan oldin populatsiyaga qaraganda yuqori darajada bo'ladi.

Polinga boy polipeptidlar. Bu kichik immunitet signalizatsiya pepidlari og'iz suti va boshqa monbalarda, masalan, qon plazmasida. Shuning uchun ular adabiyotda turli hil nomlar ostida ya'ni Kolostrinin CLN, transfer factor va PRP. Ular immunitet tizimini modulatsiya qilishning o'ziga xos ta'siriga ega bo'lgan signalni o'tkazuvchi molekulalar sifatidav ishlaydi.

Sigirlarning og'iz suti tarkibidagi temir bilan bog'lovchi glikoproteinlar va treansferrin patogenlarga tasir qilishga yordam beradi. Ularning hujayra membranasiga tasir qiladi va ularni neyetrofillar tomonidan immune tizimiga ta'sirchan qiladi. Sut tarkibidagi sitokinlar endogen antikor chiqarishni ko'paytiradi. Transfer omillari T hujayralarning faolligini oshiradi. Bu sutning biologic faol tarkibiy qismlarining ko'pligi bakteriyalar va viruslarni o'z ichiga olganko'plab patogenlar keltirib chiqaradigan infektsiya va kasalliklarga chidamlilikni oshiradi

Sut hosil bo'lishi; Sut alveola va mayda sut yo'llarining devorlarida joylashgan bez piteliy hujayralari kerakli moddalarni qondan olib, o'zidagi modda almashinuvi sababli sutni hamma tarkibi qismlarini sintezlaydi hamda aveola bo'shlig'iga ajratadi. Sut qon zardabidan hosil bo'lib, sut oqsili(kazein) erigan yog'i emulsiyalangan holda bo'ladi. Bundan tashqari sutda kazeindan boshqa moddalar ya'ni sut qandi laktoza) mavjud. Bular qonda uchramaydi. Sutning osmotic bosmi 6,6 atmosferaga teng. Qon plazmasiga qaraganda sutning tarkibida qand 90-95, yog' 20, kalsiy 14, kaliy 9 marta ko'p, oqsil 2 natrir 7 marta kam bo'ladi. Sut oqsilini 90%ini alfa-beta kazein, beta laktoglobulin, 10%ini esa immune globulin hamda sut zardobining albuminini tashkil qiladi. Kazeinning tarkibiga 20 ga yaqin aminokislotalar kiradi. Sut yog'I glitsirin va kislotalardan sintezlanadi. Laktatsiya davrining turli standiyalarida epiteliy hujayralari sekretsianing tipi o'zgarib turadi. Sut bezi juda intensive ishlaydi. Sigrlarning yelini tanasining og'irligini 1-3%ini tashkil qilsasa-da, har bir sog'in sigir yil davomida shunchalar ko'p quruq modda chiqaradiki, bu oz tanasining quruq moddasidan 3-4 barobar ko'p bo'ladi. 100 gramm yelin paraximasi 15 soat davomida 500gramm sut ishlab chiqaradi. Energiyani hisobga olsak govmish sigirlar iste'mol qilayotgan ozuqalarini 40%ini sut bilan chiqaradi, kam sut beradiganlari esa o'z energiyasining 25%ini sut bilan chiqaradi. Agar sut vaqtida to'liq sog'ib olinmasa, sut sekretsiyasi kamayib ketadi, suti ham kam berishiga sabab bo'ladi va laktatsa davri ham kam qisqarib ketadi. Shuning uchun mahsuldor sigirlarni kuniga 2 mahaldan sog'ish zarur. Sut chiqqunicha ya'ni emizilib va sog'ilguncha yelinida yig'ilib turadi. Yelini to'lganda 60%ga yaqin sut sisternaga, 40%i esa alveola va sut yo'llariga to'planadi. Sog'ishdan oldin yelinda yaxshilab yengil massaj qilish sisternaga ko'p miqdorda sut to'planishiga yordam bo'ladi. Va bu sutni to'liq sog'ib olishga yaxshi natija beradi.

Sog'ib olingandan keyin ham yelinda oz miqdora sut qolib ketadi bu esa qoldiq sut deb ataladi.

Mashina bilan sut sog'alganda ishchi kuchi tejaladi. Sigirlarning sut mahsuldorligi baland bo'lishu uchun navbat bilan sog'ish haqmda sog'ish vaqti 7 daqiqadan oshmasligi zarur. Bunday sog'ishda avval sigir yelinini iliq suv blan yuvib tozalash kerak.

Foydali va zararli tomonlari: Og'iz sutining foydali tomoni kattalarda va 1 yoshdan oshgan bolalarda doimiy ravishda foydali bo'lib kelgan. Kichik yoshdagi ovqatlanishining tarkibiy qismi sifatida og'iz suti bolalarning immunitet tizimini qo'llab quvvatlashga, ovqat hazm tizimining buzilishlarini yumshatishga va aks holda bolalarning ovqat hazm qilish salomatligini qo'llab quvvatlashga yordam beradi. Bu sut kattalarda ham ovqat hazm qilish salomatligiga yordam beruvchi bioaktiv moddalarning foydali birikmasidan iborat. Bu bioaktiv moddalar ichakning yaxlitligini saqlash va ozuqa moddalarini singishini yaxshilash uchun foyda keltiradi. Zararli tomonlari esa me'yoridan ortiq iste'mol qilish natijasida bolalarda va hotto kattalarda ham ortiqcha vazn hamda ich ketishiga sabab bo'ladi.

Xulosa: Garchi sigirlarning og'iz suti odamlar tomonidan asrlar davomida iste'mol qilingan bo'lsada, faqat so'nggi 10-13 yillarda sog'liq uchun foydalarini tasdiqlash uchun randomizatsiyalangan klinik tekshiruvlar ko'paygani ko'pchilikka ayon. Shunday qilib og'iz sutining tarkibidagi vitamin va mineral moddalar ularning %dagi miqdori. Sut xosil bo'lishi va sog'ib olish texnologiyasi, laktatsa davri va bu sutning kattalar va bolalar uchun foydali va hamada zararli tomonlarini ko'rib chiqildi. Natijalar esa shuni ma'lum qildiki og'iz suti tarkibidagi vitaminlar inson salomatligiga ya'ni oshqozon ichak trakti ovqat hazm qilishda samarali tasir ko'rsatadi. Og'iz sutini yana foydali tomonlaridan biri bu pishirganda va sovugach undagi xosil bo'lgan zardobini iste'mol qilish natijasida astma, branxial astma, qandi diabet, qon bosimi oshishi, jigarni tozalovchi sifatida qo'llash samarali tasir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hayvonlar fiziologiyasi "R.X. Xaitov, B.Z.Zapirova, Z.T.Rajamurodov" Toshkent -2005
2. Veterinariya. Immunoliya. immunopatologiya "Sigirlarning og'iz suti tarkibidagi sitokinlarni aniqlash" Hagiwara K, Katoaka S, yamanaka (oktyabr 2000)
3. Uz.upwiki.one

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ И РОЛЬ В НЕЙ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ

*Хайдарова Камола Ахинжановна,
Старший преподаватель кафедры Экономика и менеджмент
промышленности ТХТИ,
Бахтиёрова Мафтуна Бахром кизи,
Студентка группы 53-20,
кафедра Экономика и менеджмент промышленности ТХТИ,
Контактный телефон: +998977181308*

Аннотация: В статье рассматриваются роль и понятие электронной коммерции как эффективного направления развития цифровой экономики в современных условиях, а также особенности и основные преимущества электронной коммерции с точки зрения потенциального развития бизнеса.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронная коммерция, интернет-торговля, услуги, цифровая экономика, драйвер.

DIGITAL ECONOMY IN ENTERPRISES AND THE ROLE OF E-COMMERCE IN IT

Annotation: The role and concept of e-commerce as an effective direction of digital economy development in modern conditions and the specific features and main advantages of e-commerce in terms of potential business development are considered in the article.

Keywords: e-commerce, internet commerce, services, digital economy.

KORXONALARDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNDA ELEKTRON TIJORATNING O'RNI

Izoh: Maqolada elektron tijoratning roli va konsepsiyasi zamonaviy sharoitda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning samarali yo'nalishi sifatida hamda biznesning potentsial rivojlanishi nuqtai nazaridan elektron tijoratning o'ziga xos xususiyatlari va asosiy afzalliklari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: elektron tijorat, internet savdosi, xizmatlar, raqamli iqtisodiyot, drayver.

Как известно внедрение электронной коммерции является эффективным средством повышения эффективности предприятий и увеличения возможностей выхода на мировые рынки. В республике реализуются комплексные меры по активному развитию цифровой экономики, а также по широкому внедрению современных информационно-коммуникационных технологий во все отрасли и сферы, в первую очередь, в государственное управление, образование, здравоохранение и сельское хозяйство. В современных условиях электронная коммерция является незаменимым элементом быстрой продажи товаров. Кроме того, также предусмотрены услуги между хозяйствующими субъектами, направленные на сокращение затрат и времени, расширение рынка сбыта и получение дополнительного дохода. В условиях современной экономики традиционные способы ведения бизнеса не в полной мере соответствуют тенденциям развития организаций. Электронная коммерция может значительно повысить экономическую эффективность предприятий. Внедрение методов электронного бизнеса на предприятии, с одной стороны, повышает эффективность продвижения товаров и услуг, расширяет рынки сбыта, развивает отношения с клиентами, а с другой стороны, способствует снижению операционных затрат, а также что касается обслуживания клиентов и обработки запросов, сокращается общее время.

Решение этих проблем и переход к устойчивому экономическому росту возможен только на основе научно-технического прогресса. Это требует структурных изменений в организациях и предприятиях. Для обеспечения жизнеспособности субъектов инновационной деятельности необходимо расширение инфраструктуры, функций инновационного планирования, контроля и управления.

Комплексная и коренная трансформация национальной экономики в цифровую плоскость требует полного пересмотра культуры, операций, технологий и принципов создания новых продуктов и услуг бизнеса. С началом этого процесса цифровизация на уровне малых и средних предприятий затрагивает продукты, услуги, каналы сбыта и сбыта, бизнес-процессы, цепочки поставок и поиск новых партнеров на рынке.

По данным ОЭСР (Организация экономического сотрудничества и развития), предварительный анализ ситуации на рынке Узбекистана:

- на 2018-2020 годы. Узбекистан поднялся на 6 место в индексе развития электронного правительства ООН и занял 87 место среди 193 стран;
- регистрация, лицензирование, уплата НДС и использование финансирования, среди доступных услуг для предпринимательства;
- отсутствие у населения базовых ИКТ-навыков;

- низкий уровень присутствия собственных сайтов местных производителей (на уровне малых и средних предприятий);

- отсутствует специализированная или уполномоченная организация, которая предоставляет инструменты для развития цифровой грамотности малых и средних предприятий (МСП).

В то же время:

- предусмотрены льготы для цифрового развития, в том числе льготные кредиты и образовательные субсидии, выделяемые государством для малого и среднего бизнеса;

- внедрена программа выдачи ИТ-виз для иностранных специалистов.

На сегодняшний день интернет-торговля является наиболее удобным и простым способом для представителей любой сети найти клиентов. Довольно популярными в нашей жизни стали такие понятия, как онлайн-магазин и интернет-магазины. Такие продажи, бывшие когда-то признаком «крайней современности», сегодня стали удобными покупками для жителей, а для предпринимателей – одним из источников развития бизнеса.

Система электронного правительства в нашей стране основана на законах Республики Узбекистан «Об информации» и «Об электронном правительстве», Указе Президента Республики Узбекистан от 27 июня 2013 года «Национальная информация Республики Узбекистан», «О мерах по дальнейшему развитию системы связи» и другие нормативно-правовые документы.

В Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы планируется сделать цифровую экономику основным «драйвером» экономического развития и увеличить ее объем не менее чем в 2,5 раза, в которой электронная коммерция занимает одно из основных мест.

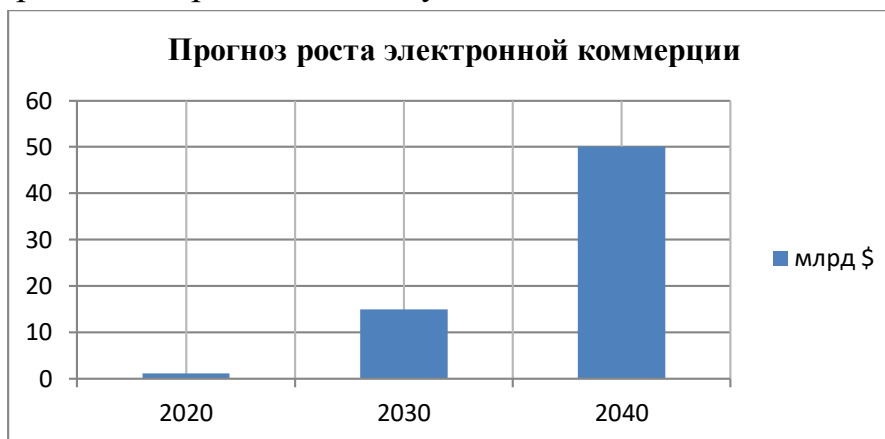
В настоящее время электронная коммерция в мире находится в фазе интенсивного роста и будет продолжаться еще несколько лет. Эта тенденция не ускользает от нас. Поэтому мы наблюдаем бурное развитие этого направления в нашей стране в последние годы. Например, объем валовой добавленной стоимости, созданной в сферах информационной экономики и электронной коммерции, увеличился почти в 3 раза в период с 2015 по 2020 год, а доля этого показателя в ВВП составила 2 процента.¹

Конечно, правовые основы этого направления тоже созданы. В прошлом году 20 августа глава государства в ходе открытого диалога с предпринимателями нашей страны подчеркнул необходимость выработки мер по дальнейшей поддержке площадок электронной коммерции. 17 ноября 2021 года вступило в силу постановление Президента «О совершенствовании

¹ <https://lex.uz/docs/-4900375>

администрирования электронной коммерции и создании благоприятных условий для ее дальнейшего развития».

Кроме того, если все хозяйствующие субъекты работают в одном направлении (бизнес, государство, индивидуальные предприниматели), то доля электронной коммерции в ВВП Узбекистана составляет 1,2 миллиарда долларов. Ожидается, что к 2030 году может быть достигнуто 15 миллиардов долларов, и даже 50 миллиардов долларов к 2040 году².

В настоящее время в качестве информационных посредников в Узбекистане выступает ряд электронных платформ и систем. В целях ведения Национального реестра субъектов электронной коммерции в Узбекистане разработан и запущен веб-сайт, позволяющий предпринимателям подать добровольную и бесплатную заявку на вхождение в реестр в электронном виде. Реализуемые в Узбекистане меры (законодательно-регулирующие, инфраструктурные) позволяют быстро развивать электронную коммерцию и составляют основу рыночного механизма в виртуальном пространстве.

В частности, реализация более 220 приоритетных проектов, предусматривающих совершенствование системы «Электронное правительство», дальнейшее развитие внутреннего рынка программных продуктов и информационных технологий, создание ИТ-парков во всех регионах республики, начато совершенствование системы «Электронное правительство».

Прежде чем внедрять электронную коммерцию, нужно знать, где ее создавать. В любом случае у них будет одинаковая модель управления.

- * Электронный обмен данными (Electronics Date Interchange, EDI);
- * Электронное движение капитала (Электронный перевод средств, EFT);
- * Электронная торговля (англ. e-trade);
- * Электронные деньги (e-cash);
- * Электронный маркетинг (e-маркетинг);

² The Ultimate List of Marketing Statistics for 2021 (Source: <https://www.hubspot.com/marketing-statistics>)

- * Электронный банк (e-banking);
- * Электронные страховые услуги (e-страхование).]²

В заключение следует подчеркнуть, что возможности для развития электронной коммерции в Узбекистане с каждым годом растут. Его развитие создает возможности для наших национальных производителей открывать новые рынки и находить новых клиентов. Следование выбранному и нынешнему пути развития электронной коммерции сделает экономику Узбекистана одним из ведущих представителей мирового рынка в будущем. Выбор правильного пути решения проблем электронной коммерции в Узбекистане отражается на благополучии людей, прогрессе нашего общества, нашем экономическом развитии.

Список использованной литературы.

1. Т.З. Тешабаев, Ш.И. Бобохуджаев, З.М. Отакузиева. Проблемы и перспективы создания цифровой экосистемы почтовой связи Узбекистана. Достижения в области социальных наук, образования и гуманитарных исследований, Париж, Atlantis Press, 2018, с. 112-118;
2. Доклад о цифровой экономике, 2019 г. Создание стоимости и получение прибыли: последствия для развивающихся стран. Обзор Конференции ООН по торговле и развитию ЮНКТАД. [Электронный ресурс]. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf. (Дата обращения 1.12.2019);
3. Digital 2019. Глобальный цифровой ежегодник. Основные цифровые данные для каждой страны мира. [Электронный ресурс]. URL-адрес: <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>. (Дата обращения 1.12.2019);
4. Я. А. Гасаншин. «Цифровая экономика» - М.: Горячая линия, 2019. - С. 54–55.
5. Аюпов Р.Х., Балтабаева Г.Р. Проблемы и решения формирования инновационной экономики в Узбекистане. - Т: Изд-во «Экономика-Финансы».
6. Маркова В.Д. Цифровая экономика: Учебник для ВУЗов. -М: Инфра-М, 2019 -186с

Используемые интернет-сайты.

1. <http://lex.uz>
2. <https://resources.today/>
3. <https://kitobxon.com>
4. <https://blockchain.info>
5. <https://www.hubspot.com/marketing-statistics>

JAMIYATNI AXBOROTLASHTIRISH JARAYONINING RESPUBLIKAMIZ XALQI TURMUSH DARAJASINING YAXSHILANISHIDAGI AHAMIYATI

Jo'raqulova Nigina Zokir qizi

*Surxondaryo viloyati Termiz davlat universiteti
Axborot texnologiyalari fakulteti 4-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot texnologiyalari va jamiyatni axborotlashtirish jaraenining respublikamiz xalqi turmush darajasining yaxshilanishidagi ahamiyati

Kalit so'zlar: Axborot texnologiyalari, telefon, teletayp, telefaks, EHM, kompyuter tarmoqlari, energiya, xomashyo, materiallar.

Yangi XXI asrda mamlakatlarning milliy iqtisodi globallashib, axborotlashgan iqtisod shakliga aylanmoqda. Ya'ni milliy iqtisodda axborot va bilimlarning tutgan o'rni tobora yuksalmoqda va ular strategik resursga aylangan. Dunyoda jamg'arilgan axborot va bilimlarning 90 % i so'nggi 30 yil mobaynida yaratilgan. Axborot va bilimlar hajmining kundan-kunga ortib borishi milliy iqtisodning barcha sohalarida. jumladan, ta'limda ham axborot-kommunikatsiyalar texnologiyalaridan keng ko'lamda samarali foydalanishni talab etmoqda.

Axborot, kompyuterlashtirish, hisoblash texnikasi, zamonaviy axborot texnologiyasi, modellash, ma'lumotlar manbai, dasturlashtirish, shaxsiy kompyuterlar, dastur bilan ta'minlash va boshqa shu kabi ilmiy tushunchalar jamiyatni axborotlashtirishning eng muhim xususiyatlarini ifoda etadi.

Axborot texnologiyalari ma'lumotlarni boshqarish va qayta ishlash texnologiyalaridir. Odatda bu atama ostida kompyuter texnologiyalari tushuniladi. Axborot texnologiyalari sohasida turli axborotni EHM va kompyuter tarmoqlari orqali yig'ish, saqlash, himoyalash, qayta ishlash, uzatish kabi amallar ustida ishlar olib boriladi.

Axborot texnologiyasi asosiy texnik vositalari sifatida hisoblash- tashkiliy texnikadan tashqari aloqa vositalari – telefon, teletayp, telefaks va boshqalar qo'llaniladi.

Axborot texnologiyasi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo'lgan bo'lsada, xozirgi zamon axborotlashgan jamiyatining o'ziga xos xususiyati shundaki, sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, xomashyo, materiallar va moddiy iste'mol buyumlariga sarflanadigan xarajatlardan ustunlik qilmoqda, ya'ni axborot texnologiyalari mavjud yangi texnologiyalar orasida yetakchi o'rinni egallamoqda.

Axborot texnologiyalari industriyasi majmuini kompyuter, aloqa tizimi, ma'lumotlar ombori, bilimlar ombori va u bilan bog'lik faoliyat soxalari tashkil kiladi.

Bugungi kunda axborot texnologiyasini shartli ravishda "saqlovchi, ratsionallashtiruvchi, yaratuvchi" turlarga ajratish mumkin. Birinchi turdagi texnologiyalar mehnatni, moddiy resurslarni, vaqtni tejaydi. Ratsionallashtiruvchi axborot texnologiyalariga chiptalar buyurtma qilish, mexmonxona xisob-kitoblari tizimlari misol bo'ladi.

Yaratuvchi (ijodiy) axborot texnologiyalari axborotni ishlab chiqaradigan, undan foydalanadigan va insonni tarkibiy qism sifatida o'z ichiga oladigan tizimlardan iborat.

Axborot texnologiyalarining hozirgi zamon taraqqiyoti hamda yutuqlari fan va inson faoliyatining barcha soxalarini axborotlashtirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Jamiyatni axborotlashtirish deganda, axborotdan iqtisodni rivojlantirish, mamlakat fan-texnika taraqqiyotini, jamiyatni demokratlashtirish va intellektuallashtirish jarayonlarini jadallashtirishni ta'minlaydigan jamiyat boyligi sifatida foydalanish tushuniladi.

Darxaqiqat, jamiyatni axborotlashtirish—inson xayotining barcha jabxalarida intellektual faoliyatning rolini oshirish bilan bog'lik ob'ektiv jarayon xisoblanadi.

Jamiyatni axborotlashtirish respublikamiz xalqi turmush darajasining yaxshilanishiga, ijtimoiy yextiyolarning kondirilishiga, iqtisodning usishi hamda fan-texnika tarakkiyotining jadallashishiga xizmat kiladi.

Jamiyatni axborotlashtirish jaraenini 5 asosiy yunalishga ajratish mumkin:

1. Mexnat, texnologik va ishlab chiqarish jaraeni vositalarini kompleks avtomatlashtirish.
2. Ilmiy tadkikotlar, loyixalash va ishlab chiqarish axborotlashtirish.
3. Tashkiliy- iktisodiy boshkarishni avtomatlashtirish.
4. Axoliga xizmat ko'rsatish soxasini axborotlashtirish.
5. Talim va kadrlar tayerlash jaraenini axborotlashtirish.

Bilim olishda, ya'ni ma'lum turdagi axborotlarni uzlashtirishda kompyuter tizimining yordami benixoya kattadir. Axborot qanday ko'rinishda ifodalanishidan qat'i nazar, uni yigish, saqlash, kayta ishlash va foydalanishda kompyuter texnikasining rolini quyidagilar belgilaydi:

Birinchiidan, o'qitishda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish standart (an'anaviy) tizimga nisbatan o'quv jarayonini jadallashtirib, talabada ilmga qiziqishni oshiradi, ular ijodiy faoliyatini o'stiradi, bilim berishga differentsial yondashish, olingan bilimlarni takrorlash, mustaxkamlash va nazorat qilishni yengillashtiradi, talabani o'quv jarayonining sub'ektiga aylantiradi.

Ikkinchiidan, yangi axborot texnologiyalaridan ta'lim-tarbiya jarayonida quyidagi shakllarda foydalanish mumkin bo'ladi:

- ✓ ·muayyan pedmetlarni ukitishda kompyuter darslari;

- ✓ ·kompyuter darslari—kurgazmali material sifatida;
- ✓ ·talabalarning guruxli va frontal ishlarini tashkillashtirishda;
- ✓ ·talabalarning ilmiy izlanishlarini tashkillashtirishda;
- ✓ ·talabalarning ukishdan bush vaktlarini to'g'ri tashkil qilish masalalarini xal yetishda va x.k.

Mexnat samaradorligining bundan keyingi o'sishi va farafonlik darajasini ko'tarish. katta xajmdagi multimediya axborotini (matn, grafika, video tasvir, tovush, animatsiya) qabul qilish ishlashga yangi intellektual vositalar va inson mashina interfeyslardan foydalanish asosidagina yerishish mumkin.

Informatikada mexnat unumdorligini oshirish suratlari etarli bo'lmasa, butun halq xo'jaligida samaradorligini o'sishi anchagina kamayib ro'y berishi mumkin.

Xozirgi dunyodagi barcha ish joylarining 50 foizi ga yaqin axborotni qayta ishlash vositalari bilan ta'minlangan..

Jamiyatni axborotlashtirish, yangi axborot texnologiyalari bilan ta'minlash insonlarning turli – tuman ma'lumotlarga bo'lgan yehtiyojini qondirishda muxim o'rin tutadi.

Inson axborot olami ichra yasharkan , voqeya xodisalar jarayonlarning bir – biriga aloqadorligini, o'zaro munosabatlari va moxiyatni tashkil yetish, o'z xayotidan kelib chiqayotgan murakkab savollarga ilmiy javob topish maqsadida ko'pdan - ko'p dadil va raqamlarga murojat qiladi.

Axborot tufayli nazariya amalyot bilan birikadi. Amaliyot nazariyasi nazariya yesa amalyotsiz mavjud ham bo'lmaydi, rivojlanmaydi ham.

Zavodlarimizning asosiy maqsadi informatika vositalarining ahamiyati to'g'risida fikir yuritish emas, balki jamiyatning axborotga bo'lgan extiyojini qondirishdagi usul va vositalar to'g'risida tushunchaga ega bo'lishdir .

Mazkur yehtiyoj doim mavjud bo'laveradi va biror -bir axborotli muxit doirasida qondiriladi. «Axborotli muxit» tushunchasiga xozirgi kunda informatika masalalarini o'rganishda muxim o'rin egallaydi. Insoniyatni o'rab turgan muxit o'z xizmatlariga ko'ra turlichadir – tabiiy siyosiy, ijtimoiy, milliy va oilaviy ruxiy bo'lishi mumkin. Aniqrog'i bular xar birimiz bir butun muxitning tekisliklaridir.

Axborotli muxitning tabiyatni tushunishda axborotning bilimga aylanishini o'rganish katta ahamiyatga ega. Bir qarashda bir xildek tuyiladi. Ammo ular munosabatini chuqurroq o'rganishda axborotda bilimning kommunikativ «boshqa vositalar» o'rtasidagi bog'liqlik xususiyati borligini ko'ramiz.

Bugungi kunda ijtimoiy turli ko'rinishdagi axborotlar majmuasi keng va rivojlangan bo'lib ,uning jamiyatda tutgan o'rni bexisobdir.

Oxirgi davrda axborotli muxitda katta o'zgarishlar bo'lib bormoqda. Ana shu o'zgarishlar qog'ozsiz texnologiya zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu yesa o'z navbatida, YEXM ning yanada keng rivojlanishiga sabab bo'ladi. Axborotli muxitning

kelajakda inson xayotida o'zni va ahamiyati, bugungi holatdan ancha yuqori bo'lishi uchun bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar qo'llamini keqaytirish talab yetiladi..

Respublikamizda axborotlashtirish keng yo'lga qo'yilishi bilan undagi xar bir fuqoroga kerakli paytda, kerakli miqdorda, kerakli sifatda olish imkoniyatlari ochilmoqda. Respublikamizdagi viloyatlar, shaxarlar, tumanlarga qarashli korxonalar, tashkilotlar va muassasalar zamonaviy kompyuter texnikalari bilan jixozlanib, ular maxsus qurilmalar (teleforin tarmog'i, modem va boshqalar) yordamida axborotlarni uzatish va qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Insonning iqsodiy, ekologik, siyosiy va boshqa soxalarda fikirlash doirasining kengayishi axborotli muxitning sifat va miqdor jixatdan o'zgari ,yangi xusiyatga ega bo'lgan axborotli muxitning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda.

Demak axborotlashtirish vaqtinchalik tadbir' emas, rivojlanishning zarur vositasidir va axborotli muxitning hozirgi rivojlanish darajasidagi holatini informatikasiz qo'llab bo'lmaydi. Axbortlarni tez, sifatli yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish kabi vazifalarni bajarishda hisoblash texnikasining xizmati beqiyos ekaniga ishonch hosil qilmoqda. Iqsodiyotning boshqarishdagi o'zgarishlar, bozor munosabatlarga o'tish buxgalteriya xisobini tashkil qilish va olib berishga katta ta'sir ko'rsatadi. Xisobning xalqaro tizimlarga o'tishi amalga oshirilmoqda. Bu uning uslubiyatini yangi shakillarini ishlab chiqarishni talab qiladi. Buxgalteriya xisobining axborot tizimi va uning kompyuterda ishlab chiqarishning tashkil qilishning ananaviy shakillari katta o'zgarishlarga uchragan. Xisobchidan korxonalar moliyaviy xolatining ob'ektiv baholarini bilish, moliyaviy taxlil usullarini egallash, qimmatli qog'ozlar bilan ishlashni bilish bozor jarayonlarida pul mablag'lar investitsiyalarini asoslash va boshqalar talab qilinadi.

Axborot texnologiyasining rivojlanish tarixi

Axborot texnologiyasining vujudga kelishi va rivojlanishini belgilovchi ichki va tashqi omillar mavjud bo'lib, ular quyidagilar:

- ✓ Ichki omillar.
- ✓ Tashqi omillar.
- ✓ Ichki omillar- bu axborotni poydo bo'lish turlari, xosalari, axborotlar bilan turli amallarni bajarish, uni jamlash uzatish, saqlash va h.k.

Tashqi omillar – bu axborot texnologiyasining texnika – uskunaviy vositalari orqali axborot bilan turli vazifalarni amalga oshirishni bildiradi.

Axborot texnologiyalari jamiyat axborot resurslaridan oqilona foydalanishning yeng muhim omillaridan biri bo'lib, hozirgi vaqtga qadar bir necha bosqichlarni bosib o'tdi.

1 – bosqich. XIX asirning 2 – yarmigacha davom yetgan. Bu bosqichda «qo'llik» axborot texnologiyalari taraqqiy yetgan. Uning vositasi pero,siyoxdon, kitob.

Kommunikatsiya ya'ni aloqa odamdan – odamga yoki pochta orqali xat vositasida amalga oshirilgan.

2 - bosqich. XIX asirning oxiri, unda «mexanik» texnologiya rivoj topgan. Uning asosiy vositasi yozuv mashinkasi, arifmometr kabilardan iborat.

3 – bosqich. XX asirning boshlariga mansub bo'lib, «yelektromexanik» texnologiyalar bilan farq qiladi. Uning asosiy vositasi sifatida telegraf va telefonlardan foydalanilgan. Bu bosqichda axborot texnologiyasining maqsadi ham o'zgardi. Unda asosiy urg'u axborotni tasvirlash shaklidan uning mazmunini shakllantirishga ko'chiriladi.

4 – bosqich. XX asir o'rtalariga to'g'ri kelib, «yelektron» texnologiyalar qo'llanilishi bilan belgilanadi. Bu texnologiyaning asosiy vositasi YEXM lar va ularning asosida tashkil yetiladigan avtomatlashtirilgan boshqarish tizimlari va axborot izlash tizimlaridir.

5 – bosqich. XX asirning oxiriga to'g'ri keladi. Bu bosqichda kompyuter texnologiyalari taraqqiy yetdi. Ularning asosiy vositasi turli maqsadlarga mo'ljallangan turli dasturiy vositalarga ega bo'lgan shaxsiy kompyuterlardir. Bu bosqichda kundalik turmush, madaniyat va boshqa sohalarga mo'ljallangan texnik vositalarning o'zgarishi ro'y berdi. Lokal va global kompyuter tarmoqlari ishlatila boshlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B.Y. Xodiev va boshqalar. „Informatika“, Oliy o'quv yurtlari uchun darslik - T.: TDIU . 2007.17.
2. R.X. Alimov, G.T. Yulchiyeva va boshqalar, „Axborot texnologiyalari va tizimlari“, o'quv qo'llanma —T.: TDIU , 2007.
3. К. В. Балдин. Информационные системы в экономике: Учебник. — 3-е изд. — М.: Издательство - торговая компания „Дашков и К“ 2006. — 395 с.
4. М.В. Гаврилов. Информатика и информационные технологии: Учебник для студентов вузов. — М.: Гардарики, 2006. — 655 с.
5. В.Г. Олифер, Н.А. Олифер. Компьютерные сети: Принципы, технологии, протоколы. Учебник. 2-е изд. — СПб.: Питер, 2005.
6. Информационные системы и технологии в экономике и управлении: Учебник. Под ред. Проф. В.В. Трофимова. -- М.: Высшее образование, 2006. — 480 с.
7. О.Л. Голицына, Н.В. Максимов, Т.Л. Партыка, И.И. Попов. Информационные технологии: Учебник. — М.: ФОРУМ: ИНФРА - М, 2006. - 544 с.

O'ZBEKISTON QANDSIZ DIABET KASALLIGINI TASHXISLASH DAVOLASH VA PROFILAKTIKA CHORA TADBIRLARNI O'TKAZISH

Eshonqulov Nodirjon Musurmon o'g'li

Sultonova Bahora Rajabboy qizi

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti

Tibbiy pedagogika fakulteti 405-gurux talabalari

Ilmiy raxbar : Kurbanova Nozima Sobirjonovna

Annotatsiya: Vazopressin — gipotalamusda sintez qilinadigan (ishlab chiqariladigan) gormon bo'lib, keyin u gipofizga tushadi va u yerdan qonga o'tadi. Vazopressinning sintezi asosan natriy bilan nazorat qilinadi: qonda natriy kontsentratsiyasining ortishi bilan gormon ishlab chiqarilishi oshadi, kamayganda esa kamayadi. Bundan tashqari, stressli vaziyatlarda, organizmda suyuqlikning kamayishida va nikotin kirishida gormonning sintezi kuchayadi. Shuningdek, vazopressin ishlab chiqarilishi arterial bosimning ortishida, renin-angiotenzin tizimining zaiflashuvida, tana haroratining pasayishida, spirtli ichimliklar va ba'zi dorilar (masalan, klopelin, galoperidol, glyukokortikoidlar) qabul qilishda kamayadi.

Ta'sir mexanizmi: Qon oqimi bilan gormon buyrak naychalariga yetib boradi, so'ng maxsus retseptorlarga birikib, ularning suv molekulasini uchun o'tkazuvchanligini oshiradi. Buning natijasida suv qayta so'riladi va siydik konsentratsiyalangan bo'ladi. Siydik rezorbsiyasi bilan bir qatorda, vazopressin organizmda sodir bo'ladigan bir nechta jarayonlarni tartibga soladi.

Uning funktsiyalari:

1. Qon aylanish tizimining kapillyarlari, shu jumladan buyrak koptokchalari kapillyarlarini torayishiga yordam beradi.
2. Qon bosimini ushlab turadi.
3. Buyrak usti bezi po'sti gormonlari ishlab chiqarilishini tartibga soluvchi **adrenokortikotrop gormon** (gipofiz bezida sintez qilinadi) sekretsiyasiga ta'sir qiladi.
4. Qalqonsimon bezning **tiroksin** ishlab chiqarishini rag'batlantiradigan **tireotrop gormon** (gipofiz bezida sintez qilinadi) ajralishini kuchaytiradi.
5. Trombotsitlarni agregatsiyasini (yopishib qolishini) chaqirishi va qon ivishining ba'zi omillarini ajratishi sababli **qon ivishini yaxshilaydi**.
6. Hujayra ichidagi va tomir ichidagi suyuqlik hajmini kamaytiradi.

7. Organizm suyuqliklari osmolyarligini (1 l suyuqlikda erigan zarralar konsentratsiyasi) tartibga soladi: qon, siydikda.

8. Renin-angiotenzin tizimini rag'batlantiradi.

Vazopressin yetishmovchiligi bilan noyob kasallik — **qandsiz diabet** rivojlanadi.

QANDSIZ DIABET TURLARI

Qandsiz diabet rivojlanish mexanizmlarini hisobga olgan holda uni ikki asosiy turga bo'lish mumkin:

1. **Markaziy qandsiz diabet.** Gipotalamusta vazopressin ishlab chiqarilishi yetishmovchiligi yoki uning gipofiz bezidan qonga o'tishi buzilishi natijasida shakllanadi.

2. **Buyrakli (nefrogen) qandsiz diabet.** Ushbu shaklda vazopressin darajasi me'yorda bo'ladi, ammo buyrak to'qimasi unga reaksiya bermaydi.

Bundan tashqari, ba'zida **stressga** javoban **psixogen polidipsiya** (kuchli chanqash) rivojlanadi. Shu bilan birga, qandsiz diabet **homiladorlik** paytida shakllanishi mumkin. Buning sababi — yo'ldosh (platsenta) fermentlari bilan vazopressinning parchalanishidir. Odatda, kasallikning belgilari homiladorlikning uchinchi trimestrida namoyon bo'ladi, lekin tug'ruqdan keyin ular o'z-o'zidan yo'qolib ketadi.

MARKAZIY QANDSIZ DIABET SABABLARI

Miya shikastlanishlari:

1. Gipofiz yoki gipotalamus o'smalari;
2. Bosh miyadagi operatsiyalardan keyingi asoratlar;
3. **Sifilis**;
4. Ba'zan o'tkazilgan infeksiyalardan so'ng rivojlanadi: **O'RVI**, **gripp** va
5. boshqalar;
6. Ensefalit (bosh miyaning yallig'lanishi);
7. Bosh suyagi va bosh miya jarohati;
8. Gipotalamus yoki gipofizda qon aylanishning yomonlashuvi;
9. Gipofiz yoki gipotalamusning faoliyatiga ta'sir ko'rstishi bilan kechadigan yomon sifatli o'smalarning miyaga metastazi;
10. Kasallik tug'ma bo'lishi mumkin.

NEFROGEN QANDSIZ DIABET SABABLARI

1. Kasallik tug'ma bo'lishi mumkin (eng keng tarqalgan sababi);

2. Kasallik ba'zan buyrakning miya moddasi yoki nefronning siydik naychalari shikastlanishi bilan kechadigan ma'lum sharoitlar yoki kasalliklar bilan bog'liq bo'ladi;

3. Noyob anemiya (o'roqsimon hujayrali);

4. Buyrak polikistozi (ko'p kistalar) yoki amiloidoz (amiloid to'qimasida cho'kma);

5. Surunkali buyrak yetishmovchiligi;

6. Qonda kaliyning ortishi yoki kalsiyning pasayishi;

7. Buyrak to'qimasiga toksik ta'sir qiluvchi dorilarni qabul qilish (masalan, Litiy, Amfoteritsin B, Demeklotsilin);

8. Ba'zida zaiflashgan bemorlarda yoki qarilik davrida paydo bo'ladi.

9. Biroq, barcha holatlarning 30% da qandsiz diabet kasalligining sababi aniqlanmaganligicha qoladi. Chunki o'tkaziladigan barcha tadqiqotlar ushbu kasallikning rivojlanishiga olib keladigan har qanday kasallik yoki omil mavjudligini ko'rsatmaydi.

TASHXISLASH

Birinchiidan, shifokor bir nechta narsalarga aniqlik kiritadi:

1. **Bemor qancha suyuqlik ichishi va qancha miqdorda siydik chiqarishi.** Agar uning hajmi 3 litrdan ko'p bo'lsa, bu qandsiz diabet foydasiga dalil bo'ladi.

2. **Tunda siydikni ushlab tura olmaslik va tez-tez ko'p miqdorda siyish (nikturiya) mavjudmi,** shuningdek, bemorlar kechalari suvni ichadimi. Agar shunday bo'lsa, u holda ichiladigan suyuqlik va chiqariladigan siydik miqdori aniqlanishi kerak.

3. **Yuqori chanqoqlik psixologik sabablar bilan bog'liq emasmi.** Agar alomatlar bemor sevimli mashg'ulotlari bilan shug'ullanganida, sayr qilishida yoki mehmonda bo'lganida kuzatilmasa, ehtimol, u psixogen polidipsiyaga ega.

4. **Qandsiz diabet rivojlanishiga turtki beradigan kasalliklar** (o'smalar, endokrin kasalliklar va boshqalar) mavjudmi.

Agar barcha alomatlar va shikoyatlar bemorda, ehtimol, qandsiz diabet mavjudligidan darak bersa, ambulatoriya sharoitida quyidagi taqiqotlar amalga oshiriladi :

1. Siydikning osmolyarligi va nisbiy zichligi (buyraklarning filtrlash funksiyasini xarakterlaydi), shuningdek qon zardobining osmolyarligi aniqlanadi;

2. Bosh miya kompyuterli tomografiyasi yoki magnit-yadroviy tomografiyasi;

3. Turk egati va bosh suyagi rentgenogrammasi;

4. Exoensefalografiya (EEG);

5. Ekskretorli urografiya;

6. Buyrak UT tekshiruvi;
7. Qon zardobida natriy, kaltsiy, kaliy, azot, mochevina, glyukoza (qand) darajasi aniqlanadi;
8. Zimnitskiy testi.
9. Bundan tashqari, bemorni nevropatolog, okulist va neyrojarrohlar ham tekshiradi.

Laboratoriya ma'lumotlariga asoslanib, qandsiz diabet tashxislanishi mezonlari quyidagilardan iborat:

1. Qonda natriyning ko'payishi (155 mEkv / l dan ortiq)
2. Qon plazmasi osmolyarligining ortishi (290 mosm/kg dan ortiq)
3. Siydik osmolyarligining pasayishi (100-200 mosm / kg dan kam)
4. Siydik nisbiy zichliging pastligi (1010 dan kam)

Siydik va qonning osmolyarligi me'yoriy chegaralar oraliq'ida bo'lsa-da, bemorning shikoyati va alomatlari qandsiz diabet mavjudligini ko'rsatsa, suyuqlikni cheklash bilan test o'tkaziladi. Sinovning mazmuni shundaki, organizmga suyuqlikni kam miqdorda tushishi muayyan vaqtdan (odatda 6-9 soatdan) keyin vazopressin ishlab chiqarilishni rag'batlantiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu test nafaqat tashxis qo'yish, balki patologiyaning turini aniqlash imkonini ham beradi.

SUYUQLIKNI CHEKLASH BILAN SINOV O'TKAZISH USULI

Kechasi uxlab uyg'ongandan so'ng, bemorning och qoriga vazni, arterial bosimi va pulsi o'lchanadi. Bundan tashqari, qonda natriyning miqdori va qon plazmasining osmolyarligi, siydikning osmolyarligi va nisbiy zichligi aniqlanadi. Shundan so'ng bemor chiday olgunicha eng uzoq vaqt davomida suyuqliklar (suv, sharbat, choy) ichishni to'xtatadi. Keyin muntazam ravishda (har bir yoki ikki soatda), bemor og'irligi o'lchanadi va barcha laboratoriya testlari takrorlanadi.

Bemorda sinov o'tkazish to'xtatiladi, agar:

1. Tana vaznini yo'qotish 3-5% dan oshib ketsa;
2. Chidab bo'lmas chanqoqlik kuzatilsa;
3. Umumiy holat keskin yomonlashsa (ko'ngil aynishi, qusish, bosh og'rig'i, yurak urishi tezlashishi);
4. Qonning natriy va osmolyarlik darajasi me'yoriy raqamlardan oshib ketsa.

Sinov natijalari nimani anglatadi?

Qonning natriy va osmolyarlik darajasining oshishi, shuningdek, tana vaznining 3-5% ga kamayishi **markaziy qandsiz diabet** mavjudligini ko'rsatadi. Ajraladigan siydik miqdori kamayishi va vazn yo'qotmaslik, shuningdek natriy ko'rsatkichlarining normal qiymatlarda bo'lishi, **buyrakli qandsiz diabet** mavjudligini anglatadi. Ushbu test natijasida qandsiz diabet mavjudligi tasdiqlansa, keyingi tashxislash uchun minirinli test o'tkaziladi.

MINIRINLI TEST O'TKAZISH TARTIBI

Bemorga tabletkalarda Minirin tayinlanadi va qabul qilishdan oldin va qabul qilish fonida Zimnitskiy bo'yicha siydikni namunasi olinadi.

Sinov natijalari nimani anglatadi?

Markaziy qandsiz diabetda chiqariladigan siydikning miqdori kamayadi, uning nisbiy zichligi esa ko'tariladi. Nefrogen qandsiz diabetda esa bu ko'rsatkichlar deyarli o'zgarmaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, kasallikni tashxislash uchun qondagi vazopressin darajasi aniqlanmaydi, chunki bu usul juda qimmat va bajarilishi qiyin.

QANDSIZ DIABETNI DAVOLASH

Avvalo, iloji bo'lsa, kasallikka sabab bo'lgan xastalik bartaraf qilinadi. Shundan so'ng qandsiz diabet shakliga qarab dori-darmonlar belgilanadi.

MARKAZIY QANDSIZ DIABETNI DAVOLASH

Bemor siydik bilan qancha miqdorda suyuqlik yo'qotishini hisobga olgan holda olib boriladi:

1. Agar siydik miqdori sutkada to'rt litrdan past bo'lsa, dori preparatlari buyurilmaydi. Faqatgina yo'qotilgan suyuqlikni o'rnini to'ldirish va parhez tutish tavsiya etiladi.
2. Siydikning miqdori kuniga to'rt litrdan ko'p bo'lsa, vazopressin o'rnini bosuvchi yoki uning ishlab chiqarilishini rag'batlantiruvchi moddalar belgilanadi.

Dori vositalari bilan davolash: 30 yildan ortiq vaqtdan buyon o'rnini bosuvchi terapiya sifatida Desmopressin (Adiuretin) intranazal (dorini burun yo'llariga kiritish) kiritish qo'llanilar edi. Biroq, hozirgi kunda uning ishlab chiqarilishi

to'xtatilgan. Shuning uchun, hozirgi vaqtda vazopressin o'rnini bosuvchi vosita sifatida belgilanadigan yagona preparat **Minirin**dir (Desmopressinning tabletkadagi shakli). Kasallik alomatlarini bostiradigan Minirin dozasi bemorning yoshiga yoki vazniga bog'liq bo'lmaydi. Chunki hammasi antidiuretik gormonning yetishmasligi darajasiga yoki uning to'liq yo'qligiga bog'liq. Shuning uchun Minirin dozasi qabul qilinish boshlanishining dastlabki uch-to'rt kuni ichida har doim individual ravishda tanlanadi. Davolash minimal dozalardan boshlanadi va zarur bo'lganda ko'paytiriladi. Preparat kuniga uch marta qabul qilinadi. Vazopressin ishlab chiqarishini rag'batlantiruvchi preparatlarga Xlorpropamid (qandli va qandsiz diabet birgalikda kuzatilganida ayniqsa samarali), Karbamazepin va Miskleron kiradi.

BUYRAKLI SHAKLINI DAVOLASH:

Birinchi navbatda organizmga yetarli miqdorda suyuqlik tushishi ta'minlanadi, keyinchalik zarur bo'lsa, dori-darmonlar buyuriladi.

Dori vositalari bilan davolash: Amalda qanchalik paradoksal bo'lmasin, siydik miqdorini kamaytiruvchi preparatar — tiazidli diuretiklar (siydik haydovchilar) buyuriladi: Gidroxlorotiazid, Indapamid, Triampur. Ularning ishlatilishi nefronning siydik naychalarida xlorni qayta so'rilishiga to'siq bo'lishiga asoslanadi. Natijada, qondagi natriy miqdori biroz pasayadi, suvning qayta so'rilishi esa oshadi. Davolashga yordamchi sifatida, ba'zan yallig'lanishga qarshi dorilar buyuriladi (Ibuprofen, Indometasin va Aspirin). Ulardan foydalanish nefronning siydik naychalariga ma'lum moddalar oqimini kamaytirishga olib keladi, natijada siydik hajmi kamayadi va osmolyarlik darajasi oshadi. Shu bilan birga, qandsiz diabetni muvaffaqiyatli davolashga muayyan parhez qoidalariga rioya qilmasdan erishib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.X Shagzatova „Endokrinologiya”
2. S.I Ismailov „Endokrinologiya”
3. Mark S. *Nyu-York: Thieme Medical Publishers.* 7 2010. Greenberg. „Neyroxirurgiya bo'yicha qo'llanma.”
4. Internet tarmoqlari
5. Odam anatomiyasi” F. Bahodirov
6. „Junkeyra”
7. „Gistologiya” K.A. Zufarov
8. „Avitsenna.uz va mymedic.uz” Internet tarmoqlari.
9. „Topografik anatomiya” N.H. Shomirzayev, S.X. Nazarov, R.J. Usmonov

YO‘L TRANSPORT HODISALARIGA SABAB BO‘LUVCHI OMILLARNI KAMAYTIRISH BO‘YICHA CHORA TADBIRLAR ISHLAB CHIQRISH YO‘NALISHLARI

Saidumarov Ulug‘bek Ravshan O‘g‘li
DXX Temurbeklar maktabi HAL o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada yo‘l-transport hodisalari bilan bog‘liq holatlari taxlili va u bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘rsatgichlarni kamaytirish tadbirlari bayon etilgan

Kalit so‘zlar: yo‘l-transport hodisasi, avtomobil, piyodalar, yol belgilari

O‘zbekiston yo‘llarida fojiali yo‘l-transport hodisalari oshib bormoqda. Haydovchilarning xudbinligi va beparvoligi ortidan minglab insonlar halok bo‘lmoqda, yana minglab odamlar butun umrga majruh bo‘lib qolmoqda. Ko‘p holatlarda tezlik me‘yoridan oshirib yuborilishi oqibatida bir necha avtomobillar ishtirokida dahshatli yo‘l-transport hodisalari ro‘y beryapti. 2021 yil yanvar-iyun oylarida sodir bo‘lgan yo‘l transport hodisasi 954 kishining umriga zomin bo‘lgan. Ichki ishlar vazirligining so‘nggi ma‘lumotlariga ko‘ra, respublikada joriy yil 9 oyida 6 551ta yo‘l transport hodisasi sodir bo‘lgan, ulardan 1 682 tasi o‘lim bilan tugagan. Jarohat olganlar soni 5 920 kishini tashkil etgan. Hodisalarning aksariyatiga tezlikni me‘yoridan oshirish sabab bo‘lgan.

“Yo‘l harakati qoidalarini o‘rgatishni maktabdan boshlash kerak”

Bolalar ishtirokidagi yo‘l-transport hodisalarining asosiy sabablaridan biri bolalarga yo‘l harakati qoidalarini o‘rgatmaslikdir. Ilgari har bir sinf uchun yo‘l harakati qoidalarini o‘rgatish uchun 17 soat dars belgilangan edi. Ammo keyinchalik, nima uchundir, bu darslar olib tashlandi. Xozirgi kunda ushbu fanni tiklash bo‘yicha necha yillardan buyon mutasaddi idoralarga murojaat qilib taklif berib kelinmoqda, biroq takliflar xozircha samarasini bergani yo‘q.

“Tarbiyaviy soat doirasida yo‘l harakati qoidalarini o‘rgatib bo‘lmaydi”

Xalq ta‘limi vazirligi faqat birinchi sinflar uchun tarbiyaviy soatlar tarkibida yo‘l harakati qoidalari o‘rgatilishini aytib keladi. Lekin, birinchi sinf doirasida emas, tizimli ravishda, yoshga moslashgan holda tashkil etilishi kerak.

“O‘zbekistonda yerusti va yerosti piyodalar o‘tish yo‘llari yetishmaydi”

Toshkentda va umuman, O‘zbekistonda yerosti va yerusti piyodalar o‘tish joylari favqulodda ravishda yetmaydi. Ularni ko‘proq qurish kerak. Piyoda ham o‘z hayotini o‘zi asrashi kerak. Har doim haydovchini ayblayverish oqibatida piyodada u har doim haq degan tushuncha paydo bo‘ladi. Yerosti va yerusti piyodalar o‘tish joyi eng xavfsiz o‘tish joyi. Ba‘zida odam o‘zini o‘z sog‘lig‘i uchun ham ozgina qiynashi kerakmikan?!

Haydovchilar saviyasi haqida

Haydovchilarning saviyasi juda ham og'riqli masala. Bugungi kunda O'zbekistonda haydovchilarni tayyorlash bo'yicha mingdan ortiq o'quv kurslari faoliyat yuritmoqda. Lekin ularning hammasi ham talabga javob beradi deya olmayman. Haydovchilarni tayyorlash va qayta tayyorlashda o'quv kursi qiymati orqali nosog'lom raqobat yuzaga keldi. Haydovchilik guvohnomasini boshqa idora bergani bois, o'quv kurslari haydovchilikka da'vogar o'qishni tezroq bitirishidan manfaatdor bo'lib qoldi.

“Haydovchilik imtihonlari sovet davridan qolgan”

Qolaversa, imtihon olish tizimi qoniqarli emas. Hozirgi mavjud imtihon olish tizimi 1987 yildagi sobiq ittifoq davridan qolgan. Undagi test savollarida amaldagi “Yo'l harakati qoidalari”da mavjud bo'lmagan savollar ham bor. Ma'naviy va texnik eskirgan savollar bor. Savollarga ilova qilingan suratlarni bevosita jarayon ishtirokchisi sifatida emas, uchinchi shaxs, tomoshabin ko'zi bilan ko'rasiz.

“O'zbekistonda yo'l belgilari deyarli yo'q”

Parlamentning 2020 yil sentyabrda bo'lib o'tgan yalpi majlisda O'zbekistonda 408 ming yo'l belgisi yetishmasligi aytili. Bu, O'zbekiston yo'llarida yo'l belgilari deyarli yo'q ekan, degan taassurot uyg'otadi. O'ng tomonga chizilgan sariq chiziqni oladigan bo'lsak, aslida bu “to'xtash taqiqlangan” belgining ta'sir doirasini bildirib, qisqa masofaga chizilishi kerak, ammo, hozirgi kunda bu chiziq o'z maqsadi bo'yicha qo'llanilmayapti. Qolaversa, o'qituvchining o'zi yo'l harakati qoidalarini bilmasa, unda dastur yoki o'quv rejasi bo'lmasa, u qanday qilib bolalarga bu qoidalarni o'rgatishi mumkin? Bunday ta'limda eng yomoni, o'qituvchi bolalarga piyodalar o'tish joyidan bemalol o'taverishini, transport vositalari ularga yo'l berishini singdirib qo'yishidir. Biz, yo'lda harakatlanish madaniyatini, o'z hayotini avvalo o'zi asrab qola olishini ularga singdirib borishimiz zarur. O'quvchi bola yuqori tezlik cheklangan belgisini bilishi shart emas. Bola ko'proq virtual hayotda yashagani bois, tormoz yo'lini bilishi kerak. U multfilmlar ko'rganda avtomobillar birdaniga va istagan vaqtda to'xtay olishiga ishonib qoladi. Bolaga o'zimiz noto'g'ri o'rnak ko'rsatsak, ya'ni xavfsizlik kamari taqmasak, qizil chiroqda harakatlansak va hokazo, “qush inida ko'rganini qiladi” deganlaridek, boladan o'pkalamasak ham bo'ladi.

“Piyodalar o'z hayotini haydovchiga topshirib qo'ymoqda”

Piyodalar madaniyati judayam past. Istagan joydan o'tib ketadi va o'z hayotini butunlay haydovchi qo'lga topshirib qo'ymoqda. Piyoda haydovchi uni ko'rishiga va avtomobilni to'xtatishiga yuz foiz ishonib qolyapti. Aslida unday emas. Bundan tashqari, yo'lda harakatlanishda trotuar bo'lsa ham, qatnov qismidan yuramiz, qarama-qarshi emas, avtomobillar harakati bo'yicha yuramiz. Mirbozorda ro'y bergan YTHni tahlil qildim. Unda piyoda yuk transport vositasi kelayotganini ko'rsa ham, yo'l beradi, deb o'ylab qatnov qismiga chiqib ketyapti va afsuski, u halok bo'ldi. Yo'l harakati

qoidalarida piyoda yoʻlning qatnov qismini yaqinlashib kelayotgan avtomobil bilan oraliqdagi masofa hamda uning tezligini chamalab koʻrib, oʻzi uchun xavfsiz boʻlganda kesib oʻtishi belgilangan. Yaqinda yana bir holatga guvoh boʻldim. Ayol kishi ikki farzandi bilan yoʻlni belgilanmagan joyda kesib oʻtmoqda. Ulgurolmagach, ikki farzandi bilan yoʻlning qatnov qismini ajratib turuvchi ikki sidirgʻa chiziq ustida turibdi. Bu chiziq uni xavfdan asrab qololmaydi, chunki u yer xavfsiz makon emas. Farzandlari yoki oʻzi oldinga yoʻrqaga bexosdan harakatlanib qolishi mumkin. Odatda, koʻp hollarda, haydovchidan ayb qidirishadi. Ammo piyodaning ham aybi ulkan. Biror korhol boʻlgach, haydovchini ayblash yoki uni ming marta jazolagan bilan piyodaning hayoti yoki sogʻligʻi ortga qaytmaydi.

Ayrim mamlakatlar tajribasi shuni koʻrsatadiki, oqilona sarmoya evaziga yoʻl-transport hodisalarining toʻliq oldini olish mumkin. Quyidagi chora-tadbirlar yoʻl-transport hodisalarida bevaqt oʻlimni sezilarli darajada kamaytirishga koʻmak berishi mumkin:

- yoʻl harakatining barcha qatnashchilari, jumladan, oʻsmirlar va yoshlar uchun qonunlar ijrosini taʼminlaydigan milliy qonunchilik va siyosatni mustahkamlash;

- infratuzilma va avariyaadan keyingi xizmatlar;

- yangi haydovchilarga haydovchilik guvohnomalarini berishning ishonchli tizimini ishlab chiqish va joriy etish;

- maktab oʻquvchilari uchun yoʻl harakati xavfsizligi boʻyicha oʻquv dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

- aholi xabardorligini oshirish boʻyicha samarali tizimini ishlab chiqish va joriy etish;

- fuqarolik jamiyati tashkilotlarini qoʻllab-quvvatlash;

- maktab oʻquvchilarida shaxsiy xavfsizlik va qonunga itoatkor xulqatvor boʻyicha bilim, maxorat va koʻnikmalarini shakllantirish;

Oʻqituvchilarni maktabda ijtimoiy tarmoq vositalaridan taʼlim maqsadlarida foydalanish jarayonida oʻquvchilarni oʻrgatish, yoʻl-yoʻriq koʻrsatish, nazorat qilish va tarbiyalash uchun javobgar boʻling. Bu yilgi sinf oʻquvchilari 2031-yilda oʻrta maktabni tamomlaydi. Ushbu uzoqni koʻzlagan maqsadni koʻzlagan holda, pedagoglar oʻzlariga “2031-yil qanday boʻladi?” deb soʻrashlari kerak. Texnologiya shu qadar tez rivojlanmoqdaki, bunday turdagi bashorat qilish qiyin. Shunga qaramay, ularni tayyorlash bizning burchimizdir. Taʼlim texnologiyalari tarafdorlari sifatida biz oʻqituvchilar va siyosatchilarni ushbu maqsadga erishish yoʻlida ishlashga chaqiramiz.

ADABIYOTLAR:

1. Усманова М.Н. Подход оценки факторов навыки водителя при обеспечения безопасности движения. Вестник ТАДИ. Научно технический журнал.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 30 avgustdagi "Yo'l harakati xavfsizligi kunini o'tkazish va yo'l-transport hodisalari profilaktikasining samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 701-son qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi IIV YHXBB statistika ma'lumoti.

4. Hakimov Sh.K va Jo'raev Ya.R. Mobil android telefonlar uchun "Yo'l harakati qoidalari va havfsiz xarakatlanish" asoslari fanidan elektron o'quv qo'lanma. 2020.

5. 2018-2022 yillarda O'zbekiston Respublikasida yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash konsepsiyasi.

6. www.lex.uz

7. www.kun.uz

**INTERMITTENTLY SCANNED CONTINUOUS GLUCOSE MONITORING
FOR TYPE 1 DIABETES**

Ro‘ziyeva Muxlisa Asliddinovna

Ro‘ziyev Murodjon Asliddinovich .

Samarkand State of Medical University Student of Medical

Pedagogy Faculty, 407-group

Academic leader: Djurayeva Zilola Aramovna

Abstract: BACKGROUND

In persons with type 1 diabetes and high glycated hemoglobin levels, the benefits of intermittently scanned continuous glucose monitoring with optional alarms for high and low blood glucose levels are uncertain.

Keywords: Type 1 Diabetes, In a parallel-group, multicenter, randomized, controlled trial involving participants with type 1 diabetes and glycated hemoglobin levels between 7.5% and 11.0%, we investigated the efficacy of intermittently scanned continuous glucose monitoring as compared with participant monitoring of blood glucose levels with fingerstick testing. The primary outcome was the glycated hemoglobin level at 24 weeks, analyzed according to the intention-to-treat principle. Key secondary outcomes included sensor data, participant-reported outcome measures, and safety.

RESULTS

Total of 156 participants were randomly assigned, in a 1:1 ratio, to undergo intermittently scanned continuous glucose monitoring (the intervention group, 78 participants) or to monitor their own blood glucose levels with fingerstick testing (the usual-care group, 78 participants). At baseline, the mean (\pm SD) age of the participants was 44 ± 15 years, and the mean duration of diabetes was 21 ± 13 years; 44% of the participants were women. The mean baseline glycated hemoglobin level was $8.7\pm 0.9\%$ in the intervention group and $8.5\pm 0.8\%$ in the usual-care group; these levels decreased to $7.9\pm 0.8\%$ and $8.3\pm 0.9\%$, respectively, at 24 weeks (adjusted mean between-group difference, -0.5 percentage points; 95% confidence interval [CI], -0.7 to -0.3 ; $P<0.001$). The time per day that the glucose level was in the target range was 9.0 percentage points (95% CI, 4.7 to 13.3) higher or 130 minutes (95% CI, 68 to 192) longer in the intervention group than in the usual-care group, and the time spent in a hypoglycemic state (blood glucose level, <70 mg per deciliter [<3.9 mmol per liter]) was 3.0 percentage points (95% CI, 1.4 to 4.5) lower or 43 minutes (95% CI, 20 to 65) shorter in the intervention group. Two participants in the usual-care group had an

episode of severe hypoglycemia, and 1 participant in the intervention group had a skin reaction to the sensor.

CONCLUSIONS

Among participants with type 1 diabetes and high glycated hemoglobin levels, the use of intermittently scanned continuous glucose monitoring with optional alarms for high and low blood glucose levels resulted in significantly lower glycated hemoglobin levels than levels monitored by fingerstick testing.

The development of continuous glucose monitoring systems (either intermittently scanned systems or real-time systems) has enabled the monitoring of glucose levels without fingerstick testing. Studies have been needed to assess the efficacy of intermittently scanned continuous glucose monitoring with optional alarms for high and low blood glucose levels in persons with type 1 diabetes, particularly in those with high glycated hemoglobin levels and a risk of complications who would benefit the most from decreased glycemia. In the FLASH-UK trial, we aimed to determine whether the use of intermittently scanned continuous glucose monitoring with optional alarms, as compared with traditional monitoring of blood glucose levels with the use of fingerstick testing, would reduce glycemia and increase treatment satisfaction over a 24-week period in persons with type 1 diabetes and high glycated hemoglobin levels.

Methods

TRIAL DESIGN AND OVERSIGHT

We conducted an open-label, parallel-group, multicenter, randomized, controlled trial at seven specialist diabetes clinics and one primary care center in the United Kingdom. The device manufacturer played no part in the design, funding, or conduct of the trial. The trial was conducted in accordance with the principles of the Declaration of Helsinki, and oversight was provided by the trial steering committee and an independent data monitoring committee. The protocol, available with the full text of this article at NEJM.org, was approved by the Greater Manchester West Research Ethics Committee. The trial protocol has been published previously.

The first author and the ninth through the twelfth authors vouch for the accuracy and completeness of the data and for the fidelity of the trial to the protocol. All the authors made the decision to submit the manuscript for publication.

PARTICIPANTS

Participants who were at least 16 years of age and who had had type 1 diabetes for at least 1 year and a glycated hemoglobin level of 7.5 to 11.0% while receiving either continuous subcutaneous insulin infusion or multiple daily injections were eligible. Key exclusion criteria were the current use of real-time continuous glucose monitors or intermittently scanned continuous glucose monitoring for more than 4

weeks within the previous 12 weeks, pregnancy or planned pregnancy, and complete loss of awareness of hypoglycemia, as judged by the investigators. Full inclusion and exclusion criteria are provided in the supplementary appendix , available at NEJM.org. All the participants received oral and written information about the trial before they provided written informed consent.

TRIAL PROCEDURES

Participants were randomly assigned in a 1:1 ratio to undergo intermittently scanned continuous glucose monitoring or to monitor their own blood glucose levels with the use of fingerstick testing. Randomization was performed with a Web-based system (Sealed Envelope) that used stochastic minimization to balance treatment assignments according to trial center, category of baseline glycated hemoglobin level (7.5 to 9.0% or >9.0 to 11.0%), method of treatment (multiple daily injections or continuous subcutaneous insulin infusion), previous participation in a structured education program regarding diabetes (yes or no), and current use of a bolus calculator (yes or no).

The device used in the intervention group was the FreeStyle Libre 2 (Abbott Diabetes Care) intermittently scanned continuous glucose monitor with optional alerts. This device met the safety, health, and environmental protection requirements in the European Union and had received Conformité Européenne (CE) marking. The glucose sensor was worn on the arm for 14 days. A handheld reader, mobile telephone application (app), or both displayed current and historical glucose data and provided optional alarms at glucose thresholds that were set by the user. Participants in the usual-care (control) group continued to monitor their own blood glucose levels with the use of fingerstick testing. All trial devices were provided to the participants free of charge.

The trial included six visits for participants in the intervention group and seven visits for those in the usual-care group (see the supplementary appendix). Owing to the coronavirus disease 2019 (Covid-19) pandemic, trial visits were conducted either in person or by means of telephone, text messaging, or the Internet. Before randomization, all the participants underwent blinded continuous glucose monitoring with the use of a FreeStyle Libre Pro continuous glucose monitoring device for 10 to 14 days. Participants in the usual-care group attended an additional visit at 22 weeks to have another continuous glucose monitoring sensor fitted to obtain blinded data. This sensor was worn at 22 to 24 weeks to allow for a comparison of blinded sensor data with data in the intervention group. Education about the use of sensor data and glucose data obtained by fingerstick testing and about treatment was provided to both groups at randomization and at 4 and 12 weeks. Additional information about how the participants could use glucose data according to their assigned treatment is provided in the supplementary appendix .

The glycated hemoglobin level was measured at screening and at 12 and 24 weeks locally with the use of a method that was recommended by the International Federation of Clinical Chemistry and Laboratory Medicine and consistent with the guidelines of the National Glycohemoglobin Standardization Program. Participants who were receiving care through telemedicine performed a capillary test at home with the use of a glycated hemoglobin kit (TDL TINY). The capillary blood sample was then mailed to the Doctors Laboratory and was analyzed with the use of the Tosoh G8 HPLC Analyzer system, which had previously been shown to be similar to interlaboratory methods; in one study involving 240 participants, the percentage of participants with glycated hemoglobin levels within 5% of venous levels ranged from 96 to 99%. LibreView software was used to download sensor data.

OUTCOMES

The primary outcome was the glycated hemoglobin level at 24 weeks after randomization. Prespecified secondary outcomes included the glycated hemoglobin level at 12 weeks and the percentage of participants with a glycated hemoglobin level of 7.0% or less, the percentage of those with a glycated hemoglobin level of 7.5% or less, and a reduction in the glycated hemoglobin level of at least 0.5 percentage points or at least 1.0 percentage point at 12 weeks and 24 weeks. Prespecified outcomes based on sensor data and calculated over the last 2 weeks of follow-up included the percentage of time that the sensor glucose measurement was in the target range of 70 to 180 mg per deciliter (3.9 to 10.0 mmol per liter), the duration of hypoglycemia and hyperglycemia, the mean glucose level, and glucose variability.

Outcome questionnaires that were completed by the participants at baseline and at the end of the trial included the following: the Type 1 Diabetes Distress Scale (T1-DDS) questionnaire the Diabetes Fear of Injecting and Self-Testing Questionnaire, Fear of Self-Injection component (D-FISQ FSI) the Diabetes Eating Problem Survey–Revised (DEPS-R) the Diabetes Treatment Satisfaction Questionnaire (DTSQ), with scores ranging from 0 to 36 and higher scores indicating greater satisfaction the Patient Health Questionnaire 9-item version (PHQ-9); and the Glucose Monitoring Satisfaction Survey (GMSS), with scores ranging from 1 to 5 and higher scores indicating greater satisfaction with glucose monitoring. Further details regarding these questionnaires and secondary outcome measures are provided in the supplementary appendix .

References

1. B.X Shagzatova,, Endocrinology'
2. S.I Ismailov,, Endocrinology'
3. Mark S. New York: Thieme Medical Publishers. 7 2010. Greenberg. ,, A guide to neurosurgery
4. Internet networks.
5. Causes of diabetes
6. Types of diabetes

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERBS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Ibroximova Dilyora Inomjon kizi

Fergana State University, Linguistics (English), 2nd level

Mahmudova Guljahon Qosimovna

Fergana State University, Doctor of Philosophy

dilyoratorolqinova@gmail.com

Abstract: In this article, the main features of the English and Uzbek verbs were analyzed. The main differences between Uzbek and English verbs were shown.

Key words: verb, action, state of being, feel, smell, characteristic, situation, literary language, morphological feature, suffix, presence, personal verb, impersonal verb.

The verb is one of the active word groups in all languages. The verb has a wide semantic range, but mainly means a situation that gives the idea of action and action. The learning of the verb word group is inextricably linked to other word groups. The largest group of words is also a verb. Mahmoud Zamakhshari, who was born in Khorezm, wrote several works on linguistics. The work "Muqaddimat-ul Adab" consists of five parts, in the form of nouns, verbs, connectives, noun changes, verb changes. Created. Zamakhshari was the first scientist to group verbs according to their stem. Zamakhshari's place in the study of morphology is incomparable. [1] In the study of the history of the formation of the old Uzbek literary language, one of the important written sources in the work "Tafsir" is used a lot of words of the verb group and in colorful forms. Together with the aspects specific to the old Uzbek language, aspects related to the language of the ancient Turkic times are also shown. The grammatical meanings of personal, tense and mood are expressed in the verb forms mentioned in the work.

In this work, full and shortened forms of verbs are used, and detailed information about the word group of verbs is given. [2] Our scientists have noted the work "Muhabbatnoma" which contains all-Turkish features as an example of the old Uzbek written literary language. Indeed, several morphological features are noted in the work. We can know this from the given information about the verb phrase. Some of the verb forms in "Muhabbatnoma" correspond to the old Uzbek language. But the grammatical devices used in some verb forms are characteristic of the language of much earlier times. [3]

In the 14th century, there are two other works whose author is unknown, the first of which is the dictionary "Translator". This dictionary consists of 76 pages and consists of four parts. The first part is devoted to the name, the second part is devoted

to the issue of verb tense and action noun, the third part is to the type and declension, and the fourth part is to the use of the word. The first three parts of this work are devoted to morphology, and mainly the verb word family is studied. 8 The second work is the work "At-tuhfa", which also has a very extensive study of the verb family. is given. The categories of verb proportion, indivisibility, person, mood, and tense are covered in detail. This work reflects on the relationship between the unknown, togetherness, addition, and identity.

A peculiarity of English verbs is that, in addition to semantic verbs, as in Russian, there are modal and auxiliary verbs, linking verbs, which are usually not translated in any way, but have additional semantic carries a load. One of the unique features of English verbs is that they can be regular or irregular. Irregular verbs differ from regular verbs in that the past tense is formed by adding the suffix.

You should use dictionaries, textbooks and a special table available on the Internet to find out what form an irregular verb has in the past or future tense.

Another feature of English verbs is the presence of personal and impersonal verbs. Personal verbs act as a predicate in a sentence whenever there is a subject. Impersonal verbs include participles, for example. They rarely act as a predicate, they perform the functions of the rest of the sentence.

The distinctive features of English verbs include the way they are formed. There are simple, complex and derived verbs. Simple ones consist only of the root and the ending of the word, for example, hit - hit. Compound verbs are formed by adding the roots of words, for example, to grow - to grow. Derived verbs contain additions and suffixes in addition to the root. Example: dislike - dislike.

When learning English, you should devote a lot of time to the verb to be, which is already a characteristic in itself. It performs four functions, most often it plays the role of a semantic verb and a linking verb. Any sentence in English cannot be made without a verb, so to exist exists where there is no semantic verb and there is a compound nominal predicate, for example, I am a student, in Russian " "I am a student" is translated.

A verb is a group of words that expresses an action, state or process and has tense, inclination, ratio, perfect, modality and other such grammatical features. Verbs are words that express action. In grammar, the meaning of action is very broad, it includes actions represented by verbs such as to run (yugurmoq), to swim (suzmoq), situations represented by verbs such as to sit down (o'tirmoq), to stand (turmoq), mental changes represented by verbs such as to surprise, to worry, biological phenomena represented by verbs such as to blossom, to grow, and similar actions and events contains z. In addition to the fact that all of the above have their own specific forms, there is also a common aspect for all of them, that is, they are events that occur in relation to time. A verb is an independent set of words that expresses an action, state

or process, that is, an action such as the appearance and change of a certain sign. All such meanings specific to the verb go back to the general meaning of action, which helps to distinguish it from other groups of words. As Yu.S. Maslov pointed out, a verb is a group of words that expresses the grammatical significance of a sign, an action that occurs over time.

There are similarities and differences in the mood category of the verb word group in English and Uzbek languages. Indicative mood in Uzbek corresponds to the mood of message, and imperative mood to the mood of command. But English does not have a mood similar to the objective mood in Uzbek, so we can compare the meaning it expresses with Indicative mood (message mood). For example: I want to be a teacher - Men o'qituvchi bo'lmoqchiman.

The important thing is that the verb reflects the characteristics of the action that takes place during a certain period of time. These features are manifested in the personal forms of the verb, and therefore the syntactic function of the personal forms of the verb is to be used only as a predicate in the sentence. The word change system of the verb is much richer and more diverse than other word groups. It has not only the synthetic method characteristic of inflectional languages, but also the addition of formants to the root or the analytical method. It should be noted that the verb is the only group of words that has analytical forms. If we pay special attention to the word changing system of verbs, we can see that the suffixed verbs formed by the affixation method are quite rare and the compound verbs formed by the conversion method are quite numerous.

Verbs show action (walk, run, write) or a state of being (be, feel, smell, and seem). Verbs have several characteristics: form, tense, person, number, voice, and mood. Some verbs can stand alone in sentence; other verbs are helping verbs. Helping verbs are forms of the words do, be, and have, or the words shall/will, might/must, would/could/should, and can/may. They combine with other verbs to form a complete verb phrase (e.g. was sleeping).

Other verbs are called linking verbs. Linking verbs link the subject of a sentence to a description that follows. Linking verbs include forms of the verb be and the verbs seem, appear, become, grow, remain, stay, prove, feel, look, smell, sound, and taste.

English also has modal verbs. They are given special attention because these parts of speech differ from other English verbs in a number of features. They are indicators of the characteristic of action and are used together with semantic verbs. For example, a modal verb must express a request to perform an action. I go to school. I have to go to school.

Modal verbs never have the endings -ing, -s and -es. In some cases, modal verbs can be replaced by their equivalents or equivalent universal verbs. Equivalents are usually used instead of modal verbs in the past and future tenses.

Equivalent universal verbs, in addition to the modal function, can be performed by others, including semantic ones. For example, to allow is translated as "to allow, to allow" and can replace the verb may. Also, modal verbs are used without auxiliary verbs and with a participle.

In conclusion, we can say that our scientists have been working on the verb-word group since ancient times. Until now, this phrase is being analyzed in depth and news is being introduced. Verb vocabulary is a very broad topic. No group of words can be imagined without a group of verbs. The center of the sentence is the participle, and the participle is mainly expressed by the verb. That is why the verb forms the main content of the sentence. This phrase has been the cause of many debates and discussions, and is being studied by scientists to this day.

References:

1. Jamolxonov X. Hozirgi o'zbek adabiy tili – T.: Cho'lpon, 2008. – 240 b.
2. Abdurahmonov O'zbek tili grammatikasi – T.: Cho'lpon, 2004. – 280 b.
3. G'afforov Ingliz tili grammatikasi – Toshkent , 2005. – 220 b
4. Gaziyeva M. The pragmatics of the prosodic means// International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA. – 2021. Volume – 7. Issue – 5. May 30. P. 229-234
5. Gaziyeva M. The Scientific Paradigm Of Acoustic Phonetics// Academic Leadership (Online Journal) ISSN: 1533-7812, Vol-21-Issue-05-May-2020, 137-143 page
6. Gaziyeva M. On the Matters of the Phonosyntactics//Anglisticum-International Journal of Literature, Linguistics and Interdisciplinary Studies. Volume 7, Issue 5. – Kosovo (Macedonia), 2018
7. Gaziyeva M., Jonridova S. ON THE CONTENT STRUCTURE OF THE TEXT// International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA. – 2021. Volume – 104. Issue – 12. December 30. P. 487-490
8. Gaziyeva M., Burxanova M. About Innovative Methodology In Mother Tongue Lessons.//International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA. – 2021. Volume – 104. Issue – 12. December 30. P. 501-504
9. Khakimov, M. K., & ugli Melikuziev, A. L. (2022). The History of Paralinguistic Researches. *International Journal of Culture and Modernity*, 13, 90-95.
10. ogli Melikuziev, A. L. (2022). HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126-128.

HUDUDDA ERKIN RAQOBAT MUHITNI SHAKLLANTIRISH ORQALI TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

Boliyev Alisher Sobirovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, sektor hududlarida erkin raqobat muhitini shakllantirish orqali tadbirkorlikni rivojlantirish masalalari, ularga yaratilgan shart-sharoit va qarorlar haqida soʻz yuritilgan.

Kalit soʻzlar: tadbirkorlik, inklyuziv barqarorlik, investitsiya, biznes, mulk, kafolat, pul, kapital, transplatatsiya, taraqqiyot, iqtisodiy oʻsish, kambagʻallik.

Annotation: This article discusses the issues of entrepreneurship development by creating an environment of free competition in the regions of the sector, the conditions and decisions created for them.

Key words: entrepreneurship, inclusive sustainability, investment, business, property, guarantee, money, capital, transplantation, development, economic growth, poverty.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития предпринимательства путем создания среды свободной конкуренции в регионах отрасли, условия и решения, созданные для них.

Ключевые слова: предпринимательство, инклюзивная устойчивость, инвестиции, бизнес, собственность, гарантия, деньги, капитал, трансплантация, развитие, экономический рост, бедность.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING FARMONI

TADBIRKORLIK MUHITINI YAXSHILASH VA XUSUSIY SEKTORNI RIVOJLANTIRISH ORQALI BARQAROR IQTISODIY O‘SISH UCHUN SHART- SHAROITLAR YARATISH BORASIDAGI NAVBATDAGI ISLOHOTLAR TO‘G‘RISIDA

2022 — 2026-yillarga moʻljallangan Yangi O‘zbekistonning [taraqqiyot strategiyasini](#) amalga oshirish, shuningdek, inklyuziv va barqaror iqtisodiy oʻsishga erishish orqali kambagʻallikni ikki barobarga qisqartirish, iqtisodiyotda raqobatni taʼminlash, tadbirkorlik subyektlariga teng sharoitlar yaratish, bozor munosabatlariga toʻlaqonli oʻtishni jadallashtirish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, xususiylar hajmini keskin oshirish hamda biznes doiralarning ishonchini yanada mustahkamlash maqsadida:

1. Quyidagilar iqtisodiy o‘shishni ta’minlashda xususiy sektorning rolini oshirish, barcha tarmoq va sohalarda xususiy sektorning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishning asosiy yo‘nalishlari etib belgilansin:

xususiy mulk daxlsizligi va tadbirkorlik faoliyati erkinligini kafolatlash borasidagi institutsional va ma’muriy islohotlarni davom ettirish hamda bu borada qonun ustuvorligini ta’minlash;

qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallanmagan yer uchastkalarini shaffof tarzda xususiylashtirish mexanizmlaridan, eng avvalo, xususiy investorlarni jalb qilishning muhim omili sifatida foydalanish hamda yerlarni auksionga chiqarishda ularning jozibadorligini oshirish uchun infratuzilma va boshqa zaruriy sharoitlarni yaratib berish;

davlat ishtiroki saqlanib qolayotgan tovar va xizmatlar bozorini erkinlashtirish hamda ushbu sohalarga xususiy sektorning kirib kelishi uchun sharoit yaratish, monopoliyaga qarshi organning institutsional salohiyati va vakolatini kuchaytirish orqali sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish;

“tartibga soluvchi gilotina” usulini manzilli qo‘llash orqali imtiyozlar, eksklyuziv huquq va ustunliklarni bekor qilish;

davlat ishtirokidagi korxonalar va tijorat banklarini transformatsiya qilish hamda xususiylashtirishni jadallashtirish, iqtisodiyotda samarasiz ishlayotgan korxonalar ulushini kamaytirish hisobiga sifat jihatidan yangi, xususan, ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) tamoyillariga asoslangan investitsiyalar va ishlab chiqarish unumdorligi yuqori bo‘lgan texnologiyalarning ko‘payishini rag‘batlantirish;

pul va kapital bozorlarini yanada erkinlashtirish hisobiga moliya bozoridagi turli segmentlarning rivojlanishiga turtki berish, shu orqali xususiylashtirilgan va transformatsiya jarayonidagi korxonalarga o‘z faoliyatini moliyalashtirishning muqobil manbalarini shakllantirishga sharoit yaratish;

iqtisodiyotning drayver tarmoqlari, xususan, tog‘-kon, neft-gaz, kimyo, qurilish materiallari sanoati va boshqa sohalarni kafolatlangan xomashyo bazasi bilan ta’minlash uchun geologiya-qidiruv ishlariga, qazib chiqarish va qayta ishlash jarayoniga xorijiy investorlarni jalb qilishni jadallashtirish, mineral xomashyo bazasi zaxiralarini ko‘paytirishni qo‘llab-quvvatlash;

energiya resurslari, transport va kommunikatsiya bozorlarini rivojlantirish va sohaga xususiy investitsiyalar kirib kelishi uchun sharoitlar yaratish; ichimlik va oqova suv ta’minoti, issiqlik ta’minoti, obodonlashtirish, yo‘l qurilishi, aviatsiya infratuzilmasi sohasida davlat-xususiy sheriklik loyihalarini keskin ko‘paytirish;

barcha soha va tarmoqlarda korrupsiya holatlarining har qanday ko‘rinishiga nisbatan murosasiz munosabatda bo‘lish va unga qarshi ayovsiz kurashish;

davlat ishtirokidagi korxonalar va tijorat banklarida korporativ boshqaruvning zamonaviy usullarini, shu jumladan “komplaens” nazorat tizimini keng joriy etish, xaridlar tizimi shaffofligini ta’minlash orqali korrupsiyaning oldini olish.

2. Xususiylashtirish jarayonlarini jadallashtirish, investitsiyaviy muhit jozibadorligini oshirish hamda davlat aktivlarini (davlat aksiya paketlari, ulushlari, ko‘chmas mulk obyektlari) sotib olgan investorlarga qo‘shimcha qulayliklar yaratish maqsadida:

qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallanmagan yer uchastkalarini mulk huquqi asosida auksion orqali sotishda davlat aktivlarini sotishda qo‘llaniladigan uch yilgacha bo‘lib-bo‘lib to‘lash tartibi tatbiq etilsin;

bo‘lib-bo‘lib to‘lash sharti bilan sotilgan davlat aktivlari va qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallanmagan yer uchastkalari bo‘yicha kamida 35 foiz miqdoridagi dastlabki to‘lovni bir yo‘la amalga oshirgan xaridorlarga mazkur davlat aktivlari va yer uchastkalarini kredit ta’minoti sifatida garovga qo‘yish huquqi berilsin.

Vazirlar Mahkamasi bir oy muddatda mazkur bandning [uchinchi xatboshisi](#) bilan joriy etilayotgan davlat aktivlari va yer uchastkalarini kredit ta’minoti sifatida garovga qo‘yish huquqini berish bo‘yicha tartibni ishlab chiqib tasdiqlasin.

3. 2022-yil 1-maydan boshlab ro‘yxati Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan xorijiy davlatlar fuqarolariga O‘zbekiston Respublikasida yashash guvohnomasini talab qilmagan holda, yangi barpo etilayotgan quyidagi ko‘chmas mulk obyektlarini (bundan yer uchastkasi mustasno) sotib olish tarzida investitsiya kiritish huquqi berilsin:

Toshkent viloyati, Toshkent va Samarqand shaharlarida — qurilish davrida tuzilgan shartnomalarga asosan qiymati 150 000 AQSh dollari ekvivalentidan, foydalanishga qabul qilingan ko‘chmas mulk obyektlarida qiymati 180 000 AQSh dollari ekvivalentidan kam bo‘lmagan ko‘chmas mulk obyektlari;

boshqa hududlarda — qurilish davrida tuzilgan shartnomalarga asosan qiymati 70 000 AQSh dollari ekvivalentidan, foydalanishga qabul qilingan ko‘chmas mulk obyektlarida qiymati 85 000 AQSh dollari ekvivalentidan kam bo‘lmagan ko‘chmas mulk obyektlari.

Bunda, mazkur bandda nazarda tutilgan ko‘chmas mulk obyektlarini sotib olish xorijiy davlatlar fuqarolariga O‘zbekiston Respublikasida doimiy ro‘yxatdan o‘tish va yashash guvohnomasini olish uchun asos bo‘lmaydi.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoniga [6-ilovaga](#) muvofiq xorijiy mamlakatlar fuqarolariga ko‘chmas mulk sotib olish sharti bilan O‘zbekiston Respublikasida yashash guvohnomasini olish uchun talab etiladigan ko‘chmas mulk qiymati miqdori Toshkent viloyati va Toshkent shahrida 400 000 AQSh dollaridan 300 000 AQSh dollari ekvivalentigacha kamaytirilsin.

5. Iqtisodiyotda raqobat muhitini yanada yaxshilash va xususiy sektor oldidagi byurokratik to‘siqlarni qisqartirish maqsadida Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, Monopoliyaga qarshi kurashish qo‘mitasi, Moliya vazirligi va Adliya vazirligining quyidagi takliflari ma’qullansin:

a) oxirgi kalendar yilida tovarlar (xizmatlar)ni sotishdan tushgan tushumi bazaviy hisoblash miqdorining o‘n ming baravaridan oshmaydigan yuridik shaxslar yoki yakka tartibdagi tadbirkorlar yoxud shaxslar guruhini (tabiiy monopoliya subyektlari, davlat xaridlari va birja savdolari ishtirokchilari, mahsulotlarining narxлари davlat tomonidan tartibga solinadigan xo‘jalik yurituvchi subyektlardan tashqari) tovar yoki moliya bozorlarida ustun mavqe egallagan deb e’tirof etmaslik hamda ularga nisbatan monopoliyaga qarshi choralarni qo‘llamaslik;

b) 2022-yil 1-sentabrdan boshlab, raqobatga qarshi harakatlarni sodir etgan xo‘jalik yurituvchi subyektlarga nisbatan quyidagilar uchun moliyaviy jarimalarni qo‘llash:

tovar va moliya bozorida raqobatni cheklashga olib keluvchi kelishuvlar (kelishib olingan harakatlar) va iqtisodiy faoliyatni muvofiqlashtirish;

tovar va moliya bozoridagi ustun (monopol) mavqeni hamda yuqori muzokara ustunligini suiiste’mol qilganlik, ijtimoiy va strategik ahamiyatga ega mahsulotlar narxlarini asossiz oshirganlik va insofsiz raqobat;

xo‘jalik yurituvchi subyektlarni qo‘shib yuborishda, qo‘shib olishda va ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) aksiyalarni (ulushlarni) sotib olish bo‘yicha bitimlar tuzishda raqobat to‘g‘risidagi qonunchilikni buzganlik;

ommaviy savdolarida raqobatga zid harakatlar amalga oshirganlik va monopoliyaga qarshi talablarni buzganlik.

(Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 09.04.2022-y., 06/22/101/0288-son; 01.06.2022-y., 06/22/145/0459-son; 10.09.2022-y., 06/22/220/0812-son)

Bugungi kunda hududlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanishda kichik biznes sektorini qo‘llab-quvvatlash va qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish sohasidagi davlat siyosati 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi belgilangan ustuvor yo‘nalishlar asosida olib borilmoqda. Jumladan, Harakatlar strategiyasida faoliyat ko‘rsatayotgan erkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonalarini samaradorligini oshirish, yangilarini tashkil etish, yo‘l-transport infratuzilmasini yanada rivojlantirish, shuningdek, davlat mulki xususiylashtirilgan ob’ektlar bazasida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish vazifalari belgilangan. Shuni ta’kidlash lozimki, o‘rta va kichik biznes tushunchasini aniqlashda yagona yondashuv mavjud emas. Iqtisodiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, kichik va o‘rta biznes mezonlarini aniqlash uchun ikkita

umumiy yondashuv mavjud bo‘lib, birinchi miqdoriy yondashuv o‘z ichiga ishlovchilar soni, ishlab chiqarish quvvati, sotish hajmi, aktivlar qiymati va shu kabi mezonlarni qamrab oladi. Boshqa tomondan, sifat yondashuviga ustunlik berilganda, ya’ni biznesning ta’rischilari va boshqaruvchilari o‘rtasidagi konsensus, ta’rischilar yoki boshqaruvchilarni o‘z zimmasiga olishi mumkin bo‘lgan biznes riskining darajasi, ta’rischilar yoki boshqaruvchilarning biznes ishidagi pozitsiyasi va raqobat doirasida biznesdagi vaziyatga bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqishda ba’zi mezonlar sub’ektiv xarakterga ega bo‘lib qolishi mumkin. Xususan, Turkiyada kichik va o‘rta biznesni aniqlashda “Sanoat va savdo vazirligi faoliyatini tashkil etish va majburiyatlari to‘g‘risida”gi qonunga qo‘shimcha moddalariga asosan xodimlar soni 250 nafar va yillik sotishdan tushgan tushum yoki balans qiymati 25 mln. turk lirasigacha bo‘lgan mezonlar belgilangan. 2012 yida mazkur qoidalarga o‘zgartirishlar kiritilgan bo‘lib, xodimlar soni 250 nafar va yillik sotishdan tushgan tushum yoki balans qiymati 40 mln. turk lirasigacha bo‘lgan mezonlar asosida aniqlanadi. Baginova va Belomestnovlar (2015) ta’kidlashicha, jahon iqtisodiyotining rivojlanish tajribasidan ko‘rinib turibdiki, davlatning xavfsizligi, raqobatbardoshligi va barqarorligi kichik biznesning rivojlanish darajasiga bog‘liqdir. Kichik biznesni rivojlantirish sohasidagi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri ularning qo‘llab-quvvatlashni moliyaviy, mulkiy, huquqiy, infratuzilmaviy, uslubiy va boshqa barcha spektrdagi mexanizmlarini sifatli yangi darajadagi chora-tadbirlar va instrumentlarni shakllantirish bilan belgilanadi (Kolpakidi, 2019). Jahon iqtisodiyotida yuqori natijalarga erishgan mamlakatlar tajribasi ko‘rsatmoqdaki, mazkur mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali, aholining turmush darajasini yuksaltirishga erishilgan. Masalan, YeIga a’zo mamlakatlarda 67 foiz, Germaniyada 65 foiz, AQShda 52 foiz, Yaponiyada 80 foiz va YeI mamlakatlarida 70 foiz banda aholining ulushi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasiga to‘g‘ri keladi (Zunnunova X., 2018).

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, raqobat va monopoliya biznesning asoslaridan hisoblanadi, agarda raqobat bo‘lmasa, sifatli mahsulotlarning ishlab chiqarilishi kuzatilmaydi, tashkilotlarda ungga bir raqobat topilishi mahsulotlarning sifatini oshishiga sabab bo‘ladi.

Yuqori qo‘shilgan qiymatli raqobatdosh, sifatli mahsulot ishlab chiqarish, mineral-xomashyo va qishloq xo‘jaligi resurslarini chuqur qayta ishlash bo‘yicha yuqori texnologiyali zamonaviy ishlab chiqarishlarni barpo etishga xorijiy va mahalliy investisiyalarni jalb etish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishda, hududlarning ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks hamda samarali foydalanish hamda aholi bandligini ta’minlash va daromadlarini oshirishda KSZlarning faoliyatini samarali tashkil etishda quyidagilar muhim hisoblanadi.

1. Kichik sanoat zonalarini tashkil etishda muhandislik-kommunikatsiya hamda transport infratuzilmasini qurish bo'yicha loyihalarning o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlash.

2. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidan kelib chiqib, kichik sanoat zonalarida faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes subyektlariga ijara to'lovlarini tabaqalashtirish, iqtisodiy faol bo'lmagan hududlardagi kichik sanoat zonalarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlari asosida respublika byudjetidan moliyalashtirish.

3. Kichik sanoat zonalarida faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes sub'ektlariga berilayotgan soliq va majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar berish tartibini faoliyat turlari bo'yicha qayta ko'rib chiqish.

Mamlakatimizda mahalliy mineral-xom ashyo resurslarini chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shimcha qiymatga ega raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarishni ta'minlaydigan zamonaviy korxonalar tashkil etish, hududlarning ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks va samarali foydalanish, shu asnoda yangi ish o'rinlari yaratish va aholi daromadini oshirish uchun to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalarni jalb qilishning muhim omili sifatida erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini barpo etishga alohida e'tibor berilmoqda. Kichik sanoat zonalarining tashkil qilinishi zamonaviy raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish turlarini tashkil etish, yangi ish o'rinlari yaratish hamda aholi daromadlarining o'sishini ta'minlashga, mamlakat yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish va hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, Prezident Sh. Mirziyayev tomonidan ta'kidlab o'tilganidek: "Biz iqtisodiyotimizga sarmoya kiritishga intiladigan investorlar uchun hududlar va tarmoqlar bo'yicha investisiya loyihalarini puxta shakllantira olsak, bu masalada ijobiy natijaga erishish mumkin. Bu borada erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarida biznes sub'ektlarini joylashtirish, ularga imtiyoz va preferensiyalar berishni tashkiliy va huquqiy jihatdan tartibga solish lozim".

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ayranci A.E. & Ayranci E. (2015). A Research on Job Satisfaction Factors of Private Entrepreneurs: The Case of Beylikduzu Organized Industrial Zone. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 268 – 277.
2. Celik, A. & Akgemici, T. (2007). *Girisimcilik kulturu ve Kobi'ler [The culture of entrepreneurship and SMEs]*. Ankara: Gazi Publications.
3. <http://parliament.gov.uz/uz/events/committee/23612/>.
4. <http://stat.uz>.
5. <http://uza.uz/oz/politics>.
6. <http://www.doingbusiness.org/data>.
7. <https://uzlidep.uz/news-of-party/3976>.

8. Smallbone, D., Piasecki, B., Venesaar, U., Todorov, K. & Labrianidis, L. (1999). Internationalization and SME development in transition economies: An international comparison. *Journal for Small Business and Enterprise Development*, 5(4), 363–375.

9. Stevenson, L. (2010). *Private sector and enterprise development: Fostering growth in the Middle East and North Africa*. Canada: IDRC Publications.

10. *The economic development of Spain* / International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) -Baltimore, 1967.

TASVIRIY SAN'AT TA'LIMINING MAQSAD VA VAZIFALARI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Rustamova Umida Ulug'bek qizi

Qo'qon davlat pedagogika inistituti

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi

2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida tasviriy san'at fanini o'qitishning maqsad va vazifalari haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, rasm, milliylik, badiiy fikr, iqtidor

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at o'quv predmetining maqsadi barkamol, komil insonni ayniqsa, badiiy madaniyatini shakllantirishdir.

Tasviriy san'at o'quv predmeti har bir inson uchun zarur bo'lgan badiiy madaniyatga doir elementar bilim va malakalar beradi. Chunki, har bir o'quvchi kelajakda qaysi sohada ishlashidan qat'iy nazar u ishdan tashqari vaqtlarida dam olishi, hordiq chiqarishi, ish vaqtida sarflangan quvvatini tiklashi kerak bo'ladi. Bunga u yuksak badiiy saviyada ishlangan san'at asarlari bilan muzey, ko'rgazmalar va boshqa joylarda tanishish, ularni idrok etish, ulardan zavqlanish orqali erishadi. Shuningdek, ko'pchilik o'quvchilar o'zlarining kelajak hayotlarida ma'lum miqdorda rasm ishlashlariga to'g'ri keladi.

Rasm chizishni bilish, faqat rassomlar, dizaynerlar, me'morlar uchungina emas, u o'qituvchilar, injenerlar, mediklar, quruvchilar, agronomlar, harbiylar, olimlar uchun ham zarurdir. Ularning har biri o'z faoliyatlarida rasm, sxemalar, diagrammalar, eskizlar orqali so'z bilan tushuntirib bo'lmaydigan o'z g'oya va fikrlarini tasvirlab ko'rsatishga harakat qiladilar. Lekin bu maktablarda tasviriy, amaliy va me'morchilik san'atlaridan chuqur va keng bilim va malakalar berish kerak ekan, degan ma'noni bildirmaydi.

Maktablar o'z nomiga ko'ra umumiy o'rta ta'lim maktablari deb nomlanib, bolalarga boshqa fanlar qatori tasviriy, amaliy va me'morchilik san'atlaridan umumiy, elementar bilim va malakalar berishni vazifa qilib qo'yadi. Yana shuni ham qayd qilish lozimki, umumiy o'rta ta'lim maktablari rassomlarni tayyorlamaydi, iqtidorli bolalar bilan ishlash, ularni rivojlantirish bilan ham shug'ullanishni nazarda tutmaydi. Rassomlar tayyorlash, iqtidorli bolalar bilan ishlash maktab to'garaklarida, maxsus maktab va akademik litseylarda, kollej va oliy o'quv yurtlarida amalga oshiriladi. Shuning uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida haddan ziyod, bolalarni qiynab qo'yadigan, ortiqcha zo'riqishga olib keladigan topshiriqlar berishga harakat qilish to'g'ri emas. Maktablarda

tasviriy san'atdan beriladigan elementar bilim va malakalarga yarasha o'qitish metodlarini qo'llash zarur bo'ladi. Biroq tasviriy san'atdan oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida qo'llanilayotgan o'qitish metodlarining ayrim jihatlaridan foydalanish inkor etilmaydi. Shuningdek, ulardan to'laligicha umumiy o'rta ta'lim maktablarida foydalanish ham pedagogik jihatdan to'g'ri emas.

Maktabda tasviriy san'at mashg'ulotlarining vazifalari. Tasviriy san'at darslarining o'ziga xos, maxsus vazifalari borliqdagi va san'atdagi go'zalliklarni ko'ra bilish, idrok etish, tushunish va qadrlashga o'rgatish, estetik va badiiy didni o'stirish, bolalar badiiy fikr doirasini kengaytirish, badiiy ijodiy qobiliyat va fantaziyani rivojlantirish, tasviriy san'atning nazariy asoslari (yorug'soya, rangshunoslik, perspektiva, kompozitsiya) bilan tanishtirish, rasm ishlash, haykal yasash, badiiy qurish-yasash, kuzatuvchanlik, ko'rish xotirasi, chamalash qobiliyati, fazoviy va obrazli tasavvurlarni, abstrakt va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish, tasviriy, amaliy me'morchilik san'at asarlarini tushungan holda o'qiy olishga o'rgatish, san'atga nisbatan qiziqish uyg'otish, uni qadrlashga, sevishga o'rgatish.

Tasviriy san'at darslarining qo'shimcha vazifalari borliqni, hayotni bilishga ko'maklashish, milliy g'urur va milliy istiqloq mafkurasini amalga oshirish, bolalarda axloqiy (vatanparvarlik), mehnat, jismoniy tarbiyani amalga oshirish, bolalarni turli kasb va hunarlarga yo'llash.

Tasviriy san'at o'quv predmetining maqsadi va vazifalari haqida to'xtalganda yana shuni qayd qilish lozimki, u maktabda o'qitiladigan deyarli barcha o'quv predmetlari bilan bog'lanadi va ular yuzasidan materiallarni o'zlashtirishga samarali ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, u o'qish, adabiyot, geografiya, tabiatshunoslik, biologiya, tarix, matematika, mehnat darslarida alohida ahamiyat kasb etadi. Tasviriy san'at hattoki fizika, jismoniy tarbiya, kimyo, musiqa darslari uchun ham foydalidir. Shuni ham qayd qilish lozimki, tasviriy san'at estetik tarbiyani amalga oshirishga qaratilgan bo'lsada, u axloqiy, mehnat, ekologik, jismoniy tarbiya darslari samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Har qanday o'quv predmeti ta'lim mazmunida, albatta, o'zbek halqi yaratgan beqiyos boy madaniy va ma'naviy merosni o'ziga asos qilib olishi lozim. Shunday ekan, o'zbek halqining dunyoga mashhur bo'lgan me'morchilik, amaliy va tasviriy san'at asarlarini maktablarda boshqa materiallarga qaraganda kengroq va chuqurroq o'rgatilishi talab etiladi. Shu bilan birga maktablarda ta'lim mazmunining viloyat va shaharlar bo'yicha tabaqalashtirilishi ham maqsadga muvofiqdir. Chunki, O'zbekistonning viloyat, shahar, hattoki qishloqlarida amaliy san'at va me'morchilikning rivojlanishida o'ziga xoslik bor. Buni Buxoro, Samarqand, Kattaqo'rg'on, Rishton, Shahrisabz, Nurota,

Marg'ilon, G'ijduvon, Urgut, Xo'jayli va boshqa shaharlarning san'atida ham yaqqol ko'rish mumkin. Milliy san'atimiz bizning faxrimiz, uni biz keng o'rganishimiz tabiiy xoldir. Lekin, jahonda xalqlar tomonidan tan olingan umuminsoniy badiiy qadriyatlar ham mavjud. Ularni o'quvchilarga o'rgatmasdan turib, xalqimiz jahon madaniyatida o'z o'rnini topa olmaydi. Aks holda, o'quvchilarimiz milliy qobiqqa o'ralishib qolib, jahon durdonalaridan bahramand bo'la olmay qoladilar. Shuni alohida qayd qilish lozimki, ko'p asrlik milliy-badiiy madaniyatimiz (tasviriy san'at, dekorativ- amaliy san'at, me'morchilik san'ati) haqida tegishli bilimlar berish bilan bir qatorda o'quvchilarga tasviriy va amaliy san'atdan beriladigan malakalarni unutmasligimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. S.Abdirasilov, B.Boymetov, N.Tolipov Tasviriy san'at.
2. B.Boymetov, N.Tolipov.Maktabdatasviriy san'at to'garagi.
3. Oripov.Tasviriy san'at vauni o'qitish metodikasi.
4. R. Hasanov. Maktabda tasviriy san'at o'qitish metodikasi.

БОЛАЛАР ИШТИРОКИДАГИ ЙЎЛ-ТРАНСПОРТ ҲОДИСАЛАРИНИ КАМАЙТИРИШДА ТАРҒИБОТ-ТАШВИҚОТ ИШЛАРИНИНГ ЎРНИ

*М.Н.Усманова - ТДТрУ, доц.
Б.А.Рахмат - ТДТрУ, кат.ўқит.*

Аннотация: мақолада йўл-транспорт ҳодисалари муаммолари, болалар ишторидаги йўл-транспорт ҳодисалари таҳлили ва бундай бахтсиз ҳодисаларни камайтириш бўйича тадбирлар таклиф этилди.

Аннотация: в статье представлены проблемы дорожно-транспортных происшествий, анализ дорожно-транспортных происшествий с участием детского труда и меры по снижению таких аварий.

Кириш

Кейинги вақтларда йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш тўғрисида оммавий ахборот воситаларида турли йўналишдаги мавзулар ёритилиб бормоқда. Ҳаракат хавфсизлигини таъминлашда инсон йўл ҳаракатининг асосий иштирокчиси: ҳайдовчи, йўловчи, пиёда ва ҳаракатни ташкил қилувчи сифатида қатнашади. Буларнинг ичида ҳайдовчи ва пиёда алоҳида ўрин эгаллайди, шунинг учун ҳаракатни ташкил қилишда унинг психологик, физиологик ва биологик имкониятларини эътиборга олиш зарур.

Пиёдалар хавфсизлигини ошириш қобилияти йўл-транспорт жароҳатининг олдини олиш саъй-ҳаракатлари муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Уларнинг олдини олиш мумкин, чунки пиёдалар йўл транспорт ҳаракатида иштирок этар экан, бу ҳолатни доимий хатар деб қабул қилишлари керак эмас. Пиёдалар учун асосий хавфни ҳаракатланаётган транспорт воситаси эканлиги жуда ҳам яхши маълум ва кўп турли омилларни ўз ичига олади: ҳайдовчилар хулқи, маданияти, йўл ҳаракати қоидалари тўғрисидаги билимлари, транспорт воситаларини бошқариш маҳоратлари айниқса, хавфсиз тезликни танлай олишлари ва маст ҳолда автомобилни бошқаришлари, пиёдалар йўлакчаси ҳолати, йўлдан ўтиш жойи йўқлиги ёки белгиланмаганлиги ва бошқалар[4,5].

Республикамызда Давлат йўл ҳаракати хавфсизлиги хизмати ходимлари, соҳа мутахассислари ва жамоатчилик томонидан ҳаракат хавфсизлигини таъминлаш, йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олиш бўйича муайян тадбирлар ўтказилиб келинмоқда. Шундай бўлсада, автомобиль йўлларимизда инсонларнинг ҳаётдан бевақт кўз юмиши, турли даражада жароҳат олиши билан боғлиқ йўл-транспорт ҳодисалари ҳамон содир бўлиб турибди, энг ачинарлиси жароҳат олганлар орасида ёш болаларнинг булишидир: 2021 йил 5,2 % ўсган, 2022 йил 9 ойига 26,7 % ўсган

Тадқиқот услуги

Йул ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш omillarni aniqlash uchun quyidagi usullarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuv zarur[2,6]:

-Statistik hisob va hisobotni o'rganish usullari-O'rganilayotgan muammoning asosiy nuqtalarini aniqlash uchun amaliyotda statistik hisob va hisobotni o'rganish usullari qabul qilingan.Birlamchi buxgalteriya hisobi va hisobot ma'lumotlarini bir necha yillar davomida o'rganish.

-Эксперт баҳолаш усули таклиф этилаётган болалар иштирокидаги йўл-транспорт ҳодисаларини камайтириш бўйича таклиф этилаётган тадбирларни аниқлаш билан баҳолаш.

Муҳокама ва натижалар

Болалар иштирокидаги йўл-транспорт ҳодисаларининг олдини олиш бўйича тадбирлар ишлаб чиқиш учун юқорида келтирилган статистик маълумотларнинг ўзи камлик қилади. Содир этилган йўл-транспорт ҳодисаларида иштирок этган болаларнинг ёши бўйича таҳлил қилинса, ишлаб чиқилаётган тадбирлар самараси ошган бўлар эди. ЙТХ иштирокчиси бўлган болаларнинг ёшини 1-7 ҳамда 8-15 ёшгача бўлган болалар ёшига ажратиб оламиз.

Тошкент шаҳри кўча в автомобиль йўлларида 2019 йилда 1-7 ёшли болалар иштирокидаги ЙТХ сони 42тани ташкил этса, унинг оқибатида ҳалок бўлган болалар сони 3тани, 8-15 ёшгача болалр иштирокидаги ЙТХ лар сони 105 тани, унинг оқибатида ҳалок бўлган болалар сони 4 нафарни, турли даражада жароҳат олган болалар эса 100 нафарни ташкил этади. Келтирилган маълумотлардан кўриниб турибдики, ЙТХ бўйича барча кўрсаткичлар 1-7 ёшли болаларга нисбатан 8-15 ёшли болалар кўпроқ дуч келишар экан.

Бундай кўрсаткичларнинг сабабини статистик маълумотлар ва тадқиқотлар натижаси асосида тушунтириб ўтишга ҳаракат қиламиз. Одатда 1-7ёшли болаларни болалар боғчаси, мактаб,тўғарақларга қатъий ёши катта яқинлари кузатувида обориб қайтиб олиб келинади.Ўйин майдончаларида ҳам катталар назоратида бўлишади[1,3].

8-15 ёшли болалар эса аҳоли пунктларида мустақил ҳаракатланишади. Демак, болалар иштирокидаги ЙТХ ларнинг олдини олиш бўйича уларга алоҳида тадбирлар ишлаб чиқиш лозим.Ҳозирги умумий таълим Давлат дастурида 4-9 синфларда 17 соатлик Йўл ҳаракати қоидалари бўйича дарслар ўтилади.Шу билан бирга Йўл ҳаракати бош бошқармаси томонидан “Диққат болалар”,”Яшил чироқ”,”Диққат таътил” каби тадбирлар ташкил этилади. Юқоридагиларни эътиборга олиб, 8-15 ёшли болаларни ЙТХ даги иштирокларини камайтириш мақсадида қуйидаги тадбирларни таклиф этамиз:

- 8-15 ёшли болалар таълим олаётган мактаб,лицей каби таълим муассаларида Йўл ҳаракати қоидалари бўйича дарс соатларини кўпайтириш;

-Президентимизнинг Йўл ҳаракати қоидалари бўйича дарсларни ўтиш бўйича Жиззах тажрибасини оммалаштириш;

- Йўл ҳаракати қоидалари бўйича дарсларнинг назарий ва амалий қисмларининг муносиблиги асосида ўқитишни ташкил этиш;

- Йўл ҳаракати қоидалари бўйича дарсларни имкони борича соҳа мутахассисларини жалб этиш;

- Ижтимоий тармоқларга йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш масалалари бўйича ташвиқот-тарғибот материалларини жойлаштириш

-Оммавий ахборот воситаларининг болалар учун тайёрланган дастурларида Йўл ҳаракати қоидаларига бағишланган мавзуларни кўпроқ ёритиш. «Ўзбекистон», «Yoshlar», «O'zbekiston 24», «Тошкент»

телеканалларида («Автопатруль», «Пойтахт йўллари», «Мобил репортер» каби телекўрсатувларга ўхшаш) махсус теле- ва радиокўрсатувлар ташкил этиш, йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш масалалари бўйича ДЙҲХХ масъул ходимларининг мунтазам чиқишини назарда тутиш.

4. Болаларга Йўл ҳаракати қоидалари ўргатилишини ташкил этиш учун махсус жиҳозланган автобурчаклар яратиш.

5. Ўзбекистон ёшлар иттифоқининг бошланғич ташкилотлари томонидан нур қайтарувчи қурилмаларни мактабгача ёшдаги болалар ва таълим муассасаларининг кичик синф ўқувчилари орасида бепул тарқатиш.

6. 18 ёшга тўлган, таълим олган ва имтиҳонни белгиланган тартибда муваффақиятли топширган шахсларга «А» ва «В» тоифасидаги ҳайдовчилик гувоҳномаларини олиш ҳуқуқини берадиган шаҳодатномаларни таълим муассасаларида бериш тўғрисидаги таклифларни ўрганиш ва киритиш.

7. Умумтаълим мактабларидаги «Йўл ҳаракати хавфсизлиги» фанига доир ўқитиш услуби бўйича ўқув курсларини шу соҳага ихтисослашган олий таълим муассасаларида ўқитувчилар учун ташкил этиш.

8. Умумтаълим мактаблари, коллежлар ва лицейлар ўқувчилари орасида «Яшил ранг», «Йўл ҳаракати қоидалари билимдони», «Энг намунавий йўловчи» каби викториналарни ҳар йили ўтказиш.

Хулоса

Статистика маълумотларининг таҳлили ва экспертларнинг баҳолаш хулосалари натижалари асосида ишлаб чиқилган тадбирларнинг болалар ўртасида олиб борилиши ҳамда тадбирларнинг амалга ошиши болаларнинг йул-транспорт ходисалари иштирокчиси бўлиши каби кўрсаткичларнинг пасайишига олиб келишини илмий тадқиқот натижалари кўрсатиб туради.

Адабиётлар:

1.А. Р. Абдульязнов Sociology of a region <http://regionsar.ru> ISSN 2413-1407, ISSN 2587-8549 Факторы, влияющие на безопасность дорожного движения в регионе

2.Nazarov A., Abdullaev B. Ways quality increasing of exploitation of city bus capacity and traffic. European Science review. Scientific journal. Vienna, 2018. №5-6 (May-June).P. 374-377.Nazarov A., Ustaboev A., Nazarov A. Selection of rational order of b

3.Nazarov A., Ustaboev A., Nazarov A. Selection of rational order of buses in traffic routes. Harvard Educational and Scientific Review International Agency for Development of Culture, Education and Science United Kingdom Har. Edu.a.sci.rev. 0362-8027 Vol.2. Issue 1 Pages 14-19. 10.5281/zenodo.5908837.

4.Усманова М.Н.,Юсупов А. Методы исследования социально-экономических факторов, влияющих на труд водителей"Экономика и социум". -1, 2022-yil.

5.Усманова М.Н.,Абдуразакова Д.А. Упрощение возмещения материального ущерба, причиненного участникам ДТП. ЖУРНАЛ «ACADEMY» © ИЗДАТЕЛЬСТВО «ПРОБЛЕМЫ НАУКИ». -№ 1 (72), 2022, 2022-yil. ISSN 2542-0755

2. Usmanova M.N. An approach to assessing driver skills factors in traffic safety.

Bulletin of TADI. Scientific and technical journal. 4.2016 90-93 pp.

3.Usmanova MN Directions of traffic organization in large cities. Business Expert. №8,2019.42-44p

4.Usmonova M.N. (2020).An approach to solving road safety problems. <http://elib.bsut.by/bitstream/handle/123456789/4545/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D1%8B%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%202020%20%D0%A7.%204-63-65.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

5.Usmanova, M. N., & Yuldashev, DFU. (2020). Ways to improve road safety. Problems of Science, (2 (50)). <https://cyberleninka.ru/article/n/yo-1-harakati-xavfsizligini-oshirish-tadbirlariga-xorijiy-yondoshuvlarning-amaliyotga-tadbiq>

6..Usmanova, M.N. Integration of higher educational institution and enterprise in the training of specialists in traffic safety [Integratsiya visshego uchebnogo zavedeniya i predpriyatiya pri podgotovki spetsialistov po bezopasnosti dvijeniya] // Economy and society [Economika i sotsium]. №1(92) 2022

HAYDOVCHILARNI TAYYORLASH TIZIMINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH

Usmanova M.N. - TDTrU

Raxmat B.A. - TDTrU

Abruyev SH.I. - TDTrU

Annotatsiya: Mualliflar maqolada yo‘l harakati xavfsizligini ta‘minlashda haydovchi malakasining o‘rni va haydovchilarni tayyorlash hamda ularning malakasini oshirishning innovatsion usullarini ishlab chiqish, ishlab chiqilgan usullarni baholashga ahamiyat qaratishgan.

Kirish

Yo‘l harakati ishtirokchilari xavfsizligini ta‘minlash davlatning eng muhim vazifalaridan biridir. Negaki, aholi soni ortishi bilan avtomobillar soni ham ortib bormokda. Bu esa o‘z navbatida haydovchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirishni takoza etadi. Mamlakatimizda ushbu yo‘nalishda keng miqyosli chora-tadbirlar olib borilmoqda [4,5,7,].

«Ochiq aytish kerakki, ahvol achinarli holatda. Xususan, hozirda faoliyat yuritayotgan 1 348 ta o‘quv tashkilotining 745 tasida o‘z binosi, 1 277 tasida o‘z o‘quv avtodromi yo‘q. Ularning 41 foizida o‘quv-mashq avtomobilidan ijara asosida foydalaniladi. Shuningdek, haydovchilarni o‘qitish maktablarida nosog‘lom raqobat vujudga kelgan. Gapning to‘g‘risini aytganda, ayrim avtomaktablarning maqsadi sifatli ta‘lim berish emas, balki mo‘may daromad topishga qaratilgan»- deydi IIV Po‘lat Bobojonov.¹

Ichki ishlar vazirining ta‘kidlashicha, Uzbekiston Respublikasi prezidentining 04.04.2022 yildagi 190-sonli karoridagi ko‘rsatmasidan kelib chiqib, endilikda haydovchilarni tayyorlash, imtihon qilish va ularning malakasini oshirish tizimi tubdan takomillashtiriladi. Ta‘lim sifati qat‘iy nazorat qilinadi. Haydovchilarni tayyorlovchi ta‘lim subyektlari va imtihon markazlariga bo‘lgan talab hamda mezonlar belgilanadi. Ularning bu turdagi faoliyatni amalga oshirishi uchun litsenziya Ichki ishlar vazirligi tomonidan beriladi.

Muhokama va natijalar

Haydovchilarni tayyorlash, ularga bilim berish saviyasini oshirish, uning uslubiyotini takomillashtirish yoki ishlab chiqish haydovchilar malakasini oshirishning innovatsion usulini ishlab chiqish, uni masofada xarajatlarsiz oshirish uslubini ishlab chiqish bugungi kunning talabidir. Sodir etilgan yo‘l-transport hodisalarining

¹ Ichki Ishlar Vaziri Po‘lat Bobojonov 2022 – yil 21-fevral www.daryo.uz saytidan

haydovchilar aybi bilan sodir etilayotganini e'tiborga oladigan bo'lsak, haydovchilarni tayyorlash tizimi, haydovchilarning malakasini oshirish, harakat xavfsizligini ta'minlashga doir qonun, qaror va ularga tegishli o'zgarishlarni muntazam etkazib turishimiz zarur[1,8].

Respublika bo'yicha hududiy YHXB RO' va IO bo'lim-bo'linmalarida imtihon qabul qilish va haydovchilik guvohnomalarini berish bo'yicha 2020 yilning 12 oyi davomida amalga oshirilgan ishlar

1-jadval

I-marotaba imtihon qabul qilingan	Ko'rsatgichlar	Birinci marotaba imtihondan o'tib haydovchilik guvohnomasi olganlar (toifalar bo'yicha)	o'quv tashkilotlari soni	115	
			topshirish foizi	59,	
			o'tkazilgan	984	
			I-marotaba imtihonni	210	
			Jami	310	
			tramvay-	DE	526
				B-BE	942
				C-CE	153
				B-BC	148
				BC	125
				D	690
A	C	318			
	B	142			
	A	227			
I-marotaba imtihon qabul qilingan			521		
Ko'rsatgichlar					
T.r		Jami			

Muammo nazariya bilan amaliyotning bog'liqligida. Ilmiy bilimlar kishilarning ishlab chiqarish faoliyati extiyojlari asosida paydo bo'lib ana shu faoliyatga xizmat qilganligi va xayot bilan bog'langanligi sababli, bu bilimlarni egallash uchun ularni mazmunan o'zlashtirish va amalda qo'llay bilish xam kerak. Bundan kelib chiqib avtransport vositalari ekspluatsiyasiya qilish qoidalari tushuntirilganda uzal va agregatlar texnik xizmat ko'rsatish masalalariga jiddiy diqqat erish, moylash nuqtalari va rostlash tushuntiriganda maksimal darajada nafaqat moddiy qismlar balki jixozlar va uskunalar asosida tushuntirib, doskada barcha jarayonlar chizib tushuntirib berilishi kerak. Avtotransport vositalari xaydovchilarini tayyorlashni oxirgi bosqichi bo'lagan avtomobilni boshqarishga o'rgatish jarayonida nazariyda olingan bilimlar amaliy ko'nikma va malakalar uchun asos bo'lishi darkor. Buning

uchun ta`lim beruvchilar o`zaro darslarga tashrif buyurishi va o`zaro xamkorlikda ta`lim jarayonini amalga oshirishlari kerak.

Usullari

Mulkchilik shaklidan qat`iy nazar barcha o`quv muassasalari sifatli haydovchi kadrlarni tayyorlash maqsadini ko`zlaydi. Haydovchi kadrlarni tayyorlashning sifat darajasini baholash mexanizmini aniqlash uchun ,avvalo, statistika ma'lumotlarinittahlili, va haydovchilarni tayyorlaydigan avtomaktablarning tinglovchilari o`rtasida so`rovnomma o`tkaziladi[1].

O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 31 maydagi 408-sonli «Avtomototransport vositalari va shahar elektr transport vositalari haydovchilarini tayyorlash, qayta tayyorlash hamda ularning malakasini oshirish bo`yicha nodavlat ta`lim xizmatlari ko`rsatish faoliyatini litsenziyalash tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida» gi qarori qabul etilgan, lekin qaror talablarining joylardagi ijrosi o`rganilganda, tahlil shuni ko`rsatdiki, ushbu qarorning ijrosini ta`minlash bo`yicha joylarda qator ijobiy ishlar amalga oshirilayotganiga qaramay, hozirgi kunda avtomototransport haydovchilarini tayyorlash va qayta tayyorlash bilan shug`ullanuvchi xususiy tashkilotlarning (bundan buyon matnda — xususiy tashkilotlar) faoliyatida tizimli kamchiliklar aniqlandi:

Keyingi paytda xususiy tashkilotlarni O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining yuqoridagi qarori ilovalarida ko`rsatib o`tilgan nizomlarning tegishli bandlariga rioya qilmagan holda ochish holatlari tez-tez sodir bo`lmoqda. Xususan, o`qitish ishlari turar-joy massivlaridagi har xil tipdagi kottejlarda, savdo markazlari va binolarning er osti joylarida belgilangan talablarga javob bermaydigan xonalar hamda O`quv avtomobili sifatida qayta jihozlanmagan, o`rnatilgan tartibda ro`yxatdan o`tkazilmagan mashq avtomobillarini ijaraga olgan holda amalga oshirilmoqda;

Qator xususiy tashkilotlarning O`quv dasturlarida ko`rsatib o`tilgan amaliy laboratoriya mashg`ulotlarini olib borish uchun kerakli asbob-uskunalar va jihozlarning etishmasligi kuzatilmoqda. Ayrim holatlarda esa hatto amaliy mashg`ulotlarda umuman qatnashmagan Yoki o`qish muddatini to`liq tugatmagan tinglovchilarga haydovchilik kurslarini tugatganlik to`g`risidagi guvohnomalarni berish holatlari ko`zga tashlanmoqda;

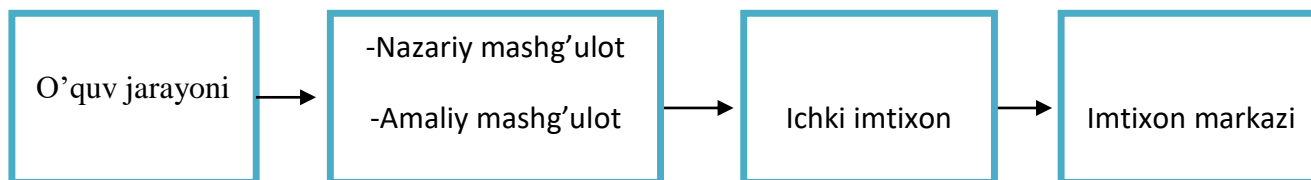
Qator yangi tashkil etilgan xususiy tashkilotlar faoliyatida O`quv-mashq maydonlari (avtodromlar)ning yo`qligi yoki bo`lsa ham jihozlanmaganligi, O`quv avtomobillarini saqlash joylarining yo`qligi, texnik nazorat maskanlarining umuman jihozlanmaganligi yoki mavjud emasligi, O`quv avtomobillarining kundalik texnik ko`rikdan o`tkazilmasligi, avtomobilni amaliy boshqarishni o`rgatuvchi instruktorlar hamda o`rganuvchi O`quvchilarning tibbiy ko`rikdan o`tkazilmasligi kabi salbiy holatlar mavjud;

Haydovchilarni tayyorlashda muhim o`rin tutadigan o`qitish monitoringini olib borish va O`quv jarayonini rejalashtirishning avtomatlashtirilgan axborot tizimi asosida tashkil etish ishlari umuman yoki to`liq yo`lga qo`yilmagan;

Ta`lim oluvchilarni o`qitish ishlari yakunlangandan so`ng ular to`g`risidagi barcha ma`lumotlar (O`quv jurnallari, amaliy boshqarish kitobchalari, yo`l varaqalari va boshqa normativ hujjatlar)ni o`z ichiga olgan hujjatlarni saqlash (arxivatsiya) ishlari to`g`ri tartibga solinmagan;

Xususiy tashkilotlarda o`qitish sarf-xarajatlari bilan bog`liq yagona unifikatsiyalashgan tizimning yo`qligi, real hisob-kitoblarga asoslangan kalkulyatsiya ishlab chiqilmaganligi natijasida tinglovchilardan o`qish uchun har xil miqdordagi, asoslanmagan to`lovlar amalga oshirilishi kuzatilgan.

Bir so`z bilan aytganda, qator xususiy tashkilotlar faoliyatida asosiy maqsad haydovchilarni tayyorlash yoki ularning malakasini oshirish emas, balki tijorat bilan shug`ullanish bo`lib qolayotganligi ko`zga yaqqol tashlanmoqda. Vaholanki, avtomototransport vositalari haydovchilarini tayyorlash va qayta tayyorlash inson xavfsizligi bilan bog`liq faoliyat turi hisoblanadi.

1-rasm. Haydovchilarni tayyorlash bilan shug`ullanuvchi barcha ta`lim muassasalarini o`quv jarayoni tashkillashtirish jadvali.

Ichki ishlar vazirining ta`kidlashicha, prezidentning ko`rsatmasidan kelib chiqib, endilikda haydovchilarni tayyorlash, imtihon qilish va ularning malakasini oshirish tizimi tubdan takomillashtiriladi. Ta`lim sifati qat`iy nazorat qilinadi. Haydovchilarni tayyorlovchi ta`lim subyektlari va imtihon markazlariga bo`lgan talab hamda mezonlar belgilanadi. Ularning bu turdagi faoliyatni amalga oshirishi uchun litsenziya Ichki ishlar vazirligi tomonidan beriladi[3,5,8].

Tadqiqotlar Toshkent davlat transport universitetining Transport intellektual tizimlari muhandisligi kafedrasida talabalari va "AVTO TRANS KASB" MCHJ avtomaktabi tinglovchilari o`rtasida tadqiqot o`tkazildi. Tadqiqot mazmuni shundan iborat bo`ldiki, uning ishtirokchilariga "Yo`l harakati qoidalari va havfsiz xarakatlanish asoslari" modulidan o`rgatuvchi mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan innovatsion uslub asosida o`rgatildi. Tinglovchilarning mazkur uslub to`g`risidagi fikr-mulohazalarini va baholarini bilish maqsadida quyidagi mazmunda so`rovnoma o`tkazildi hamda so`rovnoma natijalari TITM kafedrasida telegramm kanaliga yuborildi.

So'rovnomada 107 nafar "Yo'l harakati qoidalari va havfsiz xarakatlanish asoslari" modulidan o'rganayotgan tinglovchilar ishtirok etishdi. So'rovnoma natijalari quyidagicha:

58%-yaxshi, tushunarli; 41% o'rta, ustida ishlash kerak; 11% tushunarsiz

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, avtomaktablarda haydovchilarni o'qitishning yo'l – transport hodisasi bilan o'zaro bog'liq. Prezidentimiz vidioselektorida aytganidek haydovchilarni tayyorlashda tizimli kamchiliklar aytiladi. Bu kamchiliklar quyidagilar: avtomaktablar talabga javob bermasligi, o'qitish sifatiga e'tibor bermasdan mo'may daromad topishga kirishib ketganligi sabab bilimsiz haydovchilar yetishib chiqmoqda. Bilimsiz haydovchilar ko'chaga chiqqanida shoshilishi va qoidalarga bo'ysinmasligi odatiy holdir. Biror joyga shoshayotgan odamlar ko'pincha o'z maqsadlarigagina e'tibor berishadi va atrofda hech narsani ko'rmaydilar. Agar svetofor yashil bo'lsa, ular to'g'ridan-to'g'ri borishlari mumkin deb hisoblashadi va u yerda kimdir bor yoki yo'qligi muhim emas deb hisoblab harakatlanadi va yo'l-transport hodisasi sodir bo'lishga olib keladi. Bu esa yo'l-transport qoidalari buzilishining oldini olish, sodir etilayotgan hodisalarning oqibatlariga, ularning yuzaga kelmasligi uchun e'tiborni kuchaytirishni taqozo etadi. Buni faqat haydovchilar va yo'lovchilarning qonunga itoatkorlik va o'zaro hurmat madaniyatini oshirish, fuqarolarning yo'l harakati qoidalari rioya qilishlariga erishish orqaligina hal etish mumkin. Zotan, yo'l-transport hodisalari oldi olinishi haydovchi va piyodalarning harakatlanish xavfsizligi qoidalari rioya etishi bilan bog'liq. Haydovchi aybi bilan ro'y beradigan yo'l-transport hodisalarini kamaytirish uchun chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Adabiyotlar:

1. Usmanova M.N. "Mathematical and statistical modeling of road safety processes. Dissertation for the degree of candidate of economic sciences. 1991.
3. Usmanova M.N. An approach to assessing driver skills factors in traffic safety. Bulletin of TADI. Scientific and technical journal. 4.2016 90-93 pp.
4. Usmanova MN Directions of traffic organization in large cities. Business Expert. №8, 2019. 42-44p
5. Slesarchuk, S. V. Analysis of the causes of road traffic accidents involving young drivers / S. V. Slesarchuk. - Text: direct // Young scientist. - 2019. - No. 20 (258). - S. 360-361. - URL: <https://moluch.ru/archive/258/59169/> (date of access: 24.02.2021)
5. Nazarov A., Ustaboev A., Nazarov A. Method of determination of public passenger transport interval for "critical situations". Harvard Educational and Scientific Review International Agency for Development of Culture, Education and Science

United Kingdom. Har. Edu.a.sci.rev. 0362-8027 Vol.1. Issue 1 Pages 157-164. 10.5281/zenodo.5795576.

6. Alimukhamedov Sh., Nazarov A., Nazarov A., Ustoboev A. Estimation of the interval of movement of public passenger transport in the direction. First international conference on problems and perspectives of modern science (ICPPMS-2021).

7. Усманова М.Н., Юсупов А. Методы исследования социально-экономических факторов, влияющих на труд водителей "Экономика и социум". -1, 2022-йil.

8. Усманова М.Н., Абдуразакова Д.А. Упрощение возмещения материального ущерба, причиненного участникам ДТП. ЖУРНАЛ «ACADEMY» © ИЗДАТЕЛЬСТВО «ПРОБЛЕМЫ НАУКИ». -№ 1 (72), 2022, 2022-йil. ISSN 2542-0755

ШАҲАР ЖАМОАТ ТРАНСПОРТИДА ЙЎЛОВЧИЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Назаров А.А.

Тошкент давлат транспорт университети

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.02.2022 йил 2 февралда “Тошкент шаҳар жамоат транспорти тизимини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги [ПҚ-111](#)-сон қарори қабул қилинди. Қарорда йўловчи ташиш транспортини ташкил этиш тизимини янада такомиллаштириш, йўловчилар ташиш хавфсизлиги ва сифатини ошириш, қулай ва шинам автобуслардан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминлаш йўловчи ташувчи транспорт корхоналари олдига қўйилган муҳим масалалардан бири эканлиги алоҳида таъкидланади[1].

Қарор билан Тошкент шаҳар жамоат транспорти тизимини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари белгилаб берилди. Унга кўра:

- жамоат транспорти тизимини унинг барча турларини узвий боғлаган ҳолда комплекс ривожлантириш, аҳолининг жамоат транспортдан фойдаланиш даражасини камида икки баробарга ошириш;
- жамоат транспорти инфратузилмасини ривожлантириш, метрополитен тармоғини кенгайтириш, замонавий транспорт-ўтиш боғламаларини ҳамда намунавий лойиҳалар асосида автобус бекатларини ташкил этиш, жамоат транспорти ҳаракатига устуворлик бериш учун чорраҳа ва кўчаларни қайта лойиҳалаштириш;
- ташувчиларни молиялаштириш тизими ва тариф сиёсатини такомиллаштириш орқали соҳа корхоналарини молиявий соғломлаштириш ҳамда хусусий сектор улушини икки баробарга ошириш;
- велосипед ва бошқа моторсиз транспорт турларини ривожлантириш, жумладан, пиёдалар ва велотранспорт учун қулай ҳаракатланиш йўлакларини, велосипедларни ижарага бериш ва улар учун махсус турар жойларни ташкил этиш;
- рақамли технологиялар ва инновацион ёндашувларни кенг қўллаган ҳолда транспорт воситалари ҳаракатини бошқаришнинг интеллектуал (“ақлли чорраҳа”, “ақлли автобус” ва “ақлли бекат”) тизимларини жорий этиш ҳамда йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш;
- жамоат транспорти ҳаракат таркибини замонавий, экологик тоза автобуслар, жумладан электробуслар билан янгилаш.

Муаммо. Сўнги йилларда мамлакатимизда йўловчиларга транспорт хизмати кўрсатиш соҳасини янада ривожлантириш, йўловчилар ташиш

хавфсизлигини ошириш ва автотранспорт воситаларининг атроф-муҳитга зарарли ташламаларни қисқартириш мақсадида қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Автомобиль транспортини бошқариш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2018 йил 6 мартдаги ПҚ-3589-сонли ҳамда 2019 йил 6 мартдаги “Юк ва йўловчи ташиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4230-сон қарорлари эса мазкур тизимни тубдан янгилаш, соҳада илғор ахборот-коммуникация технологиялари ва интеллектуал транспорт тизимлари яратиш борасида тизимли тадқиқотлар олиб бориш муаммосини кўймоқда.

Метод. Шаҳар жамоат йўловчи транспорти иши самардорлигини таъминлашга қаратилган чора-тадбирлардан бири сифатида “Намунали автобус маршрути” мезонларини ишлаб чиқиш белгиланган бўлиб, мутахассислари томонидан бу мезонларнинг назарий асослари ишлаб чиқилди. Мезонларни ишлаб чиқиш жараёнида асосий эътибор йўловчиларга хизмат кўрсатиш сифатини оширишга қаратилди.

Тадқиқот. Намунали автобус маршрути мезонларини ишлаб чиқиш учун асос сифатида ривожланган чет мамлакатларнинг йўловчиларга хизмат кўрсатиш тизими ўрганилди ва атрофлича таҳлил қилинди. Бундан ташқари, Тошкент шаҳрида фаолият кўрсатаётган йўловчи ташиш маршрутлари тадқиқ этилди.

Намунали автобус маршрути дастури йўловчиларни ташишни ташкил этишнинг энг яхши усулларини тадбиқ этиш ва ривожлантиришни кўзда тутди. Бу дастурни амалга ошириш учун унинг амал қилиш самардорлигини баҳолаш зарурати юзага келади.

Ташиш сифати йўловчиларнинг транспорт хизматида бўлган талабини тавсифловчи кўрсаткичлар йиғиндисидан иборат бўлиб, уларга қатнов қулайлиги (автобуснинг тўлганлик даражаси, автобус типининг ташиш характерида мослиги ва ҳаракат мунтазамлиги), йўловчилар қатнов вақтининг давомийлиги, ҳаракат хавфсизлиги ва хизмат кўрсатиш маданияти киради [2].

Натижалар. Намунали автобус маршрутини баҳолаш мезонларига қуйидаги кўрсаткичларни киритиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- автобуслар ҳаракати “тиғиз” вақтда автобуслар типидан рационал фойдаланиш учун йўловчилар оқимида кўра:
350 йўловчигача – 30-35 йўловчи сифимли,
350-700 йўловчи – 50-60 йўловчи сифимли,
700-1000 йўловчи - 80-85 йўловчи сифимли,
1000 йўловчидан кўп – 100-120 йўловчи сифимли автобусларни танлаш;
- йўловчилар йиғиладиган ва тарқаладиган бекатлардан маршрут трассасининг узоклиги – 500 метргача бўлиши;

- рухсат этиладиган максимал интервал вақти – 15 минут;
- автобуснинг йўловилар билан тўлганлик даражаси – автобуслар ҳаракати “тиғиз” вақтларда 1м² майдонга 5 йўловчини ташкил этиши;
- автобус сиғимидан фойдаланиш коэффиценти – ўртача 0,3, “тиғиз” вақтларда 0,8 дан ошмаслиги;
- йўловчиларнинг жамоат транспортида ўз манзилларигача етиб бориш вақти – 40 минутдан ошмаслиги;
- автобуснинг алоқа тезлиги – 21-24 км/соатдан кам бўлмаслиги;
- автобуслар ҳаракат мунтазамлиги – 92% кам бўлмаслиги;
- ҳаракат жадвалидан четга чиқиш - ± 5 минутдан ошмаслиги;
- йўловчилар ўртача қатнов масофаси – 6 км дан ортиқ бўлмаслиги лозим.

Бундан ташқари, йўловчиларга ахборот таъминотининг мавжудлиги (ахборот таъминоти элементлари, овоз кучайтиргич мосламасининг мавжудлиги, йўловчиларга хизмат кўрсатиш қоидалари ва бошқалар), қатнов сифати (ҳаракат хавфсизлиги, ўриндиқларнинг қулайлиги, кўриниш, қиш вақтида иситиш ва ёз вақтида вентиляция, салоннинг озодалиги), хизмат кўрсатиш маданияти (ҳайдовчи, чиптачи ва нозимларнинг ташқи кўриниши, этика ва эстетикаси, йўловчилар томонидан шикоят ва аризаларнинг мавжуд эмаслиги).

Юқорида кўрсатиб ўтилган мезонлар назарий жиҳатдан ишлаб чиқилгандан сўнг, Тошкент шаҳридаги “Авиасозлар АШБ -Юнусобод мавзеси 12-даҳа АШБ” 72- автобус маршрутида синовдан ўтказилди. Бунинг учун автобус маршрути кўрсаткичлари бевосита кузатув асосида ўрганиб чиқилди. Олинган натижалар қайта ишлаб чиқилди ва “Намунали автобус маршрути” мезонларига мослиги текшириб чиқилди. Мезонлар ва маршрутнинг кўрсаткичлари умуман олганда ўзаро мос тушди. Бу эса, йўловчиларга хизмат кўрсатиш нуқтаи назаридан 72-автобус маршрути талаб даражасида фаолият кўрсатаётганлигидан далолат берди. Олдинда турган асосий вазифалардан бири Тошкент шаҳридаги автобус маршрутларини оптималлаштириш жараёнида уларнинг техник-эксплуатацион кўрсаткичларини “Намунали автобус маршрути” мезонлари асосида таҳлил қилиб чиқиш ва мунтазам равишда уларнинг мониторингини олиб боришдан иборат бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Хулоса ва таклифлар.

Таклиф этилаётган мезонлар асосида шаҳар жамоат транспорти фаолиятини ташкил этилиши аниқ мақсадга йўналтирилган тадбирлар ишлаб чиқиш учун илмий тадқиқотлар олиб бориш, шаҳар жамоат транспорти кўрсаткичларини таҳлил қилиш асосида уларни оптималлаштириш юзасидан чоралар кўриш имкониятини яратиш беради.

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш ўринлики, мамлакатимизнинг бошқа йирик аҳоли пунктларида ҳам худди шундай мезонлар ишлаб чиқилиши ва улар асосида автобус маршрутлари текшириб чиқилиши натижасида йўловчиларга хизмат кўрсатиш сифатини ва жамоат транспорт воситаларидан фойдаланиш самарадорилигини янада ошириш имкониятлари яратилиши мумкин.

Адабиётлар:

1. https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/poytaht_jamoat_transporti_tizimi_qanday_rivojlantiriladi
2. Положение и методические рекомендации по оценки “Образцовый маршрут”. ТАДИ. 2013 г.
3. Спирин И. В. Организация и управление пассажирскими автомобильными перевозками. М.: «Академия», 2010.
4. Usmanova M., Rajarova S., Juraev Y. Innovative ways to train drivers and improve their skills. AIP Conference Proceedings. -2432, 030100, 2022-yil. <https://doi.org/10.1063/5.0090825>.
5. Usmanova M, Rizayev Sh. Formation of socio-economic factors affecting traffic safety. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2): 7611-7615. -56, 2021.
6. Usmanova M, Rizayev Sh. Formation Of Socio-Economic Factors Affecting Traffic Safety. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research . - (ISSN–2642-7478) , 2021-y. <https://doi.org/10.37547/tajir/Volume03Issue04-05>.
7. Nazarov A., Abdullaev B. Ways quality increasing of exploitation of city bus capacity and traffic. European Science review. Scientific journal. – Vienna, 2018. №5-6 (May-June).–P. 374-377.
8. Nazarov A., Ustaboev A., Nazarov A. Selection of rational order of buses in traffic routes. Harvard Educational and Scientific Review International Agency for Development of Culture, Education and Science United Kingdom Har. Edu.a.sci.rev. 0362-8027 Vol.2. Issue 1 Pages 14-19. 10.5281/zenodo.5908837.
9. Nazarov A., Ustaboev A., Nazarov A. Method of determination of public passenger transport interval for "critical situations". Harvard Educational and Scientific Review International Agency for Development of Culture, Education and Science United Kingdom. Har. Edu.a.sci.rev. 0362-8027 Vol.1. Issue 1 Pages 157-164. 10.5281/zenodo.5795576.
10. Alimukhamedov Sh. , Nazarov A., Nazarov A., Ustaboev A. Estimation of the interval of movement of public passenger transport in the direction. First international conference on problems and perspectives of modern science (ICPPMS-2021).

BOLALARNI MAKTABGA AQLIY VA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK TOMONLARI

Pardayeva Mushtariy Uyg'un qizi

Samarqand viloyati Kattaqorg'on shahri 19-MTT

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkurini rivojlantirish, bolalarni maktabga aqliy va ijtimoiy-psixologik tayyorlashning psixologik tomonlari haqida soʻz yuritiladi

Kalit Soʻzlar: tafakkur, obyektiv, navbatchilik vazifasi, xulq-atvor, qurish-yasash mashgʻulotlari

KIRISH

Ayrim psixologlarning fikricha, bola maktabda oʻqishi uchun atrofdagi narsa va hodisalarga doir anchagina tasavvurlarga ega boʻlishi hamda ma'lum darajada aqliy jihatdan oʻcgan boʻlishi lozim. Biroq u hayotda shunday voqealar uchraydiki, anchagina tasavvur boyligiga ega boʻlgan va hattoki yozish hamda oʻqishni biladigan bolalar Kam maktabdagi oʻqishga tayyor boʻlmaydilar. Ular maktab va oʻqituvchining talablarini bajara olmaydilar. Aksincha, ayrim bolalar yetarli tasavvur boyligiga ega boʻlmasalar ham, maktabda oʻqib keta oladilar. Lekin, bundan maktabdagi oʻqish Jarayoni uchun ma'lum darajada aqliy jihatdan oʻchgan boʻlish maktabda dastlab oʻqib ketish uchun eng zarur shartlardan biridir. Lekin bu bolaning oʻqishga tayyor ekanligini aniqlashdagi hal kiluvchi omil emas, chunki bu yerda yosh masalasham bor. Boshqa bir olimlar, bolaning oʻqishga tayyor ekanini aniqlashdagil asosiy barcha iroda sifatlarining etilganligidir, deyдилar. Bu fikr bir yoqlamalikka yoʻl qoʻyishdan boshqa narsa emas.

Bolaning yetti yoshga toʻlishi bilan shu davrdan boshlab bolalarda oʻz-oʻzini anglash tarkib topa boshlaydi. Shuning uchun bolalarning yetti yoshga toʻlgan davridan boshlab sistemali suratda oʻqitishga oʻtish maqsadga muvofiqdir. K.D.Ushinskiyning fikricha, bolaning maktabdagi oʻqish faoliyatiga chiqmaydi. Aksincha, biror maqsad harakat dayomida belgilanadi. Ularning maqsadlari ham juda tez oʻzgarib turadi. Shuning uchun ular koʻpincha boshlagan ishlarini oxiriga yetkazmay, bir ishdan ikkinchi bir tamomila boshqa ishga oʻtib ketaveradilar. Buning asosiy sababi shundaki, kichik yoshdagi bog'cha bolalarining ixtiyorsiz harakatlarida hissiyot juda katta oʻrin egallaydi. Bu yoshdagi bolalar oʻzlarida tugʻilgan bir talay hissiyotlar ta'siri bilan bir maqsadni belgilaydilar. Agar bolalarning oldilariga qoʻyilgan maqsad ularga qattiq ta'sir qilib, hissiyotlarini uygʻotsa, bunday paytda bolalar oʻzlariga xos ravishda iroda kuchi va qatʼiylik koʻrsatishlari mumkin.

ASOSIY QISM

Bolalarda 5-6 yoshdan boshlab shaxsiy ong tarkib topa boshlaydi. Bu shunday hollarda ko'rinadiki, bolalar o'zlari yashab turgan ijtimoiy muhitdan o'z o'yinlarini belgilashga, kattalar bilan yanada yaqinroq yanada to'laroq munosabatlar sistemasini o'rgatishga intiladilar. Katta guruh bolalari maktabga borishdan ancha ilgariyoq maktab haqida orzu qila boshlaydilar. Maktabning qanday ekanini kattalardan tez-tez, surishtirib turadilar. Maktabga borish vaqtlarini aniq bilishga harakat qiladilar. Agar biror o'rtoqlari maktabga o'tib ketsa, juda havaslari kelib, o'zlari bog'chada qolganlaridan o'ksinib ketadilar. Katta yoshdagi bog'cha bolalarining maktabga intilishlari ijtimoiy munosabatlar tizimidan yangini egallashga bo'lgan intilishlarining konkret ifodasidir.

Shunday qilib, bolaning maktabdagi o'qishga tayyorligi shaxsining ijtimoiy yetuklik bosqichlaridan biridir. Lekin ijtimoiy taraqqiyotning bunday yetuklik bosqichiga bola o'z-o'zidan ko'tarilmaydi. Uni bu bosqichga bog'chadagi va oiladagi butun ta'lim tarbiya ishi ko'taradi. Bola yetti yoshga to'lganda jismoniy jihatdan ancha o'sadi; o'zini idora qilishga, nojo'ya xatti harakatlardan o'zini tiyishga, xulq-atvor qoidalarini o'zlatirishga harakat qiladi. U o'zini eplay boshlaydi, o'z kuchiga yarasha mehnat qila oladi, masalan, bolalar bog'chasida navbatchilik vazifasini bemalol uddalaydi. Jamoada yashashga ko'nika boshlaydi. Bolaning turmush tajribasi tobora ortadi, ko'p narsalarning nomini va ulardan qanday foydalanishni biladi. Xotirasi va tasavvurlari o'sib, ko'pgina she'r va hikoyalarni yoddan bilib oladi. Bolaning nutqi ma'lum darajada usgan bo'ladi, u o'z o'rtoqlari va kattalar bilan erkin suhbat qila oladi. Yetti yoshli bolalarning his-tuyg'ulari ancha o'sadi.

Xayrixohlik, rahmdillik, o'rtoqlik kabi his-tuyg'ular mustahkamlana boshlaydi. Bu davrda bolada turli harakatlar mustahkamlanadi, u qaychi, igna, qalam kabi qurollardan foydalanish malakasini egallay boshlaydi. Biroq bu davrda ham bolada hali beixtiyor faollik ancha ustun turadi. Shu sababli bolani qiziqtiradigan yoki unga kuchli ta'sir qiladigai narsalar uning diqqatini jalb qiladi. Bu yoshda ham o'yin juda katta rol o'ynaydi. O'yin jarayonida bola o'zini idora qilishga, o'z harakatlarini o'yin qoidalariga bo'ysundirishga, javobgarlikka, jamoa manfaatini ustun qo'yishga odatlanadi. Bu xislatlar keyinchalik o'tish mehnatiga o'tish uchun zarur bo'lgan xislatlardir. O'yin jarayonida bolaning akl-idroki, zexn va boshqa psixik xususiyatlari o'sadi. Bular o'z navbatida, bolaning maktabda o'tishi uchun psixologik zamin tayyorlaydi. Bunday zaminni tayyorlash va mustahkamlashda, albatta oilada hamda bolalar bog'chasida olib boriladigan ta'lim tarbiya ishlari hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Yetti yoshga to'lib, maktabga chiqqan bolalarning psixik jihatdan bundan keyingi o'sishi maktabda hamda oilada olib boriladigan ta'lim tarbiya jarayonida amalga oshiriladi.

Ta'limga psixologik tayyorlik deganda bolaning obyektiv va subyektiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi. U maktab ta'limiga avval psixologik jihatdan tayyorlanadi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada rivojlanadi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, tafakkurining yaqqolligi, bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanidiotgan bolada — diqqati nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Bola diqqatining xususiyatlari rolli va syujetli o'yinlarda, rasm chizish va qurish-yasash mashg'ulotlarida, loy hamda plastilindan o'yinchoqlar tayyorlashda, o'zgarlar nutqini idrok qilish va tushunishda, matematik amallarni yechishda, hikoya tinglash va tuzishda ko'rinadi. Bola o'z diqqatini muayyan obyektga to'plashga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli, ajoyib g'aroyib, kishini taajjubga soladigan ma'lumot va hodisalarni puxta esda olib kolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa, endi o'z xohish-irodasi bilan zarur ma'lumotlar tuplashga, o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayyan darajada rivojlanganligin! bildiradi. U she'r, hikoya va ertaklarni esda qoldirish uchun ko'p takrorlashi, yod olishning eng qulay yo'l va usullaridan foydalanishi ta'lim jarayonida unga juda qo'l keladi. Birinchi sinf o'quvchisi kopincha obrazli xotiraga suyanib bilish faoliyatini tashkil etsa ham, bu ish xotiraning boshqa turlarini inkor qilmaydi. Aksincha, ta'lim so'z-mantiqiy xotirasini taqozo etadi. So'z-mantiq xotirasining mayjudligi ma'nosini tushunib esda olib qolish jarayonining samaradorligi ortishiga keng imkoniyat yaratadi. Tajribadan ma'lumki, bola ma'nosiz so'zlardan ko'ra ma'nodor tushunchalarni bir muncha tez va mustahkam eslab qolish xususiyatiga ega. Uning nutqi maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrini o'qib olish va to'g'ri idrok qilish darajasida, nutqning tuzilishi esa grammatika qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, miqdor va ko'lam jihatdan fikr almashishga yetarli bo'ladi. U eshitgan ko'rganlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tushuna oladi, o'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqliy faoliyat operatsiyalaridan o'rinli foydalanadi (ularni taqqoslaydi, oydinlashtiradi, umumlashtiradi, hukm va xulosa chiqarishga harakat qiladi).

Olti yoshli bolaning psixik tayyorligi haqida gapirilganda, ko'pincha muayyan reja asostda tartibli, ko'p qirrali maqsadga yo'naltirilgan, o'zaro mantiqiy bog'liq, izchil boshlang'ich ta'limga zamin vazifasini o'tovchi psixik o'sish darajasini nazarda tutamiz.

XULOSA

Shuningdek, ta'lim uchun psixik o'sish darajasidan tashqari, bola turmushi va faoliyatining tafovutlari, sharoitlari, o'ziga xosligi, uning sixat-salomatligi, usuliy jihatdan tayyorgarligi, oddiy ko'nikmalarni o'zlashtirgani kabi omillarni hisobga olish

maqsadga muvofiqdir. Yuqorida aytilganlarning hammasi bolaning maktab ta'limiga psixologik jihatdan tayyorgarligining obyektiv tomonlarini ifodalaydi.

ADABIYOTLAR

1. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi T.: TDPU 2017 — 264 b.
2. G'oziyev E. Ontogenez psixologiyasi Nazariy- eksperimental tahlil T.: Noshir 2010. —356 br
3. Do'stmuhamedova Sh.A. Nishonoya N.T va boshqalar- “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”- Fan va texnologiyalar 2013 —343 b.
4. Shapovalenko I.V. Vozrastnaya psixologiya Psixologiya razvitiya vozrastnaya psixologiya): uchebnik dlya studentov vuzov. — M.: Gardariki, 2007. —349 s.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGIK O'YINLARNING SHAKLLARI VA AMALGA OSHIRISH METODLARI

Bashirova Kamola Ilxomovna

Samarqand viloyati Kattaqorg'on shahri 19-MTT

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida pedagogik o'yinlarning shakllari va amalga oshirish metodlari, Maktabgacha ta'lim tizimida qo'llaniladigan pedagogik o'yinlar haqida so'z yuritiladi

Kalit so'zlar: metodologik asos, konstruktor-mexanik, dramalashtiruvchi o'yinlar, texnik vositalar, o'yin vositalari, interfaol o'yinlar, amaliyotchi-tarbiyachi

KIRISH

Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimini isloh qilishni prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev —Yangi O'zbekiston strategiyasi kitobida —inson kapitali tushunchasi bilan bog'laydi. Ya'ni —...rivojlangan mamlakatlarda ta'limning to'liq sikliga investitsiya kiritishga, ya'ni, bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e'tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-17 barobar miqdorda foyda keltiradi. Bizda esa bu ko'rsatkich atigi 4 barobarni tashkil etadi. Binobarin, inson kapitaliga e'tiborni kuchaytirishimiz, buning uchun barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart - deb, yozadi davlatimiz rahbari. Demak, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishda prezidentimiz asarlari va ma'ruzalari hamda Farmonlari va Qarorlarida belgilangan vazifalar metodologik asos sifatida xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

O'yin texnologiyasining nazariy asoslari. Bugungi kunda ta'lim tizimida, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimida ham yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol usullardan keng foydalanilmoqda. Bu texnologiyalarning mazmun-mohiyatini, asosiy tamoyillarini, qonuniyatlarini, ulardan samarali foydalanish yo'llarini amaliyotchi-tarbiyachi va o'qituvchilarga yetkazib berish pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biridir.

Pedagogik ijrochilik o'yinlarini bola uch yoshdan boshlab o'zlashtira boshlaydi. Shu yoshga kelib bola odamlar o'rtasidagi munosabatlar bilan tanisha boshlaydi, hodisalarning ichki va tashqi tomonlarini ajrata boshlaydi, o'zida ichki kechinmalarni seza boshlaydi. Ularga munosabat bildiradi. Maktabgacha yoshda bo'lgan o'yin faoliyatini o'zlashtira borib ijtimoiy qadrlil va ijtimoiy baholanuvchi faoliyatga tayyorlana boshlaydilar. Maktabgacha ta'lim tizimida qo'llaniladigan pedagogik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

1. Bolalar kayfiyatini ko'taruvchi.

2. Hamkorlikka chorlovchi.
3. Bolalarni o'zligini namoyon etishga chorlovchi.
4. Bolalarda o'ziga ishonch hissini shakllantiruvchi, jismoniy va intellektual muammolarni yo'qotishga qaratilgan.
5. Maktabgacha bolalar xatti-harakatidagi cheklanishlarni tavsiflovchi (diagnostika).
6. Bolalar shaxsi strukturasi ijobiy korreksiyalar beruvchi.
7. Millatlararo bag'rikenglikni shakllantiruvchi.
8. Bolalarda ijtimoiy, jamoaviy munosabatlarni shakllantiruvchi o'yinlar.

Pedagogik o'yinlarni quyidagicha tasniflash mumkin. Faoliyat turlariga qarab: ijtimoiy intellektual, mehnat, ijtimoiy va psixologik o'yinlar.

Pedagogik jarayonlarning xarakteriga qarab: ta'lim-tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, ijodiy, psixotexnik o'yinlar. O'yinlar metodlariga qarab: predmetli, sujetli, badiiy rolli, hodisalarni tasavvur etuvchi va dramalashtiruvchi o'yinlar. Predmetlar asosidagi o'yinlar: matematik, biologik, ekologik, musiqali, texnikaviy, jismoniy tarbiyalovchi, iqtisodiy tejamkorlik va ishbilarmonlik, tadbirkorlikni rivojlantiruvchi o'yinlar. O'yin vositalari bo'yicha: o'yin vositalari [koptok, piramida, kub va boshq.] bilan amalga oshiriladigan o'yinlar va o'yin vositalarisiz amalga oshiriladigan o'yinlar xontaxta ustida, xonada va dalada o'ynaladigan o'yinlar, kompyuter va televizor o'yinlari kabi texnik vositalar. Maktabgacha ta'limda yoshi kattalarning to'plagan tajribasini kichik yoshdagilarga singdirish jarayonida o'yinlar ta'lim metodi sifatida namoyon bo'ladi. O'yin metodlariga qarab maktabgacha ta'lim vazifalaridan kelib chiqib, predmetli, sujetli ishchan, dramalashtirilgan o'yinlardan keng foydalaniladi. Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni o'quv tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'ladi. Birinchidan, rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlar maxsus topshiriqlar majmuasidan iborat bo'ladi. Ikkinchidan, o'yin faoliyatidagi topshiriqlar rangli kublar, g'ishtchalar, kvadratlar, plastilin, karton qog'ozlar, konstruktor-mexanik majmualarida turli ornament, rasm va jimjimador predmetlar vositasida amalga oshiriladi. Uchinchidan, topshiriqlar mustaqil bajarilishini ta'minlash maqsadida ularni osondan qiyinga tomon, aniq vaqt oralig'ida sifatli bajarilishini ta'minlash darkor. Maktabgacha ta'lim muassasalarida interfaol o'yinlardan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi. Bu o'yinlar jarayonida bola passiv obyektidan faol subyektga aylanadi. Tarbiyachining asosiy vazifasi esa o'yinni tashkil etish, bolalar ijodiga sharoit yaratishdan iborat. Interfaol o'yinlar jarayonida bola mustaqil fikrini to'g'ri bayon etishga, boshqalarni tinglashga o'rganadi, boshqacha qilib aytganda interfaol o'yinlar orqali kelajakda har bir bola uchun zamin bo'lgan ijobiy sifatlar shakllantiriladi. Interfaol o'yinlarni samarali o'tkazish uchun quyidagi qoidalarga e'tibor berish lozim:

1. Mashg'ulot oldidan bolalar o'yin qoidalari va mazmunini qay darajada tushunganliklarini aniqlash.
2. Bolalarning yosh xususiyatlari va bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini hisobga olish.
3. Har bir bolaning qobiliyati va psixologik xususiyatlarini e'tiborga olish.
4. O'yin jarayonida bolalarga qiziq bo'lgan materiallardan foydalanish.
5. Diqqat va e'tiborni jalb etadigan uslublarni izlab topish.
6. Bolalarga rollarni to'g'ri taqsimlash.
7. O'yindan qanday maqsadda foydalanish mumkinligini bilish.
8. O'yinning asosiy bosqichlari haqida tasavvurga ega bo'lish va natijalarini prognoz qilish.

XULOSA

Pedagogik nuqtayi nazardan to'g'ri tashkil etilgan o'yin bolaning axloqiy irodaviy xususiyatlarini shakllantirish bilan birga unda bilim olishga, atrofdagi olam sirlarini ochishga qiziqish uyg'otadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kerak. O'yinlar texnologiyasi tushunchasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismidir. O'yin texnologiyasi an'anaviy tarzidagi o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi. Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, yuqoridagi nazariy asoslardan foydalanish maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining —Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risidagi VMQ 802-sonli Qarori. 2020 yil 22 dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining —Ta'lim to'g'risidagi qonuni. 2020 yil 23 sentyabr.
3. Fazilova D.X. Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar modulidan o'quv-uslubiy majmua. Jizzax, 2021, 60-bet.
4. Mirziyoyev Sh.M.(2021) Yangi O'zbekiston strategiyasi.-T.:—O'zbekiston, 23- bet.
5. Parmonov B.E. (2018) Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari. —Science and Education Scientific Journal. 339-351-betlar

MAKTABGACHA TA'LIM DIDAKTIKASI

*Jalilova Sarvinoz Ergashuvna**Samarqand viloyati.Kattaqorg'on shahri 19-MTT*

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim didaktikasi, maktabgacha yoshdagi bolalar ta'limi va o'qitish, bolalarga obyektiv dunyoni chuqurroq anglashga ko'maklashish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tashkiliy shakllar, pedagogik faoliyat, emperik va ilmiy bilimlar, tafakkur va faoliyat, intellektual salohiyat

KIRISH

Maktabgacha yosh davrining inson kamolotining keyingi rivojlanishidagi, bolani maktab ta'limiga tayyorlashdagi alohida roli maktabgacha ta'limning maqsadini belgilash, maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish metodlari va tashkiliy shakllarini o'ziga xos mazmunini ishlab chiqishni, bolalarni har tomonlama kamolga yetkazishga o'qitishning rolini tadqiq qilish zarurligini shart qilib qo'ydi. Bu esa maktabgacha ta'lim didaktikasi sohasining yaratilishiga olib keldi. Maktabgacha ta'lim didaktikasi bu - umumiy didaktikaning sohasidir.

Maktabgacha ta'lim didaktikasi - maktabgacha yoshdagi bolalar ta'limi va o'qitish nazariyasi hisoblanib, uning maqsadi belgilaydi, maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish va ularni maktabdagi o'qitishga tayyorlashni ta'minlovchi ta'limning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini ishlab chiqadi. Maktabgacha ta'lim didaktikasining asoschilari Y.A.Komenskiy va K.D.Ushinskiy tadqiqotlarida yoritilgan. Y.A.Komenskiyning "Onalar maktabi" nomli asarida maktabgacha ta'limning maqsadi - atrof-muhit haqidagi oddiy bilimlarni o'zlashtirish, axloqiy odatlarni rivojlantirish va bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash ekanligini ta'kidlab, bolalarga beriladigan bilimlarning ilk dasturini belgilab berdi. Olim rejani tarbiya va ta'limning boshlanishi maktabgacha yoshdadir, degan g'oyani ilgari surgan edi. K.D.Ushinskiy maktabgacha ta'limning vazifasi aqliy salohiyat va nutq qobiliyatini rivojlantirishdan, ularni maktabga tayyorlashdan iboratdir - deb ta'kidlaydi. Bunda u ko'rgazmalilikka, mashg'ulotlarning qiziqarliligiga tayanish zarurligini uqtiradi. Maktabgacha ta'lim didaktikasi muammolarini nazariy va amaliy tarzda ishlab chiqish maktabgacha ta'lim-tarbiya dasturida "Mashg'ulotlarda ta'lim berish" degan bo'lim ochish imkonini yaratdi. Didaktika pedagogik fan sohasi sifatida o'qitishning mohiyatini yorituvchi kategoriyalar va tushunchalar bilan ifodalanadi.

ASOSIY QISM

Maktabgacha pedagogikaning asosiy kategoriyalari: ta'lim, bilim (bilim, bilim olish), ko'nikma, malaka, ma'lumot, tarbiya, rivojlanish va shakllanishdir. Kategoriya

- fanning mohiyatini ifoda etuvchi eng muhim asosiy tushunchadir. Ta'lim - bu ta'lim oluvchiga maxsus tayyorlangan mutaxassislar yordamida bilim berish va ulardagi ko'nikma hamda malakalarini shakllantirish jarayoni bo'lib, bu bolaning shaxs sifatida hayotga va mehnatga ongli ravishda tayyorlash vositasi. Ta'limning asosiy vazifasi ta'lim oluvchini o'qitishdan iborat. Shuningdek, u oila, ishlab chiqarish va ma'lumot berish vazifasini bajaradi. Ta'lim berish - ta'lim beruvchining intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan pedagogik faoliyat bo'lib, u shaxsning aqliy faoliyatini rivojlantirish, o'qish - o'qitish jarayonini mazmun - mohiyatining ongli ravishda anglab yetishlari orqali amalga oshiriladi. Ta'lim - o'qitish jarayonida tarbiyalanuvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma, malakalarni o'zida ifoda etadi. Bilim - bu ijtimoiy tarixiy ong, insoniyat hayoti davomida to'plangan, amalda sinovdan o'tgan va obyektiv dunyoni chuqurroq anglashga, hamda o'zgartirishga yo'naltirilgan tabiat, jamiyat, tafakkur va faoliyat usullari qonuniyatlari haqidagi ilmiy tushunchalarning yaxlit va tizimlashtirilgan majmuidir. Bilim o'z navbatida kundalik, ilmiy, emperik, nazariy bilimlarga bo'linadi. Kundalik bilim - bu sog'lom fikrga va kundalik amaliy faoliyat shakllariga aoslanadi. Insonning atrof-muhitga moslashuvi, uning hayotiy harakatlari va oldindan ko'ra bilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Uning vazifasi ta'lim - tarbiya jarayonini nazorat qilishga ko'maklashishdir. Ta'lim - tarbiyani uyushtirishda nazariy, emperik va ilmiy bilimlar muhim ahamiyatga ega. Ilmiy bilim - ta'lim tarbiyani takomillashtirish muammolarini, yechimlarini topishda qo'l kelib, tizimni asosli va narsa - hodisalar mohiyatiga chuqur kirib boradigan bilimdir. U emperik va nazariy darajada bo'ladi. Nazariy bilim - emperik holatlarni tushuntirish, ya'ni narsa - hodisalar mohiyatini bilish imkonini beradigan qonunlarni ochishni nazarda tutadi. Emperik bilim - bilishni kuzatish, o'lchash, tajriba usullarini qo'llash natijasi. U narsa - hodisalarning sifat va ko'nikma ko'rsatkichlarini ifodalaydi. Emperik ko'rsatkichlar orasidagi bog'liqliklarning muntazam shakllanishi emperik qonunlar yordamida ifodalanadi, ular ko'pincha ehtimoliy xarakterga ega bo'ladi. Bilim - bilimni amalga oshiruvchi asosiy omil bo'lib, dunyoni bilishning negizini tashkil etadi va u tufayli ilm, fan, texnika -texnologiyalar rivojlanishi ta'minlanadi. Bilimga qo'yiladigan

talablar:

- Bilimning tushunarliliigi;
- Bilimni tushunishlik;
- Bilimning mukammalligi;
- Bilimning chuqurligi;
- Bilimning operativligi;
- Bilimning ixchamligi;
- Bilimning aniqligi va umumiyliigi;
- Bilimning tizimiyliigi.

Bilim olish - idrok etish, o'rganish, mashq qilish va egallangan tajriba asosida xulq va faoliyatda yangi shakllarning yuzaga kelishi, mavjud bilimlarning o'zgarib, takomillashib, boyib borish jarayonidir. Ta'lim mazmunining navbatdagi komponenti ko'nikma va malakadir.

Ko'nikma - bilim kabi harakatda, kishi biror natijaga erishish uchun har xil faoliyat turida izchil bajariladigan uslublar tizimidir. U ongni faoliyat (harakat)ni tez, ta'limni to'g'ri, ham jismoniy va aqliy kuch sarflagan holda bajarish jarayoni natijasidir. U shaxsning bilimlari asosida tarkib topadi. Harakat turlari bo'yicha u uch turga:

- Harakat ko'nikmalari
- Sensor ko'nikmalar
- Aqliy ko'nikmalarga bo'linadi.

Ko'nikmalar muntazam mashq qilish (takrorlash) orqali zarur darajada saqlanadi. Ana shu bilan uning ta'lim-tarbiyadagi ahamiyati beqiyosligini ko'rsatadi. Ko'nikma - insonning ilgari tajribalari asosida muayyan faoliyat yoki harakatni amalga oshirish qobiliyatidir. Ko'nikma - bu shunday aqliy va jismoniy harakatlar, usullar

va yo'l-yo'riqlardan iborat bo'lib, ular yordamida rejalashtirilgan maqsadga erishiladi yoki muayyan bir faoliyat amalga oshiriladi. Ko'nikma - u yoki bu ishni bajarishning avtomatlashgan usuli bo'lib, ongli ishning bajarilishini nazorat qilishdan ozod qiladi va uni ishda qo'yilgan maqsadga qaratadi. Inson faoliyatida ko'nikmalar malaka tarzida ham namoyon bo'ladi. Har qanday malaka ko'nikma bo'la oladi, lekin har qanday ko'nikma malaka bo'la olmaydi. Ko'nikmalar avtomatlashgan mohiyat kasb etsagina malaka bo'ladi. Ko'nikmani inson faoliyati turlariga ko'ra quyidagi:

- Mehnat ko'nikmalari;
- Bilishga oid ko'nikmalar;
- Aqliy faoliyatga oid ko'nikmalar;
- O'quv faoliyatiga oid ko'nikmalar;
- Nutqiy faoliyat ko'nikmalari;
- Badiiy faoliyatga oid ko'nikmalar.

XULOSA

Insonning jamiyatda muomala va o'zini tutish ko'nikmalarda o'z aksini topadi, ko'nikmalar bilimlar asosida tarkib topadi va o'z ichiga avval orttirilgan malakalarni oladi. Bu mashq qilish yo'li bilan shakllantirilgan puxta harakatlar bo'lib, ko'nikma va murakkab harakatlar tarkibiga kiradi. Ta'limning tarkibiy qismi sifatida shakllantirilgan malakalar o'z mazmuniga ko'ra murakkabdir. Bular jamiyatning harakat madaniyatini aks etgan harakat malakalari (yurish, yugurish, sakrash, mehnat va xat yozish malakalari), aqliy faoliyatga oid malakalar (hisob, o'qish, tashkil qilish va boshqaruv), xulq va muomala malakalari (jamiyatda o'zini tutish, muomala-madaniyati), nutqiy malakalar (gap tuzish, nutqning muayyan

ohangi, sur'ati, artikulyatsiya sofligini saqlash) dir. Ko'nikma va malakalar maqsadga yo'naltirilgan faoliyat jarayonida shakllanadi. Ta'lim mazmunidagi asosiy jihat — zarur bilim va ko'nikmalarni mustaqil egallash, egallangan bilimlar hamda avval hosil qilingan ko'nikma va malakalar asosida vujudga keladigan amaliy va nazariy masalalarni hal etish qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir.

ADABIYOTLAR:

1. "Noyob Huquqlar bola huquqlari haqidagi Konventsiyani o'rganish bo'yicha amaliy qo'lanma" \ UN IC EF, N E W-YO RK-1993
2. Otavaliyeva O'. Bola tarbiyasida bog'cha va oila hamkorligi. T.: O'qituvchi, 1994.
3. Справочник «Руководителя дошкольного образовательного учреждения». Т., 2006.
4. Hasanboyeva O., Tadjieva M., Toshpulatova Sh. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm-ziyo, 2012.
5. Hasanboyeva O. va boshqalar. Oilada barkamol avlod tarbiyasi. - T.: O'zbekiston, 2010

MAKTABGACHA TA`LIM DASTURIDA PEDOGOGIK ILMIY TADQIQOT METODLAR

Yakubova Aziza Murodullayevna

Samarqand viloyati Kattaqorg'on shahri 19-MTT

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta`lim dasturida pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari: adabiyotlarni o'rganish metodi, kuzatish metodlari, suhbat metodi haqida so`z yuritiladi va ularga tavsif beriladi

Kalit so`zlar: metodlar, tuzatish koeffitsientlari, meridian, madaniyat, ta'lim-tarbiya, xo'jalik shartnomalari, pedagogik eksperiment

KIRISH

Pedagogikaning tarixiy taraqqiyotini o'rgatuvchi va milliy istiqlol mafkurasini shakllantiruvchi hal qilinishi lozim bo'lgan muammolar bor. Pedagogik muammolarni hal qilishda turli-tuman tadqiqot metodlari mavjud. Yuqorida keltirganimizdek, metod lotincha "metodos"- yo'l so'zidan olingan bo'lib, ilmiy tadqiqot esa shu metodlar orqali nazariy, mafkuraviy, ilmiy, milliy va ijtimoiy hayot hodisalarini ularning qonuniyatlarini bilishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqot metodlari olimlar tomonidan turlicha asoslab berilgan:

ASOSIY QISM

Adabiyotlarni o'rganish metodi - Pedagogik adabiyotlarni o'rganish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarini aks ettiruvchi, mutafakkir va ma'rifatparvar pedagog olimlarning asarlari, mustaqil O'zbekistonning iqtisodiyotiga, mafkurasiga va ma'naviyatga doir adabiyotlar, tadqiqot mavzusiga doir darsliklar, monografiyalar, risolalar va maqolalar, tadqiqot mavzusiga doir pedagogik, psixologik tadqiqotlar, dissertatsiyalar o'rganiladi, umumlashtiriladi, xulosa chiqariladi.

Kuzatish metodlari - Kuzatish adabiyotlarni o'rganishdan keyin boshlanadi. Kuzatishni tadqiqotchi biror maqsadni ko'zda tutib tashkil etadi. Kuzatish rejalashtiriladi, uning dasturi tuziladi. Bunda kuzatish tezligi, soni, manzili, vaqti, vaziyatni kuzatish, materiallarni qayd qilish muddati belgilanadi. Kuzatish muddatiga ko'ra ikki turga ajraladi: qisqa va uzoq muddatli kuzatish - qisqa kuzatish obyektning kundalik faoliyatdagi o'zgarishlaridan ma'lum xulosaga kelish. Uzoq muddatli kuzatish - qo'yilgan maqsad, reja va dastur asosida olib borilib, ma'lum ilmiy, yakuniy xulosaga kelinadi. Kuzatishni yakuniy qayd qilishda kinosyomka, video yozuvi, televideniye va boshqa texnik vositalardan foydalanish mumkin. Kuzatish metodidan to'g'ri foydalanish o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Yangi ijodiy faoliyatga boshlaydi.

Suhbat metodi - Tadqiqot mavzusining biror tomoni yoki hodisalari haqida bilib olish maqsadida mas'ul shaxslar bilan og'zaki savollar berilib, ulardan axborot olish jarayonidir. So'roqlar mavzu doirasida mantiqan mazmunli, tartibli, aniq ifodaga ega bo'lishi lozim va uni to'g'ri yoki noto'g'rililigi qarab jadval tuzib natijasi aniqlanadi. Suhbat metodi jarayonida intervyu olish ham mumkin. O'rinli, mantiqan yuksak javoblar yoki noaniq javoblar magnit lentalariga yozib boriladi va tahlil etiladi.

Pedagogik eksperiment - Har qanday pedagogik tadqiqotning asosidir. Pedagogik eksperiment yordamida ilmiy farazlarning ishonchliligi tekshiriladi, pedagogik jarayonlarning ayrim elementlari o'rtasidagi bog'liqlik va munosabatlari aniqlanadi, Pedagogik eksperiment ikki turga bo'linadi: qayd qiluvchi va shakllantiruvchi. Qayd qiluvchi eksperiment orqali ta'lim yoki tarbiya jarayonidagi mavjud muammolar aniqlanadi. Shakllantiruvchi eksperimentda esa zaruriy ma'lumotlar o'quvchilarda shakllantiriladi. Pedagogik jarayonni aniqroq o'rganish maqsadida eksperimentator o'zi tashkil etgan jarayonni kuzatadi. U pedagogik jarayonga aralashadi, tarbiyalanuvchilar bilan tarbiyachi faoliyatining muayyan sharoitlarini yaratadi. Pedagogik eksperiment dastlabki ma'lumotlarni, aniq sharoitlarni va o'qitish usullarini yoki tadqiq qilinadigan materiallarni aniq belgilashni, shuningdek, eksperiment natijalarini har tomonlama hisobga olishni talab etadi. Quyidagilar pedagogik eksperimentning bosqichlari hisoblanadi: eksperiment o'tkazish va natijalarni sharhlash. Rejalashtirish, eksperiment maqsadi va vazifasini belgilash, eksperiment natijasiga ta'sir etuvchi omillar va ular darajasining miqdorini aniqlash, kerakli kuzatishlar soni, eksperiment o'tkazish tartibi, olingan natijalarni tekshirish metodlarini o'z ichiga oladi. Eksperimentni tashkil etish va o'tkazish belgilangan rejaga qat'iy amal qilgan holda olib borilish kerak. Sharhlash bosqichida ma'lumotlar yig'iladi va qayta ishlanadi. Eksperiment o'tkazish ishonchlik tamoyiliga javob berish uchun quyidagi shartlarga rioya qilishi kerak, ya'ni:

1. Tekshiruvchilar soni va tajribalar miqdorining aniq bo'lishi.

2. Tadqiqot metodlarining ishonchliligi,

3. Farqlarning statistik jihatdan ahamiyatligini hisobga olish. Turli metodlarning o'zaro qo'shib olib borilishi pedagogik tadqiqotlarning samaradorligini va sifatini oshirishga imkon beradi. Bunga matematik metodlarning hamda hisoblash-yechish qurilmalari yordamidagi eksperiment natijalarining pedagogikaga kirib kelishi ham yordamlashadi. Odatda, o'rtacha arifmetik miqdor, modda, meridian, dispersiya, tanlab olinadigan tofplam majmuining o'rtacha kvadratik chetga chikishi, o'rtacha olingan qiymat xatosi, belgilarni tuzatish koeffetsentlari hisoblab chiqiladi. Ilmiy tadqiqot natijalari amalda qo'llaniladi. Tugallangan tadqiqotda eng muhim narsa uning natijalarini amalda qo'lanilishidir. Mustaqil O'zbekiston sharoitida yangi ilmiy bilimlar juda tez to'planib bormoqda. Biroq, ularni amaliy ishga joriy etish yo'lida qiyinchiliklar ham borligi ko'zga tashlanmoqda.

MTM hujjatlarini tahlil qilish metodi - Pedagogik hodisalar va faktlarni tekshirishda maktab hujjatlarini mukammal va chuqur o'rganmoq lozim. MTM hujjatlarini tahlil qilishda ta'lim qonunlariga amal qilinmoq kerak. MTM hujjatlarini tahlil qilishda o'quvchilarning ijodiy faolligi va mustaqilligini uning iqtidorini hamda ilg'or pedagogik tajribalarning umumlashtirilishi va joriy etilishini ko'rsatgan taqdirdagina to'liq qiymatga ega bo'ladi. Shuningdek, bolalarning umumiy miqdorb uning o'sishi yoki kamayishi sabablari tavsifi, rag'batlantirish va jazolash choralari turlariga, MTMning moddiy bazasiga e'tibor beriladi. Bolalar ijodini o'rganish metodi - bolalar ijodini hamda ularning turli-tuman ishlarini o'rganish va tahlil qilish pedagogik tadqiqotning samarali metodlaridan biridir. Iqtidorli bolalar aqliy qobiliyatlari, olijanob axloqiy qiyofalari, estetik didlari, sinchkovliklari va qiziquvchanliklari bilan ajralib turadi. Pedagogika fani bolalar ijodining manbalari va omillarini chuqur bilishga hamda ularni yanada taraqqiy ettirish va takomillashtirishning to'g'ri yo'llarini ko'rsatib berishga qaratilgan. Statistik ma'lumotlarni analiz va sintez qilish metodi - Pedagogik tadqiqot kerakli statistika ma'lumotlarini ma'lum bir maqsad bilan tizimli o'rganish, mustaqil O'zbekistonda fan madaniyat, ta'lim-tarbiyani taraqqiy etishiga salmoqli hissa qo'shadi. Maktabgacha ta'lim sohasidagi, jumladan, ajratilgan mablag'larning doimiy o'sib borishi, darslik va o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali qurollar, o'qituvchi kadrlar tayyorlash, maktab qurilishi, xo'jalik shartnomalari va ulardan tusha yotgan mablag'lar statistika usuli orqali aniqlanadi. *Anketalar metodi* - bolalardan so'rash usuli bo'lib, u bolalar jamoasining bilimlari to'g'risidagi kerakli ma'lumotlarni olish uchun, ularning fikrlari va qarashlarini aniqlash uchun hamda kasbga yo'llashni belgilash uchun maxsus shaklda ishlangan bo'lmog'i lozim. Anketada ko'zlangan maqsadga muvofiq savollar bo'lib, ularning javoblaridan pedagogik natijalar kelib chiqishi ko'zda tutiladi.

XULOSA

Milliy dasturning maqsadi, vazifalari va uni ro'yobga chiqarish bosqichlarida, yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limni talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlari ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy texnika va axborot bazasini yaratish kabi masalalar pedagogik tadqiqoti asosini tashkil etadi

ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. (2018) Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch.T.: —Ma'naviyat, 33-bet.
2. Qilichova M.X.(2021)Maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlarning mazmun-mohiyati./ —Ta'lim tizimida fan, innovatsiya va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Jizzax. 325-bet.
3. Mirziyoyev Sh.M.(2021) Yangi O'zbekiston strategiyasi.-T.:—O'zbekiston, 23-bet.
4. Parmonov B.E. (2018) Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari. —Science and Education Scientific Journal. 339-351-betlar.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH

Namangan State University

Umarova Zulfizar Khusniddin qizi

a graduate student of Linguistics (English)

The article deals with the analysis of competentive approach in education and a number of terms relating to the word «competence». The author of the article proposes to implement pedagogical and didactic factors in forming written-speech competence of the non-philological faculty students learning English.

Keywords: competence, communicative competence, forming, factors, written speech, pedagogical, didactic, language means, technical, non-technical means.

It is known that the term "competence" is the first It was used by N. Chomsky¹, who have knowledge of the language system, i.e. "linguistic", which is the ability began to be used in the sense of "competence". But this language in real speech situations failed to apply. In the methodological literature, you can find many terms related to the term "competence": linguistic competence, discursive competence, pragmatic competence, communicative competence, strategic competence, sociocultural competence and etc. T.V. Khilchenko² among these competencies is professional competence also suggests adding. Linguistic competence of lexical units and ability to use grammar rules Discursive competence includes the ability to create and interpret written text. Pragmatic competence of verbal communication organized according to a stated or intended purpose to be able to make and receive the necessary information or use language correctly when giving refers to the ability to know, strategic competence arises in the process of communication refers to a speech situation in difficulty is the ability to get out of a difficult situation by making changes. In this case, the participant of speech activity, understand the meaning of the word from the context and misused language tools be able to understand and determine the correct option skills, as well as when necessary desire for written (or spoken) context and it is required to have the ability to change according to the meaning. Social and cultural competence communication ability to choose the topic, speech situations, in introducing students to the culture of the country where the language is being studied, they have a foreign culture and the owner of this culture tolerance in speech communication (tolerance) means having the ability.

All of these are components of communicative competence is considered That's why students of communicative competence in the formation of written competence in English components mentioned above taking into account the formation of written

speech competence is appropriate, because the connection between them is non-philological study abroad of faculty students has a positive effect on the formation of professional competence in the language. We agree with the opinion of T.V. Khilchenko about professional competence, and in the formation of the written speech competence of non-philology faculty students in English, their written speech about the profession to form competence that it is necessary to pay special attention we think This writing is typical of the future professions of non-philological faculty students in the preparation of texts, information and abroad from written sources in the language related to their occupations ability to get the necessary information determines. Faculty of Chemistry and Biology students' written speech competence age of language learners when talking about pedagogical factors of formation, creativity in the process of written speech, the studied foreign language, their future professional factors such as their role in their activities can be cited as an example. Acquiring knowledge is not an easy task, in this, the teacher is not limited to education, but also to educational issues is required to do. It's not just kindergarten, school, academic lyceum, maybe in colleges and higher education institutions as well should be carried out. Man is a society one piece, which means changes in society, social status does not affect the education of the individual. At the center of the educational process is the human personality and its individuality there is a question of upbringing as a mature person. It is known that raising a competent generation, in it, pedagogical factors in the formation of human and moral qualities: personality, interest, ability to learn a language, Factors such as his attitude to his future profession are considered individually to be formed differently in different individuals possible Students' writing in English this in the formation of speech competence factors should also be taken into account, zero students' character, ability, English their attitude towards oral and written speech in their language is different. This is a task from the teacher, taking into account the pedagogical skills, that is, the individual characteristics of the students, related to the provision of instructions and advice, as well as the preparation of written information taking into account students' interests and abilities when assigning tasks and based on this, educational methods and requires the selection of forms. Students in the process of studying activation has always played an important role. Manifestations of activation is different. They are students each other, in the relationship with the teacher, own in relation to his profession, by the teacher appears in the performance of given tasks. The teacher organizes the educational process study of student activation, theoretical and practical aspects necessary. This creates different ways for students to work on the learning material helps out. For example, a letter writing can be said to be one of the ways to activate students. Speech samples and epistolary in choosing the necessary lexis treatment of written speech in (letter) form expression greeting, thanking, The teacher gives examples of speech, such as completing a letter a letter in a foreign

language that is being studied interest in writing and language can activate learners. The age factor is the most pedagogical factor. It is important because different ages are used to learn a foreign language interest, desire, learning purpose, as well as writing and speaking skills, methods and methods of formation of skills, forms of organization of the educational process, means of teaching writing and written speech will be different. These are often determined by the age of the language learner. For example, at a young age, that is, at school age foreign language learners try to write back information that they have read or heard more they do and tend to do so. Students first try to understand what they read or hear, and then write it down. Older language learners have heard or to mechanically repeat the read text not with his own words, that is, by thinking tend to write creatively. Narration of written information in adult language learners used the inclination to do free essay for students, that is, essay giving a writing assignment, or being told solution to the problem based on their own thoughts assignments such as written expression can be given. Interest in the theoretical study of writing and written speech in later years is increasing. As an example of this. L. Yu. Akromova and L. R. Akhmetova scientific studies can be cited. L. Yu. Akromova's scientific research work in Uzbekistan to research the development of Russian written speech of students of medical institutions based on scientific texts dedicated. L. R. Akhmetova's scientific research is written by undergraduate and graduate students of the specialty faculty refers to the cultivation of speech. Especially written over the internet after the opportunity to comment, written speech is a means of communication today as a great interest in many people is waking up. But, to the writing in the written texts of the users of the Internet network and many errors of stylistically correct expression of thought can be found. It is appropriate for language learners from language tools to language norms make a logical opinion based on indicates that their skills are not sufficiently formed. That's why It is appropriate to organize this process step by step with a differential approach to the formation of writing and written speech skills. Students of non-philological faculties when talking about the didactic factors of written speech competence in English, first of all, the function of didactic tools, the classification of tools aimed at developing written speech (visual, audiolingual, audiovisual) and it is required to know the method of using them according to the purpose. Positive didactic factors in education role is an irrefutable axiom, because they are compatible with the acquisition of knowledge and speech activity source of skills and competences is considered Their main function is to inform, educate and supervise. Didactic factors are one of the most important components of the educational process and their task is for students challenging learning materials facilitating their acquisition increasing activity, managing activities is to increase the efficiency of the educational process. Students' written speech competence didactic tools that help in the formation based on the educational goal, i.e for the purposes of teaching writing or written speech should be

selected with a differential approach. If we take the tools for teaching written speech as a complex, the first part of it is didactic tools that teach writing, and the second part is writing speech teaching tools. Technical tools used in teaching writing and written speech should also be classified on this basis. From this. It seems that it is a comprehensive approach to the formation of written speech competence. It has a different opportunity, task and didactic function, it is the teaching of the teacher and the student helps organize activities in the process. Students of non-philological faculty written and spoken competence in English. As a result of our scientific research aimed at the formation, we use didactic technical tools in several stages we suggest learning separately. The first stage. At this stage, the task and purpose of preparing written information is stated will be done. A specific topic to students tasks are given in connection with them attention is drawn to certain orthographic rules that may arise, and it is desirable that such difficulties are explained in more detail by means of exemplary cases, where necessary. For example, By comparing and contrasting words such as write-right-rite, students learn to better understand and distinguish between spelling and pronunciation difficulties. At this stage, it is an exercise for students to give homonyms related to the given topic and recite them letter by letter will be done. These are orthographic in students helps build skills. Students are learning homonyms to determine the degree of mastery by the corresponding words given below»(replace the dots from the words given below you can give tasks such as select and fill in the appropriate These are individual and can be done in pairs. When working in groups, it is recommended to use texts with omitted words. In the performance of these tasks, a computer and technical means are used to display the image on the screen. The second stage. Given at this stage words related to the topic are displayed using technical means. For example, multimedia from images displayed through clustering using related words possible This is first under the guidance of the teacher, it is advisable to do it independently later. Lexical-grammatical difficulties by using key words in sentences is eliminated. The third stage. At this stage sentences attention to the logical connection between is focused. Students practice creating a topic-related text using a cluster. This type of work encourages students to think creatively, formation of skills, along with making it easier to remember the educational material, it also forms the skills of being able to express one's thoughts fluently in a foreign language. The fourth stage. At this stage, students have created their own based on the given topic they read the written texts to each other and express their opinions about the written texts of others. Their opinions can be positive or negative. They have such a way of putting the matter helps to form critical thinking skills. The fifth stage. At this stage each the student is informed about his text rewrite the text, taking into account the ideas comes out. As a result, sometimes the former a completely new text that differs from the text can also be prepared. This is the student's own how creatively he approaches his work

depends. Based on the above steps students' written speech competence personal views, emotional state, internal capabilities, level of knowledge of students during the formation process with more information about challenge for each student in a row knowing better the circumstances that gave birth will be able to get. This, in turn, is a way for the teacher to overcome individual difficulties in students and helps develop methods. Writing is usually taught to write letters begins with teaching. And this is a sound-letter because it is related to the relationship both differential and similar in both languages requires analysis of its aspects. For example, the letter "B b" in English after forming an association between its configuration and its reading (bi:) in its word required to be read [b]. C c, G g, H h, W w, R r Consonants in English Alphabetical Pronunciation Word The difference between the pronunciation in the Uzbek students is difficult because The letters C c G g have two different readings: Cc

-(k) and (s); G g- (g) and (dz).

Especially English vowels

great difficulties for Uzbek students

gives birth They are pronounced differently in four different syllable types, different from their alphabetical reading. And that's writing them down causes fetch errors. Har similarities in graphemes in two languages quite a bit. But at the same time some consonants (W w, R r, U u) and digraphs (ee, ea, au, oo, ie, ou, oa) difficulty in writing is the causative source. The correctness of the association between the English letters and the sounds they mean is the acoustic image of the word. ensures that it is complete and accurate. Letter and the sound it implies is a violation of association causing the distortion of the acoustic image of the word occurs and causes errors to occur will be This is especially great for dictation is important. A polysemic (different reading) feature in the reading of letters is also a sound in writing causing errors based on letter relation is the source. For example, to the Latin script based on the Uzbek alphabet, the letter "s" only

Pronounced [s], but English "s"

letter [s] (sell, sack), [z] (is, his, bags) as two

has a different reading. Its pronunciation is [z].

wrong association in Uzbek students

causes, resulting in student "s"

corresponds to the acoustic image [z] instead of the letter

writing the graphic image of the incoming letter "z".

In addition, the existence of synonymous letters in the English and Uzbek language graphic systems also causes errors

is the issuing source. For example, [k]

sound in Uzbek only through the letter Kk,

but in English the letters k, ck, c

also expressed through (kit-cat,, sack). The sound [ʃn] in English is the letter sh, -tion, -sion

combinations (wish, competition, mission), [tʃ]

The sound is represented by letter combinations ч, tch (chess, catch).

causes a number of complications.

From this investigation, it was found that most of the students are holistic in terms of written text

the lack of a concept causes many difficulties in their preparation of written information. As a result, students of the non-philological faculty make the following mistakes:

Typing errors:

- vowels, digraphs, some consonants and combinations of letters

they do not know how to write;

- polysemous feature in the reading of some letters (their different readings)

because they misspell letters;

- associative connection between the acoustic image of the letters and the graphic image

as a result, they misspell words;

- leaving unreadable letters or combinations of letters in writing.

Errors related to written speech:

- to parts of the text related to meaning

inability to distinguish;

- inability to continue the expressed opinion;

- logical between sentences in the text

lack of attachment;

- lack of consistency in the description of the picture;

- when composing text using keywords

not being able to connect sentences meaningfully 1.

Written speech in English by students of non-philological educational institutions formation and development of skills

teaching efficiency can increase if it is organized as follows:

- formation of written speech skills

and writing in the foreign language being studied

formation based on (orthographic) skills;

- following the principle of unity of theory and practice;

- relying on the internal psychological capabilities of the student in the formation of written speech skills;

- to follow the stages of formation of speech skills developed by S.F. Shatilov in the formation of written speech skills;

- identifying educational tools and teaching methods specific to each stage, developing an exercise system;
 - students' written speech skills developing according to each stage to go
 - organization of independent work of students based on professional orientation.
- Students of the Faculty of Chemistry and Biology
level of knowledge in English, writing in them
and the formation of written speech skills
level and English in professional activities

To what extent do you feel the importance of language? in order to determine what they do, a control work was carried out before the experimental training. From the obtained results, it can be concluded that educational means are more suitable for the purpose using it correctly, organizing the process of developing written speech taking into account the above-mentioned pedagogical and didactic factors if done, the effectiveness of the formation of written speech competence of non-philological faculty students will increase. Written by students formation of speech competence them includes teaching to think, reason, analyze, draw conclusions, explain one's thoughts. By giving students writing assignments that require creativity (a creative approach). patriotism in them, in relation to their profession it is possible to form the qualities of respect and hard work.

List of references:

1. Kudryashova O.V. Komponenty komunikativnoy komentetsii pri obuchenii in writing. // "Vestnik YuUrGU", 2007, No. 15
2. Khilchenko T.V. Organizational forms of independent educational activity studentov po sovershenstvovaniyu inoyazychnoy written word. // Teoriya i praktika razvitiya sovremennogo vyshego professionalnogo obrazovaniya: materialya worker nauch.-prakt. conf. - Shadrinsk, 2006. - Ch. 2. - S. 139-142
3. Sattarov T. Technology of formation of methodological efficiency of the future foreign language teacher. - T., 2003. - p. 47.
4. Jalolov J.J. Methodology of foreign language teaching. - T.: "Teacher", 2012. - p. 294.

**IXTISOSLASHTIRILGAN SAN'AT MAKTABLARIDA O'QUVCHILARGA
KLASSIK RAQSNI O'QITISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK
XUSUSIYATLARI**

Aziza Usmanova Pardayevna

Jizzax viloyati Jizzax shahri 32-DMTT musiqa rahbari.

Normurodova Dilnoza Pardayevna

Jizzax viloyati Jizzax shahar Iqtisoslashtirilgan san'at maktabi

Xalq raqsi yo'nalishi katta o'qituvchisi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ixtisoslashtirilgan san'at maktablarida klassik raqslarni o'qitishda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ularning raqsga bo'lgan qiziqishlarini pedagogik mahorat bilan yondoshib qiziqtirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: raqs san'ati, klassik raqs, pedagogika, psixologiya, o'quvchilar.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach barcha soxalarda tub isloxotlar boshlandi. Bu isloxotlarning barchasi inson omilini xar qachongidan ham yuqori saviyaga ko'tarib, yoshlarning idroki, saloxiyati, ma'naviy barkamolligini rivojlanishida asos bo'ladi. Respublikamizda inson shahsini uning yuksak ma'naviy fazilatlarini kamol toptirish, milliy istiqlol mafkurasini shakllantirish ustuvor vazifasi hisoblanadi. Yosh avlodni boy madaniy merosimiz hamda tarixiy qadriyatlarimizga hurmat e'tibor, mustaqil vatanimizga mehr-muxabbat ruhida tarbiyalash xozirgi kun talabidir.

Bugungi kunda o'sib kelayotgn yosh avlodning ma'naviy olamini boyitish uning qalbida kelajakka ishonch tuyg'ularini shakllantirish masalasi dolzarb bo'lib kelmoqda.

Jamiyat ijtimoiy-madaniy xayotida insonning ijod maxsuli, ichki kechinmalarining nozik namunasi bo'lgan raqs san'ati barcha davralarda ham yuksak mavqega ega bo'lgan. Ayniqsa, klassik raqs hamisha inson ma'naviy olamining ajralmas qismi, shu bilan birga klassik raqsning paydo bo'lishi, rivojlanishida inson ma'naviy ongining muxim ko'rinishi fikr-muloxazasi, ta'rifi va e'tirofi muhim ahamiyat kasb etgan. Raqs san'ati insoniyat tarixining dastlabki davrlarida mehnat jarayonlarida, maishiy ko'rinishlarda paydo bo'lgan. Xalqning maishiy hayoti bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanib kelgan, maishiy mazmun-mohiyatga ega bo'lgan raqs, keynichalik tomoshaviylikka aylanib borgan. Uzoq tarixiy taraqqiyot natijasida maishiy raqs darajasiga ko'tarilgan.

Dastlab Italiya balet maktabi, keyin Fransiya balet maktabi ulardan ikki asr o'tib rus balet maktabi vujudga keldi. Bunda Leningrad xoreografiya bilim yurti (endi uning

nomida) pedagogi, professor, xalq artisti Agrippinya Yakovlevna Vaganova xizmatlari beqiyos. U 1934 yilda “Klassik raqs asoslari” kitobini chop etib, klassik raqslarni tizimga solib, rus balet maktabiga asos soladi. Kitobda bayon etilgan klassik raqsdan dars berish uslubi balet san’ati, xoreografiya pedagogikasi nazariyasi va amaliyotiga qo’shilgan ulkan xissadir. Vaganova tizimi-rus balet maktabi an’alarining qonuniy davomiyligi va rivojlanishidir. Aksariyat xoreografiyalar raqqoslarning ijodi klassik raqs jozibasini va texnikasini takomillashtirishga qaratilgan edi. Ular tomonidan berilayotgan ko’nikma va bilimlar ijrochilar tomonidan o’zlashtirilgan va saxna tajribasida ham o’zlashtirilgan edi. Rus balet maktabining ulkan tajribasi raqs pedagoglarining faoliyatida asos bo’ldi. Ushbu “Klassik raqs asoslari” kitobini butun xoreografiya dunyosi biladi va qadrlaydi. Kitob bir necha tillarga (ingliz, nemis, ispanposha, chex, venger va boshqa) tarjima qilingan va shu bois balet san’ati mavjud barcha davlatlarga etib borgan. Shu boisdan Vaganovaning tajribasiga zamonaviy chet el mualliflari ham klassik raqs darsliklarini yaratishda asoslanganlar.

Istiqlol tufayli rivojlanib borayotgan respublikamiz xoreografiya soxasi oldida ham qilinishi lozim bo’lgan bir qancha muhim vazifa va muammolar paydo bo’ldi. Ana shulardan biri o’sib borayotgan yosh avlodni faol ijtimoiy shaxslar qilib tarbiyalash, ta’lim va madaniyatning barcha soxalari uchun etuk, ma’naviy jixatdan barkamol mutaxassislar tayyorlash, boshqaruv, xalq millat taqdiri hamda istiqbolini belgilash kabi muammolarni yechishning amaliy yo’llari va ilmiy asoslarini yaratishda buyuk ajdodalarimiz, pedagog va psixologlarning ijodiy faoliyatlarini chuqur o’rganib, ular ilgari surgan pedagogik-psixologik ijtimoiy turmushga tadbiq etish vazifasini kiritish mumkin.

Mamlakatimizning klassik raqsni o’rgatilishini izchil yo’lga tushib olish, jaxon intellektual salohiyatida to’la raqobat bardosh bo’la olishi inson faoliyatining hamma soxalarida zamonaviy psixologik bilimlarni qo’llay olishi darajasiga bog’liq. Bu esa ta’lim-tarbiyaning barcha soxalarida samaradorlikka erishishni shahs psixologiyasini bilmaslik va psixologik bilimlarsiz tasavvur qilib bo’lmaydi.

Yangi asr o’qituvchisini tayyorlashda uning pedagogik-psixologik va intellektual salohiyati bo’yicha chuqur bilimga egaligi, innovatsion ta’lim texnologiyalari, ta’limning interfaol usullari va ilg’or samarali metodlariga oid ijodiy faollikni oshirishning samarali usullaridan xabardor bo’lishi muxim axamiyat kasb etadi. Bu borada birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov o’zining “Jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi, O’zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo’llari va choralari” asarida O’zbekistonda qilingan o’ziga xos islohotlar modernizatsiya modeli orqali amalga oshirish lozimligi ta’kidlangan.¹

Buni ta’minlash bo’lajak mutaxassislarni va ilmiy-pedagog xodimlarni zamonaviy talablar asosida tarbiyalashni taqozo etadi. Bu muxim vazifani hal qilishning samarali yo’llaridan biri bo’lajak mutaxassislarni ilmiy tadqiqot

metodologiyasi bilan shug'ullanadigan qilib tayyorlashdan iboratdir. Ushbu muammoni yechimini ham birinchi Prezidentimiz o'zining "Yuksak ma'naviyat - engilmas kuch" asarida farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan ongli yashaydigan komil inson qilib voyaga etkazishi ta'lim-tarbiya soxasining asosiy maqsad va vazifasi bo'lishi lozim, deb ta'kidlaydi.²

Muxtaram Prezidentimiz SH.M.Mirziyoev 2020 yil 4 fevral № PQ-4585 "Raqs san'ati soxasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy saloxiyatini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarorlariga asoslanib, toshkent davlat milliy raqs va xoreografiya oliy maktabi negizida davlat oliy ta'lim muassasasi shaklida O'zbekiston Respublikasi madaniyat vazirligi tizimida O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasini tashkil etish:

Toshkent davlat milliy raqs va xoreografiya oliy maktabi tizimidagi Respublika xoreografiya ixtisoslashtirilgan maktabini Akademiya tizimidagi yuridik

shaxs maqomiga ega bo'lgan Respublika xoreografiya ixtisoslashtirilgan maktab-internatiga aylantirish;

2021-2022 o'quv yilidan boshlab Buxorro, Qarshi, Namangan va Urganch shaharlarida Akademiya xuzurida ixtisoslashtirilgan boshlang'ich raqs san'ati maktab-internatlarini tashkil etish to'g'risidagi takliflariga rozilik berdilar.

Klassik raqs bo'yicha uchinchi sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilar shahsini va psixologik qonuniyatlarini hamda ta'lim tarbiya jarayonida ularni rivojlantirish, bilim, ko'nikma va malakalar hamda tasavvurlarini shakllantirish ushbu mavzuni dolzarbligini yanada oshiradi. O'quvchilarni xoreografik san'ati maktabdagi ta'limga tayyorlash, pedagogik ta'sirlarga emotsional ta'sirlanishning xarakteri, xis-tuyg'ularini rivojlanishi, axloqiy, estetik xis-tuyg'ularni chuqurligi va o'quvchining emotsional qo'zg'aluvchanlik darajasini bilish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biriga aylangan.

Bugungi kunda maktab yoshidagi o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida ijtimoiy psixologiyani o'rganish, ularning psixologik xolatlarini xisobga olish va o'quvchilar emotsiyalarini to'g'ri tarbiyalash ta'lim faoliyatida yuqori samaradorlikka erishish kafolatini keltirib chiqaradi. SHu sababdan o'quvchilarning bilim jarayonlarini faoliyatdagi axamiyatini ta'kidlagan xolda ta'lim jarayonida ularning psixik xususiyatlarini e'tiborga olish zarur. CHunki psixologik xolatda voqea xodisalarni analiz, sintez qilish va o'quvchilardagi xissiy xolatlar bilim jarayonidagi faoliyatni amalga oshirishda, o'quvchilarni ta'limga tayyorlashda katta ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarni ta'limga tayyorlash, o'quvchilarning ayni vaqtdagi bilimlarini o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Maktab yoshidagi bolalarning psixik aqliy rivojlantirish, shahsini shakllantirish, o'quvchilar shahsining individual xususiyatlari va ularga ijtimoiy psixologik iqlimni diagnostika qilish yo'llarini maqsad, vazifalarini o'rganish bo'lib, quyidagi fikrlarni o'z ichiga oladi.

- Maktab yoshidagi o'quvchilar shahsining individual xususiyatlari va ularning diagnostika qilish yo'llarini aniqlashga qaratilgan. Pedagogika jarayonining maxsuldorligi pedagogning o'z tarbiyachilarini yaxshi bilishga, ta'lim va tarbiyaning xilma-xil metodlarini qo'llashga bog'liq.

- O'quvchilarni psixik xususiyatlarini o'rganish, ularni xoreografiya maktabidagi ta'limga tayyorlash psixologik xususiyatlarni nazariy va amaliy jihatdan o'rganishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qonunlari

I.1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – T. "O'zbekiston" 2010

II. O'zbekiston Respublikasi Prezident farmonlari va qarorlari, Vazirlar Maxkamasining qarorlari.

II.1. PQ-4585 "Raqs san'ati sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini ko'pdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini yanada rivjantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2020 yil 4 fevral

II.2. SH.M.Mirziyoev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma nutqi 13-148.

III. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

III.1. I.A.Karimov. "YUksak ma'naviyat - engilmas kuch" T. 2008

III.2. R.Karimova "O'zbek raqslari", T. "CHO'lpon" nashriyoti, 2003

IV. Asosiy adabiyotlar

IV.1. X.Xamidov, D.Sayfullaeva, S.Zokirova "Merosiy raqs durdonalari", T. "CHO'lpon" 2003

IV.2. D.Sayfullaeva, Z.Kazakbaeva. o'zbek raqs san'ati tarixi va raqs saxnalashtirish sirlari. T. "Voriz" MCHJ 2006.

IV.3. R.karimova, D.Sayfullaeva O'zbek yakka ayollar raqsi. T. "CHO'lpon" 2007

IV.4. L.Avdieva. Balet Uzbekistana izdetelstvo literatury i iskusstva imeni Gafura Gulyama. T. 1973 y.

IV.5. L.Avdieva. Tansevalnoe iskusstva Uzbekistana. Adabiyot va san'at nashriyoti T. 1960 y.

IV.6. L.Avdieva. O'zbek milliy raqs tarixidan. T. 2001

IV.7. Z.T.Nishonova "Psixologik xizmat" o'quv qo'llanma yangi yo'l 2007

IV.8. V.Karimova, F.Akromova, Psixologiya. T. 2000 y.

IV.9. V.S.Kostravitskaya "100 urokov klassicheskogo tansa"

IV.10. N.I.Tarasov "Klassicheskiy tanets"(dlya mujeskogo klassa)

IV.11. A.YA.Vaganova "Osnovi klassicheskogo tansa".

V. Internet saytlari

V.1. www.ziyonet.uz

V.2. KUN.UZ

METHODS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PROBLEM SOLVING SKILLS IN ADOLESCENT PSYCHOLOGY

Jorayeva Nilufar Isomiddin kizi

Samarkand State Institute of Foreign Languages 3rd year student

Phone number: 906753583

E-mail: jurayeva1202@mail.com

Key words: adolescence, problems, inability, different situations, creativity, risk management, emotion, disagreements.

Annotation: Studying the problems observed in children in adolescence and the history of their origin and formation and development of how to solve problems.

Note that:

Based on the civil-legal contract, experienced psychologists working in general education schools and engaged in private practice are attracted to the social-psychological support centers for children, depending on the need;

The activity of children's socio-psychological support centers is coordinated by the Republican center for vocational guidance and psychological-pedagogical guidance of students under the Ministry of Public Education;

In the 2021/2022 academic year, the admission parameters for the educational areas in the field of psychology will be increased by 30% based on the state order.

The Ministry of Higher and Secondary Special Education, together with the Ministry of Health, improves the curricula and educational programs of higher education institutions that train personnel in the field of psychology, taking into account advanced foreign experience, help in adapting to the requirements of the providers.

The Ministry of Public Education should conduct training courses on child psychology in the training of pedagogic personnel and attract qualified, including foreign, experts to this process.

SHAVKAT MIRZIYOYEV MIROMONOVICH PRESIDENT OF UZBEKISTAN

Adolescence is the period of life between childhood and adulthood, from ages 10 to 19. It is a unique stage of human development and a significant time for building the future. Cognitive, emotional, physical, cultural growth will be seen at that age.

At this age, various problems, strange habits and characters appear. They demand good foods, clothes, more money, valuable things and mainly freedom. They want to get all that they have not got. Violence, Alcohol drugs, Early pregnancy that they are

not the problems of teenagers' lives, these are their mistakes, knowing that it is a mistake, getting emotional, choosing the wrong path.

It is worth to say about some common problems of juvenility such as;

- 1) Disagreements between parents
- 2) Inability to spend time properly
- 3) Not being able to do something well
- 4) Inability to concentrate
- 5) Inability to get along well with people.

These are the most common problems in teenagers. These situations have a great impact on their lives. Everyone can solve these problems by himself, but he / she does not know how to do it. Problem-solving skills are the ability to identify problems, brainstorm and analyze answers, and implement the best solutions. Problem-solving includes more parts: identifying the problem, analyzing possible solutions, deciding on the best course of action,

Research is the first step of problem-solving because it helps you understand the context of a problem. Researching a problem enables you to learn why the problem is happening. For example, why happens disagreements between parents and childhood?, what causes arguments between them?, why are there a conflict between them? It is necessary to find the root of such questions in this step. In this way, you can understand who is more to blame for what caused the problem.

Emotional Intelligence. It is worth considering the impact that a problem and/or its solution has on you and other people. Emotional intelligence, the ability to recognise the emotions of yourself and others, will help guide you to an appropriate solution. See our Emotional Intelligence pages for more.

Analysis is the next step of problem-solving. Now that you've identified the problem, analytical skills help you look at what potential solutions there might be. Problem analysis is the process of understanding real-world problems and user's needs and proposing solutions to meet those needs. The goal of problem analysis is to gain a better understanding of the problem being solved before developing a solution. There are five useful steps that can be taken to gain a better understanding of the problem before developing a solution.

Creativity. Problems are usually solved either intuitively or systematically. Intuition is used when no new knowledge is needed - you know enough to be able to make a quick decision and solve the problem, or you use common sense or experience to solve the problem. More complex problems or problems that you have not experienced before will likely require a more systematic and logical approach to solve, and for these you will need to use creative thinking. See our page on Creative Thinking for more information.

Another step is Thinking. Think about everything you do first and think about how to solve the problem in a positive way. Thinking commands the brain, changes the brain. That's why it plays an important role, thinking about the positive side of everything can solve problems. Such as, ``Not being able to do something well`` - in this case, everyone prefers to give up. But he will not try to show a better result next time, he will not believe. The reason is that only negative thoughts, prejudices, despair, and distrust appear in the brain.

Reading books. Books Offer Valuable Advice

“To be or not to be, that is the question!” Many a time, we are confronted with the biggest doubt of our life. We do not know which road to take to reach our desired destination. Books have a role to play here. If Characters like Margaret in North and South, Clym in The Return of the Native, Elizabeth in Pride and Prejudice, have given us some of the best life advice. Whether it’s through fictional characters or real life experiences, books are the things to turn to whenever you need some wise advice that would change your life. Books make you want to do what the characters did in a similar situation and you emerge as a stronger person.

Other main step is also online monitoring of children suffering during war. Children think about what hardship is suffering, gratitude. When we observe their lives, they are the same children as us, but some of them have rotten food, their parents are burdened, they don't go to school, they can't go to the doctor if they are sick, they can't play games on the streets, they have real smiles on their faces, and the children who see these situations are affected. This condition teaches them to be respectful, considerate, thankful, and interested in learning.

Risk Management. Solving a problem involves a certain amount of risk - this risk needs to be weighed up against not solving the problem.

To sum up, the above points it is essential that:

Identify and define the problem.

Come up with possible solutions.

Evaluate the options.

Choose the best solution.

Evaluate the outcome.

Implement the solution.

First of all, parents should be informed about these. A parent is a guide to a child in solving every problem. For example, if these methods are taught in schools, they will show great results. At this age, they spend most of their time in school. A lot of time changes a person in a lot of ways. The correct psychological advice and instructions of teachers will help them not to make mistakes or quickly solve their problems in the right way.

REFERENCES:

- 1) April 1979, February 1980, Sierra Leone, “ADOLESCENT PROBLEMS”
- 2) Srtebbuster on March 11, 2019 by Anjita Ganguly
- 3) John Foster Dulles Former US Secretary of State

KON-METALLURGIYA SANOATI KORXONALARIDA EKOLOGIK MENEJMENT TIZIMINI JORIY ETISH

Fayzullayeva Go‘zal Alisher qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada, kon-metallurgiya sanoat korxonalarida ekologik menejment tizimini joriy etish chora-tadbirlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: taraqqiyot strategiyasi, kon-metallurgiya, iqtisodiyot, ekologik menejment, atrof-muhit.

Annotation: this article talks about measures to introduce the environmental management system in mining and metallurgical industrial enterprises.

Keywords: development strategy, mining and metallurgy, economy, environmental management, environment.

Аннотация: в данной статье говорится о мерах по внедрению системы экологического менеджмента на горно-металлургических промышленных предприятиях.

Ключевые слова: стратегия развития, горно-металлургический комплекс, экономика, природопользование, экология.

2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini 2022-yil – “Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturida “Navoiy kon-metallurgiya kombinati” aksiyadorlik jamiyatiga qator vazifalar yuklatilgan.

Jumladan, Davlat dasturining 76.3-bandida kon-metallurgiya sanoati soxasida ekologik talablar va atrof-muhit muhofazasi me‘yorlarini xalkaro standartlar asosida belgilash dasturini, atrof-muxitga chiqariladigan ifloslantiruvchi moddalarni ekologik talablar doirasidan oshmasligini ta‘minlash dasturini ishlab chiqish, kon-metallurgiya sanoati korxonalarida ilg‘or xorij tajribadan kelib chikib, ekologik menejment tizimini joriy etish belgilangan. Joriy yilning mart oyida “NKMK” AJ tomonidan Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, “OKMK” AJ, Davlat ekologiya qo‘mitasi bilan hamkorlikda tegishli qaror loyihasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritildi.

Shuningdek, Davlat dasturining 109-bandida “NKMK” AJ tomonidan Navoiy shahrida “Biznesga ko‘maklashish markazi”ni tashkil etish va tadbirkorlarni biznes yuritishga o‘rgatish ko‘rsatib o‘tilgan. Navoiy viloyati hokimligi hamda Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi bilan birgalikda mazkur “Biznesga ko‘maklashish markazi”ni tashkil etish bo‘yicha Hukumat qarori loyihasi ishlab chiqilib, tegishli takliflar bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritildi.

“NKMK” AJ matbuot xizmati.

O'zbekiston metallurgiya sanoati yuqori darajada rivojlangan davlatlardan biridir. Ushbu sanoatning rivojlanishiga boy mineral resurslar va energiya manbalarining mavjudligi yordam berdi. O'zbekiston ichaklarida davriy jadvalning deyarli barcha elementlari konlari mavjud va bu zaxiralarning aksariyati allaqachon tijorat operatsiyalarida. Mustaqillik sharoitida respublika kon-metallurgiya sanoati butun murakkab muammolarga duch keldi. Bu, avvalambor, boy va oson ochiladigan ruda konlarining har tomonlama tükenmesi, atrof-muhitni muhofaza qilish talablarining kuchayishi, rangli metallarga, shu jumladan mis va unga hamroh bo'lgan elementlarga bo'lgan talabning oshishi. Xom ashyolardan foydalanishning murakkabligini oshirish, barcha qimmatli tarkibiy qismlardan foydalanish, chiqindisiz texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish dolzarb muammo hisoblanadi.

Metallurgiyaning atrof muhitga ta'siri

O'zbekiston metallurgiya sanoati yuqori darajada rivojlangan davlatlardan biridir. Ushbu sanoatning rivojlanishiga boy mineral resurslar va energiya manbalarining mavjudligi yordam berdi. O'zbekiston ichaklarida davriy jadvalning deyarli barcha elementlari konlari mavjud va bu zaxiralarning aksariyati allaqachon tijorat operatsiyalarida. Mustaqillik sharoitida respublika kon-metallurgiya sanoati butun murakkab muammolarga duch keldi. Bu, avvalambor, boy va oson ochiladigan ruda konlarining har tomonlama tükenmesi, atrof-muhitni muhofaza qilish talablarining kuchayishi, rangli metallarga, shu jumladan mis va unga hamroh bo'lgan elementlarga bo'lgan talabning oshishi. Xom ashyolardan foydalanishning murakkabligini oshirish, barcha qimmatli tarkibiy qismlardan foydalanish, chiqindisiz texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish dolzarb muammo hisoblanadi.

Olmaliq kon-metallurgiya kombinatining chiqindilari va yarim mahsulotlarida boyituvchi konsentratsiyadan, mis ishlab chiqarish shlaklaridan va ruxli pirojniyni qayta ishlashdan klinkerdan chiqadigan chiqindilar ko'p miqdorda to'planib qolgan. Ushbu materiallar rangli, qimmatbaho metallarni o'z ichiga oladi va aslida ishlab chiqarish davridan tashqarida. Ularning qayta ishlashga jalb etilishi zavodga xomashyo bazasini geologik va kon qazish ishlari uchun kapital xarajatlarni ko'paytirmasdan sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi.

Shunday qilib, hozirgi vaqtda, chiqindixonalarda mis miqdori 0,07-0,122% bo'lgan konsentratsiya zavodlaridan 800 million tonnadan ortiq chiqindi yig'ilib qolgan. Ularda 800 ming tonnadan ortiq mis, 10 ming tonna bor, molibden, 182 tonna reniy, 500 ming tonna sink va boshqa ko'plab qimmatbaho komponentlar. Pirometallurgik mis ishlab chiqarish chiqindilari allaqachon 12 million tonnadan ortiq aks ettiruvchi qayta ishlash va kislorodli alangalarni eritish shlaklarini to'plagan. Ularning tarkibida o'rtacha mis miqdori 0,6% bo'lgan taqdirda ham, 70 ming tonnadan ortiq milliy iqtisodiy aylanmada qatnashmagan deb hisoblash mumkin. Kuniga 1000 tonnadan ortiq bunday cüruf qo'shimcha ravishda hosil bo'ladi.

Maxsus omborlarda o'n minglab tonna qattiq konvertorli shlaklar to'plangan bo'lib, unda mis miqdori 2,5-3,5% ni tashkil qiladi. Ushbu shlaklar tarkibida ishlatilmaydigan minglab tonna qimmatbaho metall mavjud. Shuni ta'kidlash kerakki, har yili qo'shimcha ravishda taxminan 24000 tonna bunday shlak hosil bo'ladi.

Sink ishlab chiqarish klinkerida 2,2% dan ortiq mis, 2,40% sink, 0,01% kadmiy, 5-8 g/t oltin, 250-500 g/t kumush va boshqa ko'plab qimmatli komponentlar mavjud. Taxminan 300 ming tonna bunday klinker axlatxonalarda to'planib ulgurgan va zavodning to'liq yuklanishi bilan har yili qo'shimcha 70 ming tonna ana shunday qimmatbaho materiallar ishlab chiqarilmoqda.

Ushbu materiallarning ishlab chiqarishga jalb qilinishi zavodga qo'shimcha ravishda minglab tonna mis, muhim miqdordagi qimmatbaho metallar va boshqa qimmatbaho mahsulotlarni olish imkonini beradi.

Atrofdagi chiqindi suv havzalari va ayniqsa, shlakli chiqindilar shahar atrofini buzmoqda, minglab gektar qishloq xo'jalik maydonlarini egallaydi, havo havzasini ifloslantiradi va landshaftni yomonlashtiradi. Atrof-muhit ifloslanishidan kelib chiqadigan zararni baholash chiqindisiz texnologiyalarni yaratish va qo'llashning iqtisodiy maqsadga muvofiqligi chegaralarining sezilarli darajada kengayishiga olib keladi. Ushbu holatni hisobga olgan holda, ishlab chiqarishni birlashtirishning iqtisodiy samaradorligi, shubhasiz, ortadi va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq bo'lgan sanoatdagi ishlab chiqarish tuzilmalarini shakllantirishning yangi mezonlari paydo bo'ladi.

Shu munosabat bilan, mis ishlab chiqarishning shlaklari va oraliq mahsulotlarini qayta ishlashning oqilona va yaxlit texnologiyasini yaratish vazifasi juda dolzarbdir.

Olmaliq kon-metallurgiya kombinatini ham o'z ichiga olgan dunyodagi aksariyat zavodlarda qabariq mis ishlab chiqarish bo'yicha klassik pirometallurgiya sxemasiga quyidagilar kiradi.

- reverberatsion pechda mot uchun zaryadni eritish;
- kislorodli olov eritish pechida yoki boshqa turdagi avtogen jarayonda mot uchun zaryadni eritish;
- matlarni konvertatsiya qilish.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bunday texnologik sxema bilan ishlab chiqarish mahsulotlari:

- aks ettiruvchi eritishning shlaklari;
- kislorodli olovni eritish shlaklari;
- konvertor shlaklari.

Mis ishlab chiqarish shlaklari tarkibida 0,45 dan 3,5% gacha Cu bor va ular axlatxonalar emas. KFP va reflektiv eritish shlaklari iqtisodiy jihatdan foydali qayta ishlash texnologiyasi ishlab chiqilguncha saqlanadi. 3,5% gacha bo'lgan misni o'z ichiga olgan konvertor shlaklari qayta ishlash mahsulotidir va aksariyat hollarda

reverberatorli pechda qayta ishlanadi. Biroq, bu jarayonning istiqboli yo‘q. Bu reverberatorli pechga xos bo‘lgan ichki texnologik nochorlik bilan bog‘liq bo‘lib, u yuqori namlik va oltingugurt dioksid miqdori kam bo‘lgan chiqindi gazlarni ko‘p miqdorda ishlab chiqarishdir. Ushbu qoidada oltingugurt kislotasini ishlab chiqarish yoki oltingugurtni qazib olinadigan mahsulotlarga qazib olish uchun ulardan iqtisodiy jihatdan maqbul foydalanish istisno qilinadi. Kelajakda reverberatsion pechni sulfidli xom ashyoni qayta ishlash uchun eritadigan zavodlar sonidan chiqarib, uni avtogen jarayon bilan almashtirish rejalashtirilgan. Ushbu holat konvertor shlaklarini qayta ishlash muammosini sezilarli darajada kuchaytiradi va ulardan mis va boshqa elementlarni olish uchun boshqa muqobil texnologiyalarni yaratishni talab qiladi.

Shlaklarning tarkibi, tuzilishi va xususiyatlarining faol o‘zgarishi bilan sezilarli darajada quritishga erishiladi. Bu mis tarkibidagi cürufni kompleks qayta ishlashning tejamkor va ekologik toza usullarini ishlab chiqish bo'yicha nazariy tadqiqotlar va amaliy tadqiqotlarning asosiy obyektidir.

ISO 14001 ekologik boshqaruv tizimini joriy qilish

Ushbu standartning strukturasi quyidagi bo‘limlarda tashkil etilgan:

- Umumiy shartlar
- Atrof-muhit siyosati

Umumiy shartlar

Standartning Umumiy shartlariga muvofiq, korxonada standartdagi barcha shartlarga muvofiq atrof-muhitni boshqarish tizimini yaratish, tayyorlash, joriy etish, joriy qilish va doimiy ravishda takomillashtirishlari kerak. Ushbu standartning maqsadi kompaniyani atrof muhitni yaxshilashga erishishdir. Tadbirkorlar ushbu tizim doirasini aniqlab, uni yozib olishlari kerak.

Ekologik siyosat

Standartga muvofiq yuqori darajali menejment korxonada atrof-muhit siyosatini belgilashi kerak. Umuman olganda, atrof-muhit siyosatining xususiyatlari quyidagilar bo‘lishi kerak:

Atrof-muhitni boshqarish tizimining qamrovi korxonaning faoliyati, mahsulotlari yoki xizmatlarining ta‘rifi, hajmi va atrof-muhitga ta‘siriga mos bo‘lishi kerak.

Korxonaning ekologik siyosati atrof-muhit ifloslanishining oldini olish bo‘yicha majburiyat va doimiy yaxshilanishni o‘z ichiga olishi kerak.

U korxonaning atrof-muhitga tegishli qoidalarga va boshqa zarur tartibga solish talablariga rioya qilishi kerakligi to‘g‘risidagi majburiyatni o‘z ichiga olishi kerak.

Xulosa

Muxtasar qilib aytganda, korxonalar tomonidan belgilanadigan atrof-muhit siyosati uchta asosiy majburiyatni o‘z ichiga olishi kerak: doimiy yaxshilash, ifloslanishning oldini olish va qonuniy tartibga rioya qilish.

Atrof muhitni muhofaza qilish maqsadlari va maqsadlarini o'z ichiga olishi va ularni qayta ko'rib chiqish uchun asos yaratishi kerak.

Atrof-muhit siyosati yozma ravishda yozilishi, yangilanishi va xodimlar va tashkilot nomidan ishlaydigan barcha tegishli shaxslarga etkazilishi kerak.

Shu bilan birga, atrof-muhit siyosati korxonadan tashqarida manfaatdor shaxslar uchun ochiq bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T.D.Sidikova "Химия" конспект лекции. Т.ТАЙИ.2000й
2. Тошпўлатов Ю.Т., Исоқов Ш.С., Анорганик кимё, Ўқув қўлланма . Т.; Ўқитувчи
3. М.Т.Abdullayev, О.К.Ergashev, В.А.Хайитов Кимyo. О'quv qo'llanma. Т.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020 yil
4. Lutfullayev E.N., Normurodov Z.N., Berdiyev A.T. Anorganik kimyodan amaliy mashg'ulotlar. /O'quv qo'llanma.– Т.: O'zbekiston, 2006.
5. Модихонов Т., Ёқубова М, Абдуғафуров И. Умумий ва анорганик кимёдан амалий ишлар./ Ўқув қўлланма. – Т.: Меҳнат, 1997.
6. Қодиров Э., Муфтахов А., Норов Ш. Анорганик кимёдан амалий машғулотлар./Ўқув қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1996.

Elektron resurslar

1. Электрон кутубхона маълумотлари [www. ziyouet.uz](http://www.ziyouet.uz)
2. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси [www. natlib.uz](http://www.natlib.uz)
3. [www. Xumuk.ru](http://www.Xumuk.ru)
4. www.Chem.msu.su/rus/elibrary/
5. www.Hemi.nsu.ru

**IQTISODIY INTEGRATSIYA JARAYONI RIVOJLANISHINING
XUSUSIYATLARI VA SHART-SHAROITLARI**

Sodikov Zokir Rustamovich,

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi dotsenti, i.f.n.

Annotatsiya: Bu maqolada iqtisodiy integratsiya nazariyasining rivojlanish shart-sharoitlari va unga ta'sir etuvchi omillarning o'ziga xos jihatlari o'rganilgan.

Tayanch so'zlar: Iqtisodiy integratsiya nazariyasi, iqtisodiyot, jahon bozori, eksport, import, tashqi savdo, xorijiy investitsiyalar, tashqi iqtisodiy aloqalar.

Milliy iqtisodiyotning jahon bozoriga integratsiya bo'lishi afzalliklar va manfaatlar ta'sirida kelib chiqadi. Jahon bozoriga integratsiya jarayoni milliy xo'jalik o'rtasidagi aloqalarning rivojlangan va takomillashgan bosqichi bo'lib, unda mamlakat iqtisodiyotlarining barcha tarmoq va sohalarining o'zaro qo'shib, yaxlitlanib borishi kuzatiladi. Shu bois iqtisodiy integratsiya faqat nazariy masala bo'lmasdan, iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida namoyon bo'ladigan jarayon hisoblanadi. Iqtisodiy integratsiya darajasini milliy iqtisodiy ko'rsatkichlarning jahon bozoriga bog'liqligi ko'rsatadi. Mamlakatlarda ishlab chiqarish hajmining ortishi eksport salohiyatining kengayishiga va milliy daromadning ko'paytirib import hajmining oshishiga sezilarli ta'sir ko'rsatish orqali jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvni mustahkamlaydi.

Iqtisodiy integratsiya darajasini yalpi ichki mahsulot va sanoat ishlab chiqarishiga nisbatan tashqi savdo hajmi, eksport va import, uning tovar va xizmatlar tarkibi ifodalaydi. Shuningdek, jami investitsiyada xorijiy investitsiyaning ulushi, milliy ishlab chiqarishda xorijiy investitsiyalarning o'rnini, milliy bandlikning jahon bozoriga bog'liqligi va boshqa ko'rsatkichlar belgilab beradi. Iqtisodiy integratsiya jarayoni chuqurlashuvi bilan mamlakatlarning jahon bozoriga bog'liqlik darajasi ortib boradi va u ko'rsatkichlarni o'ziga xos guruhlash mumkin. Jahonda tovar va xizmatlar ortiqcha taklif qilingan bozorlardan talab kuchli bo'lgan mamlakatlar bozori tomon oqadi. Natijada jahonda milliy ishlab chiqarish va iste'mol bozorlari tabiiy ravishda har tomonlama integratsiyalashadi.

Milliy narxlar ham mamlakatning jahon bozoriga integratsiyalashuv darajasini ifodalaydi. Milliy bozorlari integratsiyalashgan davlatlarda narxlar yoki narx indekslarining o'zaro nisbati shakllanadi. Buni yagona valyuta birligidan foydalanuvchi mamlakatlar vaziyati asoslaydi. Ushbu mamlakatlardan birida narx o'zgarsa, qolganlariga ham ta'sir ko'rsatadi yoki \$dan jahondagi savdo operatsiyalarida keng foydalanilganligi uchun AQSh dagi iqtisodiy vaziyat va \$ning inflyatsiyasi ko'pchilik milliy pullarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Erkin iqtisodiyot tizimi ochiq iqtisodiyot asosida barpo etilishi va rivojlantirilishi ma'lum. Bu esa milliy bozorning jahon xo'jaligiga yoki boshqa mamlakatlar bozoriga qo'shilishi demakdir. Ochiq iqtisodiyotda milliy daromad (MD) muvozanati yalpi talab bilan yalpi taklif tenglashgan nuqtada ta'minlanadi. Bunda yalpi talab ikki qismga, ya'ni iste'mol (S), investitsiya (I) va davlat xarajatlari (G) ichki talabni, eksport (X) bilan import (M) esa tashqi talabni ifodalaydi. Xorijga eksport, bu mamlakatda ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlarga xorijliklarning xarajati bo'lib, u mamlakatning daromadiga ulush qo'shish bo'ladi. Xorijdan import esa mamlakat fuqarolarining chet el tovar va xizmatlariga xarajatini ifodalaydi. Bunda xorijliklarning mamlakatdagi daromad oqimiga sof ta'siri eksport bilan import (X-M) o'rtasidagi farqdan kelib chiqadi. Yalpi milliy mahsulotga nisbatan eksport hajmining ortishi ishlab chiqarish, import hajmining ortishi esa iste'mol bo'yicha milliy bozorning jahon xo'jaligiga integratsiyalashuvi chuqurlashayotganligini ko'rsatadi.

Mamlakatlar iqtisodiy integratsiyani rivojlantirish uchun ishlab chiqarish va eksportni kengaytirish orqali milliy daromadni ko'paytiradi. Natijada import hajmi ham ortadi. Chunki import bilan milliy daromad o'rtasida to'g'ri bog'liqlik mavjud bo'lib, iste'mol singari, milliy daromad oshganda importning ham ko'payishi kuzatiladi. Import bilan milliy daromad o'rtasidagi to'g'ri bog'liqlik import funksiyasi bo'lib, unga ishlab chiqarish uchun tashqi bozor resurslariga ehtiyoj va yalpi xarajat yoki milliy talabning bir qismini importga yo'nalishi sabab bo'ladi. Import talabining daromadga nisbatan elastikligi ham tashqi savdo hajmiga ta'sir ko'rsatadi va uni quyidagi formulada ifodalash mumkin:

$$e = \frac{\Delta M}{M} : \frac{\Delta Y}{Y}$$

Bunda: e - elastiklik, M - import,

$$e = \frac{\Delta X}{X} : \frac{\Delta Y}{Y}$$

Bunda: e - elastiklik, X - eksport, ΔX - eksportdagi o'zgarish,

Y - yalpi milliy mahsulot, ΔY - yalpi milliy mahsulotdagi o'zgarishni ifodalaydi.

Ochiq iqtisodiyotda milliy daromadning bir qismi ichki tovar va xizmatlarga, bir qismi import tovar va xizmatlarga xarajat qilinsa, qolgani jamg'arib boriladi. Shuning uchun bozor munosabatlarida marjinal (me'yoriy) iste'mol (MPC), marjinal (me'yoriy) import (MPM) va marjinal (me'yoriy) jamg'arish (MPS) moyilliklari

yig'indisi birga teng ($MPC + MPM + MPS = 1$) bo'ladi. Ochiq iqtisodiyotda milliy daromad muvozanati yalpi xarajat bilan yalpi ishlab chiqarish tenglashganda ta'minlanadi. Bu formulada quyidagicha ifodalanadi:

$$Y = C(Y) + I + X - M(Y), \text{ yoki } Y - C(Y) = S(Y)$$

Bunda: Y - yalpi milliy mahsulot, C - iste'mol, I – investitsiya,

X – eksport, M – import, S - jamg'arma.

Yuqorida keltirilgan formulani quyidagicha ham ifodalash mumkin:

$$S(Y) + M(Y) = I + X \text{ yoki } S(Y) - I = X - M(Y) \text{ bo'ladi.}$$

Bu formulaning chap qismida jamg'arma bilan importdan iborat yalpi xarajat, o'ng qismida investitsiya va eksport yig'indisi berilgan. Bu tenglamada jamg'arma bilan investitsiyaning farqi, eksport bilan import farqiga bog'liq bo'lmoqda. Bundan tashqari mamlakatlar YMM larining o'zaro bog'liqligi borasida olib borilgan tadqiqotlarda, geografik jihatdan qo'shni va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasi mutanosib davlatlarda iqtisodiy aloqalar rivojlanganligi, bozorlarning chuqur integratsiyalashganligi kuzatilgan. Demak, mamlakatlarning integratsiyasini YMMlari o'sishdagi mutanosiblik ham asoslaydi.

Milliy iqtisodiyotlari to'liq va keng ko'lamli integratsiyalashgan mamlakatlarning bandlik va ishsizlik muammolari borasida olib borilgan tadqiqotlarda o'zaro bog'liqlik mavjudligi isbotlangan. Chunki mamlakatlardan birida ishsizlik tufayli talab hajmi qisqarsa, bu integratsiya doirasidagi mamlakatlar eksportining kamaytiradi. Natijada integratsiya hududida tashqi savdoning qisqarishi ishlab chiqarishni pasaytiradi va ishsizlikni ko'paytiradi. Shuningdek, integratsiya hududidagi biror mamlakatda imkoniyatlar kengayib bandlikning oshishi, qolgan mamlakatlar tashqi savdosini rag'batlantirib, ishlab chiqarish va bandligini kengaytiradi. Iqtisodiy jarayonlar mamlakatlarning qimmatli qog'ozlar bozori baynalmilallashganligini ko'rsatadi. Milliy bozorlari integratsiya bo'lgan mamlakatlardagi jamg'armalar hududdagi eng yuqori daromad keltiradigan mamlakatning moliya bozoriga joylashtiriladi. Natijada investitsiya harakati erkin va cheklovlar yo'qligi uchun qaysi mamlakat moliya bozorida foydalilik koeffitsenti ortsa, jamg'armalar o'sha tomonga oqadi va integratsiya hududida daromadlar mutanosiblashadi. Milliy bozorlardagi o'zgarishlarning xalqaro savdo jarayoniga ta'siri integratsiyaning ko'rsatkichi hisoblanadi. Bunda tovarlarning ortiqcha taklif qilingan joylardan, talabi qondirilmagan mamlakatlar tomon harakati kuzatiladi. Bu jarayonning ob'ektlarini tovar va moliya resurslari sifatida alohida ajratish mumkin. Mamlakatdagi sof tovar oqimi importning eksportga nisbatiga bog'liq bo'ladi.

Jamiyatda ortiqcha tovar talabi real daromadning ko'payish hisobiga kelib chiqadi. Demak, importning ko'payishi milliy daromadning oshishi, eksport hajmining ortishi esa jahon iqtisodiyotidagi rivojlanish natijasida sodir bo'ladi.

Moliyaviy resurslarning xalqaro harakati valyuta va qimmatli qog'ozlar ko'rinishida bo'lib, u milliy bozorlarda nominal daromadlarning tenglashtirish tendensiyasiga ega. Valyuta va qimmatli qog'ozlar ham tovar singari ortiqcha taklif qilingan bozordan talabi mavjud bozorlarga yo'naladi. Moliyaviy aktivlarning xalqaro harakati, ularning nominal foiz stavkasining jahon miqyosida mutanosiblashtiradi. Shuningdek, amaliy jarayonlar valyuta bozorini bir mamlakat tomonidan nazorat qilib bo'lmasligini, jahon bozori qimmatli qog'ozlar nominal foiz stavkasining mutanosiblashtirishga imkoniyat yaratishini ko'rsatadi, ya'ni, bu bozorlar chuqur integratsiyalashgan. Milliy bozorlarda narxlar nisbati shakllangani kabi integratsiya bo'lgan mamlakatlar o'rtasida ham narxlar mutanosibligining vujudga kelishi samarali jarayon hisoblanadi. Shu bois, nazariyalarda to'liq integratsiya uchun jahon bozorida daromad va foydaning eng yuqori darajaga chiqaradigan narx shakllanishi zarurligi ta'kidlanadi. Zero, integratsiya jarayonida narx nisbati to'g'ri shakllanmasa, daromad taqsimoti maqbullashmaydi va bozorlar o'z-o'zidan alohidalashadi.

Milliy bozorning jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvida «Birinchisi eng yaxshi siyosat» va «Ikkinchi eng yaxshi siyosat» ning o'ziga xos ahamiyati mavjud. Jahonda yuksak iqtisodiy taraqqiyotga va farovonlikka erkin iqtisodiy munosabat va mukammal raqobat asosida erishish mumkinligi nazariy jihatdan asoslangan. Xalqaro amaliyotda iqtisodiy munosabatlarning erkin bozor mexanizmi asosida namoyon bo'lishi «Birinchisi eng yaxshi siyosat» sifatida ifodalanadi. Bu individual xarajat bilan umumiy xarajatni yoki individual manfaat bilan umumiy manfaatni maqbullashuvini talab etadi. Lekin, amalda bunga erishishga tabiiy- iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy shart-sharoitlar yo'l qo'ymaydi. Shu bois, davlatlar turli ijtimoiy maqsadlarni inobatga olib tadbirlar belgilaydi. Bu yondashuv nazariyada «Ikkinchi eng yaxshi siyosat» sifatida ta'riflanmoqda.

Jahon bozorida «Birinchisi eng yaxshi siyosat» amalga oshmagach, maqbul usul sifatida «Ikkinchi eng yaxshi siyosat»ni joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu xalqaro miqyosda iqtisodiy integratsiya sifatida yuzaga chiqadi. Zero, iqtisodiy integratsiya bo'lmasa, shu iqtisodiy integratsiya tufayli erishiladigan farovonlik ham kelib chiqmasdi. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotining tarkibiy tuzilishi industrial mamlakatlarnikidan katta farq qiladi, ya'ni, ular ko'proq agrar soha va xomashyo borasida afzallikka ega. Shu bois bu mamlakatlar ishlab chiqarishini tashqi raqobatdan himoyalash maqsadida tadbirlar belgilab, iqtisodiy integratsiyaning rivojlanishini cheklaydi.

Hozirda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning axborot texnologiyalari tufayli jadal rivojlanib borishi mamlakatlarning tarmoq va sohalar bo'yicha ixtisoslashuvining chuqurlashtirib, milliy ishlab chiqarish tizimining baynalmilallashuviga zamin yaratmoqda. Shuningdek, davlatlar bir tomondan tashqi bozorning iqtisodiy salohiyatidan foydalanish uchun qanchalik harakat qilsa, ikkinchi tomondan, jahondagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning ta'sirini ham shunchalik his qiladilar. Iqtisodiy integratsiya milliy xo'jaliklar uchun erkin iqtisodiy munosabatdan keyin muhim ahamiyat kasb etganligi bois, barcha mamlakatlar ichki iqtisodiy imkoniyatlari bilan birga tashqi bozorlardan ham foydalanish uchun bu masalaga jiddiy e'tibor qaratmoqda. Shu bois iqtisodiy integratsiya jarayoni nazariy, tashkiliy va amaliy jihatdan muntazam ravishda rivojantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni (28.01.2022-yil, PF-60-son).
2. Tuxliyev N. Jahon iqtisodiyoti rivojlanishida yangi trendlar. Monografiya. – T.: "Ilm-Ziyo-Zakovat", 2021. – 72 bet.
3. Seyidog'lu H. Uluslararası iktisat. Darslik. -Istanbul: "Guzem Can Yayinlari", 2012. 820 s.
4. Salvatore, Dominick. International economics. Printed in the USA /. – 13th ed. 2019. 720 p.
5. Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, and Marc J. Melitz. International economics: theory & policy/12th Edition/USA. Permissions Department, 501 Boylston Street, Suite 900, Boston, MA 02116, 2022.

XORIJIY MAYDONDA O'Z O'RNIGA EGA AYOL JURNALIST

Ortiqboyeva Mahbuba Bahodirjon qizi

Farg'ona viloyati, Marg'ilon shahri. O'zJoku talabasi 1-kurs

Annotatsiya: Bu maqola orqali ayol jurnalistlarning xalqaro maydonda o'rin egallashlari mumkinligi hamda buni allaqachon boshqa bir ayol uddalay olganligi ifoda etilgan. Qaysidir ma'noda bu yosh journalist qizlar uchun mativatsiyadir.

Xorijiy maydonda o'z o'rniga ega jurnalist ayol

Xorijda o'zining faoliyatini yuritib kelayotgan jurnalist ayollardan biri siz-u bizga birdek tanish bo'lgan Navbahor Imomova -"Amerika ovozi"ning multimedia jurnalistidir. "Amerika manzaralari" turkumidagi teledasturlar muallifi. Ko'rsatuvlar taqdim etish bilan birga, prodyuser, muxbir hamda muharirlikda ham o'z faoliyatini olib bormoqda. U O'zbekistonda akreditatsiyadan o'tgan yagona o'zbekistonlik jurnalist hisoblanadi.

Navbahor Imomova "Amerika ovozi" da 2002-yildan beri ishlaydi. Jurnalistik faoliyatini esa 1996-yilda O'zbekiston radiosining "Xalqaro hayot" redaksiyasida boshlagan. Serqirra ijodkor, serqirra jurnalist hisoblangan bu inson ommaviy axborot vositalari to'grisidagi bilimlarini ,asosan, chet elda:Hindiston hamda AQSHning nufuzli oliygohlarida olgan.

Ko'plab yosh qiz va ayollar o'zining iqtidorini yoki bilimini ommaga taqdim etishdan qo'rqishadi. Xalqaro maydonda o'z o'rniga ega bo'lishlari mumkinligini esa faqat hayol qiladilar. Navbahor Imomova mana shunday ayollar yosh qiz jurnalistlar uchun katta maktab bo'lishi ehtimoldan holi emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 Amerikaovozi.com
2. Wikipedia

YASMIQNING INSON ORGANIZMIDAGI OZUQAVIY QIYMATI

Berdimuradov Xasan To'xli o'gli*Toshkent kimyo-texnologiya instituti Shahrisabz filiali assistenti*khasanberdimuradov@gmail.com**Ibragimov Anvar Kuchkarovich***Toshkent kimyo-texnologiya instituti Shahrisabz filiali assistenti*anvaribragimov@gmail.com**Shaxriddinov Farrux Faxriddin o'g'li***Toshkent kimyo-texnologiya instituti Shahrisabz filiali assistenti*Shaxriddinofarrux04@gmail.com**Zaripov Ravshan Hakimovich***Toshkent kimyo-texnologiya instituti Shahrisabz filiali assistenti*zaripovravshan@gmail.com

Annotatsiya: Yasmiq inson tanasini muhim va muhim bo'lmagan aminokislotalar bilan ta'minlaydigan oqsillarning boy manbaidir. Ular ming yillar davomida iste'mol qilingan bo'lsa ham, ularning ozuqaviy xususiyatlari, inson salomatligiga potentsial ta'siri hozirgacha o'rganilmoqda. Ushbu maqola yasmiqning inson organizmiga foydali jihatlari o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Yasmiq, vitamin, mineral moddalar, oqsil, ozuqaviy qiymat, organizm, hujayralar.

Аннотация: Чечевица является богатым источником белков, которые обеспечивают организм человека незаменимыми и заменимыми аминокислотами. Хотя их употребляют в пищу уже тысячи лет, их питательные свойства и потенциальное влияние на здоровье человека все еще изучаются. Эта статья направлена на изучение полезных аспектов чечевицы для организма человека.

Ключевые слова: чечевица, витамин, минеральные вещества, белок, пищевая ценность, организм, клетки.

Abstract: Lentils are a rich source of proteins that provide the human body with essential and non-essential amino acids. Although they have been consumed for thousands of years, their nutritional properties and potential effects on human health are still being studied. This article is aimed at studying the beneficial aspects of lentils for the human body.

Key words: lentils, vitamin, mineral substances, protein, nutritional value, organism, cells.

Xom, unib chiqqan va pishirilgan yasmiqning ozuqaviy tarkibi 1-jadvalda keltirilgan. Yasmiq inson organizmini muhim va muhim bo'lmagan aminokislotalar bilan ta'minlaydigan oqsillarni saqlashning mo'l manbai ekanligi ma'lum. Yasmiq tarkibidagi asosiy oqsillar globulin (umumiy urug' oqsillarining 47%) va etarli miqdordagi albumindir [5]. Yasmiq almashlab ekish va atmosfera azotini tuzatish qobiliyatida muhim rol o'ynaydi. Yasmiq tarkibidagi ushbu oqsillar va muhim aminokislotalarning yuqori miqdori past va o'rta daromadli mamlakatlar uchun muhim oziq-ovqat manbai bo'lib xizmat qiladi [6]. 23 ta puls orasida yasmiq kraxmal miqdori bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi - 47,1% va erimaydigan xun tolalarining katta foizi [7]. Yasmiqlar prebiyotiklarning yaxshi manbai ekanligi ma'lum va ichak mikrobia muhitini saqlashga va ichak bilan bog'liq kasalliklarning oldini olishga yordam beradigan ozuqaviy jihatdan muhim miqdordagi prebiyotik uglevodlarga (12,3-14,1 g / 100 g quruq yasmiq) ega . Bundan tashqari, yasmiq yog' va natriyda nisbatan past, ammo kaliy miqdori yuqori (natriy va kaliy nisbati 1:30) . Shuni hisobga olsak, bu semizlik va yurak-qon tomir kasalliklari bilan og'rigan bemorlar uchun eng yaxshi parhez taomidir. Yasmiq urug'lari temirning ajoyib o'simlik manbai hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ovqatda pishirilgan yasmiqni iste'mol qilish temir tanqisligi kamqonligining oldini oladi , temir har kuni, ayniqsa o'smirlar va homilador ayollar uchun zarur bo'lgan juda muhim mineraldir. Yasmiqda bir qancha minerallar (sink, mis, marganets, molibden, selen va bor) va vitaminlar (tiamin, riboflavin, niatsin, pantotenik kislota, piridoksin, foliy kislotasi, a, b va g tokoferollar va filoxinon) yaxshi hujjatlashtirilgan . Bundan tashqari, Amerika Qo'shma Shtatlari Qishloq xo'jaligi Departamenti (USDA) [7] tomonidan xabar qilinganidek, yasmiqda o'rtacha K vitamini 5 mkg / 100 g ni tashkil qiladi. Biroq, kattalardagi ushbu vitaminning kunlik ehtiyoji taxminan 80 mkg ni tashkil qiladi. K vitaminining past miqdori yasmiqni antikoagulyant davolashda yurak-qon tomir kasalliklari bilan og'rigan bemorlar uchun xavfsiz qiladi. Umuman olganda, yasmiq turli kasalliklarga salomatlikni mustahkamlovchi ta'sir ko'rsatadigan eng yaxshi parhez manbalaridan biri hisoblanadi.

100 g yeyiladigan qismda yasmiqning ozuqaviy tarkibi

1-jadval

Oziq moddalar birligi	Xom	unib chiqqan	Pishirilgan
Suv, gr	8,26–9,65	51,85–67,34	69,64–137,89
Energiya, kkal	343–356	82–106	116–226
Protein, gr	24,44–25,71	6,9–8,96	6,9–8,96
Jami lipid (yog'), g	0,92-1,06	0,42-0,55	0,38-0,75
Uglevod, gr	60–64,44	17,05–22,14	20,13–38,69
Jami xun tolasi, gr	10,7-31,4	7,9-15,6	12,4-22,7
Jami shaker, gr	g 2,03-2,86	1,80-3,56	3,23-4,85
Minerallar			

Kaltsiy, mg	35–57	19–25	19–38
Temir, mg	6,51–7,71	2,47–3,21	3,33–6,59
Magniy, mg	47-69	28-37	36-71
Fosfor, mg	281–335	133–173	180–356
Kaliy, mg	677–943	248–322	369–731
Natriy, mg	3-6	8-11	123-471
Rux, mg	3,27–5,89	1,16–1,51	1,27–2,51
Vitaminlar			
Vitamin C, mg	3,4–4,5	12,7–16,5	1,5–3,0
Tiamin, mg	0,756–0,873	0,176–0,228	0,169–0,335
Riboflavin, mg	0,189–0,211	0,099–0,128	0,073–0,0145
Niatsin mg	2,605–3,459	0,869–1,128	1,060–2,099
Vitamin B6, mg	0,540–0,698	0,146–0,190	0,178–0,352
Folat mkg	479–555	77–100	181–358
Vitamin B12 mkg	0,00	0,00	0,00
Vitamin A, RAE, mkg	2,0–2,5	1,8–2,0	0
Vitamin A, IU IU	32-39	35-45	8-16
Vitamin E mg	0,49-0,55	0	0,11-0,22
K vitamini mkg	4,2–5,0	0	1,7–3,4
Lipidlar			
Jami to'yingan yog' kislotalari, gr	0,154-0,198	0,044-0,057	0,053-0,105
Jami bir to'yinmagan yog' kislotalari, gr	0,0179–0,193	0,08–0,104	0,064–0,127
Jami ko'p to'yinmagan yog'li kislotalar, gr	0,469-0,526	0,169-0,219	0,175-0,346

Yasmiqning diabetga qarshi faolligi .Świeca va boshqalar. Unib chiqqan yasmiqni muntazam iste'mol qilish diabetning oldini olish va davolash uchun foydali ekanligini kuzatdi. Yasmiq diabetga chalingan va sog'lom odamlarda qon glyukoza, lipid va lipoprotein metabolizmini yaxshilash qobiliyatiga ega [4] . Polifenolga boy yasmiq urug'ining diabetga qarshi potentsialini ko'rsatadigan in vitro va in vivo tadqiqotlari 4-jadvalda jamlangan. Bundan tashqari, yasmiq va diabetga chalingan hayvonlar modellari bilan bog'liq tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yasmiqning yuqori flavonoid va tolali tarkibi o'ynaydi. Ichak motorikasida muhim rol o'ynaydi va diabetik kalamushlarda metabolik nazoratning buzilishini oldini oladi, shuning uchun diabet bilan og'rigan bemorlar uchun istiqbolli ta'sir ko'rsatadi . Qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda pishirilgan yasmiqni (50 g) muntazam ravishda iste'mol qilish streptozototsin (STZ) qo'zg'atadigan diabetga chalingan hayvonlarda ochlikdagi qand miqdori (FBS), glisemik yuk va glisemik indeksning sezilarli darajada pasayishiga olib keladi . Ratsiondan glisemik indeksning pasayishi yasmiqda polifenollarning mavjudligi bilan bog'liq bo'lib, ular diabet, semizlik,

yurak-qon tomir kasalliklari va yurak-qon tomir kasalliklari kabi metabolik kasalliklarga salomatlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq [3]. Bundan tashqari, in vitro va in vivo tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ratsiondagi yasmiq kraxmalning hazm bo'lishini, glisemik yukni va glisemik indeksni tartibga soladi, bu diabet asoratlarini kamaytiradi. Shunday qilib, yasmiqni o'z ichiga olgan parhez diabetning oldini olish uchun samarali aralashuv va boshqaruv strategiyasi bo'lib ko'rinadi.

Yasmiq minerallarining fiziologik vazifalari. Ming yillar davomida o'zining ozuqaviy xususiyatlari uchun iste'mol qilinganiga qaramay, ularning inson salomatligiga potentsial ta'siriga qiziqish faqat so'nggi o'n yilliklarda qayta tiklandi [5]. Pulse minerallari, shu jumladan yasmiqlar organizmda fiziologik rol o'ynaydi.

Temir (Fe) deyarli barcha tirik organizmlar uchun juda muhimdir; u kislorod tashish, DNK sintezi va elektron tashish kabi turli xil metabolik jarayonlarda ishtirok etadi. Sink (Zn) odamlar uchun muhim element bo'lib, oqsil, lipidlar, nuklein kislotalar almashinuvi va gen transkripsiyasida keng ishtirok etadi. Uning inson tanasidagi funktsiyasi ko'payish, yaralarni tiklash, immunitet funktsiyasi va mikrohujayralar darajasida makrofag, neytrofil, tabiiy qotil hujayra va komplement faolligida kengdir [5]. Mis (Cu) gem sintezi va Fe ning yutilishi uchun muhim katalizatoridir; u o'zining ko'p ko'rinishida organizmdagi uchinchi eng keng tarqalgan mineraldir. Bu nevrologik va gematologik tizim uchun zaruriy element. Marganets (Mn) bir nechta fermentlarning sintezi va faollashuvida hamda odamlarda glyukoza va lipidlar almashinuvini boshqarishda ishtirok etadigan muhim komponent hisoblanadi. Kaltsiy (Ca) inson salomatligidagi bir nechta funktsiyalar uchun zarur bo'lgan muhim oziq moddadir; Bu tanadagi eng keng tarqalgan mineral bo'lib, 99% suyak va tishlarda mavjud. Ca metabolizmi oqsil, D vitamini va P kabi boshqa oziq moddalarni o'z ichiga oladi. Kaliy (K) muhim oziq moddalardir; u hujayra ichidagi suyuqlikdagi eng ko'p kation bo'lib, u erda hujayra funktsiyasini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Uning hujayra membranasi bo'ylab gradienti hujayra membranasi potentsialini aniqlaydi, bu ko'p qismda Na-K ($\text{Na}^+ - \text{K}^+$) ATPaz nasosi ion kanali tomonidan saqlanadi [6]. Magniy (Mg) 300 dan ortiq fermentativ reaksiyalar uchun kofaktor sifatida zarur bo'lgan muhim tarkibiy qismdir va shuning uchun ko'plab metabolik yo'llarning biokimyoviy ishlashi uchun muhimdir. Mg mushaklarning qisqarishini (shu jumladan yurak), qon bosimini va insulin metabolizmini tartibga solish uchun zarur bo'lib, DNK, RNK va oqsillarni sintez qilish uchun zarurdir. Fosfor (P) hujayraning normal gomeostatik nazoratini ta'minlaydigan hayotiy biologik reaksiyalar uchun zarur bo'lgan muhim elementdir. Ushbu ozuqa ko'plab hujayra tuzilmalarining, jumladan nuklein kislotalar va hujayra membranalarining muhim tarkibiy qismidir. Adekvat P balansi energiya almashinuidan hujayra signalizatsiyasigacha bo'lgan asosiy hujayra funktsiyalarini saqlab qolish uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, ko'plab hujayra ichidagi yo'llar muhim hujayra

reaktsiyalari uchun fosfat ionlaridan foydalanadi; shuning uchun fosfatning gomeostatik nazorati eng aniq biologik reglamentlardan biri hisoblanadi[7]. Natriy (Na) inson salomatligi uchun plazma hajmini saqlab turish, tanadagi suv miqdori va elektrolitlar muvozanatini tartibga solish, asab impulslarini uzatish va normal hujayra funksiyasi uchun muhim mineraldir; ammo, uning inson ratsionida ortiqcha bo'lishi yuqori qon bosimiga olib keladi. Bu muammo ko'pincha tuzdan tashqari shakar va yog'ning ko'p iste'mol qilinishi bilan bog'liq. Selen (Se) inson salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan muhim iz mineraldir. Selenoproteinlarning tarkibiy qismi sifatida Se fermentativ va tizimli funktsiyalarga ega va u faol qalqonsimon gormon ishlab chiqarish uchun antioksidant va katalizator sifatida tanilgan. Se immun tizimining to'g'ri ishlashi uchun zarur bo'lib, virulentlikning rivojlanishiga qarshi kurashda va OIVning OITSga o'tishini inhibe qilishda asosiy ozuqa moddasi bo'lib ko'rinadi.

Yasmiq urug'ini iste'mol qilish. Dukkaklilarni suvda 24 soatgacha namlash odatda urug'larni iste'mol qilishga tayyorlashning birinchi bosqichidir. Ba'zida nihollar oziq-ovqat dukkaklilarning unib chiqishi tufayli hosil bo'ladi. Bu antinutrient omillarning parchalanishi orqali urug'larning ta'mi va ozuqaviy sifatini yaxshilashga olib keladi. Biroq, uzoq vaqt davomida namlash dukkaklilarning ozuqaviy qiymatiga ta'sir qiladi. Fermentatsiya - oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashning yana bir usuli; u dunyoning ko'plab mintaqalarida dietada juda muhim rol o'ynaydi. Fermentlangan dukkakli mahsulotlar organoleptik xususiyatlari va tuzilishi tufayli tez mashhurlikka erishmoqda[7]. Darhaqiqat, dukkakli o'simliklarning fermentatsiyasi istalmagan ta'mni yo'qotish, saqlash muddatini uzaytirish, oziq-ovqatning hazm bo'lishi va xavfsizligini yaxshilash imkonini beradi. Osiyo va Afrikada an'anaviy ravishda qo'llaniladigan yana bir dukkakli jarayon - tegirmon. Birinchidan, dukkakli urug'lar tashqi qismini (qobig'ini) olib tashlashga yordam berish uchun quruq va ho'l usullarni qo'llagan holda ko'pincha oldindan ishlov beriladi. Ikkala usul ham endospermning qisqarishiga olib keladi, shuning uchun frezalash orqali osongina olib tashlash uchun qoplamani bo'shatadi. Ho'l usul dukkakli urug'larni bir oz suv bilan aralashtirish, so'ngra drenajlash va quyoshda quritish orqali amalga oshiriladi. Odatda Hindistonda qo'llaniladigan quruq usul dukkakli urug'larni yog' va juda oz miqdorda suv bilan ishlov berilgandan keyin quyoshda quritishni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United States Department of Agriculture (USDA) Agricultural Research Service, National Nutrient Database for Standard Reference Release 28. Nutrient Database Laboratory Home Page. [(accessed on 14 August 2016)]; Available online: <https://ndb.nal.usda.gov/ndb/search/list>

2. Ryan E., Galvin K., O'Connor T.P., Maguire A.R., O'Brien N.M. Phytosterol, squalene, tocopherol content and fatty acid profile of selected seeds, grains, and legumes. *Plant Foods Hum. Nutr.* 2007;62:85–91. doi: 10.1007/s11130-007-0046-8. [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

3. Rodriguez C., Frias J., Vidal-Valverde C., Hernandez A. Correlations between some nitrogen fractions, lysine, histidine, tyrosine, and ornithine contents during the germination of peas, beans, and lentils. *Food Chem.* 2008;108:245–252. doi: 10.1016/j.foodchem.2007.10.073. [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

4. Świeca M., Baraniak B., Gawlik-Dziki U. In vitro digestibility and starch content, predicted glycemic index and potential In Vitro anti-diabetic effect of lentil sprouts obtained by different germination techniques. *Food Chem.* 2013;138:1414–1420. doi: 10.1016/j.foodchem.2012.09.122. [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

5. Aslani Z., Mirmiran P., Alipur B., Bahadoran Z., Farhangi M.A. Lentil sprouts effect on serum lipids of overweight and obese patients with type 2 diabetes. *Health Promot. Perspect.* 2015;5:215–224. doi: 10.15171/hpp.2015.026. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

6. Wolever T.M., Katzman-Relle L., Jenkins A.L., Vuksan V., Josse R.G., Jenkins D.J. Glycaemic index of 102 complex carbohydrate foods in patients with diabetes. *Nutr. Res.* 1994;14:651–669. doi: 10.1016/S0271-5317(05)80201-5. [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

6. Shams H., Tahbaz F., Entezari M., Abadi A. Effects of cooked lentils on glycemic control and blood lipids of patients with type 2 diabetes. *ARYA Atheroscler.* 2008;4:1–5. [[Google Scholar](#)]

7. Al-Tibi A.T.B., Takruri H.R., Ahmad M.N. Effect of dehulling and cooking of lentils (*Lens culinaris*, L.) on serum glucose and lipoprotein levels in streptozotocin-induced diabetic rats. *Malays. J. Nutr.* 2010;16:409–418. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

SHAKAR O'RNINI BOSUVCHI MAHSULOTLAR

*Qobilov Feruz Shuxrat o'g'li**Toshkent kimyo texnologiya instituti Shahrisabz filiali assistenti**Fayzullayeva Gulchehra Akbarali qizi**Toshkent kimyo texnologiya instituti Shahrisabz filiali talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shakar o'rnini bosuvchi qandli diabet kasalligida iste'mol qilsa bo'ladigan totlantiruvchilar haqida ma'lumot berilgan.

Аннотация: В этой статье представлена информация о заменителях сахара, которые можно употреблять диабетикам

Annotation: This article provides information about the sweeteners that sugar substitutes can consume in diabetics.

Kalit so'zlar: Shakar, fruktoza, saxarin, sorbitol, ksilitol, stavia, siklamat, kaloriya, qandli diabet, immunitet.

Ключевые слова: Сахар, фруктоза, сахарин, сорбит, ксилит, ставия, циклакат, калории, диабет, иммунитет.

Key words: Sugar, fructose, saccharin, sorbitol, xylitol, stavia, cyclamate, calories, diabetes, immunity.

Shakar – oq-sariq kristall modda. Shakarni azal-azaldan butun dunyo aholisi iste'mol qilib kelgan. Shakarqamishdan shakar olish Hindistonda eramizdan oldingi IV asrda ma'lum bo'lgan ekan. Eramizning X asriga kelib shakarqamish yetishtirish va undan shakar olish Suriya, Misr, Eron, Amerika kashf etilgan, keyin esa Janubiy Amerika mamlakatlarida tarqalgan. Shakarqamishdan shakar ishlab chiqarish Antil orollarida jadal tarqalgan bo'lib u yerdan dengiz orqali Yevropaga keltirilgan. Ko'p yillar davomida shakar oz miqdorda shirinlik sifatida iste'mol qilinib kelingan. Hozirgi vaqtda shakar qandolatchilik, novvoylik, konservalash sanoatida, yaxna ichimliklar, muzqaymoq va boshqa mahsulotlarni tayyorlashda xomashyo sifatida keng qo'llaniladi va inson tomonidan bevosita iste'mol qilinadi.[1]

Ammo shakarni ko'p miqdorda iste'mol qilish inson salomatligiga salbiy tasir qiladi. Tishlarning emal qatlamini yemirilishi, ya'ni kariyes kasalligi paydo bo'lishi va eng havfli qandli diabet kasalligi kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Hozirgi kunda bu kasallik bilan butun dunyo aholisi kasallanmoqda. Bu kasallik yoshi katta insonlarda ko'proq uchraydi. Hozirgi kunda bu kasallik bilan nafaqat yoshi katta insonlar balki yosh bolalar va hatto chaqaloqlar shu kasallik bilan tug'ilmoqda. Bu kasallikni oldini olish maqsadida butun dunyo olimlari shakar o'rnini bosuvchi mahsulotlarni iste'mol qilishlarini tavsiya qilishmoqda. Bu mahsulotlar ham zararli bo'lsada dunyoning ko'plab rivojlangan davlatlari aynan shakar o'rnini bosuvchi mahsulotlardan

foydalanishni tavsiya etmoqda. Qandli diabet kasalligida ham bu mahsulotlarning ba'zilarini iste'mol qilish mumkin. Bu mahsulotlar shakardan bir necha barobar shirin, ammo, energetik quvvati kam.

Shakar o'rnini bosuvchi oziq-ovqat qo'shimchasi bo'lib, shakarga o'xshash shirin ta'mni ta'minlaydi va shakarga asoslangan shakar o'rnini bosuvchi mahsulotlar sezilarli darajada kamroq oziq-ovqat energiyasini o'z ichiga oladi va uni nol kaloriya (oziq bo'lmagan) yoki past kaloriyali totlantiruvchi qiladi. Sun'iy shakar o'rnini bosuvchi mahsulotlar o'simlik ekstraktlarini ishlab chiqarish yoki kimyoviy sintez orqali qayta ishlanishi mumkin. Shakar o'rnini bosuvchi mahsulotlar tijoratda kichik tabletkalar, kukunlar va paketlar kabi turli shakllarda mavjud. Shimoliy Amerikada umumiy shakar o'rnini bosuvchi moddalar orasida aspartam ($C_{14}H_{18}N_2O_5$), rohib mevasi ekstrakti, saxarin ($C_7H_5NO_3S$), sukraloza ($C_{12}H_{19}Cl_3O_8$) va steviya ($C_{38}H_{60}O_{18}$) mavjud; siklamat ($C_6H_{12}NNaO_3S$) Qo'shma Shtatlardan tashqarida ham qo'llaniladi. Ushbu totlantiruvchilar dietali ichimliklarning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, ularni kaloriya qo'shmasdan shirin qiladi. Bundan tashqari, eritritol ($C_4H_{10}O_4$), ksilitol ($C_5H_7(OH)_5$) va sorbitol ($C_6H_{14}O_6$) kabi shakar spirtlari shakarlardan olinadi. Tasdiqlangan sun'iy totlantiruvchilar saratonga olib kelmaydi, va tish kariyesini keltirib chiqarmaydi. Sharhlar va dietologlar shakarni xavfsiz almashtirish sifatida oziqlantiruvchi bo'lmagan totlantiruvchilardan o'rtacha darajada foydalanish energiya iste'molini cheklash va qon glyukoza va vaznini boshqarishda yordam berishi mumkin degan xulosaga kelishdi.[3] Diabetga chalinganlar uchun ham bazi totlantiruvchilarni tanlash mumkin. 2-toifa diabetga chalinganlar asosan o'rta va keksa odamlarga ta'sir qilishini hisobga olsak, bunday qo'shimchalar tarkibidagi har qanday zararli komponentlar yosh avlodga qaraganda ularga kuchliroq va tezroq ta'sir qiladi. Bunday odamlarning tanasi kasallik tufayli zaiflashadi va yoshga bog'lik o'zgarishlar immunitetga va umumiy hayotiylikka ta'sir qiladi. 2- toifa diabet bilan og'riqan bemorlar uchun totlantiruvchilar quyidagi talablarga javob berishi kerak:

- Tana uchun imkon qadar havfsiz bolishi kerak;
- Past kaloriya tarkibga ega bo'lishi kerak;
- Yoqimli ta'mga ega bo'lishi kerak;[4]

Totlantiruvchilarning ham bir qancha turlari mavjud. Yuqori zichlikdagi totlantiruvchilar - shakar o'rnini bosuvchi moddalarning bir turi - saxaroza, oddiy istemol shakaridan ko'p marta shirin bo'lgan birikmalar. Natijada, kamroq totlantiruvchi talab qilinadi va energiya hissasi ko'pincha ahamiyatsiz bo'ladi. Ushbu birikmalar ("shirinlik profili") tufayli yuzaga kelgan shirinlik hissi ba'zan saxarozadan sezilarli darajada farq qiladi, shuning uchun ular ko'pincha eng kuchli shirinlik hissini ta'minlaydigan murakkab aralashmalarda qo'llaniladi.[3]

Agar almashtirilgan sukroz (yoki boshqa shakar) mahsulotning tuzilishiga hissa qo'shgan bo'lsa, unda ko'pincha ko'paytiruvchi vosita ham kerak bo'ladi. Buni sun'iy

totlantiruvchilar o'z ichiga olgan "diet" yoki "engil" deb belgilangan alkogolsiz ichimliklar yoki shirin choylarda ko'rish mumkin va ko'pincha og'izda sezilarli darajada farqlanadi yoki qoniqarli tekstura hissini qo'lga kiritish uchun maltodekstrinlarni kuchli totlantiruvchilar bilan aralashtiradigan stol shakarini almashtirishda ko'rish mumkin.[3]

Qo'shma Shtatlarda oltita yuqori intensiv shakar o'rnini bosuvchi moddalar foydalanish uchun tasdiqlangan: aspartam, sukraloza, neotam, kaliy asesulfam (Ace-K), saxarin va advantam. Oziq-ovqat qo'shimchalari FDA (Food and Drug Administration) tomonidan tasdiqlanishi kerak va totlantiruvchilar GRAS (Generally recognized as safe) hujjatini ishlab chiqaruvchi tomonidan taqdim etilishi orqali xavfsiz ekanligi isbotlanishi kerak. GRAS (Generally recognized as safe) haqidagi xulosalar jiddiy toksikologik va klinik tadqiqotlarni o'z ichiga olgan katta hajmdagi ma'lumotlarni batafsil ko'rib chiqishga asoslangan. Ikki o'simlikka asoslangan, yuqori intensiv totlantiruvchilar uchun GRAS (Generally recognized as safe) bildirishnomalari mavjud: steviya barglaridan olingan steviol glikozidlari (*Stevia rebaudiana*) va *Siraitia grosvenori* ekstrakti, shuningdek, *luo xan guo* yoki rohib mevasi deb ataladi. Qandli diabet kasalligida tavsiya etiladigan totlantiruvchilarga fruktoza, stavia, sorbitol, ksilitol, siklamat va saxarinni kiritishimiz mumkin. [3]

Fruktoza ($C_6H_{12}O_6$) – bu uglevodlar oilasiga mansub tabiiy totlantiruvchi hisoblanadi. Fruktoza kabi tabiiy totlantiruvchilar sekin so'rilishi va insulin ishtirokisiz metobalizatsiya qilish qobiliyati bilan ajralib turadi. Aynan shuning uchun bunday moddalar diabetga chalinganlar tomonidan ancha oson qabul qilinadi. Bundan tashqari, har qanday yoshdagi bemorlar uchun foydalanishning maqbulligiga e'tibor bering. Shu bilan birga, diabetga chalinganlar uchun bunday totlantiruvchilar siydik kislotasi darajasining oshishiga olib kelishi mumkin. Shunga o'xshash faqat kun davomida 90 gr dan ortiq foydalanilganda aniqlanadi.[4]

Ksilitol ($C_5H_7(OH)_5$) – qandli diabet uchun taqdim etilgan shakar o'rnini bosuvchi ko'plab ijobiy xususiyatlarga ega:

- tishlarning holatini saqlab qolish va hatto yaxshilash qobiliyati;
- diabet bilan og'rigan bemorlar uchun juda muhim bo'lgan tabiiy tarkibi tufayli kilogramm halok bo'lishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- begona ta'mning yo'qligi va odatdagi shakarga maksimal yaqinlik.

Shunga qaramay, ksilitol bir qator kontrendikatsiyalar va cheklovlarga ega, masalan, laksatif va xoleretik ta'sir ko'rsatadi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun faqat me'yorida shakar o'rnini bosuvchi vositadan foydalanish kerak.

Stevia ($C_{38}H_{60}O_{18}$) - shakar o'rnini bosuvchi eng maqbul turlardan biridir. Bu tabiiy tarkibga, kaloriya tarkibining minimal darajasiga bog'liq. Bunday shakar o'rnini bosuvchi moddalar diabetga chalinganlar uchun qanday foydali ekanligi haqida gapirganda, ular fosfor, marganets, kobalt va kaltsiy, shuningdek, B, K va C vitaminlari

mavjudligiga e'tibor berishadi. Bundan tashqari, taqdim etilgan tabiiy komponent diabet bilan kasallanganlar tomonidan yaxshi qo'llanilishi mumkin. efir moylari va flavonoidlar mavjudligi sababli.

Stevia foydalari:

shakardan ancha shirin;

deyarli kaloriya yo'q;

oshqozon va ichak shilliq qavatining holatini yaxshilaydi;

uzoq muddat foydalanish bilan inson qonidagi shakar darajasini normallantiradi;

hamyonbop;

suvda yaxshi eriydi;

organizmning himoya kuchini oshiradigan antioksidantlarni o'z ichiga oladi.

Steviyaning kamchiliklari:

o'ziga xos sabzavotli ta'mga ega (garchi ko'p odamlar buni juda yoqimli deb bilishadi);

Qandli diabetga qarshi dori-darmonlar bilan haddan tashqari ishlatilsa, u gipoglikemiyaga olib kelishi mumkin, shuning uchun ushbu shakar o'rnini bosuvchi vositadan foydalanganda qondagi qand miqdorini vaqti-vaqti bilan kuzatib borish kerak.

Sorbitol ($C_6H_{14}O_6$)

Ushbu shakar o'rnini bosuvchi past kaloriya tarkibiga ega, ya'ni gramm uchun 2,6 kkal. To'g'ridan-to'g'ri 2-toifa diabetga chalinganlar uchun foyda haqida gapirganda, ular quyidagilarga e'tibor berishadi:

tabiiy ravishda olma, tog 'kuli, o'rik va boshqa mevalarda mavjud;

modda toksik emas va shakarning yarmiga teng;

kompozitsiya qon glyukoza darajasiga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi;

Sorbitol suvda tez eriydi va qaynatish, qovurish va pishirish kabi texnik ishlov berishdan o'tishi mumkin.[4]

Bundan tashqari, bu to'qimalar va hujayralardagi keton tanalarining kontsentratsiyasini oldini olishga qodir bo'lgan taqdim etilgan totlantiruvchi. Shu bilan birga, tez-tez foydalanish va diabetik ovqat hazm qilish tizimida muammolar mavjudligi sababli, yon ta'siri (yurak yonishi, shishiradi, toshma va boshqalar) mumkin. Qandli diabetda kilogramm ortishiga yo'l qo'ymaslik uchun kaloriyalarni hisoblash muhimligini yodda tuting.

Saxarin ($C_7H_5NO_3S$) - taqdim etilgan turdagi totlantiruvchilar yaxshi o'rganilgan, bu, albatta, diabetga chalinganlar tomonidan ulardan foydalanish xavfsizligi va samaradorligini kafolatlaydi. Ratsionda paydo bo'lganda, kunlik stavka va kaloriya qiymatlarini hisobga olish tavsiya etiladi. Shunday qilib, biz 100 g ga kaloriya miqdori esa har bir kg tana vazniga besh mg haqida gapiramiz. mahsulot 360 kkal. Shuni esda

tutish kerakki, saxarinning inson tanasi tomonidan so'rilishiga qaramay, vazn yo'qotish uchun kundalik foydalanish istalmagan.[4]

1-toifa va 2- toifa diabet uchun qanday totlantiruvchilardan foydalanish mumkin.

Tabiiy totlantiruvchilar	Shakardan shirinlik koeffitsienti	Sun'iy totlantiruvchilar	Shakardan shirinlik koeffitsienti
Fruktoza	1,73	Saxarin	500
Maltoza	0,32	Siklamat	50
Laktoza	0,16	Aspartam	200
Steviya	300	Mannitol	0,5
Tavmatin	3000	Ksilitol	1,2
Osladin	3000	Dulsin	200
Filodulsin	300		
Monellin	2000		

Shakar o'rnini bosuvchi totlantiruvchilarni ko'p miqdorda iste'mol qilish bir qancha kasalliklarga olib keladi. Masalan aspartam va ba'zi bir sun'iy totlantiruvchilar ko'p miqdorda iste'mol qilinganda saraton kasalligini olib keladi. Xomilador ayollar va yosh bolalarga sun'iy totlantiruvchilar iste'molga bermaslik tafsiya etiladi. Sababi bu moddalar tarkibida ular organizmidagi o'zgarishlar va rivojlanishlarga nojo'ya ta'sir ko'rsatish mumkin. Shunday qilib, totlantiruvchilar polihidrik spirtlar, glikozidlar va uglevodlar bo'lmagan, lekin ayni paytda shirin ta'mga ega bo'lgan boshqa moddalardir. Ushbu moddalar organizmda insulin ishtirokisiz parchalanadi, ularning parchalanishidan keyin glyukoza hosil bo'lmaydi. Shuning uchun bu moddalar diabet kasalligida glyukoza miqdoriga ta'sir qilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Vasiyev M.G', Dadayev Q. O, Isaboyev I.B, Sapayeva Z.Sh, G'ulomova Z.J. Oziq-ovqat texnologiyasi asoslari. // "Voriz – nashruiyot" – Toshkent, 2012.
2. Djaxongirova G.Z, Maxmudova D.X, G'afforxonova M.A. non, makaron va qandolat mahsulotlari ekspertizasi. // "O'zbekiston xaqqaro islom akademiyasi" – Toshkent, 2020
3. [^]["Oziqlantiruvchi va ozuqaviy tatlandiricilar manbalari | Oziq-ovqat va ovqatlanish to'g'risida ma'lumot markazi | NAL | USDA"](http://www.nal.usda.gov). www.nal.usda.gov.
4. "Oziqlantiruvchi va ozuqaviy bo'lmagan tatlandiricilar manbalari | Oziq-ovqat va ovqatlanish ma'lumotlar markazi | NAL | USDA" (<https://www.nal.usda.gov/fnic/nutritive-and-nonnutritive-sweetener-resources>) . www.nal.usda.gov. (<https://www.nal.usda.gov/fnic/nutritive-and-nonnutritive-sweetener-resources>)

FARMASEFTIKADA ALOE SUVI ISHTIROKIDA HOZIRDA YANGI PREPARATLAR ISHLAB CHIQRISH

Egamberdiyeva Marjona Xusniddin qizi

Toshkent kimyo texnologiya instituti SHahrisabz filiali o`qituvchisi

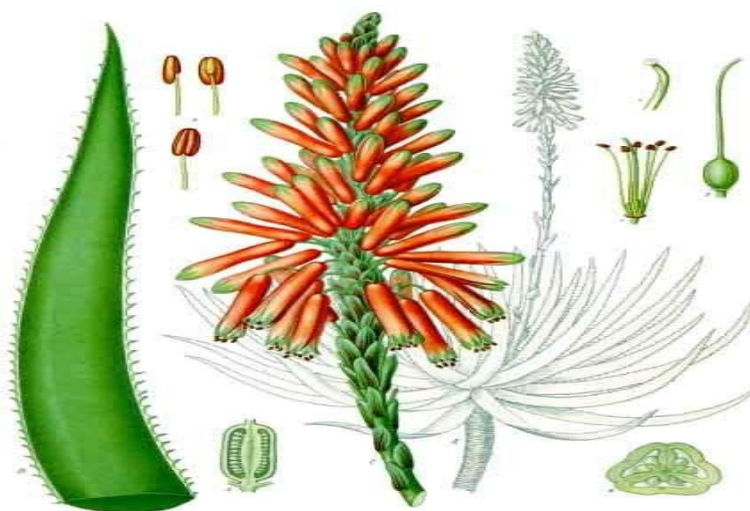
Odilova Muxlisa Xusniddin qizi

3 kurs talabasi Toshkent kimyo texnologiya instituti SHahrisabz filiali

Annotatsiya: Ushbu maqola aloe haqida qiziqarli ma'lumotlar va hozirgi kunda aloe o'simligining farmatseftikada yangi preparatlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish haqida ba'yon etilgan. Aloe haqida qisqacha yoritilgan.

Kalit so'zlar: immunitet, biogen stimulator, bakteresid xususiyati, diabet xastaligi, ko'z kasalliklari, ginekologik kasalliklar, metabolitik jarayonlar, komponentlar.

Ma'lumki, aloe o'simligi juda ham foydali o'simlik hisoblanadi. Organizmda kechadigan turli xil kasalliklarni oldini olishda samarali vositadir. Lekin, ko'pchilik ushbu o'simlikni oddiy xona o'simligi sifatida qaraydi. Aslida esa, aloening meditsenadagi xususiyatlari juda ham katta. Aloe o'simligi haqida bir qancha qiziqarli ma'lumotlar berib o'tishga harakat qilaman. Aloe suvi yoki shirasi ichak tutilishini, va bir qancha yuqumli kasalliklarda, jumladan yallig'lanish, diabet va yuqori qon bosimini nazorat ostida ushlabda ishlatiladi. Aloe suvi immunitet tizimini kuchaytiradi, hamda yuqori nafas yo'llari shamollash kasalliklarini oldini oladi. Teri va soch sifatini yaxshilaydi. Tibbiyotda qo'llash uchun aloening yangi yig'ilgan bargidan shira olinadi va spirt bilan konservalanadi. Shira bakteresid xususiyatiga ega bo'lib, kuygan joyni, yuqumli va boshqa yaralarni hamda me'da va ichakning ba'zi kasalliklari (kolit, gastrit va boshqalarni) davolashda ishlatiladi. Aloening suvli ekstrakti immunostimullovchi xususiyatga ega bo'lib, organizmni turli kasalliklardan himoya qiladi. Shuningdek, biogen stimulyatorlarga boy aloe barglaridan kanakunjut yog'i hamda ekvalipt efir moyi qo'shib, aloe emulsiyasi tayyorlanadi. Ushbu preparatlar organizmning kasalliklarga qarshi kurashish qobiliyatini oshiradi. Shuning uchun aloe bargidan tayyorlangan stimulyatorli suyuq ekstrakt ko'z kasalliklari ([konyunktivit](#), ko'z shishasimon tanachasining xiralashishi va boshqalar) ni surunkali [artrit](#), oshqozon va o'n ikki barmoqli ichak yarasini ham davolashda keng qo'llaniladi.[1]

1-rasm. Aloe o'simligining tuzilishi.

Mediklar tili bilan aytganda aloe tibbiyot mo'jizasi. Mamlakatimizda aloening bir qancha turlari mavjud. Aloening asl vatani Afrika.180 dan ortiq turi aniqlangan. Aloening etli barglari biogen stimulatorga boy o'simlik hisoblanadi. Ya'ni Aloe bargi tarkibida sof va birikkan holda antratsen hosilalari borligini kimyoviy jihatdan ma'lum qiladi. [2],[3]

Agar insonning biror a'zosi yallig'lansa o'sha yiring yoki yara ustiga aloening etli qavatini bog'lab qo'ysak ,ya'ni buni uy sharoitida qo'llasak juda ham yaxshi samara beradi. Samaraliligi o'sha yiringni o'ziga birtirib, tortib oladi. Ushbu amaliyotni o'zimda ko'p bora qo'llaganman.

Aloe shirasi tarkibida bakteresid xususiyati mavjud bo'lib yiringga tushgan bakteriyalarni nobud qiladi. SHuningdek, ko'z kasalliklarida shishasimon tananing xiralashuvining oldini olishda qo'llaniladi. Aloening etli barglaridan olingan suvi ginekologiyada: ichki shamollashlarda, bachadon shamollashlarda, va ko'plab gnekologik kasalliklarda medetsenada beqiyos o'rin tutadi. Biroz, achchiq, nordon ta'mga ega bo'lgan o'simlik. Kasmetikada aloening turli xil gelli eritmalari, kremlaridan foydalaniladi. Sababi terida hech qanaqa dog'li asoratlar hosil qilmaydi. Aloe shirasi tarkibida makro va mikro elementlar aminokislotalar, bir qancha komponentlar va vitaminlar bo'ladi.[4]

Inson organizmida metabolitik jarayonlarda ishtirok etadigan 22 ta aminokislotadan 20 tasi aloe tarkibida mavjud. Elementlardan mg, Ca, K, va b elementlar bor. SHuni ham aytib o'tish kerakki, aloe shirasi tarkibida gialuron kislotasi bor .SHuning uchun qon tomirlarga shilliq pardalarga juda ham chuqur kirib boradi.Nojuya ta'sirlari juda ham kam.Og'ir turdagi xastaliklar; oshqozon ichak kasalliklarining o'tkir turida, jigar kasalliklarida qo'llash mumkin emas. CHet elda aloe o'simligiga va undan olinadigan preparatlarga bo'lgan talab bizaga nisbatan ancha yuqori. Hozirda bir qancha olimlar shu ish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishmoqda.

Nigeriyalik olimlar guruhi kalamushlar ustida tadqiqot o'tkazdi va aloe vera o'simligidan tayyorlangan gel ich qotib qolishdan xalos bo'lishi mumkinligini aniqladi. Ammo Milliy Sog'liqni Saqlash Instituti tomonidan olib borilgan yana bir tadqiqotda aloe vera to'liq bargli ekstrakti iste'mol qilinishi ko'rib chiqildi. Ushbu topilmalar laboratoriya kalamushlarining yo'g'on ichaklarida o'sma o'sishini aniqladi. 2002 yilda AQSh oziq-ovqat va farmatsevtika idorasi retseptsiz sotiladigan barcha aloe laksatif mahsulotlarini AQSh bozoridan olib tashlashni yoki qayta shakllantirilishini talab qildi. Mayo Clinic aloe vera ich qotishidan xalos bo'lish uchun ishlatilishini tavsiya qiladi, lekin juda kam. Ular 0,04 dan 0,17 grammgacha quritilgan sharbatning dozasi etarli ekanligini maslahat berishadi. Agar sizda Kron kasalligi, kolit yoki gemorroy bo'lsa, aloe vera iste'mol qilmasligingiz kerak. Bu kuchli qorin kramplari va diareyaga olib kelishi mumkin. Agar siz boshqa dori-darmonlarni qabul qilsangiz, aloe vera qabul qilishni to'xtatishingiz kerak. Bu sizning tanangizning dorilarni qabul qilish qobiliyatini kamaytirishi mumkin.[6]

Fikrimcha, ushbu metodni amalda ko'roq qo'llasak, samarali yutuqlarga erishishimiz mumkin bo'ladi. Jumladan, hozirda yangidan yangi turli xil paydo bo'layotgan kasalliklarni oldini olishda ushbu o'simlikdan olingan preparatlar bevosita xizmat qiladi. Chunki ko'pgina kasalliklarni asosi immunitet tizimini pasayishi sababli kelib chiqadi. Nafaqat aloe, namatak, va boshqa dorivor o'simliklardan zamonaviy texnologiyalar asosida yangi turdagi preparatlar olinsa, yana bir ilmiy izlanishga qo'l urgan bo'lamiz. Aloening bizga ma'lum va nomalum bo'lgan moddalarni ko'rishimiz, o'rganishimiz hamda ulardan tibbiyotda xalqimiz salomatligi uchun foydalanishimiz mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://avitsenna.uz>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Aloe>
3. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
4. M.A. Jo'rayeva „Dorivor o'simliklar atlası“(o'quv qo'llanma)-Toshkent Nashriyoti-2019.
5. Акопов И.Э. Важнейшие отечественные лекарственные растения и их применение.-Т.: Медицина, 1990. -440с
6. <https://www.healthline.com>

ASAL VA ASALNING SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI

*Egamberdiyeva Marjona Xusniddin qizi**Toshkent kimyo texnologiyala instituti Shahrisabz fililali o'qtuvchisi**Irgasheva Maftuna Erkin qizi**2-kurs talabasi Toshkent kimyo texnologiya institute Shahrisabz filiali*

Asal qadim zamonlardan beri insoniyatga kiritilgan eng qadrlı va qimmatli tabiiy mahsulotlardan biridir. Asal nafaqat ozuqaviy mahsulot sifatida, balki an'anaviy tibbiyotda tavsiflangan sog'liqni saqlashda va jarohatni davolashdan tortib saraton kasalligini davolashgacha bo'lgan klinik sharoitlarda muqobil davolash sifatida ishlatiladi. Ushbu sharhning maqsadi asalning shifobaxsh xususiyatlarini va uning ko'pligini ta'kidlashdir. An'anaga ko'ra, asal ko'z kasalliklari, bronxial astma, tomoq infeksiyalari, sil, tashnalik, charchoq, bosh aylanishi, gepatit, qabziyat, gijjalar, qoziqlar, ekzema, oshqozon yarasi va yaralarni davolashda ishlatiladi va oziqlantiruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Asalning tarkibiy qismlari antioksidant, mikroblarga qarshi, yallig'lanishga qarshi, antiproliferativ, saratonga qarshi va antimetastatik ta'sir ko'rsatishi haqida xabar berilgan. Ko'pgina dalillar asaldan yaralar, qandli diabet, saraton, astma, shuningdek, yurak-qon tomir, nevrologik va oshqozon-ichak kasalliklarini nazorat qilish va davolashda foydalanishni ko'rsatadi. Asal fitokimyoviy, yallig'lanishga qarshi, mikroblarga qarshi va antioksidant xususiyatlarga ega bo'lgan kasalliklarni davolashda potentsial terapevtik rolga ega.

Antioksidant sifatida ishlaydigan flavonoidlar va polifenollar asalda mavjud bo'lgan ikkita asosiy bioaktiv molekuladir. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarga ko'ra, asal qandli diabet, nafas olish, oshqozon-ichak, yurak-qon tomir va asab tizimlari kabi turli kasalliklarni davolash uchun foydali bo'lishi mumkin va himoya ta'siriga ega, hatto saraton kasalligini davolashda ham foydalidir, chunki ko'plab antioksidantlar mavjud.

Asalni turli xil dorivor maqsadlar uchun tabiiy terapevtik vosita sifatida ko'rib chiqish mumkin. Kasalliklarni davolashda asaldan foydalanishni tavsiya etadigan etarli dalillar mavjud. Ushbu faktlarga asoslanib, klinik palatalarda asaldan foydalanish tavsiya etiladi. Asal asalarilar tomonidan gullar nektaridan hosil bo'lgan tabiiy mahsulotdir. [1]

Asal odamlar tomonidan qadim zamonlardan beri, qariyb 5500 yil oldin ishlatilgan. [2] Aksariyat qadimgi aholi, jumladan, yunonlar, Xitoylar, Misrliklar, Rimliklar, Mayyalar va Bobilliklar asalni ozuqaviy maqsadlarda ham, shifobaxsh xususiyatlari uchun ham iste'mol qilishgan. Asal hasharotlardan olingan yagona tabiiy mahsulot bo'lib, u ozuqaviy, kosmetika, davolash va sanoat qadriyatlariga ega. [3]

Asal muvozanatli parhez sifatida ko'rib chiqiladi va barcha yoshdagi erkaklar va ayollar uchun teng darajada mashhur. [4] Asalni muzlatgichda saqlash shart emas, u

hech qachon buzilmaydi va uni ochilmagan holda xona haroratida quruq joyda saqlash ham mumkin.[5]

Asalning suv faolligi (WA) 0,56 dan 0,62 gacha, pH qiymati esa: deyarli 3.9. Asal qadim zamonlardan beri tabiiy mahsulot sifatida ishlatilgan, chunki uning tarkibida fruktoza yuqori bo'lgan (asal tabletka shakaridan 25% shirinroq). Bundan tashqari, asalni ichimliklarda ishlatish shuningdek, tobora ommalashib bormoqda.[6]

Hozirgi kunda asalning ko'plab inson kasalliklarini davolashda ishlatilishi haqidagi ma'lumotni umumiy jurnallar va tabiiy mahsulotlar varaqalarida topish mumkin va turli xil noma'lum faoliyat turlarini taklif qiladi.[7] Dalillar shuni ko'rsatadiki, asal bir qator sog'liq uchun foydali ta'sir ko'rsatishi mumkin, jumladan antioksidant, [8] yallig'lanishga qarshi,[9] antibakterial,[10] antidiyabetik,[11] nafas olish, oshqozon-ichak,[12] asab tizimi [13] va] himoya ta'siri. Asal ustida ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lsa-da, faqat bir nechtasi nashr etilgan. Mavjud adabiyotlarning keng qamrovli sharhi bo'lgan ushbu tadqiqot kasalliklarni davolashda asalning terapevtik afzalliklarini ta'kidlaydi.

Tosh davri rasmlaridan olingan dalillar kasallikni asalarichilik mahsuloti, masalan, 8000 yil oldin paydo bo'lgan asal bilan davolashni ko'rsatadi. Qadimgi varaqlar, lavhalar va kitoblar - Shumer loy lavhalari (miloddan avvalgi 6200), Misr papiruslari (miloddan avvalgi 1900-1250), Veda (Hindu yozuvi) 5000 yil, Muqaddas Qur'on, Injil va Gippokrat (miloddan avvalgi 460-357 yillar) asalning bo'lganligini tasvirlab bergan. Dori sifatida keng qo'llaniladi.[14 ,15 16 ,17] Qur'onda asalning shifobaxsh ahamiyatini yorqin ko'rsatib bergan. Parvardigor asalarilarga adirlarda, daraxtlarda va odamlarning turar joylarida uyalar qurishlarini vahiy qildi, ularning tanalaridan rang-barang ichimlik chiqadiki, unda insoniyat uchun shifo bordir. Asal haqida bir qator maqolalar nashr etilgan bo'lsa-da, ularning aksariyati biokimyoviy tahlil, oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulotlarini tijorat maqsadlarida foydalanishga qaratilgan. Asal ko'z kasalliklari, astma, tomoq infeksiyalari, sil, tashnalik, charchoq, bosh aylanishi, gepatit, ich qotishi, gijjalar, qoziqlar, ekzema, yaralarni davolash va an'anaviy tibbiyotda yaralarni davolashda ishlatilgan.[18]

Asalning ozuqaviy va ozuqaviy bo'lmagan komponentlari. Bugungi kunda 300 ga yaqin asal turlari ma'lum.[19] Bu navlar asalarilar tomonidan to'plangan nektarlarning har xil turlari bilan bog'liq. Asalning asosiy tarkibi uglevodlar bo'lib, uning quruq vaznining 95-97 foizini tashkil qiladi. Bundan tashqari, asal tarkibiga oqsillar, vitaminlar, aminokislotalar, minerallar va organik kislotalar kabi asosiy birikmalar kiradi.[20]

Sof asal shuningdek flavonoidlar, polifenollar, qaytaruvchi birikmalar, alkaloidlar, glikozidlar, yurak glikozidlari, antrakinon va uchuvchi birikmalardan iborat.[21] Monosaxaridlar (frukozalar) eng muhimlaridir, asalning ozuqaviy va jismoniy ta'siriga hissa qo'shishi mumkin. Monosaxaridlarga qo'shimcha ravishda,

kamroq miqdordagi disaxaridlar (saxaroza, galaktoza, alfa, beta-trehaloza, gentiobioza va laminaribioza), trisaxaridlar (melezitoza) , asalda maltotrioza, 1-ketoza, panoza, izomaltoza glyukoza, erloza, izomaltotrioza, teanderoza, sentoza, izopanoza va maltopentaoza) va oligosakkaridlar mavjud.[22]

Bu qandlarning ko'pchiligi asalning pishishi va pishishi davrida hosil bo'ladi. Glyukoza oksidlanish mahsuloti bo'lgan glyukon kislotasi asalda mavjud bo'lgan asosiy organik kislotadir. Bundan tashqari, oz miqdorda sirka, chumoli va limon topilgan.[23] Bu organik kislotalar asalning kislotali (pH 3,2 va 4,5) xususiyatiga javob beradi. Asal shuningdek, ba'zi muhim aminokislotalardan iborat, Asparagin va glutamindan tashqari barcha to'qqizta muhim aminokislotalar va barcha muhim bo'lmagan aminokislotalar kabi. Prolin asaldagi asosiy aminokislota, keyin esa boshqa turdagi aminokislotalar sifatida qayd etilgan.[24]

Fermentlar (diastaz, invertazlar, glyukoza oksidaza, katalaza va kislota fosfataza) asalning asosiy protein tarkibiy qismlarini tashkil qiladi. Asaldagi vitamin darajasi past va tavsiya etilgan kunlik iste'molga yaqin emas. Suvda eriydigan barcha vitaminlar asalda mavjud bo'lib, S vitamini eng ko'p uchraydi. Asalda 31 ga yaqin o'zgaruvchan minerallar, shu jumladan fosfor, natriy, kaltsiy, kaliy, oltingugurt, magniy va xlor kabi barcha asosiy minerallar topilgan. Asalda kremniy (Si), rubidiy (Rb), vanadiy (V), sirkoniy (Zr), litiy (Li) va stronsiy (Sr) kabi ko'plab muhim komponentlari aniqlanadi. Biroq, qo'rg'oshin (Pb), kadmiy (Cd) va mishyak (As) kabi ba'zi og'ir metallar ifloslantiruvchi moddalar sifatida mavjud.[26].

Oldingi tadqiqotlar asalda uning potentsial biotibbiy ta'siriga hissa qo'shadigan 600 ga yaqin uchuvchi tarkibni aniqlagan.[36] Asalning uchuvchi birikmalari odatda past, lekin aldegidlar, spirtlar, uglevodorodlar, ketonlar, kislota efirlari, benzol va uning hosilalari, piran, terpen va uning hosilalari, norisoprenoidlar, shuningdek, oltingugurt, furan va siklik birikmalar kiradi.[27].

So'nggi dalillar asalda 30 ga yaqin turdagi polifenollar mavjudligini ko'rsatdi.[28] Asaldagi bu polifenollarning mavjudligi va darajasi gul manbai, iqlim va geografik sharoitga qarab farq qilishi mumkin.

Asaldagi asosiy flavonoidlar, organik kislotalar va fenolik kislotalarning tuzilishi.

Flavonoidlar 15 uglerodli tuzilishga ega bo'lgan faol tabiiy birikmalar guruhiga ishora qiladi, ular geterotsiklik piran halqasi bilan birlashtirilgan ikkita benzol halqasini o'z ichiga oladi. Ular odatda flavonollar (kersetin, kaempferol va pinobanksin), flavonlar (luteolin, apigenin) sifatida tasniflanadi. , va xrizin), flavanonlar (naringenin, pinosembrin va hesperetin), izoflavonlar (genistein) va antosiyanidinlar . fitoestrogenlar [29]

Asalning biologik faolligi

Antioksidant faollik kislorod kabi oksidlovchi moddalar oziq-ovqat va inson tanasida aniqlangan antioksidant sifatida zararlanishning oldini olishda ishtirok etadi. Inson organizmidagi tabiiy antioksidantlar faoliyati to'liq tushunilmagan bo'lsa-da, tadqiqotlar tabiiy omillar ta'sirida funktsiyani ko'rsatdi. Asalning ko'p qarishi va metabolizm jarayonida erkin radikallar va reaktiv kislorod turlari (ROS) deb ataladigan kisloroddan yuqori reaktiv tarkibiy qismlarni qo'zg'atadi. Ushbu ingredientlar hujayra membranalaridagi lipidlar va oqsil komponentlari, fermentlar va DNK bilan o'zaro ta'sir qiladi. Ushbu zararli reaksiyalar turli kasalliklarga olib kelishi mumkin. Yaxshiyamki, antioksidantlar zarar yetkazmasdan oldin erkin radikallarni to'xtatadi. Himoya qiluvchi antioksidantda ham fermentativ, ham ferment bo'lmagan moddalar qo'llaniladi.[30]

Asalning antioksidant xususiyatlari uchun qobiliyati asalning yorqinligi bilan bog'liq; shuning uchun quyuqroq asal antioksidantning yuqori qiymatiga ega. Fenolik birikmalar asalning antioksidant faolligi uchun asosiy mas'ul omil ekanligi ko'rsatildi, chunki fenolik darajasi asalning radikal absorbsiya faolligi qiymatlari bilan bog'liq.[31]

Mikroblarga qarshi faollik asalning mikroblarga qarshi faolligining asosiy omillari glyukozaning fermentativ oksidlanish reaksiyasi va uning ba'zi fizik jihatlari [32, 33], ammo asalning mikroblarga qarshi faolligini ko'rsatishi mumkin bo'lgan boshqa omillarga yuqori osmotik bosim/past WA, past pH/kislotali muhit kiradi. , past protein miqdori, yuqori uglerodning azotga nisbati, shakarni kamaytirishning yuqori darajasi tufayli past redoks potentsiali, erigan kislorod va boshqa kimyoviy vositalar / fitokimyoviy moddalarni cheklaydigan viskozite. Asalning past WA va suv kislotaligi, glyukoza oksidaza va vodorod peroksid kabi xususiyatlari tufayli asal xamirturush va bakteriyalarning ko'payishiga yordam bermaydi.[34]

Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, asalning antibakterial faolligi minimal inhibitiv konsentratsiyadir; shuning uchun asal to'liq inhibitiv o'sish uchun zarur bo'lgan minimal konsentratsiyaga ega.[35] Asalning ko'p turlari orasida manuka asali eng yuqori bo'lmagan peroksid faolligiga ega.[36,37] Tekshiruvlar *Escherichia coli* va *Staphylococcus aureus*ning sezilarli darajada oldini olish mumkinligini ko'rsatdi.[38] Asalning antibakterial faolligi ko'plab bakterial patogenlar va zamburug'lar ustida samarali ekanligi ko'rsatilgan.[39, 40].

Yallig'lanishga qarshi va immunomodulyatsion faoliyat surunkali yallig'lanish to'qimalarga zarar yetkazish orqali davolanishni inhibe qilishi mumkin. Hozirgi adabiyotga ko'ra, asal hayvonlar modellarida, hujayra madaniyatlarida va klinik sinovlarda yallig'lanish reaksiyasini kamaytiradi. Asal tarkibidagi fenollar yallig'lanishga qarshi ta'sirga javob beradi. Bu fenolik va flavonoidlar . birikmalar siklooksigenaza-2 (COX-2) va/yoki induksiyalanuvchi azot oksidi sintazasining (iNOS) yallig'lanishga qarshi faolligini bostirishga olib keladi. Asal va uning tarkibiy qismlari iNOS, ornitin dekarboksilaza, tirozin kinaz va COX-2 kabi oqsillarni tartibga

solishda ishtirok etishi ko'rsatilgan. Asalning turli turlari o'simta nekrozi omili alfa, interleykin-1 beta (IL-1b) va IL-6 ishlab chiqarishni qo'zg'atadigan kashf etilgan. Asal T va B limfotsitlar, antikorlar, eozinofiller, neytrofillar, monotsitlarni oshiradi. , va to'qimalar madaniyatida birlamchi va ikkilamchi immun javoblar paytida tabiiy qotil hujayralar avlodi.

Sekin so'rilishi qisqa zanjirli yog' kislotasi (SCFA) fermentatsiya agentlarini ishlab chiqarishga olib kelishi ko'rsatilgan. Asalni iste'mol qilish SCFA hosil bo'lishiga olib kelishi mumkin bo'lgan mexanizmdir. SCFA ning immunomodulyatsion ta'siri bor. Shuning uchun asal bu fermentlangan shakarlar orqali immunitet reaksiyasini keltirib chiqarishi mumkin. Asalda mavjud bo'lgan shakar, nigerooligosakaridlar immunopotentsial ta'sirga ega ekanligi kuzatilgan. Asalning shakar bo'lmagan tarkibiy qismlari ham immunomodulyatsiya uchun javobgardir.

Dorivor xususiyatlari

Asal insoniyatga ma'lum bo'lgan eng qadimgi yaralarni davolovchi vosita bo'lib, ba'zi zamonaviy kimyoviy moddalar bu borada muvaffaqiyatsizlikka uchragan. Eksperimental tadqiqotlar uning biologik faolligi, jumladan antibakterial, virusga qarshi, yallig'lanishga qarshi va antioksidant tufayli yarani davolashda qo'llanilishini tasdiqlovchi ko'proq hujjatlarni ko'rsatdi. Asal leykotsitlarni sitokinlarni chiqarishga undaydi, bu esa to'qimalarni tiklash kaskadlarini boshlaydi. Bundan tashqari, u infeksiyaga qarshi immunitetni faollashtiradi. Asal bilan immunitetning boshqa xususiyatlarini rag'batlantirish ham qayd etilgan (B- va T-limfotsitlarning ko'payishi va fagotsitlar faolligi). Asal antikorlarning paydo bo'lishiga yordam beradi. Ko'pgina dalillar asalni o'tkir yaralarni nazorat qilish va davolashda hamda engil va o'rta darajadagi yuzaki va qisman qalinlikdagi kuyishlarda foydalanishni taklif qiladi. Ba'zi tadqiqotlar asalning yara va oyoq yaralarini davolashda samaradorligini ko'rsatgan bo'lsa-da, ko'proq tadqiqotlar talab etiladi. mavjud dalillarni mustahkamlash uchun.

Qandli diabetni davolashda asalning foydali ta'sirini ko'rsatadigan kuchli dalillar mavjud. Bu natijalar asal yoki boshqa kuchli antioksidantlarni diabetga qarshi kurashda standart antidiyabetik dorilarga qo'shimcha sifatida qo'llashning terapevtik istiqbollarni ko'rsatadi. Antioksidantlardan foydalanish bilan bog'liq cheklovlarga kelsak, ROS hosil bo'lishini kamaytirishga qaratilgan boshqa tadbirlar ham an'anaviy diabet terapiyasiga qo'shimcha sifatida ishlatilishi mumkin. 1-toifa va 2-toifa qandli diabetning klinik tadqiqotlaridan birida asalni qo'llash 1-toifa diabetdagi saxaroza yoki glyukoza qaraganda ancha past glyukemik indeks bilan bog'liq edi. 2-toifa diabet asal, glyukoza va saxaroza uchun o'xshash qiymatlarga ega. Qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda asal dekstranga nisbatan plazma glyukoza darajasini sezilarli darajada pasayishiga olib kelishi mumkin. Oddiy va giperlipidemik bemorlarda u qon lipidlari, homosistein va C-reaktiv oqsil miqdorini ham kamaytiradi. Shu bilan birga, bir nechta savollar saqlanib qolmoqda, ayniqsa bu oksidlovchi stress va

giperglikemiyaga qaratilgan aralashuvlar orqali diabetes mellitusni nazorat qilish istiqboliga tegishli. Bundan tashqari, asalning qandli diabetni davolashda terapevtik ta'siri nafaqat glikemiyani nazorat qilish, balki metabolik asoratlar bilan bog'liq kasalliklarni yaxshilash uchun ham kengaytirilishi mumkin.

Asal xalq tabobatida yallig'lanish, yo'tal va isitmani davolashda keng qo'llaniladi. Asalning astma bilan bog'liq simptomlarni kamaytirish yoki astma paydo bo'lishining oldini olish uchun profilaktika vositasi sifatida ta'sir qilish qobiliyati ko'rsatilgan. Surunkali bronxit va bronxial astma hayvonlarni modellashtirishda og'iz asal iste'moli bilan davolangan. Bundan tashqari, Kamaruzaman va boshqalar tomonidan o'tkazilgan tadqiqot . asal bilan davolash nafas yo'llarida astma bilan bog'liq gistopatologik o'zgarishlarni kamaytirish orqali ovalbumindan kelib chiqqan havo yo'llarining yallig'lanishini samarali ravishda inhibe qilishini va astma induksiya qilishini inhibe qilishini ko'rsatdi. Asalni inhalatsiya qilish ham shilimshiq ajratuvchi goblet hujayra giperplaziyasini samarali olib tashlash uchun topilgan. Biroq, asalning astma alomatlarini kamaytirish mexanizmlarini yaxshiroq tushunish uchun asalning bu ta'sirini o'rganish uchun kelajakdagi tadqiqotlar kerak.

Asalda mavjud bo'lgan flavonoidlar, polifenollar, S vitamini va monofenollar kabi antioksidantlar yurak-qon tomir kasalliklari xavfini kamaytirishi mumkin. Koroner yurak kasalligida flavonoidlarning antioksidant, antitrombotik, anti-ishemik va vazorelaksant va flavonoidlar kabi himoya ta'siri koronar yurak kasalliklari xavfini uchta mexanizm orqali kamaytiradi: (a) koronar vazodilatatsiyani yaxshilash, (b) yurak tomirlarining kengayish qobiliyatini kamaytirish. qondagi trombositlarning ivishiga va (c) past zichlikdagi lipoproteinlarning oksidlanishiga to'sqinlik qiladi. Antioksidant turlarining keng spektri mavjud bo'lsa-da, turli xil asallarda kofein kislotasi, quercetin, fenetil ester, kaempferol, galangin va akasetin ustunlik qiladi. Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ba'zi asal polifenollari yurak-qon tomir kasalliklarini kamaytirishda istiqbolli farmakologik funktsiyaga ega.

Yangi neyroprotektiv terapiya sifatida ozuqaviy vositalarni tasvirlash uchun muhim ilmiy adabiyotlar mavjud va asal shunday istiqbolli ozuqaviy antioksidantlardan biridir. Asal anksiyolitik, antidepressant, antikonvulsant va antinosiseptiv ta'sir ko'rsatadi va markaziy asab tizimining oksidlanish tarkibini yaxshilaydi. Asal bo'yicha bir nechta tadqiqotlar asal polifenollarining nootrop va neyroprotektiv xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi.[98] Asalning polifenol tarkibiy qismlari biologik ROSni so'ndiradi, bu esa neyrotoksiklik, qarish va noto'g'ri qatlamlangan oqsillarning patologik cho'kishiga olib keladi, shu jumladan amiloid beta. Asalning polifenol tarkibiy qismlari eksitotoksinlar, jumladan, xinolin kislotasi va kain kislotasi va neyrotoksinlar, jumladan 5-S-sisteinil-dopamin va 1-metil-4-fenil-1,2,3,6-tetrahidropiridin orqali oksidlovchi stressga qarshi turadi. Bundan tashqari, asal polifenollari amiloid beta, metil simob va retinoid orqali to'g'ridan-to'g'ri apoptotik

qiyinchiliklarga qarshi turadi . asal polifenollari gipokampusdagi neyroallig'lanishga qarshi turadi, bu miya tuzilishi xotirada ishtirok etadi. Asal polifenollari xotira buzilishining oldini oladi va molekulyar darajada xotira ishlab chiqarishni qo'zg'atadi. Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, asalning xotirani yaxshilash va neyrofarmakologik ta'siri asosida o'ziga xos neyron zanjiridagi modifikatsiyalar yotadi. Biroq, xotira buzilishini aniqlash uchun ko'proq tadqiqotlar talab etiladi. asalning mitoxondrial disfunktsiya, apoptoz, nekroz, eksitotoksisite va neyroinflamasyon va anksiyolitik, antinosiseptiv, antikonvulsant va antidepressant faoliyatiga yakuniy biokimyoviy ta'siri batafsilroq ko'rib chiqilishi kerak. Kasalliklarni davolashda asaldan foydalanishni tavsiya etadigan yetarli dalillar mavjud. Klinik amaliyotning barcha sohalarida asaldan foydalanishni tasdiqlovchi dalillar kerak. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, asalning shifobaxsh ta'siri uning antibakterial, yallig'lanishga qarshi, apoptotik va antioksidant xususiyatlariga bog'liq bo'lishi mumkin. Ushbu ko'rib chiqish amaliyotchiga asalni tibbiyot sohasida qo'llashni tasdiqlovchi ajoyib dalillarni taqdim etishi kerak. Asalning tibbiy maqsadlarda samaradorligini sinab ko'rgan ba'zi tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, asalning barcha dorivor ajihatlarini qamrab olish uchun ko'proq tadqiqotlar talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashrafi S, Mastronikolas S, Wu CD. Aft yarasini davolashda asaldan foydalanish IADR/AADR/CADR 83-umumiy sessiya. Baltimor, MD, AQSH: 2005. 9–12-betlar.
2. Jeyms X. Papyrus Xarris, Heliopolisdagi re ibodatxonasiga ehson. In: Birch S, muharrir. Misrning ko'krak qadimiy yozuvlari to'rtinchi qism pSalt 825, Misr sehrli matni. 1876.
3. Bansal V, Medhi B, Pandhi P. Asal - qayta kashf etilgan vosita va uning terapevtik foydasi. Katmandu Univ Med J (KUMJ) 2005
4. Bell SG. Asaldan terapevtik foydalanish. Neonatal tarmoq. 2007; 26 :247–51. [PubMed]
5. Hassapidou M, Fotiadou E, Maglara E, Papadopoulou SK. Shimoliy Gretsiyadagi o'smirlarning energiya iste'moli, parhez tarkibi, energiya sarfi va tana yog'i. Semirib ketish (Kumush bahor) 2006;
6. Babacan S, Rand AG. Asal amilazasining xarakteristikasi. J Oziq-ovqat fanlari. 2007; 72 :C050–5. [PubMed]
7. Pataca LC, Borxes Neto V, Marcucci MC, Poppi RJ. Asalning aniq qaytaruvchi shakarlari, namligi va kislotaliligini zaiflashtirilgan umumiy reflektorlik-Fouri transform infraqizil spektrometri yordamida aniqlash. Talanta. 2007;
8. Inglett GE. Tatlandiricilar tarixi - tabiiy va sintetik. J Toxicol Atrof-muhit salomatligi. 1976; 2 :207–14. [PubMed]
9. Ahmad S, Usmon NH. Asal potentsial tabiiy saratonga qarshi vosita sifatida: uning mexanizmlarini ko'rib chiqish. Evidga asoslangan komplement Alternativ Med. 2013 yil;

10. Xalil I, Moniruzzaman M, Boukraâ L, Benhanifia M, Islom A, Islom N va boshqalar. Jazoir asalining fizik-kimyoviy va antioksidant xususiyatlari. Molekulalar. 2012;
11. Attia WY, Gabry MS, El-Shayx KA, Usmon GA. Sichqonlarning Erlix astsit o'simta modelidagi asalari asalining o'smaga qarshi ta'siri immunitet hujayralarini stimulyatsiya qilish bilan mos keladi. J Misr jamoat salomatligi assotsiatsiyasi. 2008;
12. Estevinho L, Pereira AP, Moreira L, Dias LG, Pereira E. Shimoli-sharqiy Portugaliya asalining fenolik birikmalar ekstraktining antioksidant va mikroblarga qarshi ta'siri. Oziq-ovqat kimyoviy toksikol. 2008;
13. Abdulrhman M, El-Hefnawy M, Ali R, El-Goud AA. Asal va 1-toifa diabetes mellitus. In: Liu CP, muharrir. Qandli diabet turi - asoratlari, patogenezi va muqobil davolash usullari. Xorvatiya: Texnika sohasida; 2008
14. Ghosh S, Playford RJ. Oshqozon-ichak kasalliklarini davolash uchun bioaktiv tabiiy birikmalar. Clin Sci (Lond) 2003;
15. Mijanur Rahmon M, Gan SH, Xalil MI. Asalning nevrologik ta'siri: hozirgi va kelajak istiqbollari. Evidga asoslangan komplement Alternativ Med. 2014 yil;
16. Nyuman TG. Asal almanaxi. Chikago, IL: Nyuman; 1983.
17. Molan kompyuteri. Asalning og'iz sog'lig'ini yaxshilash salohiyati. Gen Dent. 2001;
18. Irving TB, Ahmad K, Ahsan MM. Qur'on-asosiy ta'limotlar. Ch. 5. Vanna: Pitman press; 1987. Yaratilish tarixi.
19. Lay-flurrie K. Yarani parvarish qilishda asal: ta'siri, klinik qo'llanilishi va bemorga foydasi. Br J Nurs. 2008;
20. Betts J. Asalning yarani davolashda klinik qo'llanilishi. Nurs Times. 2008;
21. Helmy N, El-Soud A. An'anaviy foydalanish va yaqinda tibbiyot o'rtasidagi asal. Maced J Med Sci. 2012;
22. Siddiqiy I, Furgala B. Asaldan oligosakkaridlarni (disaxaridlarni) ajratib olish va tavsifi. J Apic Res. 1967;
23. Mato I, Huidobro JF, Simal-Lozano J, Sancho MT. Asal tarkibidagi aromatik bo'lmagan organik kislotalarning ahamiyati. J Food Prot. 2003 yil;
24. Fransuz VM, Cooper RA, Molan PC. Asalning koagulaz-salbiy stafilokokklarga qarshi antibakterial faolligi. J Antimikrob kimyosi. 2005; 56 :
25. Vorlova L, Pridal A. Chexiya asalidagi invertaz va diastaz faolligi. Acta Univ Agric. 2002;
26. Ajibola A, Chamunorwa JP, Erlwanger KH. Tabiiy asalning ozuqaviy qadriyatlari va uning inson salomatligi va boyligiga qo'shgan hissasi. Nutr Metab (Lond) 2012;
27. Barra MP, Ponce-Díaz MC, Venegas-Gallegos C. Ñuble provinsiyasi, Chili markaziy vodiysida ishlab chiqarilgan asaldagi uchuvchan birikmalar. Chil J Agric Res. 2010;
28. Karlos AU, Devid H, Karmen G. Asal polifenollarining salomatlikdagi roli. J ApiProduct ApiMedical Sci. 2011;
29. Zand RS, Jenkins DJ, Diamandis EP. Flavonoidlar va tegishli birikmalarning steroid gormoni faolligi. Ko'krak bezi saratonini davolash. 2000;
30. Kiselova Z. Fenolik birikmalardan kasalliklarning oldini olishda foydalanishning toksikologik jihatlari. Interdiscip toksikol. 2011;

31. Gheldof N, Vang XH, Engeset NJ. Karabuğday asali odamlarda sarumning antioksidant qobiliyatini oshiradi. *J Agric Food Chem.* 2003 yil;
32. Beretta G, Orioli M, Facino RM. Endotelial hujayra madaniyatida asalning antioksidant va radikal tozalash faolligi (EA. hy926) *Planta Med.* 2007;
33. Cushnie TP, Lamb AJ. Flavonoidlarning mikroblarga qarshi faolligi. *Int J mikroblarga qarshi vositalar.* 2005;
34. Patton T, Barrett J, Brennan J, Moran N. Manuka asaliga mikrobial sezgirlikni aniqlash uchun spektrofotometrik bioassaydan foydalanish. *J Mikrobiol usullari.* 2006;
35. Obi CL, Ugoji EO, Edun SA, Lawal SF, Anyiwo CE. Lagos, Nigeriya izolyatsiya qilingan bakterial agentlari sabab diareya ustida asal antibakterial ta'siri. *Afr J Med Med Sci.* 1994 yil;
36. Inglizcha HK, Pack AR, Molan PC. Manuka asalining blyashka va gingivitga ta'siri: uchuvchi tadqiqot. *J Int Acad Periodontol.* 2004;
37. Snowdon JA, Cliver DO. Asal tarkibidagi mikroorganizmlar. *Int J Food Microbiol.* 1996 yil;
38. Molan kompyuteri. Yaralar va kuyishlarni davolashda asalning salohiyati. *Am J Clin Dermatol.* 2001;
39. Badaviy OF, Shofii SS, Tarvat EE, Kamol AM. Asalari asalining antibakterial faolligi va uning *Escherichia coli* O157:H7 va *Salmonella typhimurium* infeksiyasiga qarshi terapevtik foydasi. *Rev Sci Tech.* 2004;
40. Uilkinson JM, Kavana HM. *Escherichia coli* va *Pseudomonas aeruginosa* ga qarshi 13 asalning antibakterial faolligi. *J Med oziq-ovqat.* 2005;
41. Boukraa L, Niar A. Sahara asali Shimoliy Jazoir asal turlariga nisbatan *Pseudomonas aeruginosa* ga qarshi yuqori ta'sir ko'rsatadi. *J Med oziq-ovqat.* 2007;
42. Nikolson DW. Apoptozga asoslangan terapevtik vositalar bilan dastgohdan klinikaga. *Tabiat.* 2000;
43. Earnshaw WC. Apoptozdagi yadroviy o'zgarishlar. *Curr Opin Cell Biol.* 1995 yil;
44. Fauziy A.N., Norazmi M.N., Yaqob N.S. Tualang asali apoptozni qo'zg'atadi va inson ko'krak va bachadon bo'yni saratoni hujayralarining mitoxondrial membrana potentsialini buzadi. *Oziq-ovqat kimyoviy toksikol.* 2011;
45. Jaganathan SK, Mandal M. Asal tarkibiy qismlari va ularning yo'g'on ichak saratoni hujayralarida apoptotik ta'siri. *J ApiProduct ApiMedical Sci.* 2009;
46. Candiracci M, Piatti E, Dominguez-Barragán M, Garcia-Antras D, Morgado B, Ruano D va boshqalar. Asal flavonoid ekstraktining lipopolisakkarid bilan faollashtirilgan N13 mikroglial hujayralarida yallig'lanishga qarshi faolligi. *J Agric Food Chem.* 2012;
47. Leong AG, Herst PM, Harper JL. Yangi Zelandiyaning mahalliy asallari ko'plab yallig'lanishga qarshi ta'sirga ega. *Tug'ma immunitet.* 2012;
48. Al-Vaili NS, Boni NS. Tabiiy asal normal odamlarda plazmadagi prostaglandin konsentratsiyasini pasaytiradi. *J Med oziq-ovqat.* 2003 yil;
49. Viuda-Martos M, Ruiz-Navajas Y, Fernandes-Lopez J, Peres-Alvares JA. Asal, propolis va qirollik jelining funksional xususiyatlari. *J Oziq-ovqat fanlari.* 2008;
50. Araajo JR, Gonçaves P, Martel F. Kolorektal saraton hujayralarida dietali polifenollarning kimyoviy profilaktik ta'siri. *Nutr Res.* 2011;

51. Timm M, Bartelt S, Hansen EW. Asalning immunomodulyatsion ta'sirini endotoksindan ajratib bo'lmaydi. Sitokin. 2008;
52. Al-Waili NS, Haq A. Birlamchi va ikkilamchi immun javoblarida timusga bog'liq va timusga bog'liq bo'lmagan antigenlarga qarshi antikor ishlab chiqarishga asalning ta'siri. J Med oziq-ovqat. 2004;
53. Kruse HP, Kleessen B, Blaut M. Inulinning inson sub'ektlarida najasli bifidobakteriyalarga ta'siri. Br J Nutr. 1999;
54. Sanz ML, Polemis N, Morales V, Corzo N, Drakoularakou A, Gibson GR va boshqalar. Asal oligosakkaridlarining potentsial prebiyotik faolligini in vitro tekshirish. J Agric Food Chem. 2005;
55. Schley PD, Field CJ. Xun tolalari va prebiyotiklarning immunitetni kuchaytiruvchi ta'siri. Br J Nutr. 2002; 87 (2-qo'shimcha):
56. Chepulis LM. Asalning saxaroza, aralash shakar va shakarsiz dietaga nisbatan yosh kalamushlarda kilogramm ortishiga ta'siri. J Oziq-ovqat fanlari. 2007;
78. Murosak S, Muroyama K, Yamamoto Y, Liu T, Yoshikai Y. Nigeroooligosakaridlar sichqonlarda jigar mononuklear hujayralarining tabiiy qotil faolligini oshiradi. Int Immunopharmakol. 2002;
79. Yaghoobi R, Kazerouni A, Kazerouni O. Asalni yarani davolashda bakteriyaga qarshi, yallig'lanishga qarshi antioksidant va virusga qarshi vosita sifatida klinik qo'llash dalillari: Ko'rib chiqish. Jundishapur J Nat Pharm Prod. 2013 yil;
80. Simon A, Traynor K, Santos K, Blaser G, Bode U, Molan P. Yarani davolash uchun tibbiy asal - hali ham "eng so'nggi kurort"? Evidga asoslangan komplement Alternativ Med. 2009;
81. Yapucu Günes U, Eser I. Bosim yaralarini davolash uchun asal qo'shimchasining samaradorligi. J Yara Ostomiya Continence Nurs. 2007;
82. Erejuwa OO. Qandli diabetda asalning ta'siri: yuzaga keladigan masalalar. J Diabet Metab Disord. 2014 yil; 13:23 . [PMC bepul maqola] [PubMed] [Google Scholar]
83. Samanta A, Burden AC, Jons GR. Qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda glyukoza, sukroz va asalga plazma glyukoza javoblari: glikemik va eng yuqori ortib borayotgan indeksni tahlil qilish. Diabet Med. 1985; 2 :371–3. [PubMed] [Google Scholar]
84. Eddy JJ, Gideonsen MD, Mack GP. Neyropatik diabetik oyoq yaralari uchun topikal asalni qo'llash bo'yicha amaliy fikrlar: sharh. WMJ. 2008; 107 :187–90.
85. Erejuwa OO, Sulaymon SA, Vahab MS. Asalning ta'siri va uning ta'sir mexanizmlari saraton rivojlanishi va rivojlanishiga. Molekulalar. 2014 yil;

OZIQ -OVQAT MAHSULOTLARI TARKIBIDAGI MINERAL MODDALAR*Egamberdiyeva Marjona Xusniddin qizi**Toshkent kimyo texnologiyala instituti Shahrisabz filiali o'qtuvchisi**Irgasheva Maftuna Erkin qizi**2-kurs talabasi Toshkent kimyo texnologiya institute Shahrisabz filiali*

Annotatsiya: Oziq ovqat mahsulotlari tarkibidagi mineral moddalar, ularning xususiyatlari, mineral moddalar nima uchun kerakligi haqida so'z yuritiladi. Ularning har biri bilan yaqindan tanishamiz. Minerallarning nafaqat oziq ovqat mahsulotlari tarkibidagi ahamiyati balki uning odam organizmidagi roli haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: mineral, fermentlar, anorganik, hayot faoliyati, moddalar almashinuvi, hujayra, osmotik bosim, makro, mikro, rux, temir, kalsiy.

Barcha oziq-ovqat mahsulotlarining tarkibida mineral moddalar mavjud. Ular mahsulotlar tarkibida anorganik birikmalarning tarkibiga kirgan holda uchraydi. Oziq-ovqat mahsulotlarini maxsus pechkalarda yondirganda faqat mineral moddalar kul holida qoladi. Demak, oziq-ovqat mahsulotlari tarkibidagi mineral moddalarning miqdori ulardagi kulning foiz miqdori bilan o'lchanadi.

Mineral moddalar inson organizmining barcha to'qimalari tarkibiga ham kirib, uning og'irligining 5% miqdorini tashkil etadi. Mineral moddalar oz miqdorda talab qilinsa-da (kundalik ehtiyoj 20—30 g), ular organizmning hayot faoliyati jarayonida juda muhim vazifalarni bajaradi. Ular barcha to'qimalar va hujayralar tarkibiga kiradi. Ba'zi bir mineral moddalar esa fermentlar, darmondorilar, gormonlar tarkibiga kirib moddar almashinuv jarayonida faol ishtirok etadi. Bundan tashqari, mineral moddalar to'qimalarda osmotik bosimni kerakli darajada saqlab turadi: suyaklar, tishlar tarkibiga kirib, ularga zarur mustahkamlik va qattqlik beradi.[6]

Mineral moddalar organizmda qanchalik miqdorda bo'lishiga qarab ular makroelementlarga va mikroelementlarga bo'linadi. Makroelementlarga kalsiy, kaliy, magniy, temir, natriy, fosfor, xlor kiradi. Ular organizmdagi 10 gramm to'qimalar tarkibida o'nlab va yuzlab milligramm miqdorda bo'ladi.

Kalsiy (Ca) suyak va mushak to'qimalarining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Kalsiy hujayralarning o'sishiga, qonning ivish jarayoniga ta'sir qiladi. U bir qancha fermentlar va gormonlar faolligini oshiradi. Kalsiy organizmda yetishmay qolganda, ayniqsa, bolalarda suyakning noto'g'ri rivojlanishiga, tishlarning buzilishiga va markaziy nerv tizimi faoliyati buzilishiga olib keladi. O'nada kalsiy miqdori tana og'irligining 1,5—2% ni tashkil etadi, ya'ni 1—1,5 kg. Kalsiy sut va sut mahsulotlari, pishloq, fasol tarkibida ko'p bo'ladi.

Kaliy (K) organizmning kislota-ishqor muvozanatini normallashtirishda qatnashadi, uglevod almashinuvini yaxshilaydi.

Kaliy tuzi organizmdan suyuqlik va natriyni chiqarishni ta'minlaydi, uning bu xususiyatidan qon tomir, buyrak kasalliklarini davolashda foydalaniladi. Kaliy o'rik, bargak, mayiz, olxo'ri, fasol, katroshka tarkibida ko'p bo'ladi.[2]

Magniy (Mg) organizmda suyak to'qimalari hosil bo'lishida, moddalar almashinuvida ishtirok etadi, fermentlar faolligini oshiradi, yurak ishini yaxshilaydi. U ichaklarning harakatlanish faoliyatini yaxshilaydi, organizmdan xolesterinning chiqib ketishini ta'minlaydi. Magniy non, yormalar, don mahsulotlari, sut tarkibida ko'p bo'ladi.

Temir (Fe) katta yoshdagi kishilar organizmda 3—4 g temir moddasi bo'lib, shundan 73% gemoglobin tarkibiga kiradi, hujayralar yadrosida bo'ladi. Organizmdagi murakkab oksidlanish va modda almashinuvi jarayonida, fermentlar sintezida ishtirok etadi. Organizmda temir yetishmasa kamqonlik kelib chiqadi. Temir, asosan, jigar, go'sht, tuxum, no'xat, mosh, sabzavotlar, olma, uzum, grechka yormasida ko'p bo'ladi.

Natriy (Na) suv almashinuvini yaxshilaydi, organizmdan suyuqlik chiqarilishini ta'minlaydi, to'qimalar tarkibida osmotik bosim hosil bo'lishida ishtirok etadi. U, asosan, osh tuzi (NaCl) tarkibidan olinadi.

Fosfor (P) suyak va mushak to'qimalarining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, umumiy tana og'irligining 0,8—1,1%, ya'ni 600—700 g ni tashkil etadi. Fosfor organizmdagi barcha hayotiy jarayonlarda ishtirok etadi. U modda almashinuvini yaxshilashda, moddalarning hujayralarga so'rilishida katta ahamiyatga ega. Fosforning birikmalari zo'riqib aqliy ish qilganda markaziy nerv sistemasiga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Fosfor pishloq, baliq ikrasi, tuxum, go'sht, baliq, non, yormalar, sut va sut mahsulotlari, don mahsulotlari tarkibida ko'p bo'ladi.

Xlor (Cl) ishqor-kislota muvozanatini tutib turishda, osmotik-tuz bosimini yaratishda, me'dada xlorid kislota hosil bo'lishida ishtirok etadi. U, asosan, osh tuzi tarkibidan olinadi.

Oziq-ovqat mahsulotlarida mineral moddalar miqdori (100 g mahsulotda mg hisobida)[5]

Oziq ovqat mahsulotlari	Kul moddalari miqdori(%)	Na	Ka	C	Mg	P	Fe
Bug'doy yormasi	0,5	3	130	20	18	85	1,0
Oliy navli bug'doy uni	0,5	3	122	18	16	86	1,2

2-navli bug'doy unidan tayyorlangan non	1,8	374	185	28	54	135	3,6
Kartoshka	1,1	28	568	10	23	58	0,9
Qizil sabzi	1,0	15	240	51	38	55	1,2
Sariq sabzi	0,7	65	234	46	36	60	1,4
Tarvuz	0,6	16	64	14	224	7	1
O'rik	0,7	3	305	28	8	2,6	0,7
Shaftoli	0,6	30	363	20	16	34	0,6
Uzum	0,5	26	255	30	17	22	0,6
Sut yog'liligi (3,2%)	0,7	50	146	120	14	0	0,06
Tovuq tuxumi	1,0	134	140	55	12	192	2,5
Baliq go'shti (sazan)	1,3	55	265	35	25	210	0,8
Shakar	0,03	1	3	2	-	-	0,3
Uzum sharbati	0,3	16	150	20	9	1,2	0,4

Organizm to'qimalari tarkibidagi mineral moddalarning miqdori 1 mg dan kam bo'lganda mikroelementlar deb ataladi. Ularga: yod, mis, rux, ftor, marganes, kobalt, molibden va boshqalar kiradi.

Yod (I) ning odam tanasidagi fiziologik ahamiyati qalqonsimon bez gormoni — tiroksinning sintezida ishtirok etishida yuzaga keladi. Yod yetishmay qolganda tiroksin kam ishlanib chiqadi. Natijada bez to'qimasi kattalashib ketadi. Yodga bo'lgan sutkalik ehtiyoj 100—200 mg. Yod, asosan, baliq va baliq mahsulotlari, sabzavotlar tarkibida bo'ladi.

Ftor (F) suyak to'qimasi va tish emali kasallanishida muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, fosfor-kalsiy almashinuvini normallashtiradi. Organizmda ftor yetishmasa tishlar kariyesi rivojlanadi. Katta yoshli odamning ftorga bo'lgan sutkalik ehtiyoji 0,8—1,6 mg. Ftor oziq-ovqat mahsulotlari tarkibida kam bo'ladi. Choyda 7—10 mg, shuningdek, bug'doy uni, yormalar, sabzavotlar tarkibida bo'ladi.

Mis (Cu) qon pigmenti — gemoglobin hosil bo'lishida, uglevodlar almashinuvida temir moddasi singishida ishtirok etadi. Bundan tashqari, oksidlovchi fermentlarning zarur tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi. U, asosan, jigar, dengiz mahsulotlari, quruq mevalar, yong'oqlar tarkibida bo'ladi. Katta yoshli odamning misga bo'lgan sutkalik ehtiyoji — 2 mg.[1]

Eng muhim minerallarning nomlari va manbalari[3]

Na	oddiy tuz (NaCl), tayyor ovqat, pishloq, javdar noni, konserva, go'sht mahsulotlari, zaytun, kartoshka chiplari
K	sabzavot mahsulotlari: quritilgan mevalar va rezavorlar, yong'oqlar, urug'lar, Quddus artishoki, kartoshka, turp, karam, yashil sabzavotlar, Kama uni, lavlagi, banan, javdar noni, smorodina, pomidor
Ca	sut va sut mahsulotlari (ayniqsa pishloq), bodom, yong'oq, urug'lar, baliq (suyaklari bilan), ismaloq
Mg	yong'oqlar, urug'lar, Kama uni, javdar noni, ismaloq, dukkakililar, grechka, to'liq donalar, cho'chqa go'shti, mol va tovuq go'shti, banan, brokkoli
P	urug'lar, yong'oqlar, sut mahsulotlari (ayniqsa pishloq), jigar, parranda go'shti, mol go'shti, javdar noni, baliq, to'liq donalar, dukkakililar
S	metionin (don, yong'oq) va sistein (go'sht, baliq,soya, don) aminokislotalarini o'z ichiga olgan oqsilli ovqatlar
Fe	jigar, qora puding, urug'lar, tuxum, mayiz, javdar noni, yog'siz mol va cho'chqa go'shti, to'liq donalar, grechka, qulupnay
Zn	jigar, go'sht, Kama uni, urug'lar, yong'oqlar, pishloq, javdar noni, dukkakililar, dengiz mahsulotlari (qisqichbaqa, seld), butun donalar, tuxum
Cu	jigar, kakao kukuni, go'sht, dukkakililar, to'liq donalar, urug'lar, yong'oqlar, grechka, javdar noni, qizil ikra, avakado, lavlagi, dengiz mahsulotlari
I	yodlangan tuz, baliq va boshqa dengiz mahsulotlari, pishloq, tuxum, javdar noni va yogurtning ayrim turlari
Se	yer tuti, jigar, baliq va dengiz mahsulotlari, kungaboqar urug'lari, go'sht

Turli tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kaltsiy, fosfor va mis kabi ozuqaviy minerallarni ko'p iste'mol qilish; va magniy, sink va selen kabi minerallarning yetishmasligi, saraton xavfi ortishi bilan bog'liq. Rux, magniy va selen tarkibidagi oziq-ovqat mahsulotlarini ovqatlanishni kerakli miqdorda olishimiz, shuningdek, saraton xavfini kamaytirish uchun kaltsiy, fosfor va mis kabi ozuqaviy minerallarni tavsiya etilgan miqdorda iste'mol qilishni cheklashimiz kerak. Qo'shimchalarni tanlashda magniy stearatini magnezium qo'shimchalari bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Tabiiy oziq-ovqat mahsulotlarining muvozanatli sog'lom dietasi tanamizdagi muhim mineral ozuqa moddalarining tavsiya etilgan darajasini saqlab qolish va kasallik, shu jumladan saraton kasalliklari xavfini kamaytirish uchun to'g'ri yondashuvdir.

Ratsionni iste'mol qilish va kolorektal saraton xavfi assotsiatsiyasi ko'plab istiqbolli tadqiqotlar tomonidan tekshirilgan, ammo izchil topilmalar bilan. 7 istiqbolli kohort tadqiqotlari bo'yicha meta-tahlil o'tkazildi va kuniga 200-270 mg oralig'ida

magneziyum minerallarini iste'mol qilish bilan kolorektal saraton xavfini kamaytirishning statistik jihatdan muhim birlashmasi aniqlandi. (Qu X va boshq, Eur J Gastroenterol Hepatol, 2013; Chen GC va boshq, Eur J Clin Nutr., 2012) Yana bir yaqinda o'tkazilgan tadqiqotda magneziumni yuqori iste'mol qilgan kolorektal saraton kasallarida barcha sabablarga ko'ra o'lim xavfi kamayganligi aniqlandi. Vitamin D3 etishmovchiligi bo'lgan va magnezium kam iste'mol qilgan bemorlarga nisbatan D3 Vitaminining etarli darajasi. (Wesselink E, Clin Nutr., 2020 yil Am), sarum va parhezli magneziumning kolorektal saraton kasalligi bilan bog'liqligini ko'rib chiqqan yana bir tadqiqot ayollarda magnezium past sarum bilan kolorektal saraton xavfi yuqori ekanligini aniqladi, ammo erkaklar emas. (Polter EJ va boshq, Cancer Epidemiol Biomarkers Prev, 2019)

Yana bir yirik istiqbolli tadqiqotda 66,806-50 yoshdagi 76 erkak va ayolning magnezium iste'mol qilish va oshqozon osti bezi saratoni xavfi o'rganildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, magnezium iste'mol qilinadigan har 100 mg / kunlik pasayish me'da osti bezi saratonining 24% ko'payishi bilan bog'liq. Shuning uchun magneziumni etarli darajada iste'mol qilish me'da osti bezi saratoni xavfini kamaytirish uchun foydali bo'lishi mumkin. (Dibaba D va boshq, Br J Saraton, 2015).

Fosforni iste'mol qilish va saraton xavfi: Ro'yxatdan o'tgan parhez ma'lumotlarini tahlil qilish asosida 24 erkakni 47,885 yillik kuzatuvida yuqori fosfor iste'moli yuqori darajadagi prostata saratoni va yuqori darajadagi xavfi bilan bog'liqligi aniqlandi. (Uilson KM va boshq, Am J Clin Nutr., 2015)

Shvetsiyada o'tkazilgan yana bir yirik aholi tadqiqotida fosfatlar miqdori ortishi bilan saraton xavfi yuqori bo'lganligi aniqlandi. Erkaklarda oshqozon osti bezi, o'pka, qalqonsimon bez va suyak saratoniga chalinish xavfi yuqori bo'lgan, ayollarda esa qizilo'ngach, o'pka va melanoma bo'lmagan teri saratoniga chalinish xavfi yuqori bo'lgan. (Wulaningsih V va boshq, BMC Cancer, 2013).

Zn ning saratonga qarshi ta'siri asosan uning oksidlovchi va yallig'lanishga qarshi xususiyatlari bilan bog'liq. (Wessels I va boshq, Nutrients, 2017; Skrajnowska D va boshq, Nutrients, 2019) Quyida keltirilgan saraton xavfi yuqori bo'lgan sink etishmovchiligini (sinkga boy oziq-ovqatlarni kam iste'mol qilish sababli) birlashishi haqida xabar bergan ko'plab tadqiqotlar mavjud. Saraton va oziqlanish kohortasi bo'yicha Evropa istiqbolli tekshiruvining ish nazorati ostida o'tkazilgan tadqiqotida jigar saratoni (gepatotsellular karsinoma) rivojlanish xavfi kamaygan Sink mineral darajasining oshishi bilan bog'liqligi aniqlandi. Sink darajasining safro yo'llari va o't pufagi saratoniga aloqasi yo'qligini aniqladilar. (Stepien M wt al, Br J Saraton, 2017). Sog'lom ko'ngillilar bilan taqqoslaganda yangi tashxis qo'yilgan ko'krak bezi saratoni bilan kasallangan bemorlarda sink zardobida sezilarli darajada pasayish kuzatildi. (Kumar R va boshq, J Cancer Res. Ther., 2017)

Eron kohortasida ular kolorektal saraton kasalligida sog'lom nazorat bilan taqqoslaganda sarum Sinkning sezilarli darajada pasayganligini aniqladilar. (Khoshdel Z va boshq, Biol. Trace Elem. Res., 2015)

Meta-tahlil natijalariga ko'ra o'pka saratoniga chalingan bemorlarda zardobdagi Sink darajasi sezilarli darajada pastligi haqida xabar berilgan. (Vang Y va boshq, World J Surg. Oncol., 2019). Sinkning past darajadagi o'xshash tendentsiyalari ko'plab boshqa saraton kasalliklarida, shu jumladan bosh va bo'yin, bachadon bo'yni, qalqonsimon bez, prostata va boshqalarda qayd etilgan.

Selenli oziqlanish va saraton xavfi: Tanadagi selenyumning past darajasi o'lim xavfi va immunitetning yomonligi bilan bog'liq. Ko'pgina tadqiqotlar Selenyum mineral darajasining yuqori bo'lishining prostata, o'pka, kolorektal va siydik pufagi saratoniga ta'sirini ko'rsatdi. (Rayman MP, Lancet, 2012)

Kuniga 200mkg bo'lgan selenli qo'shimchalar prostata saratoni bilan kasallanishni 50% ga, o'pka saratoni bilan kasallanishni 30% ga va kolorektal saraton kasalligini 54% ga kamaytirdi. (Reid ME va boshq., Nutr & Cancer, 2008) Saraton kasalligi aniqlanmagan sog'lom odamlar uchun, shu jumladan oziqlanishning bir qismi bo'lgan selenyum uchun tabiiy qotil hujayralar faolligini oshirish orqali immunitetni kuchaytirishi haqida xabar berilgan. (Büntzel J va boshq, Antikanser Res., 2010). Bundan tashqari, selenyumga boy oziqlanish saraton kasallariga kimyoviy terapiya bilan bog'liq toksik ta'sirlarni kamaytirish orqali yordam beradi. Ushbu qo'shimchalar Xodkin bo'lmagan lenfoma kasalligi uchun yuqtirish darajasini sezilarli darajada pasaytirgani ko'rsatilgan. (Asfour IA va boshq., Biol. Trace Elm. Res., 2006)

Selenning oziqlanishi, shuningdek, ba'zi bir kimyoviy ta'sirga ega buyrak toksikligini va suyak iligi bostirilishini kamaytirishi ko'rsatilgan (Xu YJ va boshq, Biol. Trace Elem. Res., 1997), va yutish qiyinligi sababli radiatsiyaviy toksikani kamaytiradi. (Büntzel J va boshq, Antikanser Res., 2010)

Suyak va mushaklar salomatligi uchun biz etarli miqdorda kaltsiy iste'mol qilishimiz kerak, lekin kuniga 1000-1200 mg tavsiya etilgan me'yordan oshib ketadigan kaltsiyni ko'p miqdorda iste'mol qilish foydali bo'lmasligi mumkin va saraton bilan bog'liq o'limning ko'payishi bilan salbiy aloqada bo'lishi mumkin. Balansli sog'lom ovqatlanishning bir qismi sifatida tabiiy oziq -ovqat manbalaridan olingan kaltsiyni yuqori dozali kaltsiy qo'shimchalarini qo'llash tavsiya etiladi.[4]

Minerallar organizmdagi metabolizm va gomeostazda turli funktsiyalar va potentsiallarga ega bo'lganligi sababli, bu bioaktiv tarkibiy qismlarning yetishmasligi keng tarqalgan kasalliklar va kasallik belgilarining ko'p uchraydigan holatlariga olib kelishi mumkin. Oziq-ovqat mahsulotlarini xavfsiz boyitish va qayta ishlash texnikasi nuqtai nazaridan mineral tarkibini saqlash bilimlari ularning so'rilishini va bioavailability darajasini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Minerallar ko'pchilik vitaminlar kabi samarali so'rilmaydi va shuning uchun minerallarning biologik mavjudligi juda past bo'lishi mumkin. O'simliklarga asoslangan oziq-ovqatlar ko'pincha minerallarni bog'laydigan va ularning so'rilishini inhibe qiluvchi oksalat va fitat kabi omillarni o'z ichiga oladi. Umuman olganda, minerallar hayvonlarga asoslangan oziq-ovqatlardan yaxshiroq so'riladi. Ko'pgina hollarda, agar ma'lum bir mineralning dietadagi iste'moli ko'paytirilsa, so'rilish kamayadi. Ba'zi minerallar boshqalarning so'rilishiga ta'sir qiladi. Masalan, ratsiondagi ortiqcha rux temir va misning so'rilishini buzishi mumkin. Aksincha, ba'zi vitaminlar minerallarning so'rilishini kuchaytiradi. Masalan, S vitamini temirning so'rilishini, D vitamini esa kaltsiy va magniyning so'rilishini kuchaytiradi.[7]

Oziq-ovqatlardagi minerallarning biologik mavjudligiga qayta ishlash, parhez omillari, promotorlar va inhibitorlar ta'sir qiladi. Bundan tashqari, minerallarning bioavailability va bioavailability o'lchash metodologiyalari muhim ahamiyatga ega. Boshqa tomondan, rivojlanayotgan texnologiyalarning oziq-ovqat minerallariga ta'siri bo'yicha juda kam tadqiqotlar mavjud. Boshqa jarayonlar singari, rivojlanayotgan texnologiyalar minerallarga ta'sir qilmaydi, lekin ular bilan bog'liq bo'lgan makromolekulalar (masalan, tuzilish, fizik xususiyatlar) ga ta'sir qiladi. Bunday jismoniy o'zgarishlarning minerallarning biologik mavjudligiga ta'siri hali to'liq aniqlanmagan.

Minerallar organizmdagi metabolizm va gomeostazda turli funktsiyalar va potentsiallarga ega bo'lganligi sababli, bu bioaktiv tarkibiy qismlarning etishmasligi keng tarqalgan kasalliklar va kasallik belgilarining ko'p uchraydigan holatlariga olib kelishi mumkin. Oziq-ovqat mahsulotlarini xavfsiz boyitish va qayta ishlash texnikasi nuqtai nazaridan mineral tarkibini saqlash bilimlari ularning so'rilishini va bioavailability darajasini sezilarli darajada oshirishi mumkin.[8]

Turli xil oziq-ovqat preparatlarini boyitish uchun eng asosiy minerallar temir, kaltsiy, sink va yoddir. Izotopik yondashuvlardan foydalanish oziq-ovqat minerallarining bioavailability qiymatlarini sezgir tarzda aniqlashi mumkin. Zamonaviy qayta ishlash usullari (masalan, yuqori bosim va sonikatsiya) an'anaviy jarayonlarga nisbatan mikro va makro-minerallarning tarkibiga kamroq salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agrobiotexnologik usullardan foydalangan holda ekinlarning yeyiladigan to'qimalarida mineral elementlarning to'planishi (masalan, genlarni haddan tashqari ko'paytirish va faollashtirishni nazorat qilish) va ularni to'g'ridan-to'g'ri qayta ishlangan oziq-ovqatlarni ishlab chiqarishda nanokapsulyatsiya bilan mustahkamlash ushbu bioaktiv ingredientlarning kontsentratsiyasini va biologik kirish qobiliyatini oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.N. Mo'minova, M.A. Maxsumova, N.B. Mansurova, OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI TOVARSHUNOSLIGI; Toshkent — "ILM ZIYO"— 2017
2. Oziq-ovqat texnologiyasi asoslari; M.G Vasiyev, Q.O.Dadayev, I.S.Isaboyev, Z.Sh.Sapayeva, Z.J.G'ulomova. "IDEAL PRESS",2021
3. <https://toitumine.ee/ru/energiya-i-potrebnost-v-pitatelnyh-veshhestvah/mineralnye-veshhestva>.
4. <https://addon.life>.
5. Imomaliyev A., ZikiriyoyevA., O'simliklar biokimyosi, T., 1987.
6. T.Xudoyshukurov, N.Muhamadiyev, N.Mo'minov, I.Shukurov "Ovqatlanish mahsulotlarini ishlab chiqarish asoslari" Toshkent-2019
7. Manoadagi Gavayi universiteti Oziq-ovqat fanlari va inson ovqatlanishi dasturi, “ Minerallar: Kirish ”
8. <https://www.sciencedirect.com>

KLASTERLI YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPONENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Mansurova Nilufar Muxtimovna

*Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika instituti
Ta'lim muassasining boshqaruv yo'nalishi 2-kurs magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarini klasterli yondashuv asosida kasbiy kompetentligini takomillashtirish ko'rsatmalari berilgan.

Tayanch so'zlar: klaster, klasterli yondashuv, aksiologik, psixologik, metodlar, maqsad

Аннотация: В данной статье дана инструкция по повышению профессиональной компетентности учителей начальных классов на основе кластерного подхода.

Ключевые слова: кластер, кластерный подход, аксиологический, психологический, методы, цель.

Abstract: This article provides instructions for improving the professional competence of elementary school teachers based on the cluster approach.

Key words: cluster, cluster approach, axiological, psychological, methods, purpose

KIRISH

Ma'lumki, ta'lim olish (ma'lumot olish) jarayoni – bu ma'naviy va aqliy qobiliyatlarni tizimli rivojlantirib borish, bilim va tushunchalarni shakllantirish va olingan bilimdan foydalana olish qobiliyatini tarkib toptirishdan iborat bo'lgan jarayondir.

Bu jarayon ta'lim oluvchining o'zi orqali yoki boshqa shaxsning ya'ni ta'lim beruvchining ko'magida amalga oshirilishi mumkin. Ta'lim olish jarayoni esa turli xil metodlarga(usullarga) tayangan holda kechadi.

O'qitishdan ko'zlanadigan maqsad bu davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarini o'quvchiga yetkazishdan iboratdir. Qachonki o'quvchi tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa yoki o'quvchi malaka oshirish uchun mo'ljallangan topshiriqlarni amalda namoyish etib bera olsagina, o'qitish muvaffaqiyatli kechdi, deb hisoblasa bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Metod – grekcha “metodos” soʻzidan olingan boʻlib, izlanish yoki bilish yoʻli, nazariya, taʼlimot maʼnosini anglatadi.

Taʼlim metodini(usulini) - taʼlim oluvchi va taʼlim beruvchining maʼlum maqsadga qaratilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil qilishning muayyan tizimga va tartibga solingan yoʻl-yoʻrigʻi sifatida taʼriflash mumkin.

Taʼlim modelini esa bir yoki bir nechta taʼlim metodlari yordamida amalga oshiriladigan taʼlim jarayonini amalga oshirish tuzilmasi, deb qarashimiz mumkin.

Taʼlim metodi -bu taʼlim oluvchi va taʼlim beruvchining maʼlum maqsadga qaratilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil qilishning muayyan tizimga solingan yoʻl-yoʻrigʻidir.

“Metod” yunoncha soʻz boʻlib “yoʻl” maʼnosini anglatadi. Taʼlim metodi taʼlim jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchilarning aniq maqsadga erishishiga qaratilgan birgalikdagi faoliyatlarining usulidir.

Taʼlim metodlari oʻqitishning oʻz oldiga qoʻygan maqsadlariga erishish usullari hamda oʻquv materialini nazariy va amaliy jihatdan yoʻnaltirish yoʻllarini anglatadi.

Oʻqitish metodlari taʼlim jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchi faoliyatining qanday boʻlishi, oʻqitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda oʻquvchilar qanday ish-harakatlarni bajarishlari kerakligini belgilab beradi.

Hozirgi vaqtda taʼlim tizimida mavjud boʻlgan resurslardan samarali foydalanish, tashqi va ichki omillarga muvaffaqiyatli qarshilik koʻrsatishga imkon beradigan, maktablarni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlaridan biri klasterli yondashuvdir.

Klasterlarni shakllantirishdan maqsad – shahar, tuman va viloyat ichida joylashgan bir xil soha korxonalarini va ular bilan yagona texnologik zanjirda boʻlgan taʼlim, ilmiy, injiniring, standartlashtirish, sertifikatlashtirish va boshqa xizmatlarni uygʻunlashtirish – innovatsion ishlabchiqarishni tashkil etish asosida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga yoʻnaltirishdan iborat.

“Klaster” nazariyasining asosi boʻlib, Alfred Marshallning XIX asr oxirida yozilgan “Iqtisodiyot prinsiplari” nomli asarida (1890) ixtisoslashgan tarmoq sohalarning alohida hududlarda uygʻunlashishi toʻgʻrisidagi fikr-mulohazalari hisoblanadi. Uning ilmiy xulosalari boʻyicha ixtisoslashgan faoliyat yurituvchi subʼektlarni hududiy uygʻunlashuvi:

- malakaviy mehnat resurslarining borligi; □ taʼminotchi va qoʻshimcha sohalarning oʻsishi;

- har-xil firmalarni ishlab chiqarish jarayonining turli boʻgʻinlariga ixtisoslashuvining mavjudligiga asoslanganligidir.

Birinchi marta taʼlim klasteri atamasi Maykl Evgeniy Porter tomonidan ilmiy qoʻllanishga kiritildi. U ilmiy ishlarida klasterga shunday taʼrif beradi: "klaster - bu bir

-biriga bog'langan kompaniyalar, ixtisoslashgan etkazib beruvchilar, xizmat ko'rsatuvchi provayderlar, tegishli sohalardagi firmalar, shuningdek, ma'lum sohalardagi faoliyati bilan bog'liq bo'lgan, raqobatlashadigan, lekin shu bilan birga birgalikdagi ishlarni olib boradigan tashkilotlardir.

Maykl Porter nazariyasiga ko'ra, klaster geografik jihatdan qo'shni bo'lgan o'zaro bog'liq kompaniyalar (yetkazib beruvchilar, ishlab chiqaruvchilar va boshqalar) va muayyan sohada faoliyat yurituvchi tashkilotlar (ta'lim muassasalari, davlat organlari, infratuzilma korxonalari) guruhidir deb izoh beradi.[1]

Tarmoqlar metodi (Klaster) texnologiyasi mantiqiy fikrlash, umumiy fikrlash doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga qaratilgan. Biron-bir mavzuni chuqur o'rganishdan oldin o'quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirishga xizmat qiladi.

1. Katta o'lchamdagi qog'oz yoki doskaning o'rtasiga mavzuga doir so'z yoziladi.

2. O'quvchilar ushbu so'z bilan bog'liq xayolga kelgan so'z va jummalarni uni atrofiga yoza boshlaydilar.

3. Yangi g'oyalar paydo bo'lishi bilan xayolga kelgan so'zlar ham darhol yozib qo'yiladi.

4. So'zlarni yozish jarayoni o'qituvchi tomonidan belgilangan vaqt tugaguncha yoki barcha so'z va g'oyalar tugaguncha davom etadi[2].

Klasterlarga ajratishda bir qator qoidalarga ham rioya qilish zarur.

1. Xayolga kelgan hamma narsani ularning mazmuniga e'tibor bermasdan yozib borish.

2. Orfografiya va boshqa omillarga e'tibor bermaslik.

3. Vaqt tugaguncha, iloji boricha to'xtalmasdan yozish.

4. Iloji boricha ko'proq bog'lanishlar hosil qilishga harakat qilish.

5. G'oyalar va so'zlar sonini cheklab qo'ymaslik.

Klaster atamasi ingliz tilidan tarjima qilingan "klaster" - to'da ma'nosini anglatadi.

Shuningdek, klasterni tizim deb ham hisoblash mumkin, ushbu tizim element qo'shilishi natijasida uning ishlashi yaxshilanadigan va tizimdan bir elementni olib tashlash halokatli oqibatlarga olib kelmaydigan maxsus turdagi tizim bo'lib, olib tashlangan element tizim yaxlitlikni buzmaydi. Ta'lim sohasidagi klaster munosabatlarining eng oddiy namunasi - bu maktab va bolalar bog'chasining o'zaro ta'sirini keltirish mumkin[3].

MUHOKAMA

Ta'lim klasterining elementlari - bu tashkilot (universitet, biznes tuzilmasi, ta'lim muassasasi va boshqalar) yoki uning alohida tuzilmalari vazifasini hal qilishda ishtirok etadigan tuzilmalarning kombinatsiyasi bo'lishi mumkin. Ta'lim klasteri ishtirokchilarining tarkibini (uning elementlarini) vaziyatga qarab to'ldirilish mumkin.

Maktab infratuzilmasi - zamonaviy maktab infratuzilmasini ta'minlash bo'yicha chora -tadbirlar ro'yxati turli sohalarda ta'lim muassasalari va tashkilotlar, madaniyat, sog'liqni saqlash, sport, hordiq, biznes va boshqa muassasalar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni rivojlantirishni o'z ichiga olishi kerak. Infratuzilma ta'lim makonining o'lchamlari va boshqa topologik xususiyatlarini belgilaydi, bu ta'lim xizmatlarining hajmi, ta'lim ma'lumotlarining imkoniyatlari va intensivligi bilan tavsiflanadi[4].

Ta'lim klasteri - bu maktab infratuzilmasini tashkil etish usullaridan biri, klublar - bu infratuzilmaning elementlari.

Klasterni shakllantirish jarayoni sheriklar o'rtasida ehtiyojlar, texnologiyalar haqida ma'lumot almashishga asoslangan. Klasterli yondashuvda klasterning barcha a'zolari uchun turli aloqa vositalari yordamida erkin ma'lumot almashish va yangiliklarni tez tarqatish imkoniyati mavjud.

Klasterli yondashuv metodining rivojlanishini belgilovchi muhim omillaridan biri uning tadqiqot tashkilotlari bilan aloqaga asoslanligidir.

Klaster munosabatlarining asosiy belgilari:

- izchillik;
- yaxlitlik;
- sinergik.

Sinergistik yondashuvni tizimli yondashuvning bir qismi sifatida ham qarash mumkin, bu yondashuvni o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini anglash va o'zini o'zi tashkil etish g'oyalari ustun bo'lgan ilmiy tadqiqotning mustaqil sohasi deb ham hisoblash mumkin.

Ta'lim klasteri ichidagi o'zaro ta'sir yo'nalishi - bu ma'lum bir loyiha doirasida va ma'lum bir davr mobaynida klasterning alohida elementlari o'rtasida o'zaro manfaatli munosabatlarni o'rnatish yo'lidir.

E.N.Semikinining so'zlariga ko'ra, klaster ta'rifida bir nechta asosiy xususiyatlarni ajratish mumkin:

- klasterda har doim bir nechta element mavjud;
- bu elementlarning barchasi bir hil bo'lishi kerak;
- bu elementlar birgalikda ishlaydi;
- ishni ular bitta elementdan ko'ra samaraliroq bajaradilar;
- natija nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham farq qiladi; - bu samaradorlikni baholash mumkin bo'lgan ma'lum mezon mavjud.

Ta'lim klasterini yaratish uchun zarur resurslarni ajratish kerak.

Inson resurslari: turli tashkilotlar bilan samarali hamkorlik qilishdan manfaatdor bo'lgan ta'lim muassasalari rahbarlari; maktab klublari yoki kattalar va bolalarning boshqa uyushmalarining ishini tashkil etishga tayyor bo'lgan ijodiy o'qituvchilar.

Axborot manbalari:

- ta'lim klasterining barcha a'zolari va barcha a'zolari to'g'risidagi ma'lumotlar banki;

- ta'lim klasteriga kiritilgan barcha sub'ektlar va tashkilotlarning axborot oqimlarini shaharning umumiy axborot muhitiga kiritish.

Tashkiliy shartlar:

- innovatsion pedagogik faoliyatning markazida to'plangan tashkilot vakillarini o'z ichiga olgan tarmoq tuzilmasini aniqlash, yaratish;

- klublar faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish va ta'lim klasteri tarkibidagi barcha elementlarning o'zaro aloqasi;

- ta'lim klasterini rivojlantirishning mumkin bo'lgan yo'nalishlari bo'yicha muntazam marketing tadqiqotlari.

Materiallar va texnik shartlar:

Har bir ta'lim muassasasi ma'lum bir loyihani, ta'lim klasteri doirasidagi faoliyat yo'nalishlarini amalga oshirish uchun mavjud moddiy - texnik bazadan foydalanish imkoniyatiga ega[4].

XULOSA

Umumta'lim muassasasining rivojlanishida ta'lim klasterining afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

➤ Ta'lim muassasasi uchun yanada tartibli tizimga (klasterga) birlashish shuningdek, boshqa tashkilotlarni ham jalb etish.

➤ Klasterlarni shakllantirish jarayoni axborot almashishga asoslangan. Sheriklar o'rtasidagi ehtiyojlar, resurslar va texnologiyalar barcha ishtirokchilar uchun turli kanallar orqali erkin ma'lumot almashish va yangiliklarni tez tarqatish imkoniyati mavjuddir.

➤ Klasterning rivojlanishini belgilovchi muhim omillar - uning diversifikatsiyasi va innovatsionligi hamda, klasterning tadqiqot tashkilotlari bilan aloqalaridir.

➤ Turli sohalardagi sheriklar uyushmalarining (klaster ichida) ichki resurslardan samarali foydalanish qobiliyati asosiy ahamiyatga ega.

➤ Klaster ta'lim tizimiga sarmoya jalb etishda ijobiy rol o'ynaydi va h.k[5].

REFERENCES

1. Kuralov, Y. A. (2021). ELEKTRON RAQAMLI IMZO ALGORITMLARINING QIYOSIY TAHLILI (RSA, ELGAMAL, DSA). *Academic research in educational sciences*, 2(5), 428-438.
2. Abdullaevich, K. Y. (2020). Development of geometric creativity of secondary school students by computer. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(2), 4572-4576.
3. Boymurodov, A. K. (2020). PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF INNOVATIVE CLUSTER METHODS IN TEACHING COMPUTER SCIENCE IN THE GENERAL SECONDARY EDUCATION SYSTEM OF TASHKENT REGION. *Theoretical & Applied Science*, (7), 308-311.
4. Боймурдов, А. Х. (2021 г.). ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА АХБОРОТ ТЕХНООГИЯЛАРИ ВА ИНТЕРФОАЛ МЕТОДЛАР ИНТЕГРАТСИЯСИ. *Академические исследования в области педагогических наук*, 2 (3).
5. Abdulkarimovich, G. N., & Gofurovich, A. Z. (2021). GENERAL CHARACTERISTICS OF SYSTEMS WITH REDUCED OBJECTS. *WEB OF SCIENTEFIC: International scientific research journal*, 2(5), 557561.
6. Allamova, S. S., & Sultanov B. (2021). INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF A COMPETENCE APPROACH. *Экономика и социум*, 3(82), 755-759.
7. Boymurodov, A. (2020). INTEGRATION OF GENERAL EDUCATIONAL SCHOOLS AND HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE INNOVATIVE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(8), 1-5.
8. Khurramov, A. J., Seytov, A. J., Azimkulov, S. N., Sherbaev, M. R., .Kudaybergenov, A. A., & Khasanova, S. K. (2021). Optimal control of pumping station operation modes by cascades of the Karshi main canal. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology*, 8(4), 17177-17185.
9. Makhmudova, D. M., & Khurramov, A. J. (2021). Improvement of Technique of Designing and Teaching Learning Process in the course “Methods of Teaching Mathematics. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*, 9(2), 5244-5249.
10. Melievna,, M. D., & Abdullaevich, K. Y. (2020). METHODOLOGY OF DEVELOPING CREATIVE COMPETENCE IN STUDENTS WITH PROBLEMATIC EDUCATION. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(4), 142-146.

11. Sultanov, R., & Xalmetova, M. (2021). IKKI G'ILDIRAKLI TRANSPORT ROBOTLARI HARAKATINI DASTURLASH. *ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES*, 2(2), 108-114.
12. Xurramov, A. J., Boymurodov, A. K., & Xoluqulovich, J. A. (2021). EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND THEIR QUALITY ASSESSMENT. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(12), 162-166.
13. АЗИМКУЛОВ,, С. (2021). ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ АСОСИДА ТАШКИЛ КИЛИШДА ҚУЛЛАНИЛАДИГАН ЎҚИТИШ УСУЛ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ. *О'zMU xabarlari*, 54-56.
14. Хуррамов, А. Ж., Махкамова, М. У., & Юсупов, А. И. (2021). ФОРСАЙТ – ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИ КЕНГАЙТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА. *ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES*, 2(4), 694-701.
15. ЮСУПОВ, М., & АБДРУРАИМОВ, Ж. Ф. (2021). ЧИСЛЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ НЕЛИНЕЙНЫХ ЗАДАЧ НАСЛЕДСТВЕННОЙ УПРУГОСТИ. *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology (IJIRSET)* , 10(6), 6004-6010.

ICHAK YALLIG'LANISH KASALLIGIDA MORFOLOGIK O'ZGARISHLAR

Qurbonova Dilnoza G'olib qizi
Isaqulov Ulug'bek Alisher o'g'li
Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti
Pediatrica fakulteti 2-kurs talabalari
Qurbonova Latofat Murodullayevna
Normal anatomiya kafedrasida assistenti

Annotatsiya: Maqolada, tibbiyotdagi ichak yallig'lanishi, enterit haqida morfologik o'zgarishlar, uning sabablari, asoratlari, diagnostikasi, ushbu turdagi yallig'lanishda morfologik o'zgarishlar haqida qisqacha bayonotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: yallig'lanish, arteriya, leykosit migratsiya, fagotsitoz, effect, nerv, qizarish, gipertermiya, to'qima sitolizi, alterative yallig'lanish, ekssudativ yallig'lanish, proliferativ yallig'lanish.

Аннотация: В статье даны краткие сведения о воспалении кишечника в медицине, морфологических изменениях при энтерите, его причинах, осложнениях, диагностике, морфологических изменениях при этом виде воспаления.

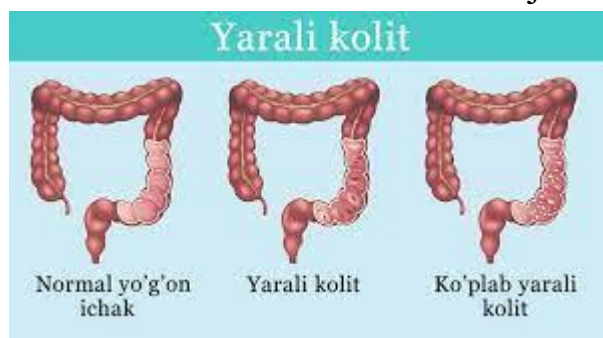
Ключевые слова: воспаление, артерия, миграция лейкоцитов, фагоцитоз, эффект, нерв, покраснение, гипертермия, цитолиз тканей, альтеративное воспаление, экссудативное воспаление, пролиферативное воспаление.

Annotation: In the article, brief statements about intestinal inflammation in medicine, morphological changes in enteritis, its causes, complications, diagnosis, and morphological changes in this type of inflammation are given.

Keywords: inflammation, artery, leukocyte migration, phagocytosis, effect, nerve, redness, hyperthermia, tissue cytolysis, alterative inflammation, exudative inflammation, proliferative inflammation.

Yallig'lanish — kasallik qo'zg'atuvchi zararli omillar (fiz., kimyoviy, biol.) ta'siriga qarshi organizmning murakkab mahalliy nomaxsus himoya reaksiyasi. Shikastlangan soha yallig'lanish reaksiyasi tufayli organizmning sog'lom to'qimalaridan ajralib qoladi; u joyga qondan immun hujayralar kelib, ular har xil destruktiv effektlarni rivojlantiradi. Arteriyalar va kapillyarlarning qon bilan to'lishi yallig'lanish o'chog'ida qizarish va gipertermiyaga, tomirlar o'tkazuvchanligining oshishi shish va og'riqqa sabab bo'ladi (nerv oxiriga bosim bo'lganligi hisobiga). Leykotsitlar migratsiyasi (birinchi navbatda, neytrofillarning) va ularning faollashishi atrofdagi to'qimalarning sitolizi va yiring hosil bo'lishiga olib keladi. Yallig'lanish

o'choqlari zararli omilni bostiruvchi asosiy mexanizmlarga fagotsitoz, hujayradan tashqari sitoliz, nomaxsus kontaktli killing hamda komplement tizimining sitolitik reaksiyalari hisoblangan gumoral reaksiyalar kiradi. Shu bilan bir vaqtda yallig'lanish mahalliy va umumiy immunitetining rivojlanishiga turtki bo'ladi. Ya. organizmning ilk reaksiyalaridan biri hisoblanib, u organizmni yot jismlardan himoya qilish yoki parchalangan o'z hujayralaridan tozalash kabi vazifalarni bajaradi.

Yallig'lanish. uchta muhim tarkib (komponent)dan: alteratsiya (hujayra va to'qimalarning shikastlanishigacha bo'lgan o'zgarishlari), ekssudatsiya (suyuqlik va qon hujayralarining tomirlaridan chiqishi) va proliferatsiya (hujayralarning ko'payishi va to'qimalarning o'sib ketishi)dan tashkil topgan. yallig'lanish reaksiyalarining har qanday ko'rinishlarida bu uch komponent albatta mavjud bo'ladi. Ulardan qaysi birining ustunligiga ko'ra, yallig'lanishning uchta asosiy — alterativ, ekssudativ va proliferativ shakli farq qilinadi.

Alterativ yallig'lanish ko'pincha ichki a'zolar (yurak, jigar, buyrak)da yuzaga keladi. Yallig'lanish ning bu shakli ba'zi bir allergik reaksiyalar, kuchli toksik (mas, patogen mikroblar ajratadigan ekzotoksin) modsalar ta'sir etganda, autoimmun jarayonlarda vujudga keladi.

Ekssudativ yallig'lanish boshqalariga nisbatan ko'proq uchraydi; yallig'lanish o'chog'ida tomirlarning tavsifi o'zgarishi hisobiga tomir devorining o'tkazuvchanligi oshadi, natijada qonning suyuq qismi va leykotsitlar tomirdan atrofdagi to'qimaga chiqib, yallig'lanish o'chog'ida to'planadi (bu suyuqlik ekssudat deb ataladi). Agar ekssudat deyarli tiniq va tarkibida 8% gacha oqsil bo'lsa, seroz yallig'lanish deb ataladi. Ekssudatda maxsus oqsillar — fibrinogen ko'p bo'lsa, fibrinoz yallig'lanish deyiladi. Yiringli yallig'lanishda ekssudatda juda ko'p miqdorda nobud bo'lgan leykotsitlar va boshqalar bo'ladi.

Proliferativ yallig'lanish hujayra elementlarining ko'payishi, tugunlar hosil bo'lishi bilan ifodalanadi, bu zaxm, sil, toshmal terlama kabi kasalliklarda kuzatiladi.

Yallig'lanish himoya, moslanish reaksiyasi bo'lsada, ma'lum sharoitlarda organizm uchun hayotiy zarur to'qimalarning shikastlanishiga olib keladi. yallig'lanishning oqibatlar har xil, yallig'langan soha butunlay tuzalib ketishi, ba'zan to'qimalarning talaygina qismiga putur yetgan bo'lsa, yallig'langan joy chandiqlanib qolishi ham mumkin. Agar yallig'lanish ichki a'zolarida bo'lsa, qo'shni a'zolari bir-

biriga tutash joylarida bitishma hosil bo'ladi, natijada shikastlangan a'zo funksiyasi o'zgaradi.

Yallig'lanishning har qanday ko'rinishida shifokorga murojaat etish va uning ko'rsatmalariga amal qilish lozim. Yallig'lanishning klinik belgilari: Qizarish (rubor) arterial, keyin esa venoz giperemiya rivojlanishi bilan bog'liq. Mahalliy haroratning oshishi(color) yallig'lanish o'chog'ida katabolik jarayonlar intensivligining oshishi, shuningdek arterial giperemiya tufayli to'qimalarga ko'p miqdorda iliq arterial qon kiradi. Shish (tumor) eksudatsiya mexanizmlariga asoslanadi Og'riq (dolor) yallig'lanish mediatorlari (gistamin, kininlar) tomonidan retseptorlarning tirnash xususiyati, shuningdek eksudatning mexanik bosimi, atsidoz va giperosmiya natijasida yuzaga keladi. Disfunktsiya (functio leasa) hujayraning shikastlanishi va o'limining natijasidir.

Yallig'lanish belgilari.

1. Isitma. U neytrofillar va makrofaqarlar tomonidan leykotsitlar deb ataladigan pirogenlarni (interleykin-1) chiqarishi tufayli rivojlanadi.

2. Leykotsitoz. Piogen mikroblar keltirib chiqaradigan o'tkir yallig'lanishda periferik qonda neytrofillar sonining mutlaq ko'payishi (neytrofiliya) va leykotsitlar formulasining chapga siljishi bilan tavsiflanadi. Bu reaksiya qizil suyak iligi zahiraviy hovuzidan qonga leykotsitlarni chiqarishga (interleykin-1 va o'simta nekrozi omilining ta'siri), shuningdek, koloniyani ogohlantiruvchi omil tasirida (влиянием колониестимулирующего фактора) leykopoezni rag'batlantirishga asoslangan.

3. Qonda "o'tkir fazali yallig'lanish oqsillari" tarkibining ko'payishi.

4. Eritrositlarning cho'kish tezligining oshishi (СОЭ). Bu qon plazmasidagi qo'pol oqsillar (globulinlar, fibrinogen) miqdorining ko'payishi bilan bog'liq bo'lib, buning natijasida eritrositlarning sirt manfiy zaryadi kamayadi va ular osongina yig'iladi.

5. Intoksikatsiya. Yallig'langan to'qimalardan qonga alteratsiya mahsulotlarining kirib borishi natijasida yuzaga keladi.

Enterit (yun. — ichak) — ingichka ichakning yallig'lanishi. Odatda, enterit yakka holda kechmay, aksari ingichka va yo'g'on ichaklarning baravar yallig'lanishi — enterokolit yoxud ichak va me'daning bir vaqtda yallig'lanishi — gastroenterit ko'rinishida uchraydi. O'tkir va surunkali enterit farqdanadi. O'tkir enterit aksari yoz va kuzda (ko'proq issiq vaqtda) kuzatiladi. Odamda, ovqatdan bo'ladigan toksikoinfeksiyalar (ya'ni buzilib qolgan go'shtli taomlar, chala, xom pishirilgan ovqat, toza yuvmay yeyilgan meva, sabzavot va h.k.), ba'zi kimyoviy moddalar (simob, yod, ayrim sanoat zaharlari), shuningdek, ba'zi doridarmonlardan zaharlanish, ayrim mevachevalarning organizmga allergik ta'siri, badhazm ovqatlarni ko'p yeyish va boshqalar o'tkir enteritga sabab bo'ladi.

Organizmning qizib ketishi yoxud sovuq qotishi, jazirama issiqda muzdek ichimliklar ichish, ichakda gijja bo‘lishi va h.k. ham o‘tkir enterit kelib chiqishiga olib keladi. Enterit, shuningdek, ba’zi yuqumli kasalliklar (ich terlama, paratiflar va boshqalar) oqibatida paydo bo‘lishi mumkin. Ichaklarning yallig‘lanish tarziga ko‘ra, enterit ning bir necha xili (kataralfolikulyar, yiringli, yarali) farq qilinadi. Kataral shakli ko‘p uchraydi. Enteritda ichak shilliq qavati qizarib, shishadi va unga donadona qon quyiladi; ichak devoridan ko‘p shilimshiqajraladi, epitelial qavati ko‘chib tushadi. Enterit da to‘satdan qorin va kindik atrofi sanchib og‘riydi, quldiraydi, tez-tez (sutkasiga 5—10-marta) ich suradi, bemorning ko‘ngli aynib, qayt qiladi. Ba’zan qusuqqa shilimshiq va qon aralashadi, bemor isitmalab, ishtahasi yo‘qoladi, terlaydi, og‘zidan suv keladi. Agar ingichka ichak ko‘proq zararlangan bo‘lsa, kuniga 4—7-marta ich suradi, axlat dastlab quyuyq, ko‘p, qo‘lansa, keyin suyuq, ko‘pirib (ba’zan achimsiq hidli) keladi, ich kelgandan so‘ng og‘riq to‘xtaydi. Kasallik, aksari yo‘g‘on ichakda bo‘lsa vaqtbevaqt yo‘g‘on ichak bo‘ylab og‘riq tutadi, sutkasiga 10—15-marta ich ketadi, axlatda ko‘p shilimshiq, ba’zan qon bo‘ladi. Enteritda ko‘p qusish va ich ketishi tufayli organizm suvsizlanadi (bemorning terisi quruqshaydi, og‘zi qurib, hidlanadi, tili karashlanib, lablari qovjiraydi, qorni dam bo‘ladi va h.k.), yurak faoliyati susayadi, qon bosimi va gavda temperaturasi pasayib, bemorning rangi ketadi, ko‘zlari kirtayadi; og‘irroq hollarda oyoqqo‘llari muzlab, tortishibtortishib turadi. O‘tkir enterit, to‘la va to‘g‘ri davolansa bemor sog‘ayib ketadi. Aks hodda surunkali tus oladi. Surunkali enterit .ning kelib chiqish sabablari o‘tkir enteritnikiga o‘xshash. Shuningdek, bu enterit ba’zan me‘da, o‘t qopi, jigar yoki me‘da osti bezi kasalliklarida ichak devorining zararlanishi yoki ovqatda vitaminlar tanqisligi va boshqalar oqibatida paydo bo‘ladi. Bunda ingichka va yo‘g‘on ichaklar devorining hamma qatlami shikastlanadi; ichak devorining so‘rish va harakat funksiyasi buziladi. Surunkali enterit goh zo‘riqib, goh bosiladi.

Davo bemorning umumiy ahvoli va kasallik belgilariga qarab tayinlanadi. Surunkali enteritni davolashda, asosan, parhez va vaqtida qat’iy rejim bilan ovqatlanish yaxshi foyda beradi. Oshlovchi moddalar tutgan (behi, nok va h.k.) mevalar suvidan ichib turish, kasallik zo‘riqqanda yumshoq taomlar yeyish, vitaminlar qabul qilish tavsiya etiladi. Oldini olish: doim oziq-ovqatlarni yaxshilab pishirib yeyish, to‘g‘ri ovqatlanish, shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish, pashshalarni qirish va h.k.dan iborat.

Xulosa

Yallig‘lanishning har qanday ko‘rinishida shifokorga murojaat etish va uning ko‘rsatmalariga amal qilish lozim. Yallig‘lanishning klinik belgilari: Qizarish arterial, keyin esa venoz giperemiya rivojlanishi bilan bog‘liq. Mahalliy haroratning oshishi yallig‘lanish o‘chog‘ida katabolik jarayonlar intensivligining oshishi, shuningdek

arterial giperemiya tufayli to'qimalarga ko'p miqdorda iliq arterial qon kiradi. Shish ekssudatsiya mexanizmlariga asoslanadi Og'riq (dolor) yallig'lanish mediatorlari (gistamin, kininlar) tomonidan retseptorlarning tirnash xususiyati, shuningdek ekssudatning mexanik bosimi, atsidoz va giperosmiya natijasida yuzaga keladi. Disfunktsiya hujayraning shikastlanishi va o'limining natijasidir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, enterit va ichakning yuqori yallig'lanishida inson o'z sog'lig'iga jiddiy e'tibor berishi lozim, aks holda uning ichaklariga tushgan har zararli bakteriya ham uning o'limiga sabab bo'ladi, ushbu maqolada ichak kasalliklari, uning yallig'lanishi haqida , asoratlari, kelib chiqish sababi, va boshqa ko'plab ma'lumotlar keltirildi. Ma'lumotlardan foydalangan holda, insonlarning o'z sog'liklari haqida qisqacha bilib olish imkoni yaratildi. Avvalo inson ruhi sog'lom bo'lsa uning tanasi ham sog'lom bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.I.Martishla li iz modы obщaya praktika»nov, N.A.Muxin, V.S.Moiseev Vnutrennie bolezni, 2004
2. V.V.Ruksin Neotlojnaya kardiologiya, 2001
3. D.Morman, L.Xeller, Fiziologiya serdechno sosudistoy sistemыshla li iz modы obщaya praktika», 2004
4. Elektronnaya meditsinskaya biblioteka: «Spravochnik prakticheskogo vracha»
5. Jeffrey Bender, Kerry Russell, Lynda Rosenfeld, Sabeen Chaudry-Oxford American Handbook of Cardiology, 2011
6. A.Zaza An introduction to cardiac electrophysiology
7. ABC of Interventional Cardiology - Ever D. Grech, 2004
8. Cardiovascular Disease in the Elderly - Wilbert S.Aronow, Jerome L.Fleg,
9. [www.vidal.ru /kardiologiya](http://www.vidal.ru/kardiologiya)
10. [Medlistok.com./infarct.asp](http://Medlistok.com/infarct.asp) 11.[health. mail.ru /disease/infarct/](http://health.mail.ru/disease/infarct/)

JURNALIST O'ZI KIM

Ortiqboyeva Mahbuba Bahodirjon qizi

O'zJoku talabasi 1-kurs

Jurnalist asosiy faoliyati jurnalistika bilan shug'ullanish bo'lgan, muhim faktlar, voqealar, odamlar, hodisalar haqidagi axborotni yig'ish, qayta ishlash va uni auditoriyaga yetkazish orqali OAVni axborot bilan to'ldiruvchi kasb. Jurnalistlar, asosan, publitsistik faoliyatga yo'nalgan bo'lib, ular o'z oldiga ma'lum ijtimoiy fikrni shakllantirish, shuningdek, davlat hokimiyatining u yoki bu qaror va harakatlariga tahrirlovchi sifatida ta'sir qilish va nashr, radio yoki telekanal ta'sischilari belgilagan chegaralar doirasida jamiyat va davlat o'rtasidagi vositachi bo'lishni maqsad qiladi.

Jurnalist kasbi mashaqqatli va sharaflidir. Jurnalist qismati hamisha xalq hayoti, el-yurt quvonchi va tashvishlari, umid va orzu intilishlari bilan bog'liq. Bu kasb egalarining chegara bilmas mashaqqatlari mavjuddir. Ertalabdan-kechgacha tinim bilmay izlanishda yuradilar. O'zlarining shaxsiy muammolari haqida ish vaqtida unutadilar. Har bir voqea-hodisaga ham kuzatuvchi, tomoshabin ko'zida, ham jurnalist nigohida yuzlanadilar. Imkon qadar xolis, aniq va tezkorlik tamoyillariga amal qiladilar.

JURNALISTIKA TARIXI VA TARAQQIYOTI

Ortiqboyeva Mahbuba Bahodirjon qizi

Farg'ona viloyati, Marg'ilon shahri. O'zJoku talabasi 1-kurs

Hozirgi davrga qadar jurnalistika bir nechta bosqichlarni bosib o'tgan. Shuningdek, bir necha muhim davrlar davomida dolzarb masala bo'ib kelgan. XIX asr oxiri XX asr boshlariga kelib jurnalistika ta'limida ikki xil-an'anaviy- ya'ni gazetalarda ustoz-shogirtlik an'analariga hamda universitet ta'limiga asoslangan ta'lim va tizimlar mavjud edi. Borgan sari jurnalistlarga boshlang'ich ta'lim berish jurnalistikaning eng muhim g'oyalaridan biri bo'lib qoldi. Shuning uchun jurnalistlar maktablari ochila boshlagan. Bu o'quv dargohlarida o'tiladigan tarix, sotsiologiya, huquq va shu kabi darsliklar vositasida bilimlar yana ham mustahkamlandi. Aloqa media darslar shuningdek, korporativ hamkorlik asnosida amalga tadbiiq qilindi. Bu narsa hozirgacha amalga oshiradigan narsalarni kelajakda istiqboli borligini va shunga o'xshash qoidalar jamiyatdan qanday dalil yoki yondashish bo'lib xizmat qila olishini tahmin qilib berishink anglatadi.

Jurnalistika bora -bora tevarak atrofimizda sodir bo'layotgan hodisalarni bir-biridan ajratib tasvirladi va uning asnosida hodisalar turli xil mazmun kasb etadigan hodisalarga bo'linib ketdi. Natijada jurnalistila ta'limni amalga oshiruvchilar orasida baxs bo'lishiga sabab bo'lgan. O'quv darsliklaridagi gumanitar jurnalistika aniq fanlardan ajratildi va akademik yo'l bo'yicha ta'lim olib boriladigan bo'ldi. Ammo bu tajriba kutilgandek natija bermadi. Mutaxassis kadrlar yetishib chiqishida nuqsonlar paydo bo'la boshladi. Masalan, efirga uzatiladigan xabarlarni qisqa,lo'nda, aniq bo'lgani maqsadga muvofiq, biroq mutaxassislar barcha ma'lumotlarni u xoh xabar xoh tezis yoxud maqola bo'lsin bir ko'rinishida efirga chiqarib yubprishgan. Natijada ortiqcha ma'lumotlar bazasi shakllanib qolgan. Shu sababdan jurnalistlarning malakasini oshirish hisobiga jurnalistikaning sifatini oshirish maqsad qilingan. Bu jamiyat tomonidan baholanadigan usullardan bir bo'lib, jurnalistikaning rivojlanishiga sabab bo'ldi va shu tariqa jurnalistika sohasi sekin-sekin rivojlana boshladi va hozir ham rivojlanishdan to'tagani yo'q.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	ВЛИЯНИЕ ПРОЛАКТИНА НА МЕНСТРУАЛЬНЫЙ ЦИКЛ	3
2	«МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI»	5
3	THE BENEFIT OF ONLINE LEARNING	10
4	IMPROVING ENGLISH PRONUNCIATION BY IMITATING NATIVE SPEAKERS	13
5	ORGANIZATIONAL - EDUCATIONAL GAMES	16
6	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AVTOMOBIL TRANSPORTI TARMOQLARIDA INNOVATSIYANING MOHIYATI, ROLI VA AHAMIYATI	19
7	TRANSPORT SOHASI BOSHQARUVIDA RAQAMLI VA AQLLI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MASALALARI XUSUSIDA	24
8	ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA OQILONA OVQATLANISHNING O’RNI	28
9	LINGVOPOETIKA VA UNING BADIY MATNLAR TAXLILIDAGI ASOSIY VAZIFASI	32
10	МУАММОЛИ ТА’ЛИМ ВОСИТАЛАРИДА БОШЛАНГИЧ СИМФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	35
11	O’ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNI TA’MINLASH YO’LIDA BUGUNGI KUNIDA OLIV BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR	40
12	KEKSA YOSHDAGI BEMORLARDA EPILEPSIYANING KLINIKO NEYROFIZIOLOGIK XUSUSIYATLARI	47
13	THE BENEFIT OF ONLINE LEARNING	50
14	INNOVATION-ORIENTED WAY OF DEVELOPMENT OF A MODERN UNIVERSITY	53
15	ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШГА ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШУВИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ РАСМИЙЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	60
16	TRANSPORT SOHASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEKANIZMLARIDAN FOYDALANISHNING HORIJI TAJIRIBASI	66
17	GIPERGLIKEMIK KOMA	75
18	АБУ МАНСУР САОЛИБИЙНИНГ “АТ-ТАМСИЛ ВА-Л-МУҲОЗАРА” АСАРИ МУҲИМ БАДИИЙ МАНБА	79
19	ZAXIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR DAVRIDA FARG’ONA DAVLATINING IJTIMOIIY, IQTISODIY VA SIYOSIY HAYOTI	84
20	SENTENCE-LEVEL EVENT CLASSIFICATION IN UNSTRUCTURED CONTEXTS	88

21	THE IMPORTANCE OF USING INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY IN TEACHING PROCESS	91
22	CHARACTERISTICS OF STREAM OF CONSCIOUSNESS IN THE MODERN ENGLISH NOVELS	95
23	KUTUBXONA-AXBOROT FAOLIYATIDA USLUBIY ISHLAR	99
24	SIGIRLARNING SUTI VA OG'IZ SUTI TARKIBI, HAMDA UNING FOYDALI VA ZARARLI TOMONLARI	102
25	ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ И РОЛЬ В НЕЙ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ	106
26	JAMIYATNI AXBOROTLASHTIRISH JARAYONINING RESPUBLIKAMIZ XALQI TURMUSH DARAJASINING YAXSHILANISHIDAGI AHAMIYATI	111
27	O'ZBEKISTON QANDSIZ DIABET KASALLIGINI TASHXISLASH DAVOLASH VA PROFILAKTIKA CHORA TADBIRLARNI O'TKAZISH	116
28	YO'L TRANSPORT HODISALARIGA SABAB BO'LUVCHI OMILLARNI KAMAYTIRISH BO'YICHA CHORA TADBIRLAR ISHLAB CHIQRISH YO'NALISHLARI	122
29	INTERMITTENTLY SCANNED CONTINUOUS GLUCOSE MONITORING FOR TYPE 1 DIABETES	126
30	COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERBS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES	130
31	HUDUDDA ERKIN RAQOBAT MUHITNI SHAKLLANTIRISH ORQALI TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH	134
32	TASVIRIY SAN'AT TA'LIMINING MAQSAD VA VAZIFALARI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI	141
33	БОЛАЛАР ИШТИРОКИДАГИ ЙЎЛ-ТРАНСПОРТ ҲОДИСАЛАРИНИ КАМАЙТИРИШДА ТАРҒИБОТ-ТАШВИҚОТ ИШЛАРИНИНГ ЎРНИ	144
34	HAYDOVCHILARNI TAYYORLASH TIZIMINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH	148
35	ШАҲАР ЖАМОАТ ТРАНСПОРТИДА ЙЎЛОВЧИЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	154
36	BOLALARNI MAKTABGA AQLIY VA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK TOMONLARI	158
37	MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGIK O'YINLARNING SHAKLLARI VA AMALGA OSHIRISH METODLARI	162
38	MAKTABGACHA TA'LIM DIDAKTIKASI	165
39	MAKTABGACHA TA'LIM DASTURIDA PEDOGOGIK ILMIY TADQIQOT METODLAR	169
40	METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH	172
41	IXTISOSLASHTIRILGAN SAN'AT MAKTABLARIDA O'QUVCHILARGA KLASSIK RAQSNI O'QITISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	179

42	METHODS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PROBLEM SOLVING SKILLS IN ADOLESCENT PSYCHOLOGY	183
43	KON-METALLURGIYA SANOATI KORXONLARIDA EKOLOGIK MENEJMENT TIZIMINI JORIY ETISH	186
44	IQTISODIY INTEGRATSIYA JARAYONI RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI VA SHART-SHAROITLARI	191
45	XORIJIY MAYDONDA O'Z O'RNIGA EGA AYOL JURNALIST	196
46	YASMIQNING INSON ORGANIZMIDAGI OZUQAVIY QIYMATI	197
47	SHAKAR O'RNINI BOSUVCHI MAHSULOTLAR	203
48	FARMASEFTIKADA ALOE SUVI ISHTIROKIDA HOZIRDA YANGI PREPARATLAR ISHLAB CHIQRISH	208
49	ASAL VA ASALNING SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI	211
50	OZIQ -OVQAT MAHSULOTLARI TARKIBIDAGI MINERAL MODDALAR	221
51	KLASTERLI YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPENENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	229
52	ICHAK YALLIG'LANISH KASALLIGIDA MORFOLOGIK O'ZGARISHLAR	236
53	JURNALIST O'ZI KIM	241
54	JURNALISTIKA TARIXI VA TARAQQIYOTI	242

**JOURNAL OF
NEW CENTRY
INNOVATIONS**

IN ALL AREAS

